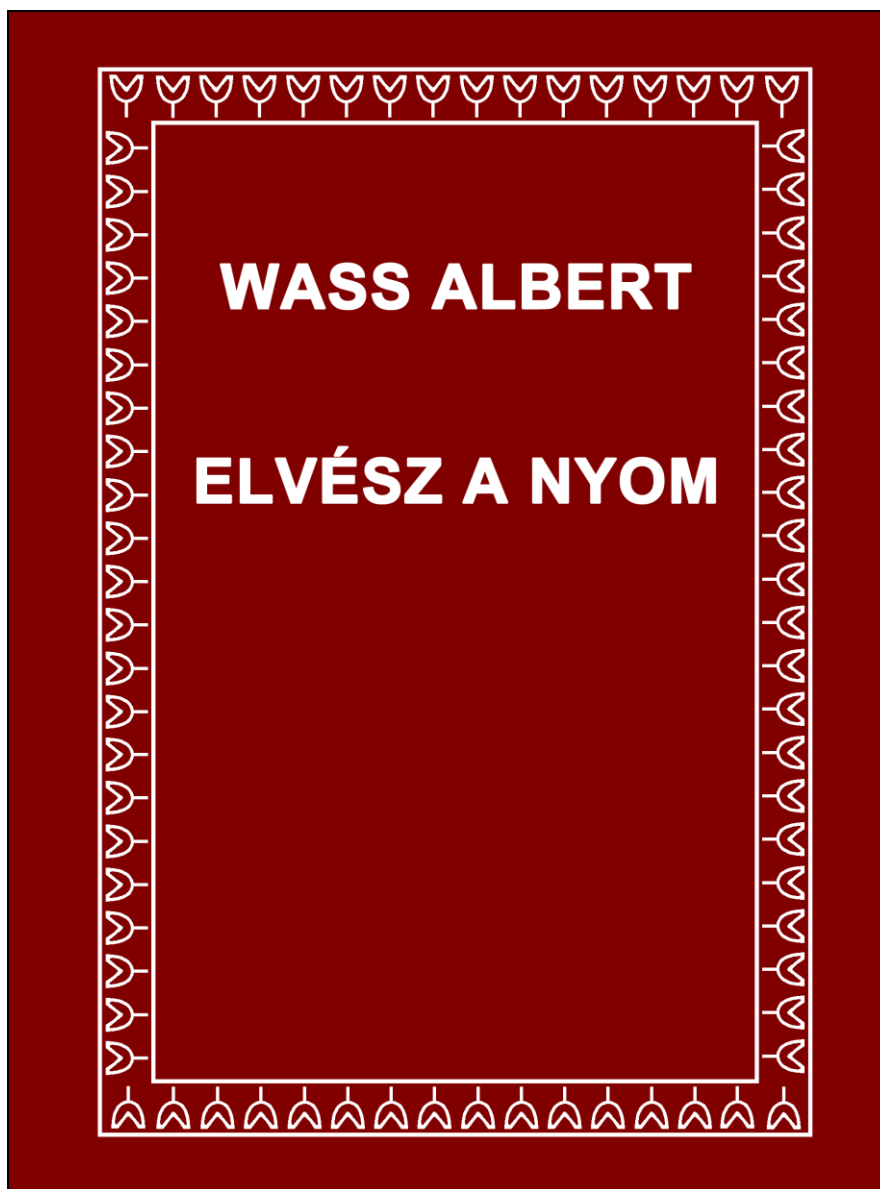

Wass Albert Elvész a nyom

Mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyar nyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Wass Albert
Elvész a nyom

© Czegei Wass Foundation, 2006

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. Az elektronikus változat a Kráter Műhely Egyesület 2000-ben megjelent kiadása alapján készült, amelynek ISBN 963 9195 31 6 az azonosítója. Az elektronikus változat a Czegei Wass Foundation engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más jog a Czegei Wass Foundationé.

A könyv szövegét Horváthné, Bényei Erika vitte számítógépbe.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
I. A pap.....	4
II. A herceg	14
III. A kispolgár.....	46
IV. A művész	70
V. A bankár.....	114
VI. A politikus	157
VII. A tudós	179
VIII. A vonat.....	207

I. A pap

Egy fadöntő látta meg elsőnek a rohanó csónakot a hat idegen gyerekkel. Ahogy később kiderült, a gyerekek a nemzetközi cserkész táborhoz tartoztak s a Csiribókról jöttek alá a folyóra, játszani. Meglelték az öreg Hiribi csónakját az égerek között, beleültek s beveztek vele a víz közepéig. Ott eltörött az ócska evező s az ár sodra elkapta a csónakot. Mikor a fadöntő meglátta a bajt, már alig negyven-ötven lépésnyire volt a csónak az átszakadt gáttól. A vízesés dübörgésétől nem lehetett hallani, hogy kiáltoztak-e a gyerekek vagy nem és látni sem lehetett tisztán az arcukat, olyan iszonyú sebességgel ragadta a víz a csónakot. A fadöntőbe beleakadt a rémülettől a szó. Csak szürkére vált arccal meredt a látványra. A csónak a hat gyerekkel rohant neki a vízesésnek és az ember ott a parton tudta, hogy nincs földi erő, ami megállíthatná.

És ekkor történt a csoda.

Később így mesélték el a szemtanúk: a csónak szédítő sebességgel rohant, már ott volt a vízesés fölött szinte, már a következő pillanatban alá kellett volna zuhanjon a mélységbe... és akkor hirtelen megállt. Megállt a harsogó víztömeg közepén, mintha megakadt volna valamiben. És állt mozdulatlanul. A fadöntő kiáltozására felrohantak a tutajosok a gát alól és kimentették a hat gyereket. Nem ment gyorsan a mentés, beletelt egy óra is, de a csónak állt mozdulatlanul, csak remegett minden deszkája a víz erejétől. Hanem abban a pillanatban, amikor az utolsó gyerek is kimászott belőle a föltte átdobott kötélén: megrázkódott, elejével a magasba emelkedett és alázuhant a mélységbe. Forgáccsá ment szét alul a sziklákon. De a gyerekek akkor már biztonságban voltak.

Még aznap elterjedt a csoda híre a környező kis havasalji falvak babonás népe között. Baradlay tiszteletes este tudta meg a kovácstól. Érdeklődve hallgatta végig a történetet és bólogatott hozzá, ahogy ilyenkor szokás.

– Isten – mondta – az Úr hatalma végtelen.

– Jó-jó – mosolyodott el a kovács a papos beszéden – de ha nincs ott az a karó, vagy sziklakő, vagy mi a fene, ami a ladikot megakasztotta, ha nincs véletlenül pontosan azon a helyen, akkor az Úristen se sokat tehetett volna!

A fiatal pap szokva volt már az ilyen beszédhez és meg se hallotta jóformán. De másnap reggel valahogy eszébe jutott megint. Véletlen? Vagy Isten? Valaki húsz évvel ezelőtt bevert egy cölöpöt a gátba és valamivel erősebben verte be, mint a többi. A gátat elvitte közben az árvíz, de az egy cölöp ott maradt. Talán azért kellett erősebben beverje annak idején éppen ezt az egy cölöpöt, hogy húsz év múlva megmenthesse általa hat gyermek életét? Véletlen? Vagy Isten? Vagy mind a kettő ugyanaz?

Napközben többször visszatért hozzá ez a gondolat és olyankor mindig valami furcsa nyugtalanságot érzett. Mintha valami célja lett volna ennek a gondolatnak, mintha valami feladat kapcsolódott volna hozzá, csak nem tudta még, hogy mi. Délután elindult szokott sétájára. Két éve, amióta a teológiáról ide került, ebbe az elhagyatott kis hegyifaluba, minden délután megtette ezt a sétát. A tiszta, éles levegő, az erdő illata s a csönd, mely úgy borult alá a hegyekre, mint egy áttetsző finom üvegbúra, világos és józan gondolatokat ébresztett benne a séták alatt és szüksége volt ezekre a világos és józan gondolatokra. Szüksége volt, mert rá akart jönni minden áron arra, hogy mi a papi élet feladata ezen a földön. Azzal tisztában volt, hogy maga az egyházi szolgálat még nem feladat, csak kötelesség. Mint ahogy a tisztviselőnek is kötelessége napi nyolc órát akták eligazításával eltöltenie egy irodában. Azonban ezen a kötelességen belül egy feladatnak is lennie kell, ezt érezte tisztán és világosan. Minden embernek kell legyen egy feladata ebben az életben – kötelességen belül, vagy azon felül is talán – mert különben nem lenne értelme annak, hogy él. Az emberi világ

több kell legyen, mint egy bonyolult szerkezetű gép, melyben minden ember egy fogaskerék szerepét tölti be, ezt érezte tisztán és világosan. Minden embernek kell legyen egy feladata, egy titkos küldetése, mely Istentől való.

Baradlay tiszteletes az Istenre gondolt, aki ott van valahol minden titok mögött és lassan haladt megszokott ösvényén a folyó felé. Jó langyos nyári délután volt. Valahonnan a Csiribók felől pásztorkürt bűgását hozta a szél s a zöldeskék égen pufók felhődarabok úsztak, fehérek mint a szappanhab. A völgyhajlat mögött halkán zsongott a folyó, zsongását szelíddé szűrték az erdő fái és hallani lehetett túl a hegyoldalon a fadöntők kurjantásait: „huuuuj-ho... huuuj-ho...” s a tompa roppanásokat, amikor egy-egy tutajnak való szálfá kidőlt.

Az ösvény rendre bekanyarodott a fővölgybe. A folyó zúgása fölerősödött, morajja nőtt s az ösvény fölötti fenyőkről ideges percegéssel száraz tűlevelek hullottak. A fiatal tiszteletes megállt és végignézett a jólismert képen. A haragoszöld fenyvesoldalak meredeken szakadtak alá mindkét oldalon és lábuk alá selyemszőnyeget terített a rét egészen le a folyóig. A folyó mint egy fiatal óriás tombolt sziklapartjai között s a délutáni napfény aranyveretként csillogott nyugtalan vizén. Lentebb, a malomnál, kis tóvá szélesedett s a vízre fekete égerek hajoltak. Az átszakadt duzzasztógát sebén többölnyi sugárban zúdult alá a víz, akár az olvasztott üveg s zúgása remegéssel töltötte meg a levegőt. Az átszakadt gát megmaradt csücskéhez úgy tapadt hozzá a kis rozoga malom, mint egy szélből cibált szomorú fészek. Isten elhagyta a malmot – gondolta a pap, ahogy ott állt az erdőszélen és alánézett a völgyre. – Vagy a malmos hagyta el az Istent? Ki tudja azt, hol kezdődik el az ilyesmi...?

A vízesés alatt tutajosok kopácsoltak. Rönköket csúszattak alá a hegyoldalon s a hántolt fenyőtörzsek nyers illatát fölhozta a szél a völgyön s meglengette, mint egy napszítta, aranysárga lobogót. A pap lassan megindult a malom felé. Fehér margaréták és kék harangvirágok között haladt lefelé a réten, néha megakadt a szeme egy-egy rezgő fűvön és arra gondolt: mennyi zsenge kis szív, egyetlen száron. És arra gondolt: így remegnek az emberi szívek is az élet szelében s a szár, amin csüngnek, Isten kis ujja. De vajon miért rezgeteti őket? Mi a célja velök? Mi a célja velem?

A part elhagyott volt. A duzzasztótó vizén a malmos fehér libái úszkáltak. A víz zúgása elnyomott minden hangot s a folyó fölött illatos kék pára lebegett, mint maga a békeesség. A malom mozdulatlanul állt és élettelenül, mint egy koporsó, amit elfelejtettek betenni a földbe. A pap az ajtóhoz ment, de zárva volt. Egy pillanatig tanácstalanul állt ott és szeme a vízesés felé kalandozott. És akkor újra az eszébe jutott a csónak dolga, amiről a kovács beszélt volt. Hát itt, persze, itt történt a dolog. Valami furcsa kíváncsiság a gát felé irányította a lépteit. S akkor a szeme egyszerre csak megakadt valamin. Az átszakadt gát túlsó csonkján, egészen elől, a harsogva alázúduló víz fölött valami szürkesség gunnyasztott. Egy ember. Egy ember ült ott mozdulatlanul és a vízbe bámult.

Ahogy közelebb ment, megismerte. Az öreg Hiribi volt, a halász. Mint egy vén hajlotthátú gém, úgy kuporodott a földsánc szélén és meg se mozdult. Csak amikor szemben vele, a kettétépett gát túlsó csücskén, megjelent a pap alakja, csak akkor emelte föl lassan a fejét. Hunyorgatva nézett, ahogy a vénemberek szoktak, aztán kalapjához emelte a kezét és a szája mozgott. De nem lehetett hallani a zúgásban, hogy mit mondott. Később újra mondott valamit és alámutatott a vízre. A pap megrázta a fejét, kezét a füléhez emelte és a vízre mutatott. A vén Hiribi megérthette, mert nem mondott többet semmit, csak legyintett. Aztán lassan fölállt és dőcögve megindult a parton lefele, a tutajosok pallója felé.

Vajon mit akarhat? – tűnődött a tiszteletes. Tudta, hogy az öreg több mint húsz esztendő óta nem járt templomba. Történt vele valami akkor régen, s azóta haragban állt az Istennel, úgy mondták az emberek. Kíváncsi volt és várt. Nézte a hatalmas víztömeget, ahogy mint egy kristálytisza tömb alázúdul a mélységbe és dübörögve zúzódott porrá odalent a fekete sziklatarajokon. Újra eszébe jutott a csónak, amiről a kovács mesélt. Ha alázuhant volna, gondolta, ma hat gyerek nem élne. Hat gyerek: hat emberi élet... Isten kegyelme végtelen.

Időbe telt, amíg a vén Hiribi átkerült a pallón. Amíg döcögve végigjött a gáton s megállt a pap mellett.

– Adjon Isten, Hiribi – köszönt reá a pap.

Az öreg csak morgott valamit, hangját elnyelte a zúgás. Aztán előrehajolt és görcsös, száraz kezével odamutatott a rohanó ár közepére.

– Lát ott valamit?

Majd közelebb hajolt a paphoz és úgy ordította a fülébe a kérdést:

– Lát valamit ott?

A pap odanézett, ahova Hiribi keze mutatott. A vastag, sima víztömb zöldessárga volt és átlátszó, mint az üveg. Látni lehetett alatta a simára csiszolt köveket s a kövek között megkapaszkodó sötét vizifüvet, melyet csapkodva lengetett a víz ereje.

– Nem! – ordította bele a vénember fülébe. Semmit se látok!

– Na azért! – recsegte vissza az öreg Hiribi és szeme jelentősen nézett a pap arcába. Egyenesen a szemébe nézett, sokáig. Különös nézése volt, a pap nyugtalan lett tőle.

– Mi kellene ott legyen?

Az öregember tekintete titokzatos lett. Aztán odahajolt egészen közel a pap arcához.

– Ott akadt meg tegnap a csónak! Pontosan azon a helyen! Hát miben akadt meg, azt mondja meg nekem!

A pap újra odafordult a vízhez. Szeme kutatva fúródott az átlátszó, zöldessárga tömbbe és felszántotta a talaját. Sima kövek. Fűcsomók. Újra sima kövek. Más semmi. Talán a harsogás okozta, vagy a sebesen rohanó víz, de a papot valami furcsa szédülés fogta el egy pillanatra és meg kellett fogodózzék az öregember vállában.

– Na? – horkant rá az öreg – hát mit szól ehhez?

– Biztos, hogy ott akadt meg a csónak?

De érezte, hogy gyerekes és félszeg ez a kérdés. Az öreg erősen ránézett.

– Máshol talán lát valamit, amiben megakadhatott volna?

Nem, máshol sem volt semmi. Se cölöp, se szikla, se egyéb. Csak a rohanó vízoszlop s alatta a simára csiszolt talaj.

– Jöjjön – mondta a pap és megijedt a saját hangjától.

Megmarkolta a vénember zekéje ujját és húzta maga után.

Mikor már eltávolodtak annyira a gáttól, hogy nem kellett kiabálni, szembefordult vele.

– Mit akar mondani?

Az öregember meghökkent.

– Én? Itt a tiszteletes úr kell mondjon valamit, nem én.

A pap néhány pillanatig rámeredt a barázdás, fakó arcra, a fogatlan csorba szájra, mely félig nyitva állt és úgy mutogatta feketére vénült ínyét, mint aki csodára vár. Aztán elfordult és a földet kezdte szemlélni.

– Az Úr csodálatosan működik – mondta gépiesen a szája, de ugyanakkor érezte, hogy amit mond, az élettelen és üres.

– He! – recsent egyet az öreg Hiribi hangja – ha mást nem tud, akkor hallgasson ide: van Isten, vagy nincs Isten? Lássá, ez a kérdés. És ezt nem lehet csak úgy elintézni, hogy betanulok mint a mátyásmadár néhány szót, amit mások leírtak s azt aztán mindég elmondom. Mert ide hallgasson: én valamikor azt hittem, hogy van. Ez még akkor volt, régen, gyermekkoromban. Aztán fölnöttem, megházasodtam, családom lett s akkor már nem voltam többé biztos a dolgomban, hogy van-e, vagy nincs. Na és aztán akkor történt az velem. Tán hallott róla maga is. Több mint huszonöt éve már annak. Betegség verte le mind a három fiamat egyszerre. A doktor, akit kihoztunk volt a városból, azt mondta: olyan ragályosság esett beléjük, ami ellen nem találtak föl szert. A pap is eljött hozzánk és azt mondta: Isten az egyetlen segítség.

– Tudja, én akkor nem voltam ám ilyen ágrólszakadt, mint most. Volt egy ügyes házam, százhusz juhom, három tehenem s valami kaszálóim az erdő alatt. Azt mondtam a papnak: ide hallgasson. Van Isten, vagy nincs? Van, felelte a pap. Hát ha van, akkor mit kíván tőlünk ez az Isten? Hogy jókat tegyünk és segítsünk a szegényeken, meg miegyéb, felelte a pap. Elég sok mindent mondott, én biza nem emlékszem már rá, de azt magának úgyis tudnia kell, hogy miket mondanak ilyenkor a papok. Elég az hozzá, hogy én a végén megkérdeztem azt a papot: s ha én Isten kedvében járok, ő is megsegít engem? Meg, felelte a pap. Én pedig még azon a napon széosztottam mind a százhusz juhomat a legszegényebbek között, mind a három tehenemet odaadtam egy-egy sokgyermekes özvegyasszonynak, akinek az urát leütötte a fa. Ami kis pénzem volt, széosztottam azt is s aztán azt mondtam: na Isten, én megtettem a magamét úgy, ahogy te kívántad. Most aztán rajtad a sor! S azon az éjszakán meghótt mégis mind a három fiam.

– Hát lássa, én akkor azt mondtam: nincs Isten. Hazudnak a papok. És egészen jól megéltem a magam módján huszonegy-néhány évig úgy, hogy nem volt Isten. Mert tudja, az úgy van, hogy csak akkor nem lehet elbírní az életet, ha az ember nem biztos abban, hogy van-e, vagy nincs. Ha az ember ide-oda töpreng ezen. Hiszi is, meg nem is, hogy nincs. De ha egyszer tudom azt, hogy nincs, akkor már éppen olyan jól meg lehet élni mellette, mintha azt tudnám, hogy van. Békességben éltem húszegynéhány évig, mert tudtam azt, hogy nincs. És most itt van ni: hat ilyen idegenből idevetődött gyerek ellopja a csónakomat, a csónakot odahajtja a víz a gáthoz s a hat gyereknek a csónakkal együtt el kell pusztulnia, mert nincs Isten, aki megállítsa azt, ami egyszer a pusztulásba indult. És mégis megállt a csónak. És addig áll, amíg kimentik belőle a hat gyereket. S akkor továbbmegy és vége. És nincs se karó, ami kiálljon a vízből, se cölöp, se egy valamirevaló kő, ami megakaszthatná a csónakot. Hogy az ember azt mondhatná: fene nagy szerencsénk volt! Semmi nincs. Hát lássa, tiszteletes úr, ez itt a baj. Nincs Isten. Jó. Az én három fiam meghalt akkor, mert nincs Isten. De akkor miért nem pusztult el ez a hat is? Mitől akadt meg a csónak ott, ahol semmi sincs, ami megakassza? Erre feleljen!

A vénember savós színű szemei úgy tapadtak a pap arcára, mintha ki akarták volna szívni belőle a választ.

– Nem ismerhetjük az Úrnak útjait – felelte akadozva a tiszteletes – gyarló emberi elménk nem foghatja föl az Ő szent nagyságát...

Az öreg ember sóhajtott.

– Ide figyeljen. A tutajosok egy része odalent azt mondja, hogy minden csónak megakadna azon a helyen, ha hat gyermek súlyával megterhelnék. Ők tehát azt mondják, hogy nincs Isten, csupán a víz sekély azon a helyen. A többi tutajos nem mond semmit, csak vonogatja a vállát. Ezek azok, akik nem biztosak benne, hogy van-e, vagy nincs. Hát most, ha lenne nekem még egy csónakom, végire járnék a dolognak. Ha velem is megakadna ugyanazon a helyen, akkor azoknak lenne igazuk, akik azt mondják, hogy nincs Isten, csak a víz sekély. Ha pedig odavesznék, akkor ez azt jelentené, hogy van Isten s hogy ez az Isten valami oknál fogva megmentette azt a hat gyereket. Érti ezt, tiszteletes úr? De az a baj, hogy nincs másik csónakom s így az igazat egyéb úton kellene megtudni. De hogyan? He?

Majd, hogy a pap nem felelt azonnal, még hozzátette:

– Mert ha se kő nincsen ott, se cölöp nincsen ott, akkor mi az, ami megakaszthat egy csónakot, hacsak nem ...?

– Az Isten – felelte a pap csöndesen és bólintott – az Isten nem egy csónakot, de egy hajót is megakaszthat, Hiribi. Nem egy hajót, de egy egész világot. Ha úgy van kedve...

A vénember felmorgott.

– He. Ha úgy van kedve! Ezt akkor mondják a papok, ha nem tudnak felelni arra, amit az ember kérdez tőlük. De mondok én valamit a tiszteletes úrnak – és itt az öregember kiegyenesítette hajlott derekát, s görcsös ujjával megbökte Baradlay mellén a kabátot – én

nekem lehet egyszer így kedvem, s egyszer úgy, mert én ember vagyok csak. S magának is lehet, mert maga is csak ember. De Istennek, ha van, nem lehet. Érti? Ő kell tudja, hogy mit csinál s mit miért csinál. Azért Isten. Ha van. Már pedig ezt tudni kellene, hallja. Mert amíg tudom azt, hogy nincs, hát addig nincs. Éppen úgy megélek, mintha azt tudnám, hogy van. De ha tudom is, meg nem is, hogy van és tudom is, meg nem is, hogy nincs: úgy, tiszteletes úr, sem élni, sem meghalni nem lehet.

Azzal megfordult s szóköszönés nélkül otthagya a papot a víz partján. Vissza se nézett, csak ment, döcögött, míg el nem nyelték a folyóparti égerek.

Baradlay tiszteletes azon a napon semmit sem aludt. Egész éjszaka fel s alá járt a szobájában. Másnap, úgy alvatlanul, karikás szemekkel, fölkapaszkodott a Csiribókra, a cserkész táborhoz. A hatalmas tisztás tele volt sátrakkal. Tizenhat nemzet lobogója lengett az árbocrudakról. Csak úgy nyüzsgött a sokféle gyerek. Baradlay megkereste a tábor parancsnokát. Egy komoly, idősebb úr volt, akit maga a miniszter rendelt ki erre a feladatra. Baradlay bemutatkozott.

– Hallottam az esetről, lent a gátnál... – kezdte.

A táborparancsnok összevonta a szemöldökét.

– Az ember nem lehet eléggé előrelátó ennyi gyerekkel – felelte – kétezer gyerekre ügyelni nem kicsiség. Egyébként a mentést végző embereket bőségesen megjutalmaztuk – tette hozzá sietve – és gondoskodtam arról is, hogy a halász, akié a csónak volt, szintén kártalanítva legyen...

Baradlay idegesen fészkelődött.

– Szabad lenne megtudnom annak a hat gyereknek a nevét – kérdezte félszegen. – Mint a község lelkipásztora följegyzéseket vezetek a fontosabb eseményekről...

– Kérem, nagyon szívesen – udvariaskodott a parancsnok és elővett egy nagy könyvet – ez a tábornapló.

Baradlay följegyezte az adatokat a noteszébe, váltott még néhány szót, aztán elbúcsúzott. Búcsúzás közben, mintha csak úgy mellékesen tenné, megkérdezte:

– És mi a véleménye parancsnok úrnak? Mi okozta, hogy a csónak éppen az utolsó pillanatban, közvetlenül a mélység fölött megállt?

A derék úr meglepődve nézett a papra.

– Hogy mi okozta? Az igazat megvallva még nem is gondolkoztam ezen. Bizonyára egy kő, vagy egy olyan cölöp, vagy valami. Ami az ilyen átszakadt gátak helyén mindég akad.

– És mit szólna, ha azt mondanám, hogy azon a helyen nincs se kő, se cölöp, se semmi, csak a sima, rohanó víz?

A parancsnok egy pillanatig megütközve nézett a papra, aztán elnevette magát.

– Akkor azt felelném, hogy bizonyára rosszul tetszett megnézni a helyet. Mert ahol semmi sincs, ott nem is akadhat meg semmi. Ez csak világos, nem?

– Hogyne, nagyon is világos. Köszönöm a türelmét, parancsnok úr.

Meghajolt és elment. A parancsnok fejcsóválva nézett utána. Aznap este Baradlay tiszteletes előkeresett egy vadonatúj iskolásfüzetet és annak első lapjára gondosan, tintával bemásolta a noteszében lévő adatokat:

1. Drágffy Gergely, herceg. Született Kassán 1900. február 16-án. Harmadik gimnazista Budán, a Ferencz József nevelőintézetben. Otthona: Eskő, utolsó posta Eperjes. Apja nagybirtokos.
2. Vrana Basil, született 1899. április 18-án, Prágában. Negyedik gimnazista. Apja kereskedő. Lakás: Prága, Gotthelfstrasse 193.
3. Lubovszki Kazimir, született 1897. augusztus 22-én, Varsóban. Bécsben tanul, negyedik gimnazista. Apja állami hivatalnok. Otthona: Varsó, Wolowska Ulica 87.

4. Pohrisch Gottfried, született 1899. június 6-án, Bécsben. Negyedik gimnazista. Apja bankár. Otthona: Wien, XII. Rosengasse 11.
5. Bursanu Jon. Született 1899. december 2-án, Bucarestiben. Apja ügyvéd. Otthona: Bucaresti, Str. Toma 2.
6. Habicht Herbert. Született 1899. január 4-én, Königsbergben. Apja orvos. Címük: Königsberg, Landstrasse 56.

Mikor ezzel megvolt, becsukta a füzetet és a fedőlapra fölírta nagy betűkkel:
Malomgát, 1913. július 21.

Aztán hosszasan ült a csukott füzet előtt és gondolkodott. A kis petróleumlámpa kanóca halkán sercegett az asztalon és a sápadt fény hosszú, fekete árnyékokat vetett a bútorok mögé. Hirtelen elhatározással bemártotta a tollat a tintatartóba és lassú, gondos kézzel odaírta föléje, mintha címet írta: Isten.

Aztán gyorsan belökte a füzetet az asztalfiókba, elfújta a lámpát és lefeküdt aludni.

De másnap újra elővette a füzetet és sokáig nézte a címlapot. Aztán hirtelen egy kérdőjelet rajzolt az „Isten” szó elé. Majd mintha megszégyellte volna magát, gyorsan kinyitotta a füzetet és a tegnapi bejegyzések alá odaírta még a következőket: – „Saját szememmel győződtem meg, hogy azon a helyen, ahol a csónak megakadt volt, sem kő, sem cölöp, sem egyéb kiálló tárgy nincs, ami megakaszthatta volna. Hiribi szerint...”

Itt megállt az írásban és sokáig gondolkodott. Majd gyors mozdulattal kihúzta az utolsó két szót és így folytatta: „Egy helybeli öreg halász vallomása szerint a víz azon a helyen mindenképpen túlságosan mély ahhoz, hogy egy bármennyire is megterhelt csónak zátonyra futhasson. Egyetlen lehetőség tehát...”

Itt újra abbahagyta az írást. Az ajtón kopogtak, valaki megzavarta. Később kihúzta ezt a három szót is és helyette ennyit írt csak oda: „Az Úr útjai csodásak.”

Néhány nap múlva kifulladt fadöntők hozták meg a papilakhoz a hírt, hogy mi történt az öreg Hiribivel. Az urak, akik fent a Csiribókon tanyáztak a sok zöldinges gyerekekkel, egy vadonatúj csónakot küldtek neki valahonnan, kárpótlásul azért a másikért, ami ott veszett a gát alatt. Az öreg úgy nézte az új csónakot, mint aki elvesztette az eszét. Akik ott voltak, amikor a csónakot a szekérről leemelték, esküsznek, hogy egyre csak az Úristent emlegette. Hogy az Úristen küldi neki ezt a csónakot, hadarta folyton. Bizonyára el kellett vesztie az eszét, mondták az emberek, mert csudálatos dolgokat művelt. Először is megtöltött öt zsákot kővel s egyenként beemelte azokat a csónakba. Aztán beleült maga is és bevezett a malomtó közepéig, odáig, hol a sodrás elindul. Ott eldobta messzire az evezőt, leült a padra és elkezdett hangosan énekelni. Csupa zsoldárokat énekelt. A víz pedig ragadta a csónakot, egyre sebesebben, a gát felé. Csak énekelte a zsoldárokat s a csónak egyre sebesebben siklott a vízesés felé. Mikor odaért, pontosan arra a helyre, ahol annak idején a gyermekek csónakja csodálatosképpen megakadt volt, akkor felállt az öreg Hiribi a vadonatúj csónakban. Akik látták, esküdtek rá, hogy olyan volt az arca mint az apostoloknak. Még akkor is énekelt, amikor a csónak aláfordult vele a zúgón. Belekerült jó néhány órába, amíg a holttestét ki tudták horgászni lent a tutajosok. A szép új csónak is pozdorjává tört. Biztos, mondták az emberek, hogy eszét vesztette az öreg Hiribi s úgy ment a halálba.

Baradlay tiszteletes végezte a szertartást az öreg Hiribi temetésén. Nagy dolog volt, mert tulajdonképpen nem járt volna neki papi temetés, úgy vélték sokan a szenteskedő vénasszonyok közül. Hiszen maga végzett az életével. De a legtöbben úgy forgatták a dolgot, hogy szerencsétlenség történt vele. Elvesztette az eszét s úgy történt a baj. Így aztán helyet adtak neki a köztemetőben.

Az emberek nem sokat értettek abból, amit a fiatal tiszteletes azon a napon a vén Hiribi sírjánál mondott. De ez nem is tűnt föl nekik különösebben. Megszokták már, hogy a papoknak külön nyelvezetük van, ami a templom számára készült s nem arra, hogy az

egyszerű népek is megértsék. Ami feltűnt nekik, az a tiszteletes hangja volt inkább. Valaki meg is jegyezte, talán maga a kurátor:

– Nagyon érti a dolgát ez a mi papunk, meg kell hagyni. Úgy megadja a módját, mintha a tulajdon édesapját temetné.

Bizonyos fokig szerencséje volt Baradlay tiszteletesnek, hogy a vén Hiribi temetésén csak egyszerű hegyiemberek voltak jelen s a szavak között hibát keresni kitanult úri fül nem hallotta ezt a beszédet. Mert bizony könnyen meggyűlhetett volna a baja a fölötteseivel. Így is nagyot nézett két évre rá az öreg esperes, amikor egy vizitáció alkalmával áthaladva a temetőn, szeme egy fejfán akadt meg, melyen ez állott, égetett betűkkel:

„Itt nyugszik
Hiribi Pál
halász
élt 66 évet
s belehalt
Istenbe
akit nem hitt
de megtalált”.

– Hát ez miféle pogányság? – hökkent meg a derék úr, – ki íratta ezt a szörnyűséget ide? Hogyan engedhet meg ilyesmit a tiszteletes úr?

A temetőőr is ott volt és a papra nézett, mert ő íratta volt föl ezeket a szavakat a vén Hiribi fejfájára. De amikor látta, hogy a tiszteletes miként veresedik el, csak megköszöri a torkát és kihúzza a bajból.

– Már tessék elhagyni, esperes úr – mondta – ő maga kívánta, hogy ez álljék a sírján, a vén Hiribi. S münk meg úgy gondoltuk, hogy egy halott atyánkfia utolsó kérésit mégis csak teljesíteni kell, nem igaz? Na meg aztán, mondtuk a tiszteletes úrral, ki a rossz nyavalya ér rá, hogy fölmasszék ide a hegyre s pont azt olvassa el, ami a vén Hiribi fejfáján szárad ...?

Hát így húzta ki a temetőőr a papot a bajból azon a napon. Az esperes nem is tett róla később sem említést, annyira megtetszett neki az öreg temetőőr felelete. Meg is feledkezett rendre mindenki az öreg tökéletlen halászlóról, aki maga hajókázott bele a halálba. Történtek egyéb, nagyobb és szörnyűségesebb dolgok a világban. De Baradlay tiszteletes belső szobájában, mélyen a könyvek alatt, a polcon, egy kis fekete füzet emlékezett az öreg Hiribire, pedig a neve nem is volt beleírva sehhol. Azonban voltak ott sorra egymás alatt egyéb adatok. Ilyenek mint:

„Eskői lelkipásztor levele szerint a fiatal Gergely herceget ötéves korában egy megvadult hátszló levetette. Csodával határosan maradt életben.”

Vagy: „Eskői lelkész levele szerint Drágffy Gergely kezében hétéves korában elsült egy vadászfegyver. A golyó horzsolta az arcát és csak hajszálon múlt, hogy nem végzett vele. Ugyanebben az évben leesett egy húsz méter magas jegenyefa tetejéről, ahonnan szarkafiókat akart lehozni és lábfcamodáson kívül egyéb baja nem esett.”

„1914. január 19. Eskői levél szerint a fiatal Gergely herceg vidrára vadászva beesett a jég alá és csodával határosan menekült meg.”

Alatta zárójelben: „érdekes lenne tudni, vajon a többi ötöt is ennyiszor védte meg a Láthatatlan Kéz?”

Majd tovább: „Eskői lelkész levele szerint Gergely herceg nem valami jó bizonyítványt hozott haza. Istennek tehát nem lehet terve vele a tudás terén. De vajon hol?”

De akadtak följegyzések a többiekről is:

„Lubovszki Kazimirról sikerült megtudnom annyit, hogy nyílteszű, értelmes fiú, azonban csínyjei miatt már két iskolából kitétek. Űgyesen rajzol.”

„1914. június 6. Pohrisch Gottfriedet apja Angliába küldte további iskoláztatás végett. A bécsi magyar ref. lelkipásztori hivatal válaszából arra lehet következtetni, hogy a család nem túlságosan népszerű. Zsidók. Rokonságban vannak a Rotschild-házzal.

„1914. július 1. Habicht Herbert Berlinben egy ifjúsági pályázaton első díjat nyert. Tudományos jellegű pályaművel. A fiú 15 éves.”

Végül az utolsó bejegyzés:

„1914. december 6. Ma kaptam levelet az eskői kollégától, aki értesít, hogy Drágffy Lajos herceg tartalékos huszár főhadnagy az oroszok ellen vívott első ütközetben hősi halált halt. Adjon az Úr békés nyugodalmat neki és valamennyinek, aki még következik utána.”

Ezután a füzet úgy látszik bekerült valahova a láda fenekére, könyvek közé, vagy ki tudja hova. Mindenesetre Baradlay tiszteletes nem írt belé többet semmit. A világtörténelem sodró eseményei más irányba terelték figyelmét. Az 1914 utáni esztendő borzalmas katasztrófái elhomályosították a malomgáti csónak epizódját.

A tiszteletes életének arról a szakaszáról annyit tudunk még, hogy a község, ahol lelkipásztorkodott, 1919-ben román megszállás alá került. Két évre rá összeesküvés címén a román rendőrség letartóztatta és több lelkészársával együtt a fogarasi várbörtönbe került. Innen tizennégy hónap múlva szabadult ki. Fogait közben kipofozták a szájából a vallatások során, szeme meggyöngült, haja őszülni kezdett. Szabadonbocsátása után néhány budapesti napilap megemlékezett róla, sőt egy, az igazságért lelkesedni tudó fiatal angol újságíró riportot is közölt valamelyik másodrangú londoni lapban a megkínzott prédikátorról. Aztán elmerült ő is a feledésnek abba a feneketlen sötétségébe, amelybe Európának azokban a lázas konjunktúra-éveiben az otthontalanná váltaknak annyi ezrei elmerültek. 1929-ben tűnt föl újra a neve, egy „Levél haza” című írás alatt, melyet az egyik Erdélyben megjelenő egyházi lap közölt. Így állt ott: Baradlay Károly, Littletown-i ref. lelkész.

Hogy miképpen került Baradlay tiszteletes ebbe a Montana állambeli kis bányavároskába, arról nem sokat tudunk. Valószínűleg az egyházi szervezetek útján. 1926-ban jelent ott meg, mint segédlelkész, majd két év múlva, 1928 tavaszán, amikor főnöke 24 esztendő szolgálatának súlyával a vállán nyugalomba vonult, ő lépett az örökébe. Hívei egyszerű emberek voltak. Bányászok. Nagybárára Európa hajótöröttei szintén, hiszen Littletown egészen új alapítású városka volt. Mindössze 1922-ben nyilvánították várossá az alig tíz évvel azelőtt létesült bányásztelepülést. Szép számban éltek ott magyarok is és Baradlay tiszteletes úr – vagy ahogy akkor nevezték: Reverend Charles Baradlay hosszú estéin elbeszélgetett velök a régi emlékekről, az óhazáról és ami rossz volt, az lassan feledésbe merült s csak a szép maradt meg és élt tovább valahol a lelke legmélyén, fájdalmas honvággyá nemesülve.

Baradlay tiszteletes agglegény maradt. Magányos, furcsa ember. Így történhetett, hogy 1948-ban, húszéves littletowni lelkészi jubileumakor már annyi megtakarított pénze volt, hogy élete végéig kényelmesen megélhetett volna belőle. A fárasztó jubileumi ünnepség után, este, dolgozószobájának karosszékében ülve el is gondolkodott ezen. Hogy mi telt el és mi van még hátra. Hogy mi volt az értelme annak, ami eltelt s mi értelmét lehetne még adni annak, ami hátra van. S ahogy így a számadáson tűnődött, a számadáson, amit egyszer majd valahol be kell nyújtani: valami különös, nyugtalan érzés fogta el. Mintha mindannak, ami történt, nem lett volna célja és értelme. Mintha mindaz az idő, ami eltelt, fölöslegesen telt volna el. Valahogy úgy érezte magát hirtelen, mint a versenytűtő, aki az utolsó tíz percben döbben rá, hogy még semmit sem futott és ijesztő izgalom fogja el, hogy miképpen éri el a célt. De hol a cél? Mi a cél? Csak élni? Nap-nap után? Megélni ezt és amazt, múlttá változtatni a jelent, jelenné a jövőt és baktatni, baktatni a napok hátán, amíg egyszer csak elfogynak és ... és a semmi, vagy az Isten, vagy akármi, egy nagy fekete szivaccsal mindent letöröl, ami volt s ami történt?

És akkor, ahogy ott ült a karosszékekben, késő éjszaka és ezeken gondolkozott, egyszerre csak eszébe jutott a vén halász Hiribi. Úgy látta maga előtt ráncos arcát, mintha néhány perccel azelőtt mondta volna csak: „ha tudom, hogy nincs Isten, éppen úgy meg tudok élni vele, mintha tudom azt, hogy van. De ha tudom is meg nem is, hogy van és tudom is meg nem is, hogy nincs: akkor sem élni, sem meghalni nem lehet úgy, ahogyan kell...”

Igen, hallotta tisztán a szavakat, az utolsó szavakat, amiket a vén Hiribi szájából azon a régi-régi nyáron hallott volt. „vajon én tudom-e hogy van ...?” döbbent meg az öreg tiszteletes ott a karosszékekben, emlékbeli vén Hiribi szavain „vagy csak hiszem? Hinni nem annyit jelent-e: tudni is, meg nem is? Lám, vén féleszű Hiribi azért élt, hogy földerítse magának ezt a titkot s amikor megtudta, amit tudni akart, belehalt a titokba. De én... én miért éltem...? Vajon nem mindnyájan ezért a titokért élünk? Hogy földerítsük életünk nagy titkát, az Istent? S mit tettem én, hogy megoldjam a titkot, a magamét? Hogy ne csak higyjem, hanem tudjam is...?”

S ahogy ott ült és ezeken töprengett, egyszerre csak eszébe jutott mindaz, ami az öreg Hiribivel összefüggött. Mindaz, ami harmincöt évvel azelőtt ott abban a messzi kis erdélyi falucskában történt. Mindaz, amit akkor gondolt és érzett... s hirtelen, mint valami rettenetes, pánikszerű fölismerés szakadt reá hirtelen a tudat, hogy harmincöt éven keresztül elmulasztott valamit. Elmulasztott továbbmenni egy megtalált nyomon, mely talán Isten nyoma volt s mely elvezette volna a tudáshoz. Elmulasztotta azt, ami életének a feladata volt talán: bizonyosságot szerezni arról, kézzelfogható bizonyosságot, hogy van Isten! Hogy van, mert nyoma van, amit követni lehet. Hogy van, mert akar valamit. Mert cselekszik, fizikai törvények ellenére is, ha szükséges, hogy életben tartsa azokat, akikkel terve van!

Izgalmában fölugrott. Fel-alá járt, hátán összetett kezekkel. Emlékezett, hogy annak idején adatokat írt bele egy füzetbe s hogy ezeknek az adatoknak a nyomán kellett volna tovább kutatni Istent, mint ahogy egy bonyolult képlet után kutat lombikjai között a vegyész, az elemek titkait nyomról nyomra követve. Isten is egy bonyolult képlet, melynek elemei az emberi életek s aki az őáltala megjelölt életek titkát megfejti, következtetni tud a megsejtett egészre. S neki szeme előtt jelölt meg az Isten hat emberi életet s ő hűtlenül megfedkezett erről! Izgatottan túrta össze fiókjait a füzet után. Remegett a keze: ha elvesztek az adatok, Isten nyoma is elveszett! Isten harmincöt évvel ezelőtt otthagya szeme előtt lába nyomát a gáton, csak követnie kellett volna s ő Istent hirdelve megfedkezett a nyomról, mely mögött Isten maga rejtőzött, titok ködébe burkolva. Ezt a ködöt, ezt kellene eloszlatni! Talán nem késő még! Talán ez a nagy feladat, amiért élnie kellett s lám ő is csak vénségére döbbent rá, akár a bolond Hiribi!

A füzet nem volt sehol. Feltúrta a könyves szekrényeket, a fiókokat, mindent. A füzet nem volt sehol. Hajnalodott már, amikor eszébe jutott egy ócska öreg láda fent a padláson.

A littletowni segédlelkész, egy vidám, fiatal amerikai fiú, éppen reggeli tornáját végezte a gyepen, amikor meglátta az öreg Baradlayt lefele jönni a padláslépcsőn. Döbbenve meredt reá. Még ilyen öregnek nem látta soha. Arca fakó volt és ráncos, ősz haja borzolt. Görnyedt tartással ereszkedett alá a meredek lépcsőn, egyik keze a korlátot markolta, másik görcsösen szorított valami ócska fekete füzetet. A segédlelkész úgy tornaruhában odaszaladt hozzá.

– Jó reggelt, nagytiszteletű uram! Nem jól érzi magát?

Az öreg pap fáradt arcán különös, gyerekes mosoly rángott végig.

– Dehogynem, kedves fiatal barátom, dehogy is nem! Soha ilyen jól nem éreztem magamat, higgye el! Megtaláltam valamit, amit harmincöt évvel ezelőtt elvesztettem! Mintha csak magamat találtam volna meg!

Csillogtak a szemei, akárha könnyek lettek volna benne. A keze is olyan különösen reszketett. A segédlelkész hosszasan nézett utána és arra gondolt, amire minden fiatal gondol néha: milyen rossz lehet öregnek lenni. És aztán arra: ha nyugdíjba menne az öreg, én lennék a littletowni lelkész ...

És úgy is történt igazán. Még hamarabb, mint gondolta volna. Reverend Baradlay nyugdíjazását kérte. Vett magának Littletown fölött, az erdők szélén, egy kicsi házat, oda átvitette minden holmiját. Önmaga pedig útlevelet kért Európába. „Átmegyek kissé, hogy megnézzem még egyszer azt a földet, amelyiken születtem. S ahol élnem kellett volna, ha az emberek országa Isten országa lenne.” Barátai igyekeztek lebeszélni erről. „Nem jó az” mondták „visszatérni oda, ahol az ember fiatal volt. Ahol az ember valamikor otthon volt. A világ változik, az emberek változnak és szomorú az, ha idegennek érezzük magunkat ott, ahol valamikor otthon voltunk. Európa nagyot változott azóta s akinek honvágya van a régi Európa után, az ne térjen vissza az újba.” Így mondták a barátok. De az öreg Baradlay tiszteletes csak mosolygott. „Valamit elmulasztottam volt annak idején” mondta ilyenkor „s azt most jóvá kell tegyem. Meg kell keressek hat embert.” „Ki tudja, hol vannak azóta” csóválták a barátok a fejüket „nehéz ennyi idő múlva megtalálni valakit, két világháború után...” De az öreg Baradlay csak mosolygott titokzatosan. „Istennek minden lehetséges” mondta és egy szép napon hajóra ült.

Ez történt 1949 júniusában.

II. A herceg

Az eskői várat valamikor az ezerháromszázas években építették maguknak a Drágffyak. Később, az idők folyamán többször leégett, de a falak – jó, derék, másfélméteres terméskőfalak, becsületes talján pallérok munkája – kibírtak minden vihart és megvárták türelemmel, amíg újra tetőt ácsoltak föléljük. A Rákócziak korában fontos szerepet játszott az eskői vár ott Eperjes fölött. Itt gyűltek össze időnként a felvidéki urak, meghányi-vetni ország dolgait. Innen indult útnak a nagyságos fejedelem megsegítésére a szabadságharc első huszárszázada, a híres Drágffy-század, Drágffy Lőrinc zászlaja alatt. S később itt ütötte föl tanyáját az eperjesi hóhér, a hírhedt császári generális, amíg a félkarú Drágffy Lőrinc úr feje karóra tűzve száradt a vár tornyán, s a hercegné asszony két alig serdült lányával az alagsorban szenvedte halálig a durva osztrák zsoldosok gerjedelmét.

De minden váltakozó sors-szeszély ellenére is: az eskői vár állt. Urai hol vérpadon végezték, hol csatában estek el. Hol hősként ünnepezték őket, hol Kufstein vagy Isztambul börtöneiben senyvedtek. De akárhogy is volt: mindég akadt egy Drágffy, aki a viharok múltával valahonnét megtért s a bikafejes címerről leverte a pókhálót s a rozsdát.

Az eskői várhoz tartozó uradalmak még mint szállományi birtok kerültek a Drágffyak kezére s a hercegség Nagy Lajos királytól származott. Abból az időből, amikor a Habsburgok még jelentéktelen kis lovagocskák voltak valahol. De mivel később a Drágffy-bika minden alkalommal hadviselő félként állt szemben a kétfejű sassal: ezek az uradalmak idők folyamán egyre jobban megapadtak. S mikor Drágffy Lajos apja 1869-ben az emigrációból hazatért, már a legtöbb birtok idegenek kezén volt. Schwarzeneggek, Wenckheimék, Pallaviciniek és egyéb, császári egyenruhából díszmagyarba átöltözködött családok terpeszkedtek a különböző elkobzott Drágffy-kúriákban s az eskői vár csak azért nem kellett senkinek, mert romokban állott megint, mint annyiszor már, s a hozzá tartozó sovány, elvadult földek nem csábították bő jövedelmekkel az új urakat.

Mikor a millenniumi esztendőben Ferencz József császár és király Eperjes városát legmagasabb látogatásával megtisztelte, az eskői vár újra földél alatt állott, s a körülötte elterülő ezernégyszáz holdas birtok is úgy-ahogy jövedelmezni kezdett. A városi tanács szerette volna a koronás vendéget az eskői várba elszállásolni, de az öreg Drágffy ügyesen kitért a megtiszteltetés elől, mondván, hogy vendégszobái még nincsenek bebútorozva, mivelhogy a régi bútorokat Őfelsége kozák szövetségesei annak idején kegyesek voltak eltűzolni. Az ünnepélyes bankettől azonban nem vonhatta ki magát semmiképpen, amit Eperjes város az uralkodó tiszteletére adott. Nem azért, mert ő volt a környék legidősebb főura, hanem mert az egyik rossznyelvű „új szomszéd”, egy bizonyos báró Schwarzenegg, azt találta mondani valahol, hogy a vén rebellis Drágffynak alig lesz bátorsága szembenézni koronás királyával. Ez a mondás valahogy a fülébe jutott, s mivel egy Drágffy nem engedhette meg magának, hogy azt higgyék róla: nem mer egy Habsburg szemébe nézni, hát ha morogva is, de megjelent a banketten. Még pedig fekete díszmagyarban. S mikor a polgármester megkérte, hogy mint a jelenlevő legidősebb úr ő mondja a királyra a pohárköszöntőt: elvállalta azt is.

– Midőn Kossuth Lajossal, Magyarország törvényes kormányzójával együtt a száműzetés keserű kenyereit ettem – kezdte el általános megdöbbenés közepette híres pohárköszöntőjét a fekete magyarruhás Drágffy Lőrinc, – nem hittem volna, hogy valaha is pohárral a kezemben köszönhetem föl császári fölségedet. Hogy ez mégis megtörténhetett, ezt csakis egyedül az Úristen csodálatos szándékának tarthatom, ki mindenkit önmaga által jutalmaz, vagy büntet. Hogy én a kufsteini várbörtönben hősi halált halt öcsémért s mindazon többi, gyalázatosan kiírtott, igaz magyarokért holtomiglan viselt gyászruhámban most Fölséged szemébe

nézhetek: ez nem csupán azt jelenti, hogy az osztrák császárból az Úristen akarata folytán magyar király lett, hanem jelenti azt is, hogy Krisztus urunk tanítása öregségemre, imé, bétellett rajtam. Mert ha feledni nem is tudok, de megbocsátani igen. Isten hozta Fölségedet e sokat szenvedett nép közé, nemes Eperjes városába!

Hogy Ferencz József császár és király miként vélekedett az öreg Drágffy beszédét illetően, az nem derült ki soha. Tény csak annyi, hogy a bankett után azonnal elhagyta Eperjest és soha többet nem kereste föl. Azonban annál többet beszéltek róla a környékbeli urak. Egy részük az égbekiáltó tapintatlanság fölött való szent felháborodással, más részük kaján elégtétellel. Mindenesetre ennek a beszédnek a nimbusza élete végéig elkíserte Eskő urát. És az igazság kedvéért azt sem szabad elhallgatni, hogy semmiféle hivatalos hátrányuk nem lett a merész szavaknak, még gazdasági vonatkozásban sem.

Az eskői uradalmat hamarosan mintagazdasággá nyilvánították. Ez azonban már nem az öreg Drágffy herceg érdeme volt, hanem a fiáé, aki külföldön végezte a gazdasági tanulmányait és az egész országban elsőrendű szakembernek ismerték el. Drágffy Lajos újrendszerű tehenészetet, sertéshizlaldát és egyéb korszerű újításokat honosított meg. Tenyészállatai az 1900-as évek elején egyre-másra nyerték a díjakat. Szeszgyárat építtetett és a mezőgazdaság iparosítását hirdette több helyen tartott szakelőadásában. Külföldről állandóan hozatta az újabbnál újabb gépeket és nemcsak saját üzemét szerelte föl velök, de rendre a környékbeli kisgazdákat is rászoktatta a nagyobb teljesítőképességű mezőgazdasági gépek használatára.

Mikor Drágffy Lajos herceg 1914-ben, az oroszokkal vívott első ütközetben elesett – önként jelentkezett harctéri szolgálatra, mint tartalékos huszárfőhadnagy, bár módjában lett volna fölmentetnie magát – az eskői uradalom gazda nélkül maradt. Gergely tizennégy éves volt akkor. Anyja, egy ideges, törékeny asszony, akinek a háztartás irányításán kívül egyéb tapasztalata az eskői dolgokkal kapcsolatban nem volt, első perctől kezdve képtelennek mutatkozott arra, hogy a gazdaság vezetését a kezébe vegye. Mindent egy intéző csinált. Aminek eredménye az lett, hogy öt év múlva, mikor a veszített háború következményeként Felső-Magyarország s vele együtt Eskő is cseh megszállás alá került, a birtok pénzügyi helyzete éppen olyan zilált volt, mint maga az egész ország. Így történhetett, hogy amikor két évre rá a csehszlovák kormány politikai megtorlásként végrehajtotta a magyar urak javai fölött az új földbirtokreformot, az ily módon megnyirbált eskői uradalom máról holnapra összeomlott. Az intéző átköltözött saját birtokára, amit az utolsó évek gazdátlanságában ügyesen összetakarékoskodott magának s a hercegné egyedül maradt. Drágffy Gergely ekkor lett huszonegy éves. A mezőgazdasági akadémiát már elvégezte és egy évet hallgatott a közgazdasági egyetemen is, ahol a doktorátust akarta letenni. Arra a hírre, hogy az anyja egyedül maradt a birtok romjaival, abbahagyta tanulmányait és hazament.

Magas, barna fiatalember volt Drágffy Gergely, komoly és zárkózott. Gyorsan áttekintette a helyzetet és józanul, tárgyilagosan ítélte.

Szegények lettünk – mondta az anyjának, hazatérését követő napon – aszerint kell éljünk tehát. Az ember addig nyújtózzék, ameddig a takarója ér.

A hercegnő sóhajtott és mindent ráhagyott a fiára. A vár nagyobbik szárnyát lezárták és a kisebbikbe húzódtak vissza. A fölösleges cselédséget elbocsátották, csak egy szakácsnét, egy szobalányt és egy kocsist tartottak meg a belső személyzetből. Csöndes, visszavonult esztendőök következtek. A hercegnét egész nap ott lehetett látni a veteményeskert ágyásai között, törékenyen, de szívós akaratúval gyomlált, kapált, ültetett és öntözött reggeltől estig. Drágffy Gergely maga ült a traktoron és szántotta a megmaradt földet, reggel négykor kelt és késő este került csak ágyba. De az ötszáz holdra zsugorodott birtok néhány év alatt kivirult a keze alatt. Az elhanyagolt épületek visszanyerték régi alakjukat, az istállók megteltek gondosan ápolt tenyészállatokkal. Azonban a lassanként visszatérő jómód semmit sem változtatott az elkezdett életmódon. Gergely továbbra is reggeltől estig a gazdaságot

bújta, a hercegné pedig a kerti ágyasai között matatott, hiába volt újra kertésze. Talán a megszokás tette, de lehet, hogy volt ebben a munkába menekülésben valami egyéb is: az önvédelem magabazárkózása egy környező idegen világgal szemben. Lent az országúton cseh urak autói nyargaltak, idegen emberek ültek a hivatalokban és gyűlölettel néztek föl a várra, mely az ő propaganda-szólamaik ellenére is konokul hirdette tovább is az ezeréves magyar múltat.

Egy fiatal cseh állatorvos, akit a tenyészállatok felülvizsgálatára küldtek ki Prágából, s aki körútja folyamán Esköt is fölkereste, este a kandalló mellett megkérdezte Drágffy Gergelyt:

– Mondja kérem, mi szüksége van magának arra, hogy beleölje magát a munkába? Van pénze, jól menő gazdasága, miért nem tart egy gazdatisztet s miért nem él úgy, mint nálunk Prágában az ilyen vagyonos fiatalemberek?

Drágffy Gergely ránézett és keskeny ajkain alig észlelhető mosoly játszott.

– Mert magyar vagyok, állatorvos úr.

A cseh fiatalember rágyújtott egy cigarettára és hosszasan nézte a kandalló tüzét. Aztán bólíntott.

– Értem. Az ilyenek mint maga veszedelmesebbek mint azok a tüzesfejű összeesküvők, akiket időnként a rendőreink lefognak. Maguk az igazi összeesküvők. És veszedelmesek. Mert dolgoznak. Mert hallgatnak. Mert rokonszenvesek.

Ez a cseh állatorvos később is gyakran megfordult az eskői várban. Az ő utánajárására nyilvánította a prágai minisztérium a Drágffy-birtokot mintagazdasággá, ami különböző előnyökkel járt. Egy alkalommal, ez már 1928-ban volt, miután végigjárták az istállókat, az állatorvos hirtelen Drágffy Gergelyhez fordult.

– Most jut eszembe – mondta – találkoztam valakivel Prágában, aki ismeri magát! Egy kis boltos, véletlenül kerültem össze vele. Vranának hívják. Ugyanabban az utcában van a boltja, ahol a szüleim laknak.

– Vrana? – csodálkozott Drágffy – nem emlékszem e névre.

– Azt mondja, hogy valami iskolai kirándulás alkalmával együtt voltak egy csónakban, amelyikkel valami baleset történt. Majdnem bekerültek egy vízesésbe...

– Hogyne! – örvendezett meg Drágffy a megtalált emlékezésnek – persze, a csónak! Hogy mondta a nevét? „Vrana”. – Vrana, Vrana... azt hiszem emlékszem is rá. Egy kis sápadt fiú volt... érdekes, hogy milyen kicsi a világ...

Az állatorvos bólíntott.

– Nagyon rendes, szorgalmas ember ez a Vrana. Ha minden ember olyan lenne, mint maguk ketten...

Drágffy nevetett.

– Miből élnének akkor a politikusok?

– Akkor nem lennének politikusok – felelte egyszerűen az állatorvos – és a világ sokkal békésebb lenne.

Mondja meg Vranának, hogy üdvözlöm – váltott egyet a beszéden Drágffy – és nagyon örvidenek, ha egyszer fölkeresne.

– Megmondom neki.

Erről a beszélgetésről később megfeledkezett egészen. Vrana nem jelentkezett soha és egy év múlva az állatorvost is elhelyezték máshova, többet nem találkoztak össze. Drágffy Gergely akkor házasodott meg. Az első kezdeményező lépés ezen az úton a hercegné részéről történt, aki egy téli estén egészen váratlanul azt mondta a fiának:

– Fölmehtnél igazában egy kicsit farsangolni Pestre. Először is rád férne egy kis kikapcsolódás, másrészt nem ártana, ha megmutogatnád magadat a társaságban s végül házasság szempontjából is ideje volna már körülnézned.

A régi vadásztrófeákkal telezsúfolt kis pipázóban ültek, a kandalló előtt. Drágffy Gergely megütközve nézett az anyjára. Egy ideig gondolkozott, aztán józan, tárgyilagos hangon mondta:

– Amit a házasságról mond, mama, abban lehet, hogy igaza van. Talán tényleg ideje lesz körülnézni. Az ezévi tenyészállatvásárra feltétlenül leutazom. Amúgy is kanokat akarok cserélni.

A hercegné ideges, sovány arca rángatózni kezdett az elképedéstől.

– Mit beszélsz itt tenyészállatvásárról! Én farsangot mondtam!

Gergely elnevette magát és megcsókolta a kékeres, szikár kezét.

– Ne haragudjon, mama, az olyasmi engem nem érdekel. S időm sincs rá. Feleséget pedig megfelelőbbet találok magamnak a mezőgazdasági kiállításokon, mint a báltermekben.

Júniusban Drágffy Gergely valóban leutazott Budapestre a mezőgazdasági kiállításra és tenyészállatvásárra. Nyolc év óta először lépte át a határt, melyet a történelem szeszélye Eskő és Budapest közé meghúzott. A régi ismerősök és rokonok kíváncsi idegenkedéssel fogadták. Különcnek nevezett életmódjáról sok kósza hír járta a léha budapesti társaság köreiben és ezek az elkényeztetett szalon-lovagok úgy néztek a váratlanul felbukkant „vadember”-re, mint ahogy egy örültre szokás nézni, akiről nem lehet még tudni, hogy veszedelmes-e, vagy nem. Azonban hamarosan rájöttek, hogy a fiatal Drágffy nem veszedelmes, csak örült. Teákra, estélyekre nem jött el, hiába hívták meg. A pezsgőt nem szerette, borból is keveset ivott. Mulatóhelyekre nem lehetett elcsalni, a kaszinót messzire elkerülte és kártyázni sem akart. Egész nap a kiállítást bújta és étkezni nem a Hungáriába járt, vagy a Vadászkiirtbe, hanem beült a kiállítás valamelyik sátrába és idős, komoly gazdaemberek társaságában megevett egy paprikás tokányt. Viszont Drágffy Gergely sokkal jobban érezte magát itt, mint a Hungáriában. Régi gazdaszbarátaival találkozott össze, meg apja hajdani barátaival, komoly gazdákkal, akik üzemeiket korszerűen vezették s akik azonnal megérezték benne is, mint annak idején apjában, a szakmabeli társat és örömmel ültek vele össze beszélgetni.

A kiállítás hatodik napján, a kétéves csikók bemutatója alatt ismerkedett meg Maldegem Júliával.

A Maldegem bárók az ezernyolcszázados évek elején származtak be Magyarországra, valahonnan Belgiumból. Császári hivatalnokok voltak, akik hasznosan helyezkedtek el és jól házasodtak és így minden különösebb fáradtság nélkül összegyűjtöttek egy jó húszezer holdat kitevő uradalmat. Erős, csontos, szőke leány volt Maldegem Júlia, valószínűtlenül kék szemekkel. Nem kimondottan szép, de valami egészséges vidám varázs áradt belőle, valami okos és józan derű, ami alkalmas volt arra, hogy fölkeltsse a férfiak figyelmét.

A megismerkedés egészen hétköznapi módon jött létre. A kétéves csikókat vezették föl a tribünök elé és Drágffy Gergely, akit a lótenyésztés nem érdekelt, hamarosan hátravonult a falatozóba. Az asztaloknál vászonruhás vidéki urak söröztek s ahogy áthaladt közöttük, valaki vidáman ráköszönt:

– Szervusz Gergely! Hát téged is lehet látni?

Egy hajdani évfolyamtársa volt a magyaróvári akadémiáról. Csontos, szikár öregúr társaságában ült. Drágffy odament és bemutatkozott.

– Maldegem – morogta az öregúr – Drágffy Lajos fia vagy?

– Igen.

– Ösmertem apádat.

Aztán egy pohár sör és sültkolbász mellett felelevenítették a hajdani cimborával a régi vidám gazdaszidőket és a sátor sarkában a cigány feléjük fordulva elkezdte húzni, hogy „Óvár, Óvár, Magyaróvár, te vagy az oka mindennek...!” Az öregúr szótlanul ült mellettük és itta a sörét. Egyszer csak valaki megállt az asztal mellett:

– A leányom – mondta az öreg Maldegem és egy bizonytalan kézmozdulatot tett a levegőben.

Drágffy felállt, meghajtotta magát és elmorogta a nevét. A lánynak nagy, nyugodt, hűvös keze volt.

– Na, kész a vásár? – kérdezte s leült az apja mellé.

Az öreg fölfordult.

– Józsi beleszeretett a bikájába. Azért a pénzért főispánt veszek, nem bikát.

– Főispánt lehet – válaszolta a másik – de annak a bornyai nem lesznek rekord-tejelők.

– Ezernyolcszázat megér, többet nem.

– Kétezer.

Egyre jobban nekitüzesedtek az alkunak. A leány Drágffyhoz fordult.

– Nem volt a kétéveseknél? Néhány gyönyörű példányt vezettek el.

– Nem érdekelnek a lovak.

Csodálkozva nézett rá.

– Hogy lehet az? Nem lovagol?

– De azt igen. Ha szükségem van jó hátaslóra, veszek magamnak. Azonban a lótenyésztés ma már inkább költséges szórakozás, mint rentábilis üzem. Különösen nálunk, Felvidéken, ahol a legelőket kisajátították.

– Lehet, hogy igaza van. Azonban szép szórakozás.

– Egy mezőgazdasági vállalkozásnak nem az a célja, hogy szórakoztasson, hanem hogy termeljen.

A lány figyelmesen megnézte Drágffyt, aztán mosolyogva bólintott.

– Igaza van. Mi sem tartunk ménest. De sokan vannak még mindig, akiknek ez a szenvedélyük. S mert minden fölnevelt csikót külön megszeretnek, alig lehet tőlük lovat venni. Lóállományukkal párhuzamban nőnek az adósságaik is, szokta mondani apám. De mi a véleménye az angóra-nyulakról? Én most kezdtem el száz példánnyal, de föl szeretnék menni hatszázig. Gondos ápolást igényelnek ugyan, de az angóraszőr külföldön nagy divat és jól fizetik. Ha sűrűn cseréli az ember a kanokat, betegséggel szemben is elég ellenállók...

Most Drágffy nézte meg figyelmesen a lányt.

Este együtt vacsoráztak és másnap azt mondta az öreg Maldegem:

– Lejöhethetnél pár napra Gecsére, ha már itt vagy. Megnézhetnéd legalább a kansüldőket. Talán csinálhatnánk egy cserét.

Három hétig maradt oda Drágffy Gergely a tenyészállatvásárral kapcsolatban. A gazdaság dolgait ezalatt Jurkó vezette Eskőn, a „kis Jurkó” a régi parádéskocsisnak, az „öreg Jurkónak” volt a fia és ugyanúgy mint az apja, ő is lovászyerekként kezdte az életét az eskői uradalom istállójában. A lovászyerekből kisas lett, majd a birtok összeomlása után olyan mindenestül szerepet töltött be a hercegné mellett. Később Drágffy Gergely elküldte Kassára, egy gazdasági tanfolyamra a körülbelül egyidős „kis Jurkót” és annak elvégzése után olyan ispán-félét csinált belőle maga mellett. A Jurkók nemzedékek óta ott szolgáltak az eskői uradalomban, hűségesek voltak és becsületesek és már az „öreg Jurkó” is olyan családtag-félének számított. „Kis Jurkó” is vitte tovább ezt a hűséget és becsületességet és rendre annyira beletanult Drágffy Gergely mellett a gazdálkodásba, hogy bátran magára lehetett hagyni néhány hétre. Öreg Jurkó, aki már nyugalomba vonulva élt a régi kocsisházban, hosszú erkölcsi oktatásokban részesítette a fiát, valahányszor rábízták néhány napra a gabonás kulcsait. De ezek az erkölcsi intések egészen feleslegesek voltak: „kis Jurkó” körül nem történhetett baj, ő már a családhoz tartozott egészen. Minden este bekopogtatott illedelmesen a szalonba, ahol a hercegné ilyenkor egymagában vacsoráztatott és tisztességtudóan álldogálva előtte, elmondott mindent, ami aznap a gazdaságban történt.

Mikor Drágffy Gergely három hét múlva hazatért a tenyészállatvásárról, „kis Jurkó” már az eperjesi állomáson várta a kocsival és egyenesen a majorudvarra hajtott a gazdájával. Gergely félóra alatt végignézett mindent.

– Jól van, Jurkó – mondta – ügyesen csináltad. Kiválaszthatasz magadnak egyet az üszőborjak közül.

Jurkónak a dicséret többet ért mint minden üszőborjú, csak úgy ragyogott az arca tőle. De még elmentek azon nyomban a borjak rekeszéhez is és ki kellett válassza magának az ajándékot.

Mikor mindezzel megvolt, csak akkor jutott ideje Drágffy Gergelynek, hogy fölmenjen a várba és leverje magáról az út porát. Átöltözött és megkereste az anyját a veteményeskertben.

– Eljegyeztem Maldegem Júliát, mama – mondta egyszerűen, minden bevezetés nélkül, miután kezét csókolt neki. – Remélem, nincs kifogása ellene?

A hercegné éppen a hagymaágyás földjét lazította egy könnyű kis kapával. Széleskarimájú szalmakalapja alól csodálkozva nézett a fiára, de ez a csodálkozás nagyobbára tettetés volt, mert a figyelmes budapesti rokonok már beszámoltak neki levélben Gergely gecsei útjáról.

– Maldegem Tivadar leányát? – kérdezte, mintha akkor hallana először a dologról.

– Igen. Háromezer hold van a nevére írva Tülkösön. Megnéztem. Jó földek, rendben tartott üzem. Ötszázezer pengőt áthozunk ide. Négy új silót építünk, kibővítjük a hizlaldát és gondoltam arra, hogy talán egy olajprést is beállítunk. Itt lagnánk Eskön, ha mama megengedi.

A hercegné elgondolkodva ingatta keskeny fejét a nagy szalmakalap alatt, mint aki csodálkozik valamin.

– A Maldegemek takarékos emberek – mondta aztán, beleilleszkedve a fia tárgyilagos, üzleti hangjába – gyűjtöttek is szépen. Ha nem mindég úgy, ahogy az nekünk, Drágffyaknak, ízlésünk szerint való. De hát a múltat el kell egyszer már feledni.

Sóhajtott, majd mint aki ráébred, hogy valamiről megfeledkezett, átölelte a fiát és megcsókolta.

Adja az Isten, hogy boldogok legyetek.

Az esküvő Gecsén volt. Utána Svájcba utaztak – Júlia egy híres angóranýúl-tenyészetet akart fölkeresni Baselben – onnan átmentek Németországba, az új mintájú olajprések munkáját megtekinteni és három hét múlva már Eskön voltak, mert a hizlalda építkezéseit még a fagy beállta előtt be akarták fejezni. Mikor Maldegem Júlia nagy szürke túrakocsija megállt a várkapu előtt, öreg Jurkó fatálcán sötét és kenyeret nyújtott át a fiatal hercegi párnak s amíg levett kalappal a párszavas üdvözlőbeszédet mondta, hosszú ezüstös haján megcsillant a kora őszi nap. Mögötte ott állt az egész cselédség, kis Jurkóval az élen és lelkes éljenzéssel tette rá a pontot a köszöntő végére. Utána csapra vertek az udvaron egy hordó bort s az új asszony bevonult a várba. Egy évre rá megszületett az első fiú, akit Lajosnak kereszteltek. 1932-ben jött egy leány és két évre rá újra egy leány. Ezt végül 1936-ban egy fiú követte megint. Ebben az évben halt meg az öreg hercegné. A temetésre rengetegen jöttek el s a kriptá körüli dombot megszállva tartották a falu szegényei, akik őszinte és igaz könnyeket sírtak azon a napon. Áldozatos lelkéről félóránál többet beszélt a meghatódott öreg eskői pap, aztán a kriptát befalazták s az élet haladt tovább.

Az eskői gazdaság ekkor már újra elérte hajdani színvonalát. A csehszlovák állam nem fősvénykedett a többtermelési jutalmakkal. Évente öt-hat, szakiskolák által hivatalosan kiküldött gyakornok kapott Drágffy aláírásával munkabizonyítványt a birtokon végzett tanulmányáról és szorgalmáról. Az eskői gazdakör mintájára, melyet Drágffy Gergely alapított már évekkel azelőtt és látott el mezőgazdasági felszereléssel, egyre-másra alakultak meg újabb és újabb gazdakörök a Felvidék magyar falvaiban. Valamennyi gazdakör Drágffy herceg irányítása alatt állott, ami magában véve is temérdek munkát jelentett. De Maldegem Júliában remek fegyvertársat kapott. Nemcsak hogy a gazdaság vezetéséből kivette a maga részét – a tyúkászat, az angóranýúltelep és a tejgazdaság teljesen a hercegné hatáskörébe tartozott – de ugyanakkor ott szerepelt az új lendülettel meginduló nőegylet élén is. Háziipari,

szövő- és varró-tanfolyamokat szervezett, kiállításokat rendezett és elindított egy csecsemővédelmi mozgalmat. Az eskői vár élete egyetlen nagy szervezési központtá alakult át rendre megint, mint annyiszor már a századok folyamán, mindössze, hogy a fölkelés, amely onnan elindult, nem fegyveres harc volt, hanem a munka összefogása, egy tervszerű, békés szabadságharc. Egy elnyomott gazdanép okos önvédelme a fegyveres erőszakkal szemben.

Abban az évben, amikor a hercegné meghalt, lépett be Juhos Klára Drágffy Gergely életébe. Ez a Juhos Klára egy nagy nyomorúságban élő református lévitának volt a leánya, aki nyolc gyermekével egy eldugott kis hegyi faluban élt. Klára elvégezte a tanítóképzőt, de magyar származása miatt nem kapván állást a csehszlovák állami iskolákban, kénytelen volt nevelőnőnek menni. Így került Eskőre. Huszonkét éves volt, nyúlánk, barna és izgatóan érdekes. Drágffy Gergely harminchat éves volt akkor, négy gyermek apja, de még nem tudta, hogy mi a szerelem. Egyszerűen nem ért rá eddig ezzel a kérdéssel foglalkozni. Feleségül vett egy asszonyt, mert az életüzem termelési sorrendje megkívánta, de házassága és együttélése ezzel az asszonnal semmivel sem volt más, mint egy sikeres gazdasági vállalkozás, mely alapos megfontolással, a partner szakszerű kiválasztásával és kellő szervezési képességgel jött létre, de melynek ahhoz a valamihez, amit általában szívnek neveznek, vajmi kevés köze volt.

Erre egy nyári éjszakán jött rá, amikor az irodából jövet, ahol éjfélig dolgozott az üzemi számadásokon, a hűvös és homályos folyosón egy könnyű, karcsú leányalakot látott egy félig nyitott ajtóban állani. Egy pillanaton múlt az egész. Csak megtorpant a szótlanul várakozó leányalak előtt és hosszasan a szemébe nézett. Azon az éjszakán tudta meg Drágffy Gergely, hogy mi a szerelem. Ettől a naptól kezdve ifjúságának munkába eltékozolt évei egy iszonyú csókszomjúságba csúcsosodtak össze s mert származásánál és nevelésénél fogva úr volt, rendez szokott és rendet tisztelő: úgy fogadta ezt a rászakadó szerelmet, mint egy elemi csapást, ami elől kitérni nem lehet s amit azért igyekezni kell méltósággal elviselni.

Júlia hercegné a maga langyos belga vérmérsékleténél fogva először meg sem értette, hogy miről van szó. Aztán, mert asszony volt, mértéktelenül felháborodott benne a hiúság. Mi lesz, ha az emberek megtudják? De végül, mert okos asszony volt, belenyugodott abba, hogy az ilyesmi előfordul. Úgy látszik, hozzátartozik a férfi természethez. A lényeg az, hogy nem kell nagy dolgot csinálni belőle. Majd ahogy jött, úgy el is megy. Minden üzemben előfordulnak itt-ott balesetek. Jégverés, baromfivész, meg ilyesmi. Attól az üzem még nem áll meg. Így aztán eszébe se jutott Júlia hercegnének, hogy elküldje Juhos Klárát a háztól, vagy jelenetet rendezzen a férjének. Tette magát, mintha nem vett volna észre semmit. Éppen csak hogy vendégeket nem hívott a házhoz és ő maga gyakrabban utazott el rokonokat látogatni, mint máskor.

Juhos Klára egy évet töltött el Eskőn s amilyen váratlanul jött, olyan váratlanul is távozott. Búcsú nélkül éjszaka. Egy gyakornok szöktette meg. De az alatt az év alatt, amíg ott volt, elindított valamit, amit nem lehetett többé megállítani.

Talán a Gelencsér-üggyel kezdődött a dolog. Ez a Gelencsér másodkondás volt és az ő keze alá tartoztak a malacos kocák. Német mintájú, szellős, tiszta istállójuk volt a törzskönyvezett kocáknak, minden rekesz fölött fehérre festett tábla hirdette az állat nevét, számát, életkorát és malacainak a számát. Nyolcvan törzskönyvezett kocája volt a gazdaságnak, melyek évente kétszer malacoztak. A kocák és malacok fejadagjait és azok keverési arányszámát maga a herceg állította össze különböző táblázatok alapján és azoknak szigorú betartása a kondások kötelessége volt.

Gelencsérrel már máskor is történt baj. Ugyanis Gelencsér ivott. Jó kondás volt egyébként, de ivott. Sokat ivott és gyakran. S amikor részeg volt, akkor nem tartotta be az előírást és összevissza keverte a kocák és malacok ételét, úgy, hogy azok vagy igen sokat, vagy igen keveset kaptak és a heti méréseknél a fejlődési görbe ilyenkor bicsaklott egyet.

Ezen a télen újra sok baj volt Gelencsérrel. A nyolevan koca elválasztás előtt állott s hatszázegynéhány őszi malac megfelelő takarmányozása ugyancsak alapos gondot igényelt. November óta többször előfordult, hogy részegen állított be és összecserélte az etetőládákat, a mérőedényeket, vagy elfelejtett tiszta szalmát tenni a kocák alá. Egy nap azonban, ez december elején történt, részegségében néhány etetőládába takarmánykeverék helyett tisztán csak foszforsavas meszet tett, amiből egyébként csak egy evőkanálnyi kellett volna. Tizennyolc malac megdöglött s további húsz megbetegedett. Gelencsérnek mennie kellett. A felmondása máról holnapra szólt, azzal az engedménnyel, hogy nagy családjára való tekintettel január elsejéig bent lakhat az uradalmi cselédházban.

A csapás, ami Gelencséréket ezáltal érte, azért volt súlyosabb, mintha máshonnan küldték volna el, mivel Eskőn cselédnek lenni különleges kiváltságot jelentett. Először is a herceg, aki a németországi gazdasági üzemek mintájára alkalmazottaitól alapos és lelkiismeretes munkát követelt, meg is fizette őket ezért. A cselédbérek Eskőn általában ötven százalékkal magasabbak voltak, mint máshol. Másodszor az eskői cselédlakások más gazdaságokban ispáni lakásnak is beillettek volna. Száraz, meleg, egészséges épületek voltak, családokként két szoba-konyhára beosztva, külön kerttel, tejilletménnyel a gyermekek száma szerint és sok más szociális vívmánnyal. Természetes tehát, hogy akinek sikerült Eskőre bejutni, az igyekezett, hogy ott is maradjon.

Két héttel a sajnálatos esemény után Gelencsér kihallgatásra jelentkezett az irodán. Színjőzán volt. Aszottan, szomorúan, szerencsétlenül állt a herceg előtt.

– Főméltóságú uram, engedelemmel esedezem, ne méltóztassék haragudni reám...

A herceg számadásai fölé hajolva bólintott.

– Nem haragszom magára, Gelencsér. Fizetését elsejéig hiánytalanul megkapja. A kárért, amit okozott, nem vonunk le semmit. Én vagyok a hibás, mert már régen el kellett volna bocsássam magát. Az olyan ember, aki iszik, nem alkalmas arra, hogy felelősségteljes munkát bizzanak rá. Van még valami kívánsága?

– Nyolc gyermekem van, főméltóságú uram, nyolc gyermekem...

Drágffy Gergely csodálkozva emelte föl a fejét.

– Mit csináljak? Akkor jussanak eszébe a gyermekei, amikor itatra költi a keresetét.

Szokjon le a részegségéről s ha újra állásba kerül, becsülje meg magát.

Gelencsér leszegett fejjel állt és zavartan forgatta bütykös kezében a kalapját.

– Kíván még valamit?

– Ne méltóztassék elküldeni. Esküszöm az élő Istenre, hogy nem iszom egy kortyot sem, soha többet!

A herceg csodálkozva húzta föl szemöldökét.

– Ne küldjem el? Hiszen már két hete más végzi a munkáját. Közben új kondást is fogadtam, január másodikán költözik be a házba. Gelencsér barátom, ez itt mezőgazdasági üzem s nem vendéglő, ahol akkor jár ki s be az ember, amikor jólesik!

Gelencsér nem szólt többet, csak lehajtotta a fejét és elment. S másnap fölötötte magát a padlás gerendájára. Hát ez volt a Gelencsér-ügy. Néhány baloldali újságíró kiszimatolta a dolgot s gyűlölködő cikkek jelentek meg a feudalista magyar várúrról, aki halálba kergeti jobbágyait. De nem ez volt a lényeges.

Gelencsér temetését követő napon Klára kisasszony, a kis hercegek nevelőnöje, beállított a kondásházba. Félórát töltött ott az asszonnyal s a nyolc árván maradt gyerekekkel. Másnap a herceg magához hívatta az irodába a legidősebb Gelencsér fiút, egy tizenhat éves kamaszt és fölfogadta a tehénistállóba, fickónak. Ugyanakkor parancsot adott Jurkónak, hogy béreljék ki a községtől azt az üresen álló faluvégi házat, melyet pár héttel ezelőtt fölkináltak volt az uradalomnak és költöztessék oda a Gelencsér-családot. Karácsony első napján Klára kisasszony újra megjelent Gelencséréknél, most már a faluvégi házban és különböző

ajándékokat adott át, többek között ruhákat és lábbeliket a gyerekeknek és az asszonynak ötszáz cseh koronát.

Újév után Juhos Klára összeíratta az eskői lelkésszel azoknak a gyerekeknek a névsorát, akik az elemi iskolát jelesen végezték el, de nem volt módjukban továbbképeztetni magukat. Ezeket a herceg rendre elhelyezte különböző szakiskolákban, hajlamaiknak és képességeiknek megfelelően. Közöttük volt a második Gelencsér-fíú és az egyik leány. Ugyanakkor néhány ösztöndíjat is létesített a prágai s a budapesti egyetemeken, felvidéki magyar diákok számára. A legidősebb Gelencsér-fíút pedig gazdasági szakiskolába küldte, egyenesen a tehénistállóból, hadd legyen majd Jurkó keze alatt ispán belőle.

Ezek voltak hát azok a nyomok, amiket Juhos Klára maga után hagyott, amikor egy éjszaka váratlanul eltűnt az egyik gyakornokkal. Drágffy Gergely néhány napig szédült volt, annyira meglepte Juhos Klára szökése. De aztán nem volt ideje arra, hogy önmagával foglalkozzék. Bár a gazdaság Jurkó keze alatt szinte magától is ment volna már, azonban ott voltak a gazdakörök, a szervezésben levő szövetkezetek, a lassan életerőre kapó, gyökeréről lemetszett magyarság gazdasági beszerzése. Kettőzött erővel feküdt bele ebbe a munkába. A választások alkalmával felszólították a magyarság politikai vezetői, hogy vállaljon képviselőséget, de erre csak nevetve rázta meg a fejét.

– Én csak a gazdasági oldalon politizálok s az én politikám azért időtállóbb, mint a politikusoké – mondta.

Pedig a világesemények már kezdték akkor előrevetni árnyékukat.

Először csak néhány türelmetlen újságcikk a prágai lapokban. Néhány élehangú parlamenti beszéd. Aztán egy-két tüntetés. Bevert kirakatok. Szigorított rendeletek. Prágában néhány magyar képviselőt megverték az utcán. Németeket tartóztattak le. Cseh egyetemi hallgatók pisztollyal és gumibottal felszerelve magyar falvakra törtek rá és szétkergették a gazdagyléseket. Papokat hurcoltak el éjszaka. Tanítókat vertek véresre. Valaminek jönnie kellett, érezte mindenki. A szaga ott volt a levegőben, mint a kitörni készülő viharok.

Aztán jött. Az eskői várban zárt ajtók mögött hallgatták a rádiót. A németek átlépték a cseh határt. Prága és Pozsony között német utasokat dobtak ki a menő vonatból. Kassán magyarokat öltek. Horthy kormányzó napiparancsot intézett a magyar honvédséghez. Szlovákia különvált Csehországtól. A magyar hadsereg megindult Kassa felszabadítására.

Ott ültek a rádió mellett, ketten. Este volt. Júlia hercegné csillogó szemekkel, Drágffy Gergely összeráncolt homlokkal, komoran. Az ablak csörömpölt, valaki bedobott egy követ. A herceg az ablakhoz ugrott. A faszor homályában már csak néhány futó alak látszott.

– Ha fejükre állnak, akkor is itt lesznek néhány nap múlva a magyar katonák! – mondta a hercegné haragosan.

De Drágffy Gergely csak megrázta a fejét.

– Nem lesz jó vége – mondta csendesen és elgondolkozva – gyűlölettel nem lehet békességet csinálni s béke nélkül nincs fejlődés, nincs élet, nincs semmi.

Aztán néhány nap múlva kiderült, hogy Eskő Szlovákiában maradt. Így döntöttek a németek. A vár ablakából látni lehetett az új határt, ahol Hitler parancsára a honvédsapátok meg kellett álljanak. Egy patak vize tükröződött ott a napban s Maldegem Júliának úgy tűnt, mintha egy könnyesepp csillogna ott.

Durva granicsárok és felfegyverzett civilek lepték el az eskői gazdaság épületeit. A várba katonákat szállásoltak be. Éjszakánként teheneket loptak, sertéseket öltek le, feltörték a gabonás ajtaját. A harmadik napon letartóztatták Drágffy Gergelyt. Gépkocsin jöttek érte Pozsonyból.

Éppen temetésen volt. Az öreg Jurkót temették, fönt az almáskert végiben. Szlovák pap temette, mert Jurkóék szlovákok voltak. Ott állt Drágffy Gergely az öreg Jurkó nyitott sírja előtt és az első göröngyök döngve zuhantak alá a koporsóra, amikor két egyenruhás szlovák

tiszt befurakodott a halottkísérő nép közé. Júlia hercegné látta meg őket elsőnek és halkán odasúgta a férjének:

– Azt hiszem, magát keresik.

Drágffy felnézett. Egyikük sem gondolt még semmi rosszra. A pap már távozóban volt. Drágffy megindult a két tiszt felé.

– Engem keresnek?

– Ön Drágffy Gergely?

– Igen.

– Felsőbb parancsra túszként tartóztatjuk.

Drágffy megdöbbenve nézett rájuk. Megkérdezte, mintha nem értette volna jól a szlovák szavakat:

– Engem?

– Kövessen – mondta felelet helyett a fiatalabbik és szemeiből gyűlölet villogott rá.

Fél órát kapott, hogy elbúcsúzzék a családjától. Magához hívatta Jurkót, a „kicsi”-t.

– Jurkó – mondta neki nagyon komolyan – engem most elvisznek és nem lehet tudni, mikor kerülök vissza. A világ megbolondult. Ügyelj mindenre, Jurkó. A borjak fejadagját továbbra is fokozatosan növelni kell, a süldők egy részét jövő hónapban elviszik. A kanokat...

Jurkó, a hosszú, hórihorgas „kis” Jurkó leszegett fejjel hallgatta végig az utasításokat. A végén csak ennyit mondott, keserűen és rekedten.

– Restellem, uram, hogy szlovák vagyok...

Drágffy szomorúan elmosolyodott és megveregette Jurkó vállát.

– Nincs mit restelj, Jurkó. Nem a szlovák nép teszi ezt, én tudom. Csak néhány ember. A világ megbolondult, ennyi az egész.

Amikor a nagy fekete gépkocsi kihajtott a várudvarról, Maldegem Júlia sápadtan állt az egyik ablakban és nézett a porfelhő után. Már régen nem látott belőle semmit és még mindig ottan állt. Arra riadt, hogy valaki elment az ablak alatt. Odanézett. Sűvölvény-legény volt, vedlett civil ruhában, pisztollyal a derekán s karján a szlovák nemzeti gárda karszalagjával. Az is fölnézett és megismerte a hercegnét. Elvicsorodott és néhány szót kiáltott fel. Nem értette meg és ezért kihajolt az ablakból.

– Nem értem. Mit akar?

– Mind fölötünk benneteket, disznók! – ordított fel a fickó magyarul – de előbb...

És valami aljasan csúnyát mondott. A hercegné elsápadt, aztán hátra lépett és becsukta az ablakot. A karszalagos fickó még ott állt lent és gyűlölettől eltorzult arccal rázta öklét az ablak felé. És akkor megismerte. Gelencsér fia volt, a részeges Gelencséré, aki fölötötte magát. Az a fia, akit Drágffy Gergely könyörületből magához vett és szakiskolába küldött, hogy ember lehessen belőle.

Öt hónapig tartották börtönben Drágffy Gergelyt. Túszként, ahogy mondták. Végül a németországi Maldegem-rokonságnak sikerült diplomáciai úton kiszabadítania. De szó sem lehetett arról, hogy Eskőre visszatérhessen. A német követség gépkocsiján vitték át Budapestre. Júlia hercegné már akkor szintén odaát volt. Az eskői gazdaságot lefoglalta a szlovák állam és a várba katonai parancsnokság költözött.

Júlia hercegné Budapesten várta az urát. Amikor ott álltak szemben egymással a Hungária-szálloda szobájában, az asszonyból, talán életében először kibuggyant a sírás. Nem az öt hónap miatt, ami eltelt. Nem is a gyötrő, hosszú aggodások utóhatásaként, még csak nem is azért, mert a Drágffy Gergely sötét haja ezüstösre őszült közben s az arca szürke volt mint az ólom és beesett. Nem. A szeme volt az, ami megrémítette. Penészes, szürke falak árnyéka ragadt meg azokban a szemekben, mély, sötét árnyékok. Lassan indult meg közöttük a beszéd.

– A gyerekek?

– Tülkösön vannak. Egészségesek.

– Tülkös, persze...

A férfi sóhajtott, leült. Az asszony melléje állt, kezét vállára tette.

– A levegőváltás jót tett nekik – mondta lassan, mint aki beteggel beszél – egyébként szépek a vetések, majd meglátja... az új malacoztató is elkészült...

Beszélt, beszélt, a tülkösi dolgokról, de a férfi csak maga elé nézett és nem szólt. Érezte, hogy mire gondol. Tudta.

– Ha vége lesz a háborúnak, majd Eskövel is rendbe jön minden – mondta.

Drágffy Gergely megrázta a fejét.

– Semmi se jön rendbe. Az emberek megvadultak.

– De ha a németek megnyerik a háborút...!

– Ezt a háborút akárki nyeri meg, csak rombolás és pusztítás jöhet utána. Mert az emberekkel van a baj, Júlia. Az emberekkel. Nem tudnak építeni. Csak rombolni tudnak. Nem akarnak gyűjteni, csak kifosztani.

Talán három hónapja volt Tülkösön, amikor felkérte a kormány, hogy vállaljon el egy képviselői mandátumot a visszatért Felvidéken.

– Nem értek a politikához – mondta és nem vállalta el.

Egy évre rá egy szélsőjobboldali párt emberei keresték föl. Udvariasan végighallgatta őket, de nem vállalt szerepet ott sem.

– Nem érek rá politizálni – felelte mosolyogva.

Akkor már újra szervezett: a házinyúltenyésztést igyekezett elterjeszteni a dunántúli kiscsászák között és fajbaromfival akarta ellátni őket.

– Háborúban, de főként a háborút követő években mindég nagy a húshiány – mondogatta gazdaköri előadásain – jó lesz, ha akkorra minden istállóban negyven-ötven házinyúl szaladgál s a baromfiudvar is sok gazdát segített már ki a bajból.

A környéken nyúlhercegnek nevezték. Félelmét, amellyel a politikai események alakulását figyelte, még a legközelebbi rokonai sem értették meg. Idegesítették az emberek. A rokonok, a hajdani barátok, akik úgy éltek, jöttek-mentek, terveztek, mint régen. Beszéltek esőről, szárazságról, vetésről, állatokról, vadászatokról, lóversenyekről, mintha mindaz, ami a világban történik, egyáltalán nem lenne fontos. Még csak érdekes sem. Éltek tovább a maguk kényelmes jómódjában, mintha nem is lett volna háború, nem is lettek volna börtönök, hajléktalanná vált emberek, rettegők, félholtra vertek, mintha ott Eperjes mellett semmi se történt volna, mintha a gyűlölet nem is dülta volna fel az eskői életet, hogy rendre ugyanúgy földülje az egész világot.

Itt-ott vitába szállt velök, a szomszédokkal, a rokonokkal. Arról beszélt, hogy tenni kellene valamit, megelőzni a bajt, a gyűlölködőkből kihúzni a gyűlölködés fullánkját, megszervezni az ország népe számára a gazdasági jólétet, mert a jólét az egyetlen fegyver, amivel végső fokon győzni lehet a forradalmak fölött. De senki sem hallgatott rá. Bogarasnak nevezték, borulátónak. Így nem maradt más hátra, minthogy házinyúl- és baromfitenyészetek szervezésébe ölje bele idejét és azt a nyugtalanító idegességet, ami hónapról hónapra fokozódott benne.

Közben a háború ügye egyre rosszabbul kezdett állani és ezzel együtt romlott az ország belső helyzete is. Ezerkilencszáznegyvennégy őszén aztán felbomlott teljesen a rend. Az orosz bent volt az országban. Hajléktalanná vált menekülők szekérkaravánjai lepték el az országutakat. Embereket tartóztattak le. Nem lehetett tudni többé, hogy ki a barát, ki az ellenség. November végén német katonaságot szállásoltak be Tülkösre. A tisztek a kastélyban kaptak szállást. Komoly, rendes emberek voltak. Tudták, hogy a háború elveszett s hogy ezen nem lehet segíteni. A titkos fegyverben már egyikük sem hitt.

Egy koratéli napon szekérkaraván állt meg az országúton, Tülkös alatt. Lehorgasztott fejű, sovány, elcsigázott lovak. Megrakott szekerek. Síró gyermekek a ponyvák alatt, ijedtszemű asszonyok, mogorva férfiak. Valami harminc szekér.

Csak az első három szekér haladt tovább és lassan, nyikorogva befordult a majorudvar felé. Néhány kékre fázott asszony gunnyasztott a kocsikulcsokon, kendőbe bonyált gyermekeket szorítva magukhoz s a lovak mellett fáradt szomorú férfiak cammogtak. Néhány lézengő cseléd szájtátva megbámulta őket. A majorudvaron megálltak a szekerek. Az emberek közül kivált egy hórihorgas, sovány férfi és odament az udvarbíróhoz. A herceget kereste. Jurkó volt, Eskőről.

A herceg ebédnél ült a német tisztekkel, amikor jelentették neki, hogy egy Jurkó nevű ember kint vár reá a folyosón. A gyerekek felugráltak az asztaltól.

– Jurkó bácsi! – kiáltották – Jurkó bácsi!

Mire a herceg kiért a folyosóra, a gyerekek már ott kapaszkodtak a messziről jött ember nyakában és ezerféle kérdéssel halmozták el.

– Mit csinál a Villám csikó? Megvan-e még a nagy szürke nyúl? Hát a bagoly? Hát a kertész gyerekei?

Jurkó kihúzta magát, amikor meglátta Drágffyt.

– Főméltóságú úr, megjöttünk – mondta egyszerűen és a hangja rekedt volt a meghatottságtól.

Drágffy bevitte Jurkót a dolgozószobájába. Leültette, ebédet hozatott neki.

– Hát mi van Eskőn? – kérdezte.

És Jurkó mondta:

– Instálom, a pokol van ott.

Aztán lassú, akadozó beszédéből kibontakozott rendre a valóság: az állatállományt régen széthordták már, a föld szántatlanul maradt, az épületekbe katonaság költözött. Amit az első napokban ki lehetett menteni a várból, ezüstholmit, szőnyeget, ilyesmit: az megmaradt. Ott van kint a három szekéren. S a három szekér előtt hat öreg igásló. Ennyi maradt. Mikor az ágyúszót már hallani lehetett, befogták a hat lovat a három szekérbe, rárakták az elrejtett holmit, néhány régi cseléd föltette a tetejébe a maga családját s megindultak. Nem állt útjukba senki. Nem volt határ többé, nem kellett útlevíl. Csak menekülő katonaság volt mindenütt, katonák, katonák, katonák: németek, magyarok, szlovákok, mindenfélék. S mögöttük, ahol az ágyúk dörögtek, az orosz.

Igy mondta el Jurkó azt, ami történt Eskőn. Aztán hozzátette:

– Mások is jöttek a faluból. Csak becsatlakoztak mögénk a szekereikkel és jöttek. S a szomszédos falvakból is, sokan. Most itt vannak. Állanak lent az országúton és nem tudják, hogy mi lesz velük. Félték az orosztól, jöttek, itt vannak.

Sóhajtott.

– Elvitte az ördög a világot, főméltóságú úr...

Drágffy az ablakhoz ment és kinézett a kopár téli kertre.

– Hányan vannak?

Jurkó kigombolta a bekecsét és előhúzott a zsebéből egy piszkosra fogdosott füzetet. Megnyálazta az ujját és lapozni kezdett benne.

– Ötvennyolc ló, huszonzét férfi, negyvennégy asszony, hetvenegy gyerek, tizenkét disznó, hat tehén... a többi állatot elvették a katonák. Ide írtam föl azt is, ami a három uradalmi szekéren van... Az öreg főméltóságú úr feketedíszruhás nagy képe Gyurkó Pál szekéren van. Ők szedték föl a vár mögötti sáncból, ahova a csehek kidobták volt. Én nem is tudtam róla. Bizony, megrongálódott kissé...

A herceg visszafordult az ablakból. Az arca kemény volt.

– Hajtsanak fel a szekerek a majorba. A lovak számára kiürítünk egy istállót, az embereket is majd elhelyezzük valahogyan.

Maga ment ki utánanézni a dolgoknak. Leüttetett egy ökröt. A jövevényeket szétszították a tanyákra, üresen álló cselédlakásokba, istállókba, kit ahova lehetett. Az intező kissé húzta az orrát, de Drágffy nem engedte szóhoz jutni.

– Az ember fontosabb mint az állat – mondta – az állatokat úgyis elviszi ez a háború mind. Legalább a mi embereink egyék meg s ne mások.

Este lett, mire Jurkóval együtt visszatért a kastélyba. Jurkó családja a kastély földszintjén kapott szállást. A dolgozószobában még sokáig ültek együtt, a herceg és a hűséges cseléd. Fontos dolgokat beszéltek meg. A jövő dolgait.

– Nem lehet kiszaladni a világból – mondta a herceg – meg kell várni az orosz, és aztán visszatérni Eskőre. Újra előről kezdeni mindent, Jurkó. Az emberek ma vadak és örültek. De ha éhesek lesznek és szegények, ha mindenki éhes lesz és mindenki szegény: akkor megszelídülnek és megjön újra az eszük. Csak ki kell várni, Jurkó.

Jurkó bólogatott és nem szólt semmit.

Vacsoránál az egyik német tiszt megjegyezte:

– Ritka dolog a mai világban, hogy valaki idegen menekülteket ilyen gondoskodással fogadjon... s méghozzá ennyi családot egyszerre!

A herceg komolyan, szinte szigorúan nézett a németre.

– Nem idegenek. Magyarok. S azonkívül földim mind. Kihez jöjjenek, ha nem hozzám? Az ősapjuk is az ősapámhoz jött, ha bajban volt.

A németek hallgattak. Később megszólalt valaki.

– Mégis csak sok szép és nagy vonás volt a régi feudalizmusban. Kár, hogy kiirtják a világból.

– Csak embereket lehet kiirtani – felelte csöndesen a herceg – a kötelességtudást soha. És ez a rend alapja, akár feudalizmusnak nevezzük, akár egyébnek, egyre megy.

Három hét múlva a német parancsnokság hirtelen csomagolni kezdett. A tábornok félrevonta a herceget.

– Néhány napon belül itt lesznek az oroszok. A Balatonig nem tudjuk megállítani őket. Visszavonuló csapatainknak parancsuk van, hogy minden állatot hajtsanak el, minden fellelhető gabonarakártat gyűjtsanak fel és minden hidat robbantsanak. Én önnek rendelkezésére tudok bocsátani egy gépkocsit. Azonban ami értéket menteni akar, azt jó lenne, ha már most elindítaná, szekerekkel...

– Köszönöm, tábornok úr – felelte Drágffy – a felajánlott gépkocsit hálásan elfogadom. Szeretném, ha a feleségemet a gyerekekkel el tudná viteni bajorországi rokonainkhoz.

– Nagyon szívesen. És ön?

– Én itt maradok.

A tábornok szinte ijedten nézett rá.

– Itt? Bevárja az oroszokat?

– Ha minden magyar család elmenekülhetne, akkor velük mennék én is, hogy visszahozhassam őket. De így...

– De tudja mi vár önre, herceg? Ezzel a névvel?

– A név kötelez is, tábornok úr.

A két férfi szeme néhány pillanatra keményen egymásba kapcsolódott. Aztán a tábornok kinyújtotta a kezét.

– Isten legyen önnel, herceg – mondta rekedten – és kívánom, hogy sok ilyen embere legyen a magyar népnek, mint ön. A családjára pedig vigyázni fogok és eljuttatom oda, ahova kívánja. Isten önnel. És köszönöm, egész tisztikarom nevében, a szíves vendéglátást.

– Vizontlátásra, tábornok úr – rázta meg a herceg a tábornok kezét, mire az furcsán, szomorúan elmosolyodott.

– Vizontlátásra? Nem, herceg, az nem valószínű, hogy mi még valaha is találkozunk ebben az életben. Az olyan emberekre, amilyenek mi vagyunk, nem lesz szüksége annak a

világnak, amelyik ezután következik. Vae victis, kedves herceg, ez lesz a jelszó. Jaj a legyőzötteknek!

Még aznap este három leponyvázott igásszekér hagyta el Tülköst és fordult Nyugat felé az országúton. A hercegné bőröndjei voltak a szekereken, ládáiban ezüsthalmi és egyéb érték. A kocsisok mellett egy-egy német altiszt a tábornok írott parancsával a zsebében s hátul a ponyva alatt a kocsis családja. Júlia hercegné meg se próbálta rábeszélni az urát a menekülésre. Tudta, hogy hiábavaló lenne és érezte azt is, hogy igaza van. A név kötelez. Egy Drágffynak ott van a helye a nép mellett, veszedelem idején. Mikor másnap előhajtott a tábornok által otthagyt katonai gépkocsi, a herceg sorra megcsókolta a négy gyereket, aztán megölelte a feleségét. Az asszony egy pillanatra némán a férfi vállára hajtotta a fejét és nehezebbre esett visszafojtani a kitörő sírást.

– Viszontlátásra, Eskön – mondta a herceg és mosolygott.

– Viszontlátásra, Gergely. És ügyeljen magára...

Aztán a gépkocsi lassan kigördült a parkból. A herceg ott állt a lépcső alatt és utána nézett. A hó szürke volt, az ég szürke volt, a kert kopasz fái szürkék voltak. Az éles, fagyos szél ágyúsót hozott valahonnan. Mögötte ott állt Jurkó és sóhajtott.

– Elvitte az ördög a világot, főméltóságú úr... elvitte az ördög...

Drágffy megrezzenet a hangra és hátrafordult. Keményen ránézett a hórihorgas tót ispánra.

– Csak akarja vinni, Jurkó, de mi azért vagyunk itt, hogy megakadályozzuk.

Még aznap parancsot adott, hogy minden állatot hajtsanak ki az istállókból és terejék be az erdőbe. Hordjanak ki nekik szénát és abrakot, amennyi csak rámege a szekerekre s ha lehet, forduljanak a szekerek háromszor, négyszer is. Az üres silókat megtöltette búzával s egy jó méter szecskát tapostatott föléje. Ami gabona még a csűrökben maradt, azt kiosztotta a cselédek, a falusiak és a menekültek között. Késő éjszaka került vissza a kastélyba. Kongott a lépte a szobákban, ahogy kezében a méccsessel lassan keresztülment rajtuk. Fölszedett szőnyegek, a falon elcsomagolt képek helye. Üresen ásító vitrinek, helyükről eltolt bútorok: üresség, kietlenség, lakatlanság hidege áradt mindenünnen. A gyermekek szobájában hosszasan állt az üres ágyak előtt. A földön egy törött fejű baba hevert s a sarokban egy ottfelejtett kis esőkabát. Kis íróasztalka, üres fiókjai kihúzigálva, lapján egy tintafolt: ez még Lajoskától maradt. Sóhajtott és lassan kiment a szobából. A pipázóban még hosszasan ült a kandalló előtt és nézte a tüzet. Ez volt az egyetlen szoba a kastélyban, amelyik még élt. Nézte az agancsokat a falon és régi vadászatokra gondolt. Régi emberekre. Vajon mi van velök? Hol vannak most? Menekülésben? Valahol egy országúton? Börtönben? Vagy már odaát, abban a másik ismeretlen világban? Valahol messze egy lövés dördült az éjszakában. A hang megrezzenetette az ablaküveget s a nagy falióra kongatni kezdett túl az ebédlőben. A herceg számolta a lassú ütéseket. Tizenegy. Vajon hol vannak most Júlia s a gyerekek? Sóhajtott, fölvette az asztról a lámpát és átment a szobájába, lefeküdni.

Két napra rá már hallani lehetett a géppuskákat. Poros, piszkos, fáradt katonák meneteltek rendetlen csoportokban át a falun, magyarok, németek vegyesen. Teherkocsik dübörögtek. Repülőgépek döngtek a magasban és távolról hallani lehetett a bombázásokat. Délután két béres hevenyészett hordágyon egy töröttlábú embert hozott be az erdőből. Az emberen idegen egyenruha volt és a béresek, akik az állatokat őrizték az erdőn, látták amikor egy égő repülőgépből kiugrott és ejtőernyőn aláereszkedett. A repülőgép ott égett ronccsá a szemük előtt, a szálásban és az idegen katonát egy bükkfáról szedték le, törött lábbal. Mikor a majorba bevitték, a herceg éppen ott állott Jurkóval és az intezővel az üres gabonás előtt. Letették eléje a hordágyat. A herceg odalépett a sebesülthöz. Szeplős arcú, fiatal volt, amerikai pilótaruhában.

– Hol sebesült meg? – kérdezte tőle angolul.

A fiatalember csodálkozva nézett rá és elmosolyodott.

– Ó, beszél angolul? Ez nagyszerű! A lábammal történt valami, azt hiszem eltörött...

Ebben a pillanatban egy német katonai teherkocsi fordult be dübörögve a majorudvarra. A herceg gyorsan intett az embereknek.

– Vigyék be az istállóba. Elrejtteni. Szénát reá.

Őmaga Jurkóval és az intézővel kint maradt. A teherkocsi megállt az udvar közepén és egy német őrmester szállt le róla, négy katonával.

– Van még valami állat az istállóban? – kérdezte parancsoló hangon.

– Nincs – felelte a herceg.

– Gabona?

– Az sincs.

– Megnézzük – mondta az őrmester és feleletet sem várva elindult a katonáival átkutatni a majort.

A németek végigjárták a csűröket, az üres istállókat, mindent. Beletelt egy félóra. A herceg egész idő alatt ott állt az udvaron Jurkóval. Az intéző a németeket kísérte.

– Háború van – mondta a német, szinte bocsánatkérően, amikor visszatért az eredménytelen kutatásból – nem tehetünk róla, az a parancs, hogy kutassunk át mindent. Háború van.

– Ha enni akarnak valamit, menjenek az intézőmmel – mondta a herceg – nem tudnak egy orvost valahol a közelben?

– De igen, itt a domb alatt – felelte az őrmester – beteg valaki?

– Egy emberem eltörte a lábát...

Az őrmester odakiáltott néhány szót a várakozó gépkocsinak, mire az elrobogott a falu felé. Az intéző magával vitte a négy németet a gazdatiszti házba. Néhány percre üres volt a majorudvar. A herceg intett Jurkónak. A két béres futva vitte át a hordágyat az istállóból a parkon át a kastélyba. Mire az orvos megérkezett, az amerikai már az egyik földszinti szobában feküdt az ágyon, alsóruhában. Egyenruháját gyorsan belökték egy üres szekrénybe.

Alacsony, szemüveges, középkorú úr volt az orvos. Megvizsgálta a lábtörést, sínbe tette, bekötötte. Nyílt törés volt, egy jó órát elbabrált vele. Közben kérdéseket tett fel a sebesültnek, de csak a fejét rázta mindég, mint aki nem érti a beszédet. Mikor elkészült vele, a herceg kikísérte a gépkocsiig. Már esteledett. A lépcső alatt, mikor kettesben voltak, az orvos körülnézett, aztán odahajolt a herceghez és úgy súgta, halkan:

– Az emberről le kell venni az alsóruhát és mást adni rá... az amerikai hadsereg pecsétje elárulhatja ...

A herceg megtorpant.

– Remélem, doktor úr...

Az orvos legyintett.

– Ugyan, kérem. Orvos vagyok.

A gépkocsinál kezet fogtak. Kézfogásuk több volt, mint két ember udvariassági formája. Olyan volt, mint egy kis összeesküvés. A herceg ott állt és a gépkocsi után nézett. És arra gondolt: miért nem lehet minden ember ilyen, mint ez...? Mennyivel egyszerűbb lenne minden ...

A déli égbolt alja vörös volt.

– Az ilkei malom ég – mondta az intéző – vagy a kastély... vagy az egész falu talán...

A távolban puskák szóltak. Kísérteties, ijesztő zajok feküdték meg az estét. Ott álltak hármásban a kastély előtt: a herceg, az intéző és Jurkó. Lent a domb alatt hallgatva lapult a falu. Sötét volt, egyetlen lámpa sem égett. Valahol motorok dübörögtek.

– Kint van a családja a vadászházban? – fordult a herceg az intézőhöz.

Az bólintott.

– Akkor most menjen hozzájuk. Legyen ott. Nem lehet tudni...

– És főméltóságod?

– Én itt maradok.

Az intéző állt még egy ideig lehajtott fejjel, aztán szó nélkül megfordult és elment.

– S te, Jurkó? Nem lenne jobb, ha te is mennél?

A hórihorgas tót megrázta a fejét.

– Nem lehet, instálom. Ahol a gazda... ott a helye a kutyának is.

A herceg keze ránehezedett az ember vállára.

– Hej, Jurkó, Jurkó...

Aztán csak álltak. Az üres kastélyudvaron, ketten. Csukott ablaktábláival feketén hallgatott mögöttük a nagy sötét épület. Mint egy halott. Egy halott emlék, egy nagy darab elmúlt idő. S előtte két virrasztó. Karmos téli szél vacogtatta a kerti fák zörgő gallyait, valahol puskák ropogtak s az ég alján egy égő falu vörös tűzfénye egy félelmes új holnapot hirdetett.

Aznap éjszaka nem hunyta le a szemét senki a tülkösi kastélyban. A konyhában, lehúzott lámpakanóc mellett egy maroknyi ijedt ember virrasztott: a szakácsnő, az öreg inas és Jurkó a családjával. Az asszonyok olykor hangosan imádkoztak, a férfiak maguk elé görnyedve nézték a padlót és hallgatóztak. Az éjszaka néma volt és süket. Puska lövés se hallatszott már. Néha kinyitották az ajtót és figyeltek. A major sötét volt, csak az üres istállók nyitott ajtaját csikorgatta néha a szél. A cselédlakásokban néhány öreg ember hevert nyitott szemmel a vackán. Asszonyt, gyermeket mind az erdőre parancsolta a herceg.

Ő maga tova éjfélig ült a vendégszoba ágya mellett és beszélgetett a sebesült amerikaival. A szeplősarcú fiú jókedvű volt és hálás.

– Meglátja – mondta – ezentúl lesz itt csak igazán jó világ. Mi csak a gonoszok ellen harcolunk, a jók ellen nem.

– És mit gondol – kérdezte a herceg hirtelen – amikor így egy bombát ledobott valamelyik városra: az csak gonoszokat talált el, jókat soha? Az a sok asszony, gyerek, ott a házak pincéiben... mind csupa gonosztevő?

A fiatal pilóta nyílt arca elkomorodott.

– Nem – felelte – azt nem hiszem. A gyerekek mind ártatlanok. S az asszonyok is. S a férfiak közül is nagyon sokan. De hiába, ez a háború. Nem lehet válogatni. A fontos az, hogy a vége jó legyen.

– És ha nem lesz jó az sem?

Az amerikai megütközve nézett a hercegre, aztán elmosolyodott.

– Azt hiszem, nem kétséges, hogy megnyerjük a háborút.

– Nem. Az igazán nem kétséges – hagyta rá a herceg. – De mit fog érezni akkor, ha kiderül, hogy a nép, amelyikre a bombákat ledobta, az ország, amelyiket segített legyőzni, béke helyett elnyomást, szenvedést és üldöztetést kap a maguk győzelme után? Ha kiderülne, hogy nem szabadságot és jólétet, hanem elnyomatást és fosztogatást segített uralomra jutni?

Az amerikai nevetett.

– Ezt csak a német propaganda hitette el önökkel. Mi a demokráciát és a teljes emberi szabadságot hozzuk.

– Néhány óra múlva ideérkeznek az oroszok – felelte a herceg komolyan – akkor meglátja, hogy mit hoztak.

– Az oroszok! – nevetett a pilóta. – Kissé primitív, de nagyon derék és barátságos emberek. Én voltam Oroszországban, ismerem őket. Higgye el, az mind csak propaganda, amit maguk itt hallottak eddig. Majd meglátja.

Aztán meglátták. Hajnal felé, még vaksötét volt, lövöldözés támadt a faluban. Egy szalmakazal vakító lánggal égni kezdett. Emberek ordítottak. Jó negyedóra múlva döngetni kezdték puskatussal a kastély ajtaját. Jurkó kiment. Egy féltucat orosz katona volt.

– Nemci? Nemci? – kérdezte a vezetőjük.

– Nincsenek itt németek – felelte Jurkó szlovákul.

A katonák körülvették.

- Te laksz ebben a nagy házban?
- Sokan lakunk benne – felelte Jurkó.
- Úgy? Sokan? Ennivalód van?
- Gyertek.

Bevezette őket a konyhába. Az asszonyok akkor már a pincében voltak a gyerekekkel. Az öreg inas ételt tett a katonák elé. Mohón ettek, kézzel.

- Vodka! – mordultak rá Jurkóra.
- Nincs vodka – felelte Jurkó – megitták mind a németek.

Morogtak valamit és ettek tovább. Az egyik meglátott egy tortasütőt a falon.

Leakasztotta, nézte.

- Mi ez?
- Tésztát sütnék benne – magyarázta Jurkó.
- Akkor süss nekem tésztát!
- Ahhoz sok minden kell, ami most nincs. Most háború van.
- Aha, háború. Tak, tak.

Közben kint megvirradt a szürke téli reggel. A major udvaron katonák lézengetek.

Benéztek az istállóba, csűrökbe, mindenüvé. Aztán megtalálták a kastélyt. Jurkót félrelökték és bementek az épületbe. Letépték a függönyöket, feldöntötték a bútorokat, ormótlan bakancsaikban szobáról-szobára topogtak és végigkutatottak minden szekrényt. A pipázóban elkezdtek lövöldözni a vadásztrófeákra. A herceg átment a sebesülthöz. Az amerikai nyugtalanul ült fel az ágyban.

- Harc folyik a ház körül? – kérdezte fojtott izgalommal.
- Dehogy – felelte a herceg egy kis gúnyos mosollyal a szája körül – csak megjötték a szövetségesei.

Az amerikai értelmetlenül bámult rá.

- És a lövöldözés?
- Hadat viselnek a ház berendezése ellen.

Közben egyre szóltak a házban a puskák.

– A zubbonyom belső zsebében kell legyen egy amerikai lobogó – mondta izgatottan a pilóta – sajnálom, hogy nem jutott előbb az eszembe. Kérem, tűzze fel a házára. S ha egy orosz tisztet lát, küldje be hozzám. Ez a ház az amerikai lobogó védelme alatt áll. Kár, hogy nem tudok kimenni hozzájuk.

Nem kellett sokáig búsuljon, mert már jöttek azok. Durván berúgták az ajtót.

- He! – ordítottak s rájuk fogták a puskáikat. – Nemecki?
- Amerikanski soldat – felelte a herceg minden ijedtség nélkül és kibontotta előttük a kis csillagos lobogót, amit akkor szedett elő a pilótazubbony zsebéből. Az oroszok eltátották a szájukat.

– Amerikanski? He?

A herceg magyarázni kezdte szlovákul az amerikai pilóta történetét, de nem figyeltek rá. Odamentek az ágyhoz, lerántották a sebesültről a takarót, meglátták a sínek közé kötött lábát és vigyorogva bólogattak. Az egyik kitepte a herceg kezéből az amerikai lobogót, összegyűrte és zsebre vágta. Egy másik leakasztott egy vadászó Diana reprodukciót a falról és vigyorogva nézegette a meztelen női testet. Valamit mondott, amire mind felröhögtek és köréje gyűlve a képre bámultak. Aztán azt követelték a hercegtől, hogy hozza ide nekik azt a nőt, akiről ez a fénykép készült. Mikor ezt nem tudták elérni, dühbe gurultak. A herceget puskatussal mellbe ütötték, összetörték két székét és belelőttek a mennyezetbe. Mikor végre kivonultak a szobából, az amerikai pilóta dühtől sápadtan nézett a hercegre.

– Fel fogom jelenteni őket – sziszegte – hadbíróság elé állíttatom! Nagyon megütötték önt?

A herceg sápadtan mosolygott.

– Ez az egy ütés semmi ahhoz képest, ami még történni fog.

Néhány perc múlva sikoltozás verte föl a kastélyt. A katonák megtalálták a pincében a szakácsnét és a Jurkó feleségét. Az amerikai minden áron ki akart mászni az ágyból és rendet csinálni. Szerencsére nem tudott mozdulni sem a lába miatt.

– Egy tisztet küldjenek ide nekem! – csikorgatta a fogát. – Egy tisztet akarok látni!

Aztán látott azt is. Egy sötétbarna képű fiatal fickó, szíjkorbáccsal a kezében, a herceget kereste. Két géppisztolyos katona volt vele. A herceg a dolgozószobájában ült és olvasott. Valami könnyű, vidám regényt. A korbácsos megállt a küszöbön.

– Kicsoda maga? – kérdezte magyarul és szűkre húzott szemében kegyetlenség villogott. A herceg még a könyvet sem tette le a kezéből. Úgy mondta, kimérten.

– Herceg Drágffy Gergely vagyok.

A fiatal fickó arca megrándult, gúnyosra.

– Herceg? – kérdezte és beljebb lépett a szobába. – Szóval maga az a herceg!

Gyűlölet volt az arcán, ahogy nézte és lassan közelebb jött.

– Maga kollaborált a németekkel, mi? Ne tagadja! – üvöltött rá hirtelen. – Mindent tudunk magáról! Hol az a német tiszt, akit a házában rejteget?!

A herceg letette a könyvet a kezéből és nyugodtan fölállt.

– A házban nincs semmiféle német tiszt – felelte lassan és méltósággal – csupán egy sebesült amerikai repülőszázados.

Ha akarja, odavezetem hozzá.

– Gyerünk – mordult rá a fickó és megsuhogtatta a kezében a korbácsot – jaj magának, ha hazudik! Ismerjük ezeket a finom arisztokrata urakat, Pestről! Kaszinó, lóverseny, pezsgőzés, mi? Vége annak a világnak! Antiszemita beszédek! Zsidók elhurcolása! Mi? Mit csináltak a szüleimmel az urak? Mi? A bőrük alól szedem elő őket, ha egy hajuk szála is meggörbült! Úri brigantik fejével kövezem ki a Váci utcát!

Egyvégtéből acsarkodott és suhogtatta az ostorát, amíg a vendégszobához nem értek. Aztán odalépett az ágyhoz és összehúzott szemekkel mustrálta a benne fekvőt. A két géppisztolyos katona lövésre kész fegyverrel állott mögötte.

– A papírjait! – mordult rá németül az amerikaira. Az rántott egyet a vállán és mondott valamit angolul.

– Az ön rangját kérdi.

A korbácsos kihúzta magát.

– Hadnagy vagyok – recsegte fölényesen – de ez nem tartozik ide. A papírjait akarom látni ennek az embernek!

A herceg lefordította a szavakat angolra. Az amerikai elővette zubbonya zsebéből a papírokat és odanyújtotta az oroszok hadnagyának.

– Mondja meg neki, hogy én amerikai kapitány vagyok és tudni akarom, hogy milyen egységhez tartoznak a katonák, akik ide betolakodtak és megsértették az amerikai lobogót.

A herceg tolmácsolta a kívánságot. A korbácsos hadnagy az iratokat vizsgálta.

– Ahhoz semmi köze a pofának – morogta – lehetnek ezek a papírok hamisak is.

Az amerikai elsápadt a haragtól, amikor megtudta, hogy mit mondott az orosz szövetséges.

– Mondja meg neki – csattant föl a hanga – hogy küldjön ide egy magasabb rangú tisztet! Panaszt akarok emelni! Ez a ház és a benne lakó emberek az amerikai lobogó védelme alatt állanak! Mondja meg neki! Küldjön ide egy okosabb tisztet, ha ő nem tudja az írásaimat elolvasni!

A hadnagy mord arccal hallgatta végig a tolmácsolást. Aztán odalökte a papírokat az ágyra.

– Mondja meg a pofának, hogy ne vágjon föl. Itt nem a Broadway-n van, hanem a Vörös Hadsereg hatalmi területén. Különben is ki kell derülnön, hogy igaz-e a duma, amit itt elhalandzsált. Addig a házat nem szabad elhagyni. Sem neki, sem magának! Megértette?

Azzal ráhúzott korbácsával a csizmájára, hogy csak úgy csattant és két géppisztolyos testőre élén kidübörgött a szobából.

– Mit mondott a gengszter? – kérdezte az amerikai bosszúsan.

A herceg közölte vele a parancsot. A kapitány megcsikorgatta a fogát, de nem szólt semmit. Jó másfél óra múlva három tiszt érkezett gépkocsin. Egy angolul beszélő tolmács is volt velük. Az amerikai kapitány kitombolta a dühét. Ha felét lefordította a tolmács annak, amit mondott, már az is elég volt. A tisztek megígérték, hogy súlyosan megbüntetik azokat, akik a házban lévő asszonyokkal erőszakoskodni mertek és felajánlották, hogy küldenek egy sebesültszállító kocsit és kórházba vitetik. A kapitány hallani se akart a kórházzól.

– Itt maradok – mondta a tolmácsnak – mondja meg nekik. Egy orvost küldhetnek, de itt maradok.

A tisztek elmentek és elparancsolták a kastély környékéről a katonákat is. Csak egyet hagytak ott, őrnek. Félóra múlva megtépett, jajveszékkelő asszonyok szaladtak föl a faluból és védelmet kértek. A herceg begyűjtötte őket a kastélyba. Valami harminc asszony és leány húzódott össze a kastély szobáiban, megfélemlített, részben már megtépett és megkínzott nők. Az asszonyi sírást meghallotta az amerikai is és nyugtalanul dörömbölt az ágydeszkán, amíg a herceg meghallotta és bement hozzá.

– Mi történik a nőekkel? – kérdezte az amerikai – mintha sírást hallottam volna.

A herceg elmondta, hogy mi megy végbe a faluban. A kapitány csikorgatta a fogait.

– Csak ne feküdnek itt ilyen tehetetlenül – mérgelődött.

Dél is elmúlt már, mikor újra egy gépkocsi állt meg a kastély előtt. A doktor érkezett, egy testes, alacsony ember. Megnézte a kapitány lábát és gipszbe tette. Az amerikai fölháborodottan közölte vele az asszonyok dolgát. Újra a herceg tolmácsolt közöttük, bár elég nehezen ment, mert az orvos rosszul értette meg a szlovák beszédet, vagy legalábbis tettette magát sokszor, hogy nem érti. Végül mégis megígérte, hogy jelenteni fogja a dolgot az ezredesnek és gondoskodik, hogy rend legyen a faluban. Aztán elment.

Estig nem is történt semmi. Az őt ott állt a kapu előtt és elzavart minden kujtorgó katonát. Csak egyszer jött még egy tisztféle néhány katonával és a herceggel akart beszélni.

– Igásállat kell és szekér – mondotta a tolmács, aki vele volt.

A herceg a major felé mutatott.

– Amit még találnak, tessék.

Persze nem találtak semmit, mert az istállók üresek voltak. De nem jöttek vissza többet.

Lent a faluban szünet nélkül dübörögtek a teherkocsik. A parkban katonák lövöldöztek géppisztollyal a fácánokra, a golyók néha a kastély falába csapódtak, vagy sívítva húztak el mellette. Korán leszakadt az este. Jurkó behívta az őrt a konyhába és megvendégelte jól. Az orosz falhoz támasztotta a puskáját és elégedetten ült a kemence mellett, a padon. Jámbor, csöndes embernek látszott. Kint havazni kezdett. Egyszerre lett sötét. Az asszonyok haza akartak menni, de néhány ember, aki feljött a faluból, nem látta tanácsosnak. Részeg katonák járnak még házról-házra, mondták és asszonyokat keresnek.

Úgy nyolc óra tájban kurjantozás verte föl a csendet. Egy csoport részeg orosz támolygott föl a kastélyhoz és döngetni kezdte az ajtót. Jurkó fölverte a szunyókáló őrt. Az tárgyalni kezdett a részegekkel, aztán röhögve tért vissza a konyhába.

– Csak az asszonyok miatt jöttek – mondta vigyorogva Jurkónak – megtudták a faluban, hogy itt vannak az asszonyok. Küldd ki nekik őket, akkor elmennek.

Jurkó szaladt föl a herceghez. A herceg lejött.

– Ebben a házban egy amerikai tiszt lakik – mondta az őrnek – nem tudsz erről?

– Tak, tak – bólított jámborul a muszka – nem is akarnak az elvtársak semmi rosszat. Csak az asszonyokat akarják.

– De az asszonyok is az amerikai tiszt védelme alatt állanak.

Az orosz röhögni kezdett.

– Mind az összes? Mit kezd az amerikai annyi asszonnal egyszerre? Tartson meg hármát-négyet s a többit küldje le az elvtársaknak.

– Az asszonyokat nem szabad bántani – mondta szigorúan a herceg.

A jámbor orosz nagy szemeket meresztett.

– Bántani, atyuska? Ki akarja őket bántani? Csak azt akarják csinálni velük az elvtársak, amire az asszonyok valók. Nem bántja őket senki!

Végül megértette, hogy az amerikai kapitány nem akar egy asszonyt se kiadni. Kiment és megmondta a várakozóknak. Azok fölháborodottan kezdtek el ordibálni, néhány lövést is leadtak a sötét ablakokra, de aztán elvonultak dühösen.

Reggel egy lélekszakadva érkező béres jelentette, hogy éjfél után részeg katonák törtek rá az erdei házra. Valaki el kellett árulja nekik az odavezető utat. Az intézőt lelőtték, feleségét és két leányát – az egyik tizenkét éves volt, a másik tizennégy – embertelenül megkínózták. De máshonnan is jöttek a hírek. Az emberek arcára ráfagyott a rémület, csak osonva mertek járnai napokon, heteken át. S a falun keresztül egyre dübörögtek, a gépkocsik, meneteltek a katonaoszlopok és éjszakánként asszonyok sikoltoztak a lapuló házakban.

Az amerikai kapitány három hónapot töltött Tülkösön. Közben teljesen meggyógyult a lába. Jött-ment, veszekedett az orosz parancsnokságokon és nem csak a tülkösiek, de sok környékbeli falu népe imába foglalta az „amerikai tisztet”, aki lelkes lendülettel és erélyesen sietett mindég a bajbajutottak és igazságtalanul meghurcoltak segítségére.

Április közepén aztán mennie kellett. A mezőkön már megkezdődtek a tavaszi munkák. Neki volt köszönhető, hogy az igásállatok egy része még megmaradt és ugyancsak a tenyészállatokból is elég sok. Ő hajtotta keresztül, hogy az új magyar hatóságok elismerjék Drágffy herceg érdemét az állatállomány megmentését illetően, úgy tüntetve föl a dolgot, hogy a herceg ellenállást fejtett ki a németekkel szemben, amikor a maga és a község állatait elrejtette előlük az erdőben.

Az utolsó estén hosszasan ültek együtt a pipázóban. Az amerikai szűkszavú volt és elgondolkodó.

– Valamit kell mondjak magának – szólt hirtelen, ideges hangon és cigarettáját elnyomta a hamutartóban – sajnállok minden bombát, amit ledobtam. Rossz helyre dobtam őket. Ma már tudnám, hogy hova kellene.

A herceg nem szólt semmit, csak maga elé nézett, bele a petróleumlámpa fényébe.

– Szeretnék bocsánatot kérni maguktól – folytatta az amerikai lassan – az egész magyar néptől, amért közreműködtem ebben... ebben a gaszágban, ami itt történik. De ez nem elég, azt nagyon jól tudom. Mindent el fogok követni, ami csak tőlem telik, hogy az Egyesült Államok népe megtudja az igazságot. És jóvátégye azt, hogy rászabadította magukra Ázsiát. Tudom, hogy ez mind frázisnak hangzik, amit most mondok. De megszerettem magukat, magyarokat. És mi amerikaiak hűséges barátok is tudunk lenni, nem csak konok ellenfelek. Gondoljon erre, kérem. És gondoljon arra is, hogy Amerika nagyon nagy és egészen más világ, mint ez itt. És hogy Amerikának sok időre van szüksége, amíg végre valamire elszánja magát. Talán egy évtized is eltelik addig, amíg újra itt leszek. De akkor igazán úgy jövök majd, mint a felszabadító. Remélem, itt találom még akkor.

Másnap elment. Három hétre rá híre jött, hogy a németek letették a fegyvert és a háború befejeződött.

Ez azonban egyelőre nem vevődött még észre. Rablások, elhurcolások napirenden maradtak. Az oroszok munkásokat követeltek és válogatás nélkül fogdostak össze mindenkit, aki szemük elé került. A feldúlt otthonokban megkínzott, megfélemlített emberek ödögtek

és a felszabadultnak csúfolt ország megtelt idegenekkel, akik a hatalom egyenruhájában gyűlöletet hirdettek, népjognak neveztek rablást és gyilkosságot, és úgy kalózkodtak a felfordult világrendben, mint az éhes csukák.

Május végén az eskői menekültek visszaindultak haza. Lovuk, szekerek nem volt már, hát elindultak gyalog, batyukkal a hátukon. Jurkó is köztük volt. Könnyes szemmel búcsúzott el a gazdájától.

– Vizontlátásra, Jurkó – mondta a herceg, amikor utoljára kezét fogtak – hamarosan utánatok megyek én is. Aztán majd lassan csak rendbe jön újra a világ valahogyan.

A hórihorgas tót kétségbeesett arccal nézett rá.

– Főméltóságú úr hisz abban, hogy rendbe jön ez a világ?

– Hiszek, Jurkó. Rablók csak addig élnek meg, amíg van mit rabolni. Azután már csak az marad, aki szorgalmas és becsületes. És akkor újra el lehet kezdeni dolgozni.

Aztán még sokáig állt a kastély előtt és nézett a szomorú menet után.

Néhány nap múlva felutazott Budapestre. Ez nem volt egyszerű vállalkozás: vonatok nem közlekedtek még, gépkocsijuk csak a hivatalos közegeknek volt. Két nap alatt följutott mégis valahogy. Szörnyűséges állapotokat talált Budapesten. Az emberek éheztek. Mindenki félt mindenkitől. Naponta történtek akasztások nyílt utcán. Kötekedő suhancok okvetetlenkedtek mindenütt, jelszavakat ordibáltak és nem volt senki a minisztériumokban, akivel egy értelmes szót lehetett volna beszélni. Végül is fölkereste az amerikai kapitány által megadott címet. Az amerikai misszió tisztje, egy fiatal hadnagy figyelmesen hallgatta végig.

– Szóval Eskőre akar menni. Az csehszlovák terület? Úgy. Hát kérem, nagyon szívesen elviszem majd a kocsimon. Lássuk csak: három hét múlva? Jó? Rendben van. Majd elmegyek önért a kocsival. Hol lakik? Kérem mutassa meg a térképen... úgy, igen, Tülkös. Jó. Szóval három hét múlva.

A három hétből öt hét is lett, de egy szép nyári délután valóban beállított a fiatal amerikai hadnagy Tülkösre. Az éjszakát ott töltötte és másnap reggel elindultak. Délután érkeztek meg Eskő alá. A hercegnek könny szökött a szemébe, amikor feltűnt messziről a vár.

– Látja – mondta a hadnagynak – ez az otthonom. Hatszáz évvel ezelőtt építették az őseim.

Az amerikai füttyentett.

– Öreg épület lehet – felelte elismerőleg.

– Mögötte három tölgyfa áll – folytatta a herceg – azok még Rákóczi fejedelem idejéből valók. És egy hársfa, az alatt állítólag Nagy Lajos király ebédelt egyszer. Ott látszanak azok a diófák, fent a dombon. Látja? Azokat dédapám ültette volt, száz évvel ezelőtt...

A falu néma volt és kihalt. A kapuk nyitva álltak, sok házról hiányzott ajtó, ablak. Sok ilyen halott falun robogott keresztül velök a gépkocsi. Drágffy Gergely szívét valami összeszorította. Ilyen lehetett Magyarország a tatárdúlás után, gondolta. Csakhogy a tatárok elmentek hamar és volt egy Béla királyunk...

A vár előtt emberek álltak és csodálkozva néztek a gépkocsira. Idegen emberek voltak. A park gyepén lovak legeltek, katonalovak. A bokrok elvadulva, az eltaposott ágyások benőve fűvel. A fenyők helyén csak csonkok meredeztek. Kopár, kietlen, elhanyagolt volt minden.

Az autó megállt, kiszálltak. Az amerikai elismeréssel nézte a vastag, szürke falakat. De a falak tövében hulladék búzlott, az ablakból hiányzott az üveg s az ajtó fölött egy tábla hirdette csehül: politikai rendőrség. És oldalt még egy tábla: kommunista párt, helyi tagozat.

Az amerikai egyenruha láttára az idegenek kíváncsian jöttek közelebb.

– Kit tetszenek keresni? – kérdezte csehül az egyik.

– Ki van megbízva itt a felügyelettel? – tette föl a herceg a kérdést.

– A komisszár úr. Tessék befáradni hozzá... de már itt is jön.

Egy egyenruhás ember lépett ki abban a percben az ajtón, meglátta a gépkocsit és csodálkozva megállt. A herceg rögtön megismerte. Gelencsér volt, a legidősebb Gelencsér-fíú. Az is megismerte őt. Összehúzott szemmel jött közelebb.

– Áh – mondta gúnyosan – minek köszönhetjük a rendkívüli szerencsét?

– Jöttem megnézni a birtokomat – felelte Drágffy kimérten.

– A birtokát? Önt mint háborús bűnöst a népbíróság két héttel ezelőtt halálra ítélte, ha tudni akarja! Az ön birtoka már csak az akasztófa, Drágffy úr! És én önt letartóztatom!

A herceg elsápadt.

– Mit mond az ember? – kérdezte az amerikai hadnagy, aki megunt a falakat vizsgálni és most kíváncsian figyelte az idegen beszédet.

– Hogy engem halálra ítélték és le fognak tartóztatni.

A fiatal amerikai nevetve csapott a térdére.

– Előbb halálra ítélni, aztán letartóztatni! Tipikus európai dolog!

A komisszár belefúj a sípjába, mire két egyenruhás rendőr rohant ki nagy dübörögve a várból.

– Tartóztassák le ezt az embert! – adta ki Gelencsér a parancsot és a hercegre mutatott.

A rendőrök megindultak feléjük. Az amerikainak szempillantás alatt elmúlt a nevetni való kedve.

– Üljön be gyorsan az autóba – súgta oda a hercegnek – az amerikai terület.

Aztán fölemelte a kezét és előre lépett.

– Nix – mondta törött németiséggel – ich american militär-mission. Zurück!

A nyomaték kedvéért a pisztolytáskájára csapott, amire a két rendőr nyomban megállt. Drágffy ekkor már bent ült a kocsiban. Egész testében remegett a fojtott haragtól és a tehetetlenségtől. A hadnagy beszállt melléje és gyorsan elindította a motort.

– Okosabb, ha odébbállunk – mondta szárazon – ezek az örültek még képesek lennének lövöldözni és akkor kész a disznóság.

Gelencsér kiabált valamit és hadonászott az ökleivel, de nem lehetett érteni a szavait. A gépkocsi megugrott és sebesen gördült lefelé a várkerten. A herceg még egyszer hátranézett és látta a jól ismert, kedves öreg épületet lassan eltűnni a fák mögött. Szeme végigsimogatta a fákat és a tekintete fátyolos lett és ebben a könnyes fátyolban elmosódott minden: a régi otthon ismerős vonalai, az emlékek, a múlt, minden. A fiatalember mellette morgott valamit és összeszorított fogakkal nézett maga elé az útra.

– Megállhatnak még egy pillanatra ennél a háznál? – kérdezte hirtelen a herceg.

Jurkó háza előtt robogtak el éppen. A hadnagy lenyomta a féket, a gép csikorogva megállt.

– Akar valakivel beszélni?

– Egy hű emberem lakik itt.

– Majd én kihívom – mondta a hadnagy és kiszállt – maga maradjon a kocsiban. Ha valami bajba keveredik, kívül a kocsin nem tudok segíteni.

Az amerikai bement a házba és hamarosan egy asszonnyal jött ki. A Jurkó felesége volt. Rémület vacogott a szemében, mialatt a hadnagy a karjánál fogva a gépkocsihoz vezette.

– Jézusuramisten, a főméltóságú úr? Jézusuramisten!

Időbe került, amíg meg lehetett érteni a szavaiból azt, ami történt. Alig érkeztek meg fáradtan, gyalogszerrel, mindenükből kifosztva, alig töltöttek egy napot a szétdúlt otthonban, jöttek a politikai rendőrség emberei és összefogdosták a férfiakat. Jurkót is. Aztán elindították őket Oroszországba, munkára.

Szóttalanul robogtak az estében. Kihalt faluk, parlagon heverő pusztá földek között.

– Európa az örültek földje – mondta hosszú idő múltán az amerikai – miért nem jön át hozzánk, Amerikába? Meg lehetne csinálni.

– Mert itt van a hazám – felelte lassan a herceg – s az embernek ott a helye, ahol a hazája.

– Örültek földje – ismételte az amerikai és megcsóválta a fejét.

Erre a mondásra később többször kellett visszagondoljon. Valóban olyan volt minden, mintha örültek lepték volna el az országot. Csupa fanatikus gyűlölködés csikorgatta a fogait mindenütt. Az emberek munkáról, termelésről és fölépítésről rikácsoltak, de mindenki csak harácsolni akart, munka nélkül meggazdagodni és lerombolni azt, amit mások építettek. Mintha valami mérges gáz bénította volna meg az életet. Megszűnt a tisztesség, a felelősségérzet, a jószándék. Mindenki gyűlölt mindenkit és mindenki félt mindenkitől. Névtelen följelentések árasztották el a hivatalokat és naponta elhurcoltak embereket, akik nem tértek vissza soha. A nép nevében beszéltek, a nép nevében ítéleztek és a nép nevében hoztak törvényeket Moszkvából érkezettek, akik még a nép nyelvét is alig beszélték és a nép ellenségének kiabáltak ki mindenkit, aki másképpen gondolkozott, mint ők.

Amikor kiderült, hogy a tülkösi birtokból csak száz holdat tarthat meg magának, még egyszer fellobbant benne a Drágffy-dac. Hát jó, mondotta magának, majd újra megcsinálom azt, amit húsz év előtt Eskőn megcsináltam. De megmutatom a ripőköknek, hogy lehet a kicsiből is nagyot csinálni.

Összeszorított foggal és lázas akarással lendült bele a munkába. Rosszindulatú hatóságokkal vesződött, lenyelte a megaláztatásokat és megpróbált rendet csinálni. Két évig kínlódott. Felvergődött odáig, hogy negyven törzskönyvezett tenyészkoca és huszonkét tehén állt az istállóban, a megmaradt kevés szántóföldön vetőmagnemesítő telepet rendezett be. Akkor hirtelen, egy ősszel, megjelent néhány pökhendi fiatalember és a nép nevében elhajtotta a tenyészállatokat és lefoglalt minden nemesített vetőmagot az orosz hadsereg részére. Megértette, hogy nincs mit újra kezdeni. A munka és a szorgalom világa megszűnt. Megszűnt a rend, az erkölcs és a tisztesség. Csak a gyűlölködés és tervszerűtlen rombolás maradt, melynek mérget valami ismeretlen boszorkánykonyhából csempészték félművelt gonosztevők a nép közé. Csupa gonosztevő hangoskodott mindenütt. A tisztességes emberek elbújtak odvaikba és készültek a halálra.

Nem is csodálkozott, amikor a meghagyott száz holdat is elvették és ráparancsoltak, hogy költözzék ki a kastélyból. Durva ripőkök röhögtek a szemébe és ordítottak: ezentúl az uraknak is dolgozniok kell! Nem lehet többé a dolgozók verejtékéből élni! És soha még dolgozókat úgy meg nem verejtékeztettek, mint akkor és soha még rabszolgatartók nem gazdagodtak meg olyan hirtelen és annyira munka nélkül.

A major végén, ahol valamikor az uradalmi kondás lakott, jelöltek ki számára egy szobát az új urak. A kastély cselédszobájából elvihetett egy ágyat és egy szekrényt. A birtokból kolhoz lett s Drágffy Gergelyt kegyesen megfogadták rá tehenésznek. Tizenkét, szabotázs miatt elítélt paraszttól elkobzott sovány tehénből állt az újonnan beállított tülkösi tehenészet, korcs, értéktelen jószágokból. A birtok a dolgozó nép tulajdonát képezte, így harsogta a propaganda, de a tülkösi parasztek és volt cselédek csak a munkát látták belőle, melyet rosszabbul fizettek meg mint régen s melyet még megtagadni sem lehetett, mert akkor szabotázs címén letartóztatták és Oroszországba vitték őket. A jövedelem, ami a birtokból befolyt – negyede se annak, ami régen – pártkasszába vándorolt s nagyobbára propagandára ment, amivel a népet és a külföldet igyekeztek vakítani az idegen csahosok.

A gazdaság vezetését a párt egy Weiss nevű volt cukorkakereskedőre bízta. Ez a Weiss egy harminc év körüli jámbor és kissé felelőtlen legény volt, aki sárga lovaglócsizmában és szarvasbőrkesztyűvel nagy dagadt kezén a földesurat játszotta s a cselédek apafejnek szólította.

Drágffy Gergely szótlanul, összeharapott fogakkal játszotta hajdani istállójában a tehenész szerepét. Reggel négykor kelt, megetette, megtakarította az állatokat, rendbe tette az istállót, elvégezte a fejést és a tejet levitte Weiss úrnak. A munka, amit végzett, tökéletes volt. Ebben nem hagyta magát. Meg akarta mutatni az embereknek és az egész világnak, hogy

hiába változtatták meg erőszakkal a világot: a szorgalom és a becsületesség továbbra is egyetlen értékmérője maradt az emberi életnek.

Hanem az egyedüllet egyre súlyosabban nehezedett reá. Még soha sem érezte magát annyira egyedül. Részben hiányzott a régi életeleme, a nagy méreteken való szervezés, a távlatokban való gondolkodás. Másrészt az emberek, akik között élnie kellett – egyszerű emberek, nagyrészt volt cselédei – feszélyezve érezték magukat cselédsorba süllyedt volt gazdájukkal szemben. Szerették és sajnálták, mert jó gazdájuk volt. De másrészt soknak közülök megtelt a feje a propaganda frázisaival, melyet naponta a fülükbe bömböltek és úgy néztek rá, mint valami különös, legyőzött szörnyetegre. Megjegyzések estek a háta mögött és néha szembe is. A régi urakról, akik valaha hintón jártak s most villával kell hányják a ganét. Mindez egyre jobban elkésérítette. Szerette volna megmagyarázni az embereknek, hogy amért ő most istállót kell takarítson, attól nem lett jobb sorsuk azoknak, akik azelőtt végezték ezt a munkát. Sőt idővel mind rosszabb sorsuk lesz, mert az új gazdák nem rendezkednek be hosszú időre, hanem csak megtömik a zsebüket és tovább mennek s nem fognak még annyira sem törődni a nép sorsával, amennyire a régi urak törődtek, egyszerűen mert nem is akarnak közöttük maradni. De tudta, hogy hiába magyarázná. A propaganda dobverése lármásabb volt és tetszetősebb formában ígérte az örök boldogságot, soha véget nem érő kétéves, hároméves és ötéves tervek után, melyek csak arra valók, hogy reménységet lobogtassanak a robotba hajszoltak szeme előtt.

Drágffy egyedül volt. Kéthetenként pontosan kapta a leveleket Németországból és pontosan meg is válaszolta őket, de a levelek felbontva érkeztek és tudta, hogy ugyanúgy jutnak el Júliához az ő levelei is. Ezért nagyon óvatosan írt mindég. Ilyesmi állt a leveleiben: „azt javaslom, hogy kezeltesd még magad, mert az itteni éles levegő ártana a tüdődnék.” Az onnan érkező levelek így hozták madárnyelven a reménységet: „Sam bácsi nem tűrheti sokáig volt üzlettársának szélhámosságait. Bízunk benne és a Jóistenben.”

A Jóisten és Amerika. De milyen borzasztó messze volt mind a kettő. Az egyik az országtól húszezer kilométerre, a másik még sokkal távolabb az emberek lelkétől. És úgy tűnt, hogy napról-napra távolodnak tőle, az ország és az emberek.

Egy őszi délután gépkocsi állt meg a majorudvarban. Egy csizmás, lovaglónadrágos asszony szállt ki belőle és Drágffy Gergelyt kereste. Megmutatták neki a tehénistállót. A herceg vasvillával a kezében rakta föl a trágyát a talicskára, amikor az asszony belépett a tehénistálló ajtaján. Ránézett és kezében megállt a vasvilla. Az asszony Juhos Klára volt. Néhány pillanatig döbbenve nézték egymást. Aztán a férfi lassan meghajolt és letette a villát.

– Isten hozta – mondta egy kis szomorú mosollyal a szája körül – sajnos nem kínálhatom meg karosszékkel, azokat mások használják ma a nép nevében...

Az asszony némán és sápadtan nézte.

– Ez lehetetlen... beszélni akarok magával, Drágffy, most rögtön!

Akkor bocsásson meg egy pillanatra – felelte a herceg és újra mosolygott – előbb be kell fejeznem a munkámat itt. Aztán fejésem van egy óra szabad időm.

Azzal lehajolt, fölemelte a talicskát és kitolta az asszony mellett az ajtón, a trágyadombra. Az asszony nekitámaszkodott az istállóajtónak és várt. Szeme elnézett a major fölött a lágy őszi verőfényben fürdő dombokra s a nézése szomorú volt. A herceg tiszta szalmát vetett a tehének alá, aztán helyére tette a vasvillát és odalépett az asszony mellé.

– Mehetünk – mondta.

Az asszony szó nélkül a kastély felé fordult, de Drágffy megfogta a karját.

– Nem oda – mondta – én itt lakom oldalt, amióta megjött a szabadság.

Az asszony szó nélkül ment mellette. A kondásház előtt egy pillanatra megtorpant, de aztán lehajtotta a fejét, belépett. Bent puritán tisztaság fogadta. Az asszonyok ösztönös kíváncsiságával nézett körül a férfi új otthonában: tisztára súrolt padló, dísztelen, egyszerű fenyőbútorok, de rend és tisztaság.

– Drágffy, kérem – fordult hirtelen a férfi felé. – Budapestről jövök. Az uram államtitkár a földművelésügyben, én pedig szervező vagyok. Engem bíztak meg az országos háziipar megszervezésével. A kormány igen nagy súlyt helyez arra, hogy a dolgozó nép széles rétegei...

Gyorsan, hadarva beszélt, mint aki a saját maga figyelmét el akarja téríteni valamiről. Drágffy nézte, aztán csöndesen megkérdezte.

– Tulajdonképpen miért ment el akkor úgy... búcsú nélkül?

Az asszony megakadt a mondat közepén és szinte ijedten nézett rá.

– Tessék?

– Azt kérdeztem, hogy miért ment el akkor búcsú nélkül?

Az asszony fölvetette a fejét és egyenesen a szemébe nézett.

– Mert herceg volt. S ma visszajöttem, mert ma már nem herceg.

A herceg megrázta lassan a fejét és nagyon komolyan mondta:

– Téved. Ma vagyok csak igazán az. Mert naponta eszembe juttatják, hogy el ne feledhessem.

– Nézze – kezdte az asszony újra és közelebb lépett hozzá – tegye félre most ezt a keserűséget. Tudom, hogy történtek bizonyára dolgok, amik elmaradhattak volna. De nincsen újjá születés fájdalom nélkül. Ami bántó volt, azt el kell feledni. Természetes, hogy ez a környezet nem magának való. Maga tehetséges ember. Kitűnő szervező. Nekünk szükségünk van az ilyen emberekre, mint maga. Akik értik a dolgukat, akikben van fantázia és nagyvonalúság, akik...

Drágffy nézte az asszonyt. Alig változott tíz év óta valamit. Talán csak éppen kitelt egy kissé, asszonyosabb lett. Tíz év, gondolta, lehetséges, hogy csak tíz év telt volna el azóta...?

Az asszony pedig beszélt, beszélt:

– Nézze, mi tudjuk, hogy maga nem politizált soha. Most se kívánunk magától politikát. Csak annyit, hogy jöjjön és szervezze meg az állami mintagazdaságokat. Képzelve el, mennyire magának való feladat! Minden rendelkezésére áll: pénz, anyag, ember. Csak szervezni kell, elindítani az üzemeket. Minőségi termelést és többlettermelést egyszerre teremteni meg! Nem az a pajta való magának, az Isten szerelmére! Meglátja majd, hogy a nép hálája...

– Emlékszik még Eskőre? – kérdezte hirtelen Drágffy. Halk volt a kérdés, mégis úgy vágta ketté az asszony szavát, mint egy penge. Egy pillanatra elakadt a lélegzete is.

– Emlékszem – felelte halkán ő is és lehajtotta kissé a fejét – és higgyc el, Gergely...

– Emlékszik a Gelencsér-fiúra is?

Az asszony sértődötten rándult össze. Nem ezt várta, ő másra emlékezett.

– Persze – felelte élesen.

– A maga kívánsága volt, hogy segítsek rajta. Tanítsam ki. Csináljak embert belőle. Hát nem embert csináltam belőle, hanem komisszárt. Ma ő az úr Eskőn. És le akart tartóztatni, amikor hazamentem, hogy átadjon a hóhérnak. Én tehát ismerem már a nép háláját, Klára.

Az asszony döbbenve nézett rá.

– Úgy értem ezt, hogy amért egy éretlen fiatalember valamikor hálátlannak bizonyult...?

– A hálátlanság ma törvényté lett és a rablás erényé.

Az asszony ijedten nézett az ajtó felé.

– Az Istenért, ne olyan hangosan!

Drágffy szomorúan mosolygott.

– Nyugodt lehet. A háziúr egy derék volt kondásom, hatvan éves és látja a különbséget jó és rossz, igazság és hazugság között.

– Gergely...

Az asszony hangja ellágyult. Kissé előre hajolt és kezét könnyedén a férfi karjára tette.

– Gergely, én azért jöttem, hogy oda vigyem magát, ahova való. Az ország újjáépítésének az élére. Mert látja, én hiszek abban, hogy ez az újjáépítés megtörténik, ha a látszat olykor mást is mutat. Én hiszem, hogy a magyar nép igazi boldog jövője áll emögött az újjáépítés mögött...

– Gyűlöltre és gazságra nem lehet építeni. Az építés jelszava alatt eddig csak rombolás történt. Ledönteni falakat minden csirkefogó tud, de az építéshez jószándék kell és erkölcs.

Az asszony sóhajtott.

– Maga keserű. Tudom, hogy történt és történik ma is még sok minden, ami elmaradhatott volna. De az indulatokat le kell vezetni előbb. Gondoljon arra, hogy...

– Én sok mindenre gondoltam már – vágott közbe Drágffy – és rájöttem arra, hogy nem a szervezés és nem az üzemek termelése a legfontosabb dolog valamely ország vagy nép életében. Hanem az erkölcs. Mert ahol ez nincs, ott semmi sincs.

Az asszony néhány pillanatig tanácstalanul állt ott, aztán lassan az ablakhoz ment. Kinézett a kopár kukoricatarlóra.

– Elvállalja az állami mintagazdaságok megszervezésének irányítását? Miniszteri tanácsosi rangban?

– Nem.

– Inkább lapátolja itt a trágyát a napszámosok között?

– Inkább.

Az asszony szembefordult vele. Tekintete kétségbeesett volt.

– De miért? Az Istenért, hát miért? Senki se kívánja, hogy belépjen a pártba, vagy politizáljon, vagy mit tudom én mit!

– Az ember hű kell maradjon önmagához és a múltjához akkor, amikor a hűség már csak a múzeumokban található – felelte a herceg egyszerűen.

– Nem értem – rázta az asszony kétségbeesetten a fejét – nem értem. Én jót akartam magának, én azt akartam, hogy... hogy végre érvényesíteni tudja képességeit... én... én ezt nem értem!

Drágffy odalépett hozzá és kezét rátette az asszony vállára.

– Nézze, Klára – mondta csöndesen és nagyon komolyan – öreg házigazdám, a kondás, így fejezné ezt ki: aki korpa közé keveredik, megeszik a disznók. A világégés vihara fölkaavarta az emberiség szemétjét és ez a szemét uralkodik ma itt nálunk. De a legzavarosabb víz is megtisztul egyszer és a szemét rendre visszakerül majd oda, ahová való. És akkor majd el lehet kezdeni az építést. De addig nem. Szeméttel nem lehet építeni. És aki jószándékkal bár, de odaadja magát és belekeveredik a szemét közé, az nem hogy segítene valamit, de ellenkezőleg: ront. Mert az ocsú vetőmaggá úgysem változik át soha s a közéje keveredő jó mag csak késlelteti a szemét elrothadását. Aki az ördög mellé elszegődik, Klára, az csak az ördögnek tesz szolgálatot, másnak senkinek.

Az asszony néhány pillanatig maga elé nézett, aztán lassan megmozdult. A férfi keze lecsúszott a válláról.

– Sajnálom, hogy nem értünk egyet. Én jót akartam.

Egyenesen, hidegen a férfi szemébe nézett.

– Vagy én is szemét vagyok, főméltóságú úr?

A férfi állta a nézést.

– Maga csak nem lát tisztán és azt hiszi, hogy a maga jószándéka győzni tud a mások rosszasa fölött. Sokan vannak sajnos ilyenek, akik jóságukkal a gonoszat szolgálják. Ha minden jóérezésű ember első naptól kezdve magukra hagyta volna a gazokat: már régen nem lennének sehol. Sajnos a rablókat maguk ütik lovaggá a nyilvánosság előtt.

– Isten vele – mondta az asszony és gyorsan kisietett a szobából.

A herceg szomorúan nézett utána. Láta, ahogy szinte futva ment az udvar közepén álló gépkocsiig, magára csapta az ajtót és elrobogott. Érezte, hogy egy világ van kettőjük között, egy világ, ami hazugságokból és szenvedésekből áll s amit áthidalni talán nem is lehet soha.

Tél jött. Hosszú volt és sötét az a tél. A lyukastalpú bakancs beázott a sárban és új bakancsot nem adtak csak jegyre s jegyet csak azok kaptak, akik tagjai voltak a pártnak. Drágffy Gergely minden reggel négykor fölkel, lyukas cipőiben átment a tehénistállóba, etetett, takarított, megfejté az állatokat s a tej, amit az „üzemvezető elvtárs”-nak bevitt, hetenként több lett. A korcs, sovány tehenek kijavultak, szőrük megfényesedett és valahányszor Drágffy tehenész egy kis papírdarabkával a kezében megállott a sárga lovaglósizmás Weiss elvtárs előtt és felolvasta róla, hogy milyen takarmányfélék és tápsók kellenek és tehenenként milyen adagolásban: Weiss elvtárs szinte babonás tisztelettel vette át tőle ezt a papírdarabkát és még meg is hajolt az asztal mellett, amikor a tehenész az irodát elhagyta.

Az istállóban többen is dolgoztak a volt cselédek közül. Ezek hamar felismerték, hogy az új helyzet nem hozott számukra javulást. Ellenkezőleg: ha segítségre szorultak, nem volt kihez menjenek, mert Weiss elvtárs csak üzemvezető volt, aki vállrándítással intézte el a soronkívüli kérelmeket. A herceg pedig, akihez régen mentek ilyenkor, maga is köztük dolgozott és nem tudott többé segíteni.

Voltak olyanok, különösen a fiatalabbak között, akik gúnyos és kárörvendő megjegyzésekkel igyekeztek a hajdani urat még jobban megalázni. Ahogy azonban a hetek teltek, rendre látniuk kellett, hogy az összes istálló között a tehénistálló az, ahol minden a legrendesebb és legtisztább s a hajdani úr az egyetlen közöttük, aki nem panaszkodik és nem zúgolódik soha, hanem szó nélkül végzi a maga dolgát és jól végzi, jobban mint ők, akik pedig egész életükben cselédek voltak. Egy idő múlva elmaradtak a bántó megjegyzések és az emberek újra tisztelettel fordultak feléje, ha elment mellettük, vagy jöttek tanácsot kérni és érezték, hogy valami rendkívüli dolog történt: a herceg herceg maradt a tehénistállóban is.

Egy késő, tavaszi estén rongyos csavargó nyitott be a kondásházba. A herceg szobájában még égett a lámpa. Az ócska asztal körül néhány gondtelt idősebb paraszt ült és a herceg egy állatorvosi szakkönyvből olvasott föl nekik. Baromfivész ütött ki a faluban és az emberek hozzá jöttek tanácsot kérni, hogy mit tegyenek ellene. Gyógyszert nem lehetett kapni sehhol s állatorvos nem volt a környéken. A toprongyos ember megállt az ajtóban. Hosszú, sovány, aszott ember volt, a ruha rongyokban lógott le róla. A herceg fölnezt a könyvből és a szeme rámeredt az emberre.

– Jurkó!

Az ember döcögve előre lépett, aztán meggörnyedt és fölszakadt belőle a zokogás.

– Jaj, főméltóságú uram, jaj... hát így, hát így...

Az ember beteg volt. Betegen jött már haza Oroszországból és mikor hazaért Eskőre, azzal fogadták, hogy azonnal takarodnia kell Magyarországra, mert Csehszlovákia kidobta magából a magyarokat. A határig vitték, ott elengedték. Gyalog jött Tülkösre. Feleségéről, gyermekeiről semmit nem tud. Elvitték azokat is valahova, Isten tudja hova. Jurkó nagyon beteg volt. A herceg lefektette a saját ágyába, ápolta néhány napig, de Jurkó nem akart élni tovább.

– Főméltóságú úr, hagyjon engem meghalni – hajtogatta szegény – nem akarok élni tovább, nem akarok... jaj, főméltóságú úr, mivé lett a világ, Istenem, Istenem...

Aztán a hatodik napon meghalt. Drágffy Gergely eladta Weiss úrnak az aranyóráját, hogy teljen a temetésre. A koporsót ő kísérte ki egyedül. Ő, a pap s négy öregember, régi uradalmi cselédek, akik a koporsót vitték. Maga is lapátot fogott és segített felhantolni a Jurkó sírját, a „kicsi Jurkóét”, ahogy annak idején Eskőn nevezték volt. Mikor a sír készen volt, a négy öregember rendre vette a kalapját, sóhajtott és elment. Drágffy egyedül maradt a pappal. Fial ember volt még a pap, öt évvel ezelőtt került Tülkösre.

– A hűségesek lassan elmennek – mondta csöndesen a herceg – nem bírják ki a hűtlenek között.

A pap bólintott.

– Isten megpróbálja az igazakat.

– A kereszténység megbukott – felelte a herceg keserűen – ennyi az egész.

Annak a nyárnak a derekán egy feketeruhás öregember baktatott föl egy délben a kastélyhoz és Drágffy Gergely után érdeklődött. Weiss elvtársnak gyanús volt az öreg, vallatóra fogta és leigazoltatta. Kiderült, hogy amerikai pap, aki szabályos útlevelel, vízumokkal és különböző engedélyekkel ellátva hazajött szülőföldjét meglátogatni. Weiss úr azonnal ebédet rendelt a kitűnő vendégnek és üzent Drágffy Gergely után, aki csodálkozva lépett be hajdani pipázójába. Már csak a hatalmas kandalló és néhány otffelejtt agancs a falon emlékeztetett arra, hogy ott valamikor urak éltek. A kastély bútorait széthordták régen, mindössze a nagy ebédlőasztal állott a volt pipázó közepére tolva s körülötte néhány magas támlájú szék. Tanácskozó teremnek használta a párt azt a szobát és Weiss úr ott fogadta az előkelőbb vendégeket.

A feketeruhás kis öregember szeme végigszaladt a herceg foltos munkaruháján, néhány pillanatig az arcán pihent, aztán felállt és bemutatkozott.

– Baradlay Károly, littletowni református lelkész. Littletown Amerikában van, hehehe – tette hozzá nevetgélve.

– Tudom – felelte a herceg komolyan és kíváncsian nézett a furcsa kis öregre. – Montana államban. Ott tenyésztette ki egy farmer tizenkét évvel ezelőtt a hosszúfülű Rocky-nyulat, a belga óriás és a bécsi kék keresztezéséből.

Az öreg pap egy pillanatig döbbenve nézett a hercegre, aztán nevetni kezdett.

– Hehehe, az öreg Smith volt az, a ragyás! Bele is bukott, négy évvel ezelőtt árverezték el a farmját!

– Bele is kellett bukják, mivel a Rocky hízekonyságában felülmúlta ugyan a belgát, de magával hozta a bécsi kék összes gyöngéit is és így minden betegségre hajlamos kellett legyen... A pap elhűlve rázta a fejét.

– Való igaz! Ezerkétszáz nyula pusztult el három hét alatt s ebbe ment tönkre... de honnan tetszik ezt tudni?

A herceg elmosolyodott.

– Valamikor magam is foglalkoztam ilyesmivel és szaklapokat járattam a világ minden részéről. Valamikor. De tessék helyet foglalni, nagytiszteletű uram. Bár nem én vagyok a házigazda itt...

Szegény Weiss elvtárs nem győzött sűrögni, hajlongani a meghatottságtól, hogy ilyen ritka érdekes találkozásnál lehet szemtanú. Azonnal hozatott ebédet a tehenésének is és a herceg alig észrevehető kis gúnyos mosollyal vette kezébe saját címeres ezüstkanalát.

– És mi hozta nagytiszteletű urat Amerikából ide hozzánk, ha szabad kérdeznem? – kíváncsiskodott Weiss elvtárs.

– Annak hosszú története van – bólogatott Baradlay tiszteletes és újra csak a herceg felé fordult, mintha Weiss elvtárs ott se lett volna – emlékszik még főméltóságod arra a cserkészábrorozásra, amelyiken ezerkilencszáztizenhárom nyarán részt méltóztatott venni Erdélyben?

A herceg néhány pillanatig elgondolkodva nézett maga elé, aztán gyorsan bólintott.

– Hogyne. Emlékszem jól, hogyne! Azt hiszem, harmadik gimnazista voltam akkor...

– Negyedik – javította ki az öreg pap. Én akkor pap voltam ott, abban a faluban. De főméltóságod ezt persze nem tudhatja.

– Figyelmeztetnem kell a nagytiszteletű urat – vágott közbe Drágffy egy kis gunyoros fintorral – hogy a címeket eltörölték közben...

A pap bosszúsán legyintett.

– A világ megbolondult!

Itt egy oldalpillantást vetett Weiss elvtársra és lecsöndesedve folytatta.

– Szóval emlékezni méltóztatik. Akkor bizonyára eszébe fog jutni az a kis csónak-baleset is...

– Hogyne – vidult föl Drágffy az emlékeken – bolond dolog volt...! Én voltam az első, aki kimásztam a kötélén, amit azok az emberek odanyújtottak. Mivel egyedül én értettem meg a szavukat, a többi nem tudott magyarul...

– Úgy van – bólintott az öreg pap – hát én most újra ott jártam, annál a gátnál. Persze most már minden másképpen van ott is. A malom helyén egy fölrobbantott villanymű romjai...

– Ojjé, a németek sok mindent fölrobbantottak! – szólt közbe Weiss elvtárs, boldogan, hogy ő is mondhat valami érdekeset.

– Az akkori gát helyén természetesen betongát van – folytatta a pap zavartalanul, mintha meg se hallotta volna a közbeszólást. – Az öreg Hiribire sem emlékszik már senki ... ez volt az a halász, akinek a csónakját el méltóztattak lopni...

– Úgy.

A társalgás elakadt. Az öreg pap szótlánul ette végig az ebédet, néha bosszús pillantásokat vetve Weiss elvtárs felé, aki makacsul ott ült az asztal másik oldalán és összevissza locsogott mindenféle banális dolgokat, hogy újra elindítsa a beszélgetést. Bort is hozatott és a Maldegem-címeres, de már erősen kicsorbult kristály poharakat sűrűn emlegetve igyekezett megjátszani a vendégszerető magyar úr szerepét, azonban sehogyan sem sikerült. Ebéd után az öreg Baradlay tiszteletes hátra tolt a széket és fölállt.

– Meg méltóztatna engedni egy öreg embernek, hogy fáradt csontjait étkezés után kissé megpihentesse ... – fordult a herceghez – ha akadna főméltóságod szobájában egy üres heverő ...

Weiss úr azonnal fölugrott és elkezdett bokázni.

– Kéremalássan, itt áll rendelkezésére a hivatalos vendégszoba! Kéremalássan, tessék parancsolni!

– Nagyon köszönöm, fiatal barátom – mosolygott az öreg pap – de meg tetszik bocsátani, ha én szívesebben lennék a... ennek az úrnak a társaságában, mint egy vendégszobában egyedül...

Amíg a majorudvaron áthaladtak a kondásház felé, az öreg tiszteletes minduntalan megrázta a fejét.

– Nem. Hát nem. Ez nem. És nálunk Amerikában még azt merik mondani, hogy itt demokrácia van! Hát demokrácia az, ahol az embereket kiűzik a saját házukból? A saját vagyonukból? Nem-nem. Ez szörnyűség. Ez lehetlenség.

Még a kondásház szűk kis szobájában is egyre csak ömlött belőle a botránkozás. Aztán lassan megcsöndesült. Tűnődve nézett maga elé, majd lassan elkezdte.

– Főméltóságod most arra gondol, hogy mit is akarhat itt ez a vén bogaras amerikai pap. Igen-igen! Vén is vagyok, bogaras is vagyok, na meg pap is vagyok. Mit gondol főméltóságod, miért akadt meg a csónak akkor, közvetlenül a mélység fölött?

A kérdés olyan váratlanul jött, hogy a herceg meglepetten emelte föl a fejét.

– Miért? Különös kérdés ez, ennyi idő múlva. Valószínűleg megakadt ott valamiben. Egy cölöpben, vagy mittudomén...

A herceg mosolygott az öregember gyerekes kérdésén, de az komoly maradt és csak a fejét ingatta.

– Nem, kérem – mondta egészen egyszerűen – hanem azért, hogy önök hatan életben maradjanak. Nézze – folytatta gyorsan, látva a csodálkozó mosolyt a herceg arcán – én talán egy bogaras vénember vagyok, az lehet. És ezért engedje meg főméltóságod, hogy ne is beszéljek többet erről a kérdéstről. Csak éppen annyit, hogy én annak idején, mindjárt másnap

az esemény után, ott jártam a gátnál és a magam szemével győződtem meg arról, hogy azon a helyen, ahol a csónak megakadt, sem cölöp, sem kő, sem egyéb tárgy nem volt, ami megakaszthatta volna. De nem erről akarok most beszélni. Hanem egy öreg halászról, akit Hiribinek hívtak.

Az öreg Baradlay hosszú ideig hallgatva nézett maga elé.

– Ez az ember szeretett volna hinni az Istenben, de nem tudott. Nem tudott, mert olyasmik történtek az életében, amik az ő ítélete szerint nem lett volna szabad történnük, ha van Isten. Hosszú évekig élt azzal a tudattal, hogy Isten nincs. És akkor egyszerre csak hat gyermek ellopta a csónakját és a csónakot a víz odasodorta a gáthoz. A hat gyermeknek meg kellett volna halnia. De nem haltak meg. A csónak megállt velük a mélység fölött és csak akkor zuhant alá, amikor az utolsó gyereket is kimentették belőle. Az öreg Hiribi belenézett a vízbe, oda, ahol a csónak megállt és nem látott ott semmit. És megdöbbsent. Ha nem akasztotta meg semmi a csónakot, mitől állt meg? Mégis létezne valami, ami a fizikai erők fölött áll, mint legfelsőbb hatalom? Persze, az öreg Hiribi nem így fejezte ezt ki, ő csak ennyit gondolt: mégis lenne egy Isten? Szerette volna biztosan tudni, hogy van-e Isten, vagy nincs. És elhatározta, hogy próbát tesz. Kipróbálja, hogy van-e Isten. És kipróbálta. Legalábbis azt hitte, hogy Istent próbálja ki, de tulajdonképpen csak azt próbálta ki, hogy van-e még célja az életének. Nem volt. Azaz, hogy volt még egy utolsó: hogy megtudja Istent. Mert abban a pillanatban tudta, hogy van Isten. Talán az volt az élete célja, hogy ezt megtudja. Zavaros, amit beszélek, ugye? Legyen elnézéssel egy öreg ember iránt. Főméltóságod életének mi a célja?

A kérdés megint olyan váratlanul jött, hogy a herceg egy ideig megzavarodva nézett az öregemberre. Aztán kissé keserűen elnevette magát.

– Életem célja? Úgy látszik, már csak annyi, hogy naponta megtakarítsak és megfejjek néhány rossz tehenet. De nem – tette hozzá hirtelen elkomolyodva – azt hiszem, még van egy célja annak, hogy itt vagyok. Meg kell mutassam az embereknek, hogy nem a vagyon teszi az urat, hanem az erkölcs. És hogy nem a rendszerek a fontosak az emberiség életében, hanem a hűség, a tisztesség és a jóakarát. Ez a feladatom.

Az öreg Baradlay sokáig ült szótlanul és ingatta a fejét ide-oda. A herceg is hallgatott. Aztán egy idő múlva felállt.

– Bocsásson meg, nagytiszteletű úr, de mennem kell a tehenekhez.

– Kérem, kérem – riadt fel az öreg is a gondolataiból – én is elmegyek, nem zavarom most tovább. De visszajövök még. Nézze... nem lenne kedve Amerikába jönni?

– Amerikába? Miért?

– Tudja, én csak egy hóbortos öreg pap vagyok. Majdnem olyan hóbortos, mint az öreg Hiribi volt akkor. Én is a fejembe vettem, hogy van valahol egy Isten, aki számot vet az emberek életével és nem engedi meghalni őket addig, amíg a feladatukat el nem végezték. Főméltóságod kiváló ember és én nem hiszem, hogy egy tehenistálló rendben tartására kapta Istentől a képességeit. Sőt én arra gondolok, hogy talán Istennek terve volt velem is akkor, amikor odavitt azon a napon a gáthoz, ahol az öreg Hiribi ült és gondolkodott a hat gyerek fölött, akiknek el kellett volna pusztulniok a fizika törvényei szerint és mégsem pusztultak el. És talán terve volt Istennek velem, amikor sok viszontagsággal átvitt Amerikába és amikor hosszú évtizedek múlva újra eszembe juttatta azt a csónakot a hat gyerekkel.

Itt elgondolkozott egy kicsit és kinézett az ablakon.

– Nem biztos – folytatta aztán – de lehet. Mindenesetre visszajövök még. És gondoljon főméltóságod arra, hogy Európa régi szerepét ma Amerika vette át. Ma onnan indulnak ki a nagy kezdeményezések. És talán főméltóságod azért kellett életben maradjon azon a régi nyáron, mert talán Amerikában kell elvégezzen valamit. Egy gazdasági újítást talán? Vagy a magyar népet kell képviselje ott? Mit tudom én? Mit tudhatjuk azt mi, emberek? Szeretném, ha gondolkodna főméltóságod ezeken. Az öreg Hiribin és mindazokon, amiket mondtam.

Tudom, összefüggéstelen vagyok és zavaros, de nem vagyok bolond azért. Csak éppen... egy nyomon megyek, mint a kopó... Kopóknak nevezik azokat a vadászkutyákat, ugye? Csak éppen, hogy öreg kopó vagyok már. De a nyom... a nyom végén valahol az Isten kell legyen. Legalábbis én azt hiszem...

Két hét múlva újra megjelent az öreg pap Tülkösön. Most már egyenesen a kondásházhoz ment s ott várta meg, amíg Drágffy hazakerült az istállóból.

– Mondtam már a minap – kezdte minden bevezetés nélkül – hogy ott jártam a gátnál. Két napot töltöttem a faluban, ahol pap voltam annak idején. Különös érzés volt.

A hercegre nézett. Hosszasan figyelte az arcát.

– Nem szabad idegenként visszatérnünk oda, ahol valamikor otthon voltunk – mondta aztán lassan és minden szót megnyomva – ezt még nem tapasztalta főméltóságod?

Drágffy Esköre gondolt és bólintott. Elfordította a fejét, hogy a pap ne láthasson a szemeibe. De az öregember mintha megérzett volna mindent, ami a lelkében végbement, mert sóhajtott és halkán mondta:

– Ami eltelt, az eltelt. Pontot kell tenni utána. Lehetne ugyan előlről elkezdni, beállhattam volna én is fadóntónek, vagy napszámosnak ott... a faluban, ahol valamikor pap voltam... de kérdés, hogy érdemes-e? Érdemes-e nap-nap után néhány tehén alól kiszórni a trágyát, ott ahol az ember...

Elhallgatott. Belső zsebéből néhány iratot húzott elő nagy körülményesen és odanyújtotta őket a hercegnek.

– Itt vannak a papírok. Hamisak ugyan, de Németországig el lehet jutni velük. Ott aztán találkozunk megint. Én azt hiszem, hogy Esköre az út már csak Amerikán keresztül vezethet...

Drágffy az utolsó szavakra felkapta a fejét és döbbenve fordult szembe az öreggel. Hosszú másodpercekig néztek egymás szemébe. A herceg arca kemény volt, mintha kőből vették volna.

– Értem, hogy mire gondol, nagytiszteletű úr – mondta lassan és keze kinyúlt a papírok után – gondolkozni fogok a dolgon.

Félóra múlva az öreg pap elhagyta a majort.

Két hétre rá Drágffy Gergely herceg jelentkezett a hamis papírokkal Ausztria amerikai zónájának katonai parancsnokságánál. Néhány nap múlva útlevelel volt a kezében és átmehetett Bajorországba, a családjához.

Júlia hercegné a gyerekekkel a stranbergi tó partján élt egy csinosan berendezett villában, amit a rokonok bocsátottak a rendelkezésére. A villához egy kis erdőgazdaság is tartozott, néhány holdnyi szántófölddel. Ezt a kis gazdaságot vezette Júlia hercegné a rokonok számára mint intéző és ebből élt. A gyerekek iskolába jártak, Lajos a legidősebb fiú, abban az évben érettségizett.

A találkozás, ennyi idő után, mindkettőjük számára különös volt. Drágffy Gergely nem szívesen beszélt az otthonról és az asszony nem mert kérdezni. Órákhosszat ültek szótlanul egymás mellett, mint akiknek nincs több mondanivalójuk egymás számára. Valahogy az idő s az élmények különbözősége mintha eltávolította volna őket egymástól. Drágffyt zavarta a kényelem, a német rokonok úri életmódja és gondtalansága. Kísértetiesen emlékeztette minden arra az időre, amikor a szlovák börtönből kikerülve és Esköről elúzva megérkezett Magyarországra. Döbbenve figyelte most is az embereket, akik úgy éltek éppen, mintha a világ nem is lenne tele feldúlt otthonokkal, börtönben sínylődő emberek ezreivel, hontalan milliókkal, mintha alig néhány száz kilométernyire tőlük nem a gyűlölet, a rablás és az akasztófa uralkodna, ugrásra készen, hogy miután felfalta a leigázott földet, tovább küszkék, mint egy óriás hernyó és lerágja rendre az egész világot. Nem érezte jól magát a rokonok között. Keserűséggel töltötte el az úri környezet. Tülkösre és Esköre gondolt, rokonokra és

barátokra, akik valahol egy börtönben, vagy egy munkatáborban sínylődtek, a magyar népre gondolt és utálta maga körül a gondtalan vidám német világot.

Júlia mindezt nem értette meg. Ő csak azt látta, hogy az ura rosszkedvű és zárkózott, úgy jár-kel, mintha beteg lenne és nincs kedve semmihez.

– Majd hazamegyünk hamarosan – próbálta vigasztalni – változni fog a helyzet.

Drágffy Gergely csak legyintett ilyenkor. Ő tudta, hogy nem kormányváltáson múlik ez, nagyobb változásra van szükség. Az emberek maguk között kell megváltozzanak, belül. Vissza kell térjenek előbb az erkölshöz, amiről egyformán megfélekeztek mindenütt: keleten és nyugaton.

Egy fél év múlva Drágffy Gergelyt beidézték Münchenbe. Baradlay tiszteletes elindította a kivándorlás ügyét. Néhányszor kihallgatták, aztán egy nap levelet hozott a posta a stranbergi tó melletti villába. A levélben útlevél volt és egy hivatalos vasúti jegy Brémáig.

„Találkozás a 9.20-kor Münchenből induló brémai gyorsvonaton – írta Baradlay a kísérőlevélben – szerdán, 13-án. Én Frankfurtban szállok föl a vonatra. Brémában várnak a hajójegyek.”

Két napjuk volt a csomagolásra. A herceg alig vitt poggyászt magával. Megbeszélék Júliával, hogy mihelyt megvetette a lábát odaát – az öreg pap ígéretein kívül a rokonság és az emigrációban élő barátok összekötéseire is számítottak – azonnal követni fogja a család is. Utolsó estén hosszasan ültek együtt a villa teraszán. Koranyári este volt, a tó fölött párák lebegtek, békésen és szelíden suhogott a nádas.

– Legfeljebb egy év – mondta a férfi halkán – és utánam jöhetnek.

Az asszony bólintott.

– Egy év... nem is sok, egy év... Nem. Nem sok.

Aztán 1950. június 13-án reggel 6 óra 5 perckor Drágffy herceg felszállt a München felé induló vonatra, mely menetrendszerű pontossággal, 8 óra 12 perckor befutott a főpályaudvarra. A brémai gyorsot még nem tolták be. Beült az étterembe, megreggelizett és az ablakból unottan nézett ki a pályaudvar zsibongó életébe. Hosszú ideig figyelt egy alacsony, sovány, szomorú emberkét, aki kopott ruhájában esetlen és magára hagyatva állt az ide-oda siető emberek forgatagában egy madzaggal összekötött ócska papírkoffer mellett. „Mennyi tragédia van ezen a földön” – gondolta – „mennyi szomorú élet és derékba törött sors...” Aztán látta, hogy az ember hirtelen felkapja a papírkoffert és izgatott sietséggel loholni kezd a vágányok felé. Az órájára nézett. Háromnegyed kilenc volt. Fizetett, fogta a bőröndjét és kiment. A brémai gyors bent állt már valóban. Végigment a vonat mellett. Az első két kocsi a megszálló katonaság részére volt fenntartva. A harmadik dohányzó volt. Hárman ültek már benne. A másodikban csak egy utas kuporgott a sarokba húzódva. Belépett és a bőröndjét föltette a hálóba.

– Jó reggelt – mondta halkán és leült az ablak mellé.

– Jó reggelt – felelt egy ijedt, szomorú hang. Csak akkor nézte meg az útitársat. Az a sovány kopott kis emberke volt, akit már az ablakból is figyelt.

– Szép idő lesz ma... – kezdte el az ijedt kis emberke ott a sarokban a beszélgetést.

A herceg bólintott.

– Úgy látszik.

Aztán a beszélgetés mégiscsak elakadt, mert nem volt mit mondjanak többet. A kis emberke fölött ott szomorkodott a hálóban a madzaggal összekötözött papírkoffer. Egy cédula csüngött alá a fogantyújáról és a szürke kartonlapon egy név állt, gondosan felrajzolva, tintaceruzával. A herceg szeme akaratlanul is kibetűzte a nevet: „Vrana Basil”. Vrana... – gondolta – mintha már találkoztam volna ezzel a névvel... De nem jutott az eszébe, hogy hol. Az órájára nézett: még huszonkét perc volt az indulásig. Elővette zsebéből az újságot és olvasni kezdett.

III. A kispolgár

A bolt, amelyik mögött egy nyirkos és homályos lakásban Vrana Basil Ágoston felnőtt, a prágai Gotthelfstrasse végén húzódott meg egy pékség és egy gépjavító műhely között. Mindenféle háztartásba való dolgokat árultak benne, a makarónitól a cipőkrémig és seprűnyéltől a savanyúcukorkáig. Apja, egy sovány, fűrge kis ember, rövidre stuccolt pillangó bajuszkával, egész nap a pult mögött ugrált. Hajlongott, csomagolta az árut és bókákat mondott ványadt háziasszonyoknak és csattanó képű, vihogó cselédlányoknak. Basil anyja a kassza mögött trónolt, feltűzött magas kontyával, szélesen, elomlóan és halálos szigorúsággal az arcán, mint egy félelmetes császárnő. Császárnő is volt, mert egész nap egyebet sem tett, mint pénzt számlált és Basil Ágoston gyermeki képzeletében a pénzszámlálás a császárok kiváltságaihoz tartozott. Hogy valóban uralkodott is a pénzen, azt látni és hallani lehetett azokból az este lejátszódó jelenetekből a bolt mögötti lakásban, amelyek rendszerint azzal kezdődtek, hogy Vrana, a boltos – így nevezte Basil az apját, mivel a többi emberek is így nevezték – hogy Vrana, a boltos pénzt kért valamilyen titokzatos célra és azzal végződtek, hogy a Mutter – Vrana, a boltos így nevezte a feleségét, mivel a gyermekek is így nevezték – hogy a Mutter nem adott semmit, hanem jól összeszidta Vranát, amitől az ijedten elhallgatott és sóhajtva elkezdte kifűzni a cipőit.

Két testvére volt még Basilnak, mind a kettő leány és mind a kettő idősebb mint ő. Jutta, aki szeplős volt és két hosszú vörös copf futott alá a hátán, egy évvel született hamarabb és Jenny hárommal. Jenny fekete volt, mérges és egy egészen kicsit kancsított. De ezt csak azok vették észre, akik tudtak róla. Basil tudott róla, de nem merte bosszantani Jennyt emiatt, mert Jenny erősebb volt és hihetetlenül fűrgen jártak a kezei, amikor verekedett.

Basil Ágoston első gyermekéveit a boltban és a bolt előtt az utcán töltötte. Az orra rendszerint folyt, az arca maszatos volt és örökösen majszolt valamit, amit az apja dugott oda neki a pult mögött, ügyelve, hogy a Mutter ne lássa meg. Később iskolába került. Táskát akasztottak a hátára és reggelenként a nénjei kiráncigálták az ágyból és elcipelték a Gotthelfstrasse elejére, ahol egy száraz, csupacsont tanító néni azzal vesződött, hogy írni tanította a gyermekeket.

Basil Ágoston szeretett iskolába járni. Szerette az olajjal felkent padló savanykás szagát, a nagy falitáblát, a képeket a falakon, még a szigorú tanító nénit is szerette a maga módján: olyankor, ha kérdezett tőle valamit, amire ő felelni tudott. Basil szenvedélyesen szeretett felelni. Ilyenkor kihúzta sovány kis hátát, hegyes madárcarca kipirult az izgalomtól és úgy kiabálta oda a választ, mintha az egész világnak a szemébe rikoltaná: ide nézzetek, ez vagyok én!

Mindazáltal Basil nehezen tanult. Hihetetlen buzgósággal és szorgalommal, de nehezen. Ez sok keserű percet okozott neki, mert látnia kellett, hogy az olyan fiúk, mint például Jan Hubelka, akinek az apja orvos volt, egész délután az utcán játszottak és mégis könnyebben tudtak felelni a kérdésekre, mert amit egyszer hallottak, azt megjegyezték. Basil nehezen fogta föl a dolgokat, ez volt a baj.

Mégis jeles tanuló lett és a negyedik osztályban már csak egy volt jobb nála, az a bizonyos Jan Hubelka. Kimondhatatlanul irigyelte emiatt az orvos fiát. Nem annyira azért, mert jobb volt mint ő, hanem mert játszva volt jobb, minden megerőltetés nélkül, míg neki a második hely emberfeletti munkába került. Míg a többi gyerek az utcán játszott – sárkányt eregettek vagy a hentes kövér kutyáját bosszantották – addig Basil bent kuksolt a bolt mögötti kis sötét szobában, az ablaknál és tanult. Az ablak egy szűk kis belső udvarra nyílt, ahol semmi sem volt csak egy szőnyegporoló és sok szemét, amit a lakók az ablakon át kiszórtak.

Vrana, a boltos, eleinte csodálkozott fiának ezen a különös szenvedélyén. A Gotthelfstrassen ez a nagy tanulási szomjúság szokatlan és természetellenes volt. Később ez a csodálkozás szinte babonás tiszteletté fokozódott és régi vevőinek fejcsóválva panaszkolta olykor – jól elrejtett apai büszkeséggel – hogy „a fiam, tudja, az csak a könyveket bújja. Egész nap csak a könyveket. Még valami tudós lesz belőle a végén, vagy éppen pap.”

Hát sem pap, sem tudós nem lett Basilból. Bár a Gotthelfstrassei iskolai tanítónőjének rábeszélésére Vrana, a boltos gimnáziumba íratta a fiát és a Muttertől még a cserkészethez szükséges pénzt is kikoldulta, hogy a fia teljesen belekerüljön azoknak a társaságába, akik „valamikor a világot fogják kormányozni”, ahogy fontoskodva mondani szokta. Így jutott el Basil arra a cserkészátalozásra is, mely a monarchia egyik délkeleti tartományában zajlott le, amit Magyarországnak neveztek. Azonban Basil mégsem lett sem tudós, sem pap.

A baj talán ott volt, hogy Basil egyszerűen nem érezte jól magát az úgynevezett „úri fiúk” között. A cserkészetet sem szerette. Ott labdázni kellett, futni, ugrani, rúdra mászni és Basil ezekhez a dolgokhoz nem értett. Testileg gyöngye volt és esetlen. Félt is a tornaszerektől és a játéktól. Arra a cserkészátalozásra is csak apja unszolására ment el, aki megmagyarázta neki, hogy az életben semmi sem olyan fontos, mint a jó összeköttetések és nagy dolog az, ha az ember azt mondhatja: „barátom, a polgármester”, vagy vállára veregethet a miniszternek s azt mondhatja: „emlékszel öregem, amikor együtt rúgtuk a labdát...” Sok élelmes üzletember csinált már nagy pénzeket abból, hogy ezt így mondhatta, oktatta Vrana, a boltos a fiát és Basil, ha tele rettegéssel is, de elment arra a cserkészkirándulásra.

Nem sok öröme volt benne. A többiek lenézték, mert gyöngye volt és élhetetlen. Kérdéseket nem tett föl senki, könyvek nem voltak, így aztán teljesen a háttérbe szorult. Jan Hubelka csúfolódott is vele, penészvirágnak nevezte és ezt a nevet átvették a többi cserkészek is. Félt az idegen gyerekektől, az idegen országtól, a sok idegen embertől, akinek a beszédjét nem értette, félt a nagy magas hegyektől is és a sötét erdőktől, a sátorélettől, mindentől. Basil nagyon szerencsétlen volt azon a kiránduláson. Jan Hubelka vele takarította a cipőjét, parancsolgatott neki, mint egy cselédnek és nem mert szólani ellene, mert Jan Hubelka erős volt és hamar osztogatta a pofonokat.

A hegyet, amelyiken két hétig sátoroztak, Csiribóknak nevezték, ezt Basil gondosan följegyezte a noteszébe, azoknak a fiúknak a nevével együtt, akiket ott megismert. Apja tanította erre és ezt a tanítást szorgalmasan meg is fogadta. Egy délután szétküldte az őrsparancsnok a fiúkat, hogy rőzsét gyűjtsenek. Jan Hubelka maga mellé vette Basilt.

– Gyere – mondta neki – te úgyis félsz egyedül.

Bent az erdőben Hubelka lehevert a mohára és Basil gyűjtötte a rőzsét. Mikor egy kötegre való összegyűlt, akkor ő is letelepedett Hubelka mellé. Hubelka megnézte a rőzsét, aztán Basilt.

– Most gyűjts magadnak is – mondta – aztán mehetünk.

– Én gyűjtöttem magamnak – felelte Basil.

– Hülye vagy. Ezt a köteget én viszem. Gyűjts magadnak is valamit, gyorsan.

De a fák között már sötét volt és Basil félt bemenni egyedül.

– Megrúglak, penészvirág – figyelmeztette Jan Hubelka – ne hülyéskedj na, eredj gyorsan, szedj még egy kötegre valót.

De Basil nem ment. Erre Hubelka kihúzott a rőzsekötegből egy vesszőt és elkezdte verni vele Basil meztelen lábát. Basil bögött. A bögésre előjött a fák közül egy idegen fiú és rászólt Hubelkára.

– Hagyj békét annak a kicsinek.

Jónövésű, barna fiú volt és németül beszélt. Hubelka rávicsorgott.

– Mi közöd hozzá, hogy mit csinállok vele!

Azzal újra ráhúzott a vesszővel Basil lábára. Basil visítva kapkodta a lábait. Az idegen fiú erre odajött és megállt Hubelka előtt. A szeme villogott és a hangja parancsoló volt.

– Azonnal dobd el azt a vesszőt és takarodj innen!

Hubelka megmérgeződött, felelt valamit, mire a másik odalépett hozzá és pofon ütötte. Verekedni kezdtek, azonban a verekedés rövid ideig tartott, mert az idegen erősebb volt sokkal, mint Hubelka és Hubelka vérző orral szaladt el a tábor felé.

– Mi baja volt veled? – kérdezte az idegen és Basil elmondta, hogy Hubelka agyondolgoztatja őt.

– Na, csak gyere mindig hozzám, ha ez a fickó beléd köt – vigasztalta meg az idegen – majd leszoktatom az ilyesmiről.

És attól az estétől kezdve az idegen mindig védelmébe vette Basilt és még azt sem tűrte el, hogy penészvirágnak nevezzék. Basil pedig beírta a noteszébe: „Drágffy Gregor a legjobb barátom.” Szabad idejükben együtt kószáltak az erdőn és a hatalmas, erős barát mellett egy csepp félelmet sem érzett többé Basil. Megtanulta tőle a fák és a virágok neveit, a madarakat és szokásaikat, az állatok nyomait és végül azon a szörnyűséges csónakázáson is egymás mellett ültek. Basil felsikoltott a rémülettől, amikor az evező eltört s a csónak gazdátlanul kezdett rohanni velük, de a barát rátette erős, barna kezét a vállára és megnyugtatóan mondta:

– Ne félj semmit, majd én kiúszom veled, ha fölborul ez a skatulya. Verseny úszó vagyok.

Ennek az erős, védelmező barátnak az emléke volt az egyetlen, amit Basil mint pozitívumot hozott haza magával erről a cserkészkirándulásról, de lassanként ez is elhalványodott. Jan Hubelka tűrhetlenebb lett, mint valaha és Basil kilépett a cserkészek közül. Csak a könyvei között érezte biztonságban magát, csak az iskolaterem padjában volt otthon, ha letehetette maga elé a könyvet, melyből az aznapi leckét szóról szóra el tudta mondani és csillogó szemekkel ránézhetett a tanárra, várva a kérdéseket, hogy föl pattan hasson és hangosan belekiálthassa tudását a többiek szemébe, akik őt odakint a játszótéren penészvirágnak nevezték.

Azonban mégsem lett belőle sem tudós, sem pap. A baj ott kezdődött, hogy az ötödik gimnáziumtól már nem tudott többé az elsők között lenni. Hiába tanulta meg szóról szóra a feladott leckéket: voltak tárgyak, melyek tele voltak titokzatossággal. Mint például az algebra, fizika, kémia, melyeknél nem a megtanult szavakon múltott a dolog. Mások egyszerűen elmondották a maguk szavaival, egészen másképpen, mint ahogy az a könyvben állt és a tanárnak jó volt. Basil pedig hiába harsogta el szóról szóra a mondatokat, az egész megakadt abban a percben, amikor ki kellett menjen a táblához és olyan feladatokat kapott, ami nem volt a könyvben. Basil csak tanulni tudott, de nem fölfogni, ez volt a baj. Voltak dolgok, amiket nem értett meg. Emiatt azután az érettségije csak közepesre sikerült, míg Jan Hubelka, aki jóformán nem tanult soha, jelesen végzett. Ez annyira elkésérítette Basilt, hogy a további tanulásról lemondott, bár az apja hajlandó lett volna előteremteni az egyetemi költségeket. A városnál kapott egy írnoki állást és pályafutása ezzel szemmel láthatóan bezárult.

A Mutter helyett ekkor már a szeplős kis Jutta ült a pénztárnál, mert a Mutter egész nap a kereveten fekvé kellett pihentesse dagadt lábait. Vrana, a boltos mindössze annyi változáson ment át, hogy madárcsapa még fakóbb lett, pillangó bajusza megőszült és haja nagyrészt kihullott. De továbbra is szolgálatkészen állt a pult mögött és azt a kevés árut, amit a háború a polcokon meghagyott, fürgén csomagolta barna papírba a gondterhelt háziasszonyoknak és vihogó cselédlányoknak.

Abban az évben, amikor Basil, mint kezdőfizetéses írnok, a városhoz került, véget ért a háború is. Furcsán ért véget, de alapjában az egész háború onnan a Gotthelfstrasseről nézve elég furcsa háború volt. A császári behívók nyomán hadbainduló katonák a monarchia oldalán harcoltak és mégis az ellenséggel együtt nyerték meg a háborút. S végül még az is kiderült, hogy azok voltak a hősök, akik elfutottak az ellenség elől, vagy megadták magukat.

A változás azonban, amit ez a győzelem jelentett, nagyobb volt, mintsem gondolták volna. Először is abban nyilvánult meg, hogy szabad volt az utcákon fáradtan és piszkosan hazafelé menetelő magyar és német katonákat kövekkel, rothadt krumplival és záptojással megdobálni. A második fontos változás pedig az volt, hogy az utca sarkáról lekerült a Gotthelfstrasset jelző tábla és egy másik került oda helyette, amelyiken ez állt: Scotus Viator allee. Hogy Scotus Viator ki volt, azt egyelőre nem tudta senki. De az „allee” szó magyarázatát annak a négy hársfának tulajdonították az utca lakói, melyek az iskola előtti illemhelyet rejtegették a kíváncsi szemek előtt.

Mikor a csehszlovák republikát kikiáltották, Vrana, a boltos a nagy nap tiszteletére egy kacsát vásárolt a piacon, amit egy üveg bor kíséretében ünnepélyesen elfogyasztottak a bolt mögötti lakásban. Az ebédre Jenny magával hozta a barátját is – ez már a harmadik barátja volt – egy pufók képű vasúti forgalmistát, aki lelkesen magyarázta el a Vrana-családnak, hogy ezentúl minden valamirevaló cseh hazafinak naponta sült kacsá lesz a tányérján, mert a meghódított idegen tartományokba csupa cseh tisztviselőket és hivatalnokokat kell majd küldeni és így minden cseh hazafi, akinek csak valamelyes iskolázottsága van, magas állami hivatalra számíthat.

Vrana Basil maga is lelkesen ünnepelte a republikát, büszkén feszített, mint minden cseh hazafi és öntudattal gondolt a meghódított tartományokra. Hogy azonban igaza lett-e a pufók képű forgalmistának, vagy nem, azt nem tudta meg soha. Ő továbbra is csak Prágában maradt és mivel azokból a bizonyos tartományokból nem hoztak írnoknak való rabszolgákat a Hradzsín urai, hogy ő előléphetett volna, így hát változatlanul megmaradt kezdőfizetéses városi írnoknak három teljes évig. Szorgalmát többször megdicsérték, de előléptetésre nem került sor. Viszont ez a három év éppen elegendő volt ahhoz, hogy megtanulja: az előléptetés éppen úgy nem a szorgalmon múlik, mint az osztályelsőség az iskolában. Valami egyéb kell hozzá és ez az egyéb belőle hiányzott. A harmadik év végén aztán történt valami, egy egészen kicsiség, ami azonban döntő befolyással volt további életére.

Alapjában véve egészen jelentéktelen mindennapi dolog volt: Vrana Basil kezdőfizetéses városi írnok beleszeretett egy leányba. A leány három szobával odébb dolgozott gépírói minőségben. Nem volt sem különösebben szép, sem különösebben érdekes. Még csak okosnak, vagy szellemesnek sem mondható. Hogy Basil mégis beleszeretett, ez annak az egyszerű természeti törvénynek a következménye volt, hogy minden leányba bele kell egyszer szeressen valaki, mert különben a leányok kilencven százaléka szerelem nélkül élné végig az életét.

Basil öt hónapon keresztül hordozta magában szóltanul ezt a szerelmet s a hatodik hónapban erőt vett magán és megmondta. Ez egy márciusi estén történt, irodázás után, a harmadik utcasarkon. Kissé dadogva és összefüggéstelenül szakadtak fel belőle a szavak – ez megint egy olyan lecke volt, amit nem lehetett könyvből megtanulni – de a leány így is megértette és kedvesen elpirult. Majd megkérdezte, hogy nem lenne-e kedve Basilnak moziba menni? Basilnak természetesen iszonyú kedve lett volna, de hónap vége lévén, nem volt a zsebében annyi pénz, hogy telt volna belőle két jegyre s így fűlig vörösödve dadogott valamit halaszthatatlan családi megbeszélésről és másnapra halasztotta a mozit. Estére kért Juttatót – aki a kasszát kezelte otthon – két mozijegyre való pénzt kölcsön és másnap azzal az eltökélt szándékkal ment be az irodába, hogy kipótolja az elmulasztottakat.

Azonban éppen azon a napon egy fiatal mérnök-gyakornok érkezett a városi építészeti hivatalból az irodaépület átalakítása végett és ez a mérnök-gyakornok nem volt más, mint az a bizonyos Jan Hubelka. A hajdani iskolatárs és ősellenség vázlatkönyvvel a kezében végigjárta a helyiségeket, mért, rajzolt és közben vidám társalgást folytatott Basil rettegett irodafőnökével. Véletlenül pontosan akkor léptek be abba a bizonyos harmadik szobába, amikor Basil szíve hölgyének az írógépe mellett állva kereste a szavakat, melyekkel az esti

moziügyet előhossa. Hubelka kedélyesen ránevezetett Basilra – akit ez a találkozás teljesen váratlanul ért – megveregette a vállát.

– Hát mi az, öreg papírkukac, te is a szent várost boldogítod? – kérdezte, aztán meghajolt a lány felé és azt mondta szemtelen kis mosollyal a száján: – Mutass be, kérlek, a hölgynek.

Basil dadogott valamit, mire Hubelka nevetve kezét fogott a leánnyal és az irodafőnökhöz fordult: – Szabadna mindjárt kérnem, hogy a mellém beosztandó gépíróőül a kisasszonyt szíveskedjék kijelölni?

Majd kaján vigyorral hozzátette: – Természetesen, ha a barátomnak nincs kifogása ellene.

Basilnak persze nem lehetett kifogása az irodafőnök jelenlétében és Hubelka győzelmesen elvonult a leánnyal. Basil pedig este visszaadta Juttának a kasszából kölcsönvett pénzt. Elsején a leányt felsőbb rendeletre áttették az építészeti hivatalhoz és Vrana Basil Gottfried, kezdőfizetéses írnok háromnapos töprengés után benyújtotta a fölmondását.

Későbbi életében sokszor eltűnődött azon, hogy helyesen cselekedett-e, vagy nem, amikor egy leány miatt szakított a hivatalnoki pálya lehetőségeivel. De mindannyiszor be kellett vallja magának, ha őszinte és becsületes akart maradni, hogy tulajdonképpen nem is a leány miatt történt az egész. Nem. Valami egészen más oka volt ennek. Azt lehetett volna mondani, hogy Hubelka volt az oka, pedig még Hubelka is csak közvetve játszott szerepet ebben az elhatározásban. Vrana Basil egyszerűen megértette, hogy hiábavaló minden igyekezet: a Jan Hubelkákkal nem bírja fölvenni a versenyt. Tehát visszament oda, ahonnan elindult: a pult mögé.

Vranát, a boltost súlyosan érintette fiának ez az elhatározása. Nem csupán azért, mert sok pénzébe került a taníttatás és egyszerre azt kellett lássa, hogy ez a pénz éppúgy elveszett, mintha romlott áruba fektette volna, hanem azért is, mert Vrana, a boltos titokban büszke volt arra, hogy fia kinőtt a vegyeskereskedésből és városi tisztviselő lett. Akiből, ki tudja – így mondogatta olykor a teke-egylet hétvégi összejövetelein – még egyszer polgármester is lehet. Ennek a polgármester álomnak lett vége és Vrana, a boltos emiatt szenvedett. Valósággal restellte a fia „visszazuhanását” a vevők előtt. Ezt azzal bosszulta meg, hogy Basilt nyomban odaállította a maga helyére a pult mögé és ő csak felügyelt rá, meg a beszerzéseket végezte.

Vranáné ellenben, a Mutter, őszintén örvendett fia megtérésén. A Mutter gyakorlati lény volt, nem olyan álmodozó bús számár, mint Vrana, a boltos. Ő tudta, hogy egy bolt, egy saját üzlet, ha még oly kicsi is, mindig több mint akármilyen tisztviselői állás. Mert a tisztviselő örökké csak fizetett szolga marad, akármilyen magasra is emelkedik, míg a kereskedő viszont független polgár. Továbbá a Mutter, mint gyakorlott üzletasszony, tisztában volt azzal is, hogy egy közepes kis bolt jövedelme jóval felülmúlja egy tisztviselő úr fizetését. Ezt pedig, ha valaki, úgy a Mutter igazán tudhatta, mert huszonegynéhány évig vezette Vrana mellett a kasszát és nem egy városi tisztviselőnek hitelezett hónap közepétől hónap végéig. S nem egy tisztviselővel történt meg az is, hogy adósságát csak hosszú huza-vona után volt képes megfizetni.

Basil tehát beköltözött a pult mögé és ezentúl ő volt az, aki a kövér háziasszonyoknak és a pirosképű cseléd lányoknak a bókákat mondta s esténként Juttával elszámolta a kasszát. A tanult írnok úr megjelenése a boltban határozottan föllendítette az üzletmenetet. Basil különben is jó boltosnak bizonyult: szívós szorgalommal feküdt bele a pénzszerzés munkájába, ugyanúgy, mint annak idején a latin nyelvtanba. A vereség valami dacos keserűséggel töltötte el. „Majd megmutatom én ezeknek” dűnnyögte magában esténként, amikor Juttával a kasszát elszámolta s a pénzt bezárta a fiókba s az „ezek” gyűjtőfogalom mögül ilyenkor Jan Hubelka kaján arca vigyorgott elő.

Két évre rá meghalt a Mutter. Vízkórságban halt meg és temetésén jóformán az egész utca ott volt. A legszebb koszorút a pék küldte és a bornagykereskedő a túlsó sorról. A következő évben férjhez ment Jutta. Ez a bornagykereskedő vette el. Jenny akkor már régen nem lakott a háznál. A hetedik, vagy a nyolcadik barátja tartotta el, aki vámos volt valahol

Pilsen mellett a német határon. Félévenként egyszer írt egy levelet, s a Mutter temetésére nem is jött el.

Jutta férjhezmenetelével megürült a szék a kassza mellett és az öreg Vrana kénytelen volt a maga gyomor bajával odaülni, ami mind neki, mind a fiának csak kellemetlenséget jelentett. Basil hosszú töprengés után elhatározta, hogy alkalmazottat fogad. Az apja ellene volt ennek az úri tempónak, de Jutta és férje, a bornagykereskedő, szintén ezt tanácsolták és így végül is megjelent az egyik krajcáros lapban egy apróhirdetés, mely szerint „vegyeskereskedésbe megbízható, szolid női munkaerő kerestetik”. Az első, aki másnap a hirdetésre jelentkezett, Luise volt. Rövid tárgyalás után megegyeztek és Luise a boltban maradt. Örökre. Egy év múlva összeesküdtek és négy hónapra rá megszületett az első gyerek. Még négyen következtek gyors egymásutánban. De akkor már nem a régi kis bolt kopott pultja mögött álltak.

Luise német volt és apja a vasútnál dolgozott, mint pályamunkás. Szegény Luise német származása miatt nehezen jutott álláshoz a sovíniszta csehek között és így mindent megtett, hogy a két Vrana, apa és fiú, meg legyenek elégedve vele. Pufók, kerekarcú, nagymellű, szőke és érzelgős teremtés volt, húsa kívánatosan gömbölyödött elő a rövidujjú ruhákból és amikor Basil egy szombat délután, üzletzáráskor, behívta egy pohár likőrre a belső szobába – az öreg Vrana odavolt újra a teke-egylet hétvégi összejövetelén – a jó kis Luise a félhomályban álló kopott kereveten is éppen olyan alázatos szolgálatkészséggel engedelmeskedett főnöke kívánságának, mintha csak azt kérte volna tőle, hogy mérjen ki valamelyik vevőnek egy fél font citromsót. Az esküvő után csak annyi különbség állott be kettőjük viszonyában, hogy Luise a pult mögül a kasszához került. Csöndes, engedelmes, jó feleség volt. Takarékos és szorgalmas, akár csak Basil és hosszú együttélésükben nem is fordult elő zökkenő sehol.

Néhány hónappal az első gyerek születése után Vranát, a boltost elvitte a gyomorfekély. A temetés után Jutta férje, a bornagykereskedő és Jenny, aki rossz nyelvek szerint egy kéteshírű pilseni mulatóban pincérnősködött, beültek Basillal a belső szobába, megbeszélni az örökség dolgát. Mivel Vrana, a boltos nem hagyott hátra semmiféle végrendeletet, az az álláspont győzött, hogy a hagyaték három egyenlő részre oszlik. Luise, aki bár nem volt osztozkodó fél, de a tárgyaláson résztvett, józan gyakorlati érzéssel megjegyezte, hogy amennyiben így lenne, úgy figyelembe kell venni azt is, hogy Basil ennyi és ennyi ideig ingyen dolgozott a bolt gyarapításán. Ez munkabérben ennyit és ennyit jelent, tehát ezt le kell vonni a hagyaték értékéből. Úgyszintén Jutta hozományát is. Basil, aki magától sohasem jött volna reá erre a logikus matematikai következtetésre, azonnal szenvedélyesen állást foglalt mellette és bár sem a bornagykereskedőnek, sem a heveskedő Jennynek nem volt ínyére ez a kikötés, mégis kénytelenek voltak rendre beletörödni. Komolyabb és hosszabb vitára, sőt Jenny részéről veszekedésre adott már alkalmat a hagyaték pénzbeli értékének fölbecslése. Végül is nem maradt más hátra, minthogy egy választott bíróságot kértek föl ennek a kérdésnek a rendezésére. A hivatalos becsüstől mindhárom fél irtózott az adó miatt. Így aztán a pék, a gépjávitóműhely tulajdonosa és a hentes hármában, néhány korsó sör mellett megállapították, hogy mit érhet mindaz, amit Vrana, a boltos, mint csiga a házáat, maga után hagyott. Papírra került az alacsony, horpadt fedelű ház, az ócska bútorzat, a raktárban fölhalmozott áru és végül leszögezték: ennyit és ennyit kell fizessen örökmegváltás fejében Vrana Basil a két nővérének. Mint tapasztalt üzletemberek mindjárt javaslatot tettek arra nézve is, hogy milyen évi részletekben törleszthető ez az összeg, anélkül, hogy az üzletmenetet veszélyeztetné. Ebbe aztán kénytelen volt Jenny is és a bornagykereskedő is belenyugodni és Vrana Basil részére elkezdődött egy nehéz és nagy takarékoságot igénylő időszak.

De mint ahogy annak idején sikeresen keresztülragta magát tizenkét iskolai éven, ugyanígy legyűrte ezeket a nehézségeket is. Pedáns szorgalommal gyűjtögette a krajcárokat,

állt nap nap után kifényesedett ruhájában a pult mögött, fürgén szolgálta ki a vevőket, alkudozott a szállítókkal, veszekedett a fuvarosokkal és Luise minden tekintetben megfelelő élettársnak bizonyult mellette. Nemcsak hogy takarékos volt és ügyes, mind a bevásárlásoknál, mind az eladásnál, de a bálványimádó tiszteletével tekintett föl a maga Basiljára, akinél okosabb, tanultabb és tehetségesebb ember nem volt egész Prágában. Ez az alázatos imádat jót tett Basilnak. Önbizalma megerősödött, föllépése öntudatosabb lett, gátlásai megszűntek, vállalkozási kedve megjött és vállalkozásait általában siker kísérte. Így történhetett, hogy az ötödik gyermek megszületéséig nemcsak a két nővér hagyatéki részét törlesztette le az utolsó fillérig, de komolyan foglalkozni kezdett azzal a gondolattal is, hogy a régi horpadtfelelű házat átépítteti, az üzlethelyiséget kibővíti és emeletet húzat föléje. Erre a következő esztendőben – természetesen bankkölcsön segítségével – sor is került. Az átépítés végrehajtására a „Hubelka és Társa” építkezési vállalat kapott megbízást.

Hogy miért fordult Vrana Basil éppen Jan Hubelkához? Minden embernek van valahol egy gyöngéje. Basil gyöngéje Jan Hubelka volt. Ez a mindig játszva boldoguló úrifíú, aki életének legnagyobb keserűségeit okozta. Meg akarta mutatni neki, hogy ő is lett valaki. S hogy Vrana Basil munkát is tud adni Jan Hubelkának, ha akar. Keresethez tudja juttatni őt, Jan Hubelkát, a nagyszerűt. Vrana Basil, a „penészvirág”.

Persze, Hubelka másként fogta föl a dolgot. Ő nem érezte ki a bosszút abból a levélből, amit a „Vrana Basil vegyeskereskedés” nagy ovális bélyegzője díszített. Ő mindössze ezt gondolta: olcsón akar építkezni a fickó, iskolatársi alapon. Aztán legyintett és elküldte az egyik rajzolóját, hogy keresse fel Vranát, a boltost és nézze meg, mit akar.

Az építkezés sokba került. Annak ellenére, hogy Hubelka valóban leütött néhány tízezret a költségvetési tervzetből és megmagyarázta az embereinek, hogy ezen a munkán nem akar keresni semmit, ez olyan baráti munka. Mégis sokba került a vegyeskereskedés kasszájához mérten. De Vrana Basil összekaparta a pénzt. Összekoldulta a banktól, összesírta, összekönyörögte, összeharácsolta, hogy maradéktalanul odaszámolhassa Jan Hubelka elé az asztalra: itt van, neked adom! Ez az oda-számlálás meg is történt ünnepélyes módon. Vrana, a boltos fölvette vasárnapi öltözetét – könyöknél kissé fényes volt már ugyan a sötétkék ruha és lassanként szűk is kezdett lenni, de azért mégis ünnepélyesnek érezte magát benne – és beállított Hubelka és Társához. A modernül berendezett, széles várószobában egy jó félórát kellett várakoznia, míg végre a titkárnő kinyitotta előtte a párnázott ajtót. Hubelka egy hatalmas íróasztal mögött ült és ránevetett Vrana Basilra.

– Na, vén fűszeres, hát elhoztad a szalmazsákból a pénzt? Amit összecsaltál a vevőidtől? Na, ne nézz olyan hivatalosan. Gyere, igyál meg egy pohár valódi fenyővizet, tegnap küldte egy barátom a Tátrából.

Nem, Hubelka egyáltalában nem volt ünnepélyes, amikor átvette a nehezen összekapart pénzt, amit Vrana, a boltos gondosan és ügyelve leszámolt eléje az asztalra. Meg se nézte, csak úgy belökte a fiókba.

– Sokan azt mondják, hogy megúszhattam volna az építkezést olcsóbban is – jegyezte meg Vrana, a boltos kimérten és kissé csípősen – de én azt tartom, hogy az ember köteles gyermekkori barátait pártolni még akkor is, ha ez bizonyos áldozatokat követel...

Hubelka nevetett.

– Hiába, te még mindig a régi vagy, penészvirág – mondta vidáman, miközben ezüst szivarvágójával egy drága havanna szivar végét lecsípte – azért remélem, meg vagy elégedve azzal, amit a házadból csináltunk?

– Hát igen, igen – bólogatott Basil nagylelkűen – rendes munka, rendes. Ezért a pénzért lehet is...

– Tudod – mondta Hubelka és pőfékelve rágyújtott a szivarra – mi ilyen kis munkákat általában nem is vállalunk. Az egyetemet építjük most és a pénzügyigazgatóság új palotáját. Múlt évben fejeztük be a kereskedelmi akadémiát és azelőtt a műcsarnokot... az ilyen nagy

munkákkal lehet csak keresni. Ezt éppen csak az irántad való barátság miatt... Tudod, egy ilyen nagy vállalatnak, mint a mienk, nem számít az a pár tízezer, amit egy ilyen kis viskón keres, vagy ráfizet...

Ha ezt nem mondta volna Hubelka, vagy legalábbis nem akkor, amikor Vrana, a boltos feszülő büszkeséggel a nehezen összeszedett pénzt odaszámolta eléje az asztalra: talán sok minden másként történik később. Nem lett volna szabad viskónak nevezze az új házat, mely az egész Scotus Viator alleen tiszteletet és megbecsülést szerzett Vranának, a boltosnak. Az emberek azt mondták – a pék, a gépjavitóműhely tulajdonosa, a borbély, a hentes, sőt a bornagykereskedő is, pedig az rokon volt – azt mondták: ez a Vrana Basil ügyes ember. Szorgalmas, takarékos. Új házat épített magának, megnagyobbította az üzletét, ez igen, ez rendes ember, ez a Vrana Basil. A teke-egylet első őszi közgyűlésén elnöknek választotta meg és a vevők – polgárasszonyok és cseléd lányok – úgy szólították meg, ha kértek tőle valamit: „Vrana úr”.

Nem, Jan Hubelka nem lett volna szabad azt mondja arra a házra, hogy viskó. Nem azért, mert ő építette, hanem mert Vrana Basil munkája nyomán nőtt ki a földből. Mert büszke örömmel töltötte el Vranát, a boltost, hogy íme, eljutott odáig, meg tudta csinálni azt, amire az apja még csak gondolni se mert. Hubelkának ez a mondása, az a hanyag mozdulat, amivel a nehezen összekapart pénzt a fiókba besöpörte: mindez egy-egy ostorcsapás volt Vrana Basil önértetén, sértés, amit nem tudott elfelejteni soha. Ezen a napon halálos ellensége lett Jan Hubelkának.

És amellet a ház igazán szép is volt. A földszinten csak az üzlet: elől hatalmas, világos helyiség, széles kirakatablakokkal, beépített polcokkal, mögötte a raktárak és egy iroda. A lakás fönt volt az emeleten és külön lépcsője volt az utcáról, de a boltból is közvetlenül föl lehetett menni. Három szoba, konyha, fürdőszoba. A fürdőszoba nem Vranák ötlete volt, ezt a Hubelka-iroda mérnöke rajzolta oda és ha már ott volt, nem lehetett tenni ellene semmit. Luise mamának is tetszett a nagy kád és a vízmelegítőkályha. „Egyszerűbb lesz a nagymosás” mondta és ez ellen Vrana Basil sem szólhatott semmit.

Az új bolt ünnepélyes megnyitása egy csütörtöki napon történt, kora ősszel. Vrana, a boltos ragyogó arccal állt a vadonatúj kiszolgálóasztal mögött, fényes könyökű sötétkék ruhájában és Luise könnyes szemmel trónolt a kasszánál és meghatottan emelte időnként szeméhez a zsebkendőjét. Az első három vevőt ingyen szolgálták ki, a nagy ünnepnap öröme. Az első a pék felesége volt. A második egy öreg varrónő, aki nyolc éve lakott már szemben velük és aki Luise ruháit szokta átalakítani. A harmadik egy ismeretlen fiatalember volt. Ez mindössze egy doboz barna cipőkrémért kért és nagyon elcsodálkozott, amikor megtudta, hogy nem kell fizessen érte semmit. Kiderült, hogy állatorvos és a szüleinél van látogatóban, akik az utca elején laknak. Vrana ismerte az állatorvos szüleit és egy kis beszélgetés fejlődött ki ilyen módon közöttük, melynek során Vrana eldicsekedhetett a bolt nagyszerű berendezésével és az új házzal és végül meghívta a fiatalembert vasárnapra, egy pohár sörre. Az állatorvos el is jött, végigjárta a házat, mindent megdicsért, legfőképpen pedig Vrana Basil szorgalmát, ami, szerinte, mindennek az alapja. Sörözés közben azután beszélt a maga munkájáról, melyet valahol az ország déli részén végez, ahol különböző idegen népek élnek és különös elismeréssel emlékezett meg egy Drágffy nevű magyar gazdáról, aki szorgalomban méltán lehetne társa Vrana Basilnak. Vrana felfigyelt az idegen névre, mely valahogy mégis ismerősen csengett a fülének, azután kutatni kezdett a fiókjai között és előkotort egy régi noteszt, melyben még ez állott: Vrana Basil Gottfried, IV. oszt. tanuló. Valóban meglelte benne, amit keresett és megkérte az állatorvost, hogy ha újra találkozik azzal a Drágffyval, adja át neki az üdvözlését, mert ők bizony ismerik egymást egy régi cserkésztriborozásról. Elmesélte a megismerkedésük történetét is, amin sokat nevettek és az állatorvos megígérte, hogy az üdvözlését átadja. Néhány hét múlva újra megjelent a boltban és átadta Vranának Drágffy meghívását, amit az örömmel el is fogadott és megígérte,

hogy mihelyt módjában lesz, leutazik néhány napra abba az idegen tartományba, fölkeresni a régi ismerőst. Természetesen ebből nem lett soha semmi. Nagyon is bele kellett feküdni a munkába, hogy az adósságtól meg lehessen szabadulni, szürkén peregtek a hétköznapok, hetek, hónapok, évek, az állatorvos sem jelentkezett többet és így rendre feledésbe merült az egész.

A bankadósságot tíz év alatt kellett letörleszteni. Hat év telt el ebből, amikor a németek váratlanul megjelentek Prágában és a Scotus Viator allee újra Gotthelfstrassevé változott át. Döngő csizmákkal meneteltek Hitler katonái az utcákon, páncélosok dübörögtek és horogkeresztes zászlók lengtek a házakon. Azonban Vrana Basilt a világpolitika eseményeiből egyedül csak az árukorlátozások érdekelték és emiatt eleinte haragudott is a németekre. De később rájött, hogy ezeknek a korlátozásoknak is megvoltak a maguk előnyei. Először is, az ember nem volt köteles kiszolgálni minden vevőt, hanem egyszerűen azt mondhatta: nincs. Sajnálom, de nincs. Másodszor, az ember szívességeket tehetett. És Vrana Basil szenvedélyesen szeretett szívességeket tenni. Olyanoknak persze, akik neki is tettek szívességeket. Boldog volt például, ha azt mondhatta: „Prusek asszony, önnek még kivételesen van. Ön régi, kedves vevőnk. De ne szóljon senkinek. Ezt az árut már sehol sem kapja meg... önnek egészen kivételesen!” Nem, Vrana Basil nem haragudott a németekre. Megnevelték a vevőket. Már senki sem panaszkodott, senki sem elégedetlenkedett. Szép szelíden sorba álltak és megköszönték, ha kaptak valamit. Vrana, a boltos néha úgy érezte magát a boltjában, mintha valami igen fontos hivatal élén állt volna, ahol az ő hangulatától emberek sorsa függ. Ha ő azt mondja a vevőnek: nincs, akkor nincs. Akkor elmehet lógó orral és moshat szappan nélkül. Ha pedig ő azt mondja kegyesen, hogy „kérem, bár ez az utolsó darab és mint kirakati tárgy nem eladó, de önnek kivételesen...” akkor egy kis darab üdvösséget osztott oda valakinek, akár valami császár. Aztán voltak olyanok is, akik üzletzárás után jöttek be, a hátsó ajtón és azt mondták: „Nézze, Vrana úr, szívesen fizetek többet is...” Vagy: „Nézze, Vrana, maga ad nekem ezt és én adok magának azt...” Nem, Vrana Basil nem haragudott a németekre. Mert boltosnak lenni jó volt és érdekes. S hogy az utcán páncélosok dübörögtek közben s döngő csizmájú katonák meneteltek: ez mindössze a gyerekek számára volt érdekes, akik száj tátva álltak ilyenkor a járda szélén s bámulták a szemük előtt átvonuló történelmet.

Mikor aztán végül meghozták a moratórium-rendeletet, mely szerint senkinek semmiféle adósságot nem kellett többé fizetni a háború utániig: Vrana, a boltos végleg szívébe zárta a németeket. Első dolga volt, hogy elment a bankhoz és kiegyezett vele. Az adósság felét azonnal kifizette, a másik felét elengedte végleg a bank. Így megmentődött az adósságtól és elégedetten dörzsölhette a kezét. Később, egy szép napon, beállított hozzájuk Luise két, Szudétaföldön élő rokona, mindkettő rokonszenves, vidám fiatalember, döngő csizmában és feszes egyenruhában és Luise azonnal kvártélyt készített nekik az egyik szobában, mondván, hogy így legalább megmentődnek attól, hogy idegen katonákat szállásoljanak a házba. Egyik a rokonok közül a katonai anyagraktáraknál szolgált, ez időnként mindenféle hasznos ajándékokat hozott haza. Nem csupán cukorkát és időnként műmézet a gyerekeknek, hanem ruhaneműt is, meg cigarettát és sok egyebet, amit jól lehetett értékesíteni. A másik rokon a parancsnokság mellett teljesített őrszolgálatot és így összeköttetései voltak bizonyos szakaszvezetőkhez és tiszthelyettesekhez, akik meg adott esetekben ki tudtak bizonyos kedvezményeket jární a bolttal kapcsolatban, így aztán természetes, hogy Vrana Basilnak semmi panasa a németek ellen nem lehetett és ezt a háborúnak nevezett állapotot legszívesebben véglegesítette volna. Ezt a vidám esti snapszozgatások folyamán többször el is mondta – a snapszot hozzá a rokonok hozták a katonai raktárakból – és az ötödik pohár után rendszerint kihúzta sovány és hajlott hátát és a német rokonok harciasan katonássá merevedett tekintete előtt lelkes szavakban éltette Hitlert, az emberiség nagy vezérét, aki mindenki számára kiharcolja a biztos győzelmet.

Hogy közben néhányan az utca lakói közül, mint például a bornagykereskedő-sógor, vagy az örökké izgága szabómester, hazafias bánattal az arcukon bizonyos elvesztett tartományokat sirattak, leigázottnak nevezték a cseh népet: ez Vrana Basilt nem izgatta különösebben. Legyintett csak az ilyen beszédre. „Én nem politizálok” mondta nekik „én élni akarok, dolgozni és pénzt keresni. Ez az én politikám. A többit csinálják mások, ahogy akarják, csak nekem hagyjanak békét.”

Egyetlen fájdalma ezekben az években az volt, hogy Jan Hubelkának, az építésznek, még jobban kedveztek az idők, mint neki. Hubelka repülőtereket és katonai kórházakat épített és minden valószínűség szerint rengeteg pénzt keresett. Ezt abból is lehetett látni, hogy míg más polgári személyektől bevonták a gépkocsikat, azalatt Hubelka hatalmas, vadonatúj autón érkezett időnként meglátogatni az apját, a nyugalomba vonult öreg orvost, aki még mindig ott lakott a Gotthelfstrasse elején. Valahányszor ez a szép, nagy gépkocsi elrobogott a bolt előtt, Vrana Basil arca néhány percre elsötétült utána. Többször meg is említette a német katona rokonoknak, hogy azért a németek is jobban megválóghatnának, hogy kit segítenek és kit nem.

Aztán egy idő múlva elindult valahol egy titokzatos sugdosódás. Nem lehetett tudni, hogy honnan indult el és kik bocsátották útra. De itt-ott, utcasarkokon, házak kapujában, raktárak sötétjében összehajoltak az emberek és sugdostak valamit. És amikor idegen ment el mellettük, elhallgattak. A suttogás terjedt, átszivárgott az ajtók alatt és az ablakok résein, beosont a függönyök mögé és valami furcsa feszültséggel töltötte meg a levegőt. Mindenki tudott valamit. A vevők, a szállítók, a vigécek, a fuvarosok. Hogy itt ez történt, ott az. Itt felrobbant egy gyár, mert a munkások szabotáltak. Ott az ellenállási mozgalom emberei felgyújtottak egy lőszerraktárt. A GESTAPO újra letartóztatott valakit. Voltak, akik esküdtek, hogy biztos forrásból tudják: a német vezérkarnál ez történt, Hitler már nem is él, az amerikaiak partra szálltak, a Donnál két cseh divízió áll az oroszok oldalán... A szabadságra hazatérő munkaszolgálatosok, a pékinások, a vízvezetékszerelő, a postakihordó, a gázszámlás, a szenesember: mindenki tudott valamiről, amit csak súgva lehetett elmondani s ami mind azt jelentette, hogy hamarosan történni fog valami.

Vranáéknak már két alkalmazottjuk volt akkor. Egy faluról beszármazott morva cselédlány, aki a konyhát látta el s a gyerekekre ügyelt és egy tizennégy éves fiú, aki a boltot és a raktárt seperte és mint kifutó szaladgált. Luise-mamát a növekvő jómód még pufókabbá tette s Vrana, a boltos is úgy indult el szombat esténként a teke-egyletbe, ezüst óraláncával a mellényén, mintha hasa lett volna. Pedig nem is volt, csak a polgári jólét önérzete düllesztette ki vele a mellényt.

Aztán az egyik német rokont hirtelen kivezényelték a frontra. A másik is mind szótlanabb és gondteltebb lett s egy estén aztán ő is csomagolt, érzékeny búcsút vett és elment. 1944 novemberét írtak akkor. Jegyre adták a szenet és a szénkereskedő szappant kért, a szappangyáros szeszt, a szesznagykereskedő kezét, a kefégyáros konyhaedényt, az edényes újra szenet: az élet kezdett túlkomplikálódni és ráadásul a németek mindenütt házkutatásokat tartottak és kíméletlenül összeszedték mindazt, ami még a raktárakban volt. Luise egyre nehezebbeket sóhajtgatott és Vrana Basil lelkesedése kezdett alábbhagyni a németek iránt. Bosszantotta, hogy minden kellemetlen rendeletüket azzal indokolták meg: háború van. „Mit érdekel engem az ő háborújuk?” mondogatta olykor a vevőinek. „Én békés kereskedő vagyok, kérem, akit a politika nem érdekel. Azt csinálják nélkülem. Én élni akarok, árut akarok és vevőket akarok. Engem nem lehet kifizetni azzal, hogy háború van. Ne csináltak volna háborút, akkor nem lenne.” Így beszélt Vrana, a boltos, és sértődötten nézett az utcán menetelő németek után, akik elzárták, eltiltották és eltüntették az árut, mogorváká és pénztelenekké tették a vevőket, beleszóltak a békés polgárok magánéletébe és szemmel láthatólag belebuktak egy üzletbe, amit háborúnak neveztek. „Aki belebukik valamibe, az ne kezdje el.” Ez volt Vranának, a boltosnak a jelszava és kezdte utálni a németeket.

Nehéz és csupa kellemetlenségekkel megrakott tél következett. Már magában véve az is elszomorító volt, hogy valahol városokat bombáztak porrá és az emberek tízezrei maradtak hajléktalanul egyik napról a másikra. Elgondolni is szörnyűség volt, hogyha azokban a városokban élne, esetleg az ő feje fölött is porrá bombázhatnák a szép, új házat és a gyönyörű bolthelyiséget. De az már végleg felhőborító volt, hogy még feketén sem lehetett karácsonytól kezdve szemet kapni, mert a németek nem engedték be a szenesvonatokat Prágába és fűtetlen lakásban kellett dideregni. Hogy nem volt zsír, nem volt kenyér, nem volt semmi. Nem, hát ez így nem mehet tovább – mondogatta őszinte felháborodással Vrana Basil és igaza is lett. Tavaszra véget ért a háború.

A háború vége azzal kezdődött, hogy néhány napig nem lehetett az utcákon járni, mert mindenféle emberek összevissza lövöldöztek. Időnként nagyokat dördült valami, hogy az ablakok is beleremegtek és a gyerekek izgalommal újságolták, hogy a belvárosban most ez az épület ég, most amaz. Martin, a legidősebbik az ellenállási mozgalomról beszélt lángoló szemekkel és arról, hogy a cseh hazafiak most veszik kezükbe újra az ország sorsát. Aztán bejöttek az oroszok és az utcai lövöldözés, legalább is nappal, megszűnt. Azontúl már csak éjszaka lehetett lövöldözést meg kiabálást hallani, amikor egy-egy csapat részeg kirgiz sorra törte be a házak ajtaját és pálinkát meg nőt keresett.

Prága felszabadításának nevezték a vastag betűs nyomtatványok azt, ami történt és az első felszabadítóval a felszabadítás harmadik napján találkoztak össze Vranáék. Az üzletet már napok óta zárva kellett tartani és Vrana Basil azon a napon lehúzott redőnyök mögött rendezgette feleségével azt a kevés árut, ami még a polcokon megmaradt. Délelőtt volt, tavasz, a redőny hézagjain besütött a napfény és sárga csíkokat rajzolt a félhomályba. Egyszerre csak kint dörömbölni kezdett valaki. Ütemes kitartással verték a vasredőnyt.

– Még betöri – ijedt meg Luise – hol kapunk a mostani világban új redőnyt?

Ez a gyakorlati érv hatott. Vrana legyőzte természetes irtózását az ilyen hivatlan dőngetőkkel szemben és kinyitotta az ajtót, majd elkezdte a redőnyt felhúzni. Nehezen ment, mert a dőngetéstől valószínűleg már be volt horpadva valahol. Kintről két nagy vörös kéz szintén belekapaszkodott a vasredőnybe, és így, együttesen, sikerült is valahogy térdmagasságig felhúzni. Ekkor lent a résben megjelent előbb egy puska, majd egy borzas fej, vigyorgó arc és egy orosz egyenruha. Hason csúszva bemászott és rávigyorgott Vranára.

– Vodka! Csász! Vodka!

Vrana Basil és Luise sápadtan meredtek a félelmetes idegenre.

– Pan soldat – kezdte Basil és nemcsak a hangja reszketett, de ő maga is – katona úr, itt nincs vodka, ez vegyeskereskedés: itt semmi sincs, tessék megnézni, semmi...! A németek mindent elvittek...! Nemci zabrálni...!

– Á, zabrálni, zabrálni! – mondta az orosz röhögve és öklével kedélyesen oldalba vágta Vranát, amitől az nekiesett a falnak.

Aztán jóakaratóan megpaskolta Luise kövér hátát és a szeme kíváncsian járta végig az üres polcokat. Hirtelen megakadt egy habverőn. Átmászott a pulton, leakasztotta és nézegetni kezdte. Majd hirtelen, mint akinek világosság gyúlt az agyában, felkapott a sarokból egy pléhvödöröt és a habverővel ütni kezdte. Valami furcsa, éles hangot adott a pléhvödör és az orosz vörös képe egyetlen nagy vigyorgás lett ettől. Diadalmasan nézett Basilra és fejét ide-oda ingatta a habverő ütemére.

– Vodka! – ordította aztán minden átmenet nélkül és vödöröt, meg habverőt egyetlen mozdulattal falhoz csapott.

– Vodka!

A kis göthös Vrana izgatottan magyarázta a megvadult embernek, hogy sajnos olyasmi nincs a boltban, csak seprű, kefe, mosópor és konyhaedény. Hogy megértette-e az orosz a cseh beszédet, az nem derült ki soha. Mert hirtelen csak megelégette a felesleges szószaporítást és egyetlen mozdulattal elsöpörte a boltost maga mellől. Aztán nagy

lapátkezelével megmarkolta Luise mellét és felröhögött. Luise ijedtében felsikoltott, Vrana meg a fejéhez kapott és néhány idétlen szót dadogott, amit azonban az orosz nem is vett figyelembe, hanem egyetlen derék rántással leszakította Luise válláról a ruhát, úgyhogy párnás fehér húsa kitárulkozott a szeme elé. Ettől még jobban megvadult és tépni kezdte a sikoltozó asszonyról a ruhákat tovább, apró röhögésszerű hangokat adva közben. Luise kétségbeesetten védekezett, Vrana is ott tipegett halálsápadtan a hatalmas termetű orosz körül és próbálta csitítani, aminek az lett a következménye, hogy a muszka részben a boltos viselkedésén, részben a számára ismeretlen és bonyolult női ruhadarabok ellenállásán felbőszülve, felkapta a pult mellé támasztott puskáját, csőre töltött és ráordított Vranára, miközben a fegyver csövével néhányszor belebökött a hasába:

– Davaj! Davaj!

Vrana hátratántorodott a falhoz és behunyta a szemét, mert nem akarta látni, amikor a fegyver elsül. Azonban a fegyver nem sült el, mivel Luise a tapasztalt asszonyok éleslátásával azonnal a férje segítségére sietett, oly módon, hogy két mezteleenné lett kövér karjával beleakaszkodott az orosz nyakába és közben odakiáltott Vranára:

– Menj ki! Menj ki!

Ezt a bölcs asszonyi tanácsot Vrana Basil, ha reszkető inakkal is, de aránylag elég sebesen megfogadta és a hátsó kisajtón egyenesen fölszaladt a lakásba, ahol egy jó félóráig sétált fel és alá, mint a ketrecbe zárt oroszlán, amíg végül Luise megjelent dültan, de győzelmesen. Jelentve, hogy az orosz újra kibújt a roló alatt és elment. Hát így kezdődött el Vranáék számára a prágai fölszabadulás.

Néhány nap múlva látniok kellett az ablakból, ahogy német hadifoglyokat tereltek végig az utcán. Az emberek nagy része sebesült volt. Véres, rongyos, támolygó emberroncsok vonultak ott, a menetet néhány orosz katona és egy nagy tömeg kiabáló civil kísérte. A kiabáló civilek prágaiak voltak, akadt olyan is közöttük, akiket Vranáék ismertek a boltból. A tömeg botokkal, kövekkel és korbácsokkal ütlegelte az utca közepén vakon támolygó németeket, vad szitkok között, az orosz katonák meg olykor nagyokat röhögtek ezen. Néha egy-egy német összeesett. Ilyenkor addig rúgták, amíg fölkel, vagy odament egy orosz katona, a földön vonagló véres emberroncs fejéhez tartotta a puskája csövét és belelőtt. Luise elfutott az ablaktól, letérdelt a szoba sarkába, sírt és imádkozott. Vranát a hideg rázta a látványtól.

– Ezek az emberek – mondta sápadtan, reszkető szájjal – ezek is emberek...!

És nem lehetett tudni, hogy a német hadifoglyokra gondolt-e, vagy a cseh tömegre.

A gyermekek tágra meredt szemmel nézték a színjátékot és Martin, a legidősebb – tizenhat éves volt már akkor – gyűlölettel izzó szemekkel mondta:

– Így kell nekik! Mind meg kellene ölni őket! Minden németet!

– De hiszen nem bántottak téged! – meredt rá reszkető szájszélekkel Vrana, a boltos – cukorkát adtak neked és játékokat kaptál tőlük...!

Azonban Martin meg se hallotta ezeket a szavakat. Legszívesebben maga is lerohant volna az utcára, késsel a kezében, hogy legalább egy német katonába beleszúrjon, azonban Luise iszonyodva állta el az útját.

– Hiszen benned is német vér van, fiam!

És összetette a kezeit könyörgő kétségbeeséssel.

– Ha tudnám, hogy melyik eremben folyik a német vér, kivágnám magamból! – üvöltötte Martin az anyja szemébe, mire Luise mama nekitámaszkodott az ajtónak és sírva fakadt. Martin másnap a kommunista párt jelvényével a kabátján tért haza és azt újságolta, hogy ezentúl rend lesz és igazság Csehszlovákiában, mert a nagy Sztálin felszabadította a népet a németek és az urak jármából. Később barátokat is hozott a házba, néhány magakorú fiatal fickót és szegény Vrana Basil fejcsóválva hallgatta a beszédeiket.

Egy napon két karszalagos ember kereste föl a boltban. Komoly arccal félrehívták és bent az irodában elmondták neki, hogy az új városi tanács felülvizsgálja a kereskedőket és ezentúl csak azok kapnak engedélyt, akik megbízható cseheknek számítanak. Mivel Vrana Basilnak német felesége van – ő nem, nincs ellene semmi kifogás egyelőre, éppen csak annyi, hogy német – ezért hát jó lenne, ha valamilyen cselekedettel bebizonyítaná, hogy valóban jó cseh maradt a német felesége ellenére is és nem kollaborált annak idején a megszálló ellenséggel. Ez azért is fontos lenne, mivel érkeztek már a városi tanácshoz olyan suttogások, melyek szerint Vrana, a boltos azokban az időkben német katonákat fogadott be a házába és igen barátságos viszonyban volt velük. Ez pedig, ha igaznak bizonyulna véletlenül, úgy elegendő lenne ahhoz, hogy üzletét elkobozzák és őt esetleg valamilyen munkatáborba vigyék. Ezért legjobb lenne, mondták a karszalagosok, ha ennek a mendemondának mindjárt az elejét lehetne venni olyan módon, hogy például bediktálná most nekik azoknak a névsorát, akikről tudja, hogy valóban kollaboránsok voltak és így nem érdemlik meg az igazságos demokrácia támogatását.

Szegény Vrana Basil homlokán kiütött a veríték ott a szűk, kis irodában. De akárhogy is törte a fejét, nem tudott senkit se mondani, aki kollaborált volna az ellenséggel.

– Édes uraim – nyöszörögte kétségbeesetten – én csak egy kis boltos vagyok, egyszerű üzletember. Honnan tudhatnám én azt, hogy kik azok, akik a németeket segítették s kik nem. Én nem törődtem politikával soha...

A két karszalagos egyre gondterheltebben csóválta a fejét.

– Az baj – mondták – az bizony nagy baj. Legalább egyet, egyetlenegyét mondjon, hogy látni lehessen a jó szándékot!

És ekkor történt, hogy Vrana Basilnak hirtelen eszébe jutott Jan Hubelka. Eszébe jutott, ahogy gőgösen hátradőlve elsuhant mellette a nagy fekete gépkocsiban, eszébe jutott az a lekicsinylő mozdulat, amivel a nehezen összekapart pénzt csak úgy belökte számolatlanul az asztalfiókba, eszébe jutott a szó, amit akkor mondott az ő büszkeségére, az új házra... „Viskó” mondta akkor és eszébe jutott mindaz, ami Jan Hubelkával kapcsolatban az idők folyamán összegyűlt és megragadt benne, mint a bojtortján: a munka nélkül elért sikerek, a csúfolódások, a „penészvirág” és az a dolog a gépíróléánnyal... mindez egy pillanat alatt végignyilallott benne és újra érezte azt a maró, kegyetlen keserűséget, ami annyiszor szégyenítette meg...

– Tudok egyet – kapta föl hirtelen a fejét és az arca kivörösödött – Jan Hubelka, az építész. Nagy úr volt a németek alatt ez a Hubelka, német gépkocsin járt, a németeknek épített repülőtereket... nagy úr volt mindig!

A karszalagosok feljegyezték a nevet és elmentek. Vrana Basil dobogó szívvel maradt magára az irodájában és valami diadalmas érzés lobogott föl benne, de ugyanakkor valami rossz, szorongó érzés is fojtogatta. Egész nap nem lelta a helyét ettől a két érzéstől. Később megpróbálta elfelejteni az egészet. Szinte sikerült is már, amikor néhány héttel a karszalagosokkal való beszélgetés után elmondtá valaki a boltban, hogy Jan Hubelkát, az építészt, húsz évi kényszermunkára ítélték és elvitték Oroszországba.

Egy vevő mondta ezt és Vrana Basil kezében megállt a csomagolópapír. Arca hamuszürke lett és neki kellett támaszkodjék a pultnak.

– Rosszul érzi magát, Vrana úr? – kérdezte részvétellel az egyik asszony, aki kosárral a karján éppen ott állt mellette.

– Nem, nem! – felelte a boltos ijedten és elvörösödve folytatta a csomagolást – miért érezném rosszul magamat? Miért?

De kapkodó kezei reszkettek, ahogy a barna papirost hajtogatták és homlokán kiütött a veríték.

Néhány napig az egész utca Jan Hubelkáról beszélt. „Valaki feljelentette” suttogták „rengeteg feljelentés történik, az emberek megbolondultak...” Csóválták a fejüket, félve

néztek körül és hümmögtek. Aztán elfelejtették, mint mindent. Csak Vrana Basil nem felejtette el. Éjjel-nappal rá gondolt, Jan Hubelkára. És éjszakánként, ha álmatlanul hánykolódott az ágyában, látta Jan Hubelkát rabruhában, ásóval a kezében, amint egy nagy-nagy sárga agyaghegyet ásott. És tudta, hogy ez a húsz év kényszermunka, ez a rettentő nagy, sárga agyaghegy. És minden ásódöfés, amit Jan Hubelka abba az agyaghegybe beleszúr, olyan, mintha őbeléje szúrná. Mert ő juttatta Jan Hubelkát a húsz évi kényszermunkára.

Vrana Basil, a boltos, belesoványodott és beleöregedett ezekbe a tépő gondolatokba. De ez nem tűnt fel különösebben senkinek: azokban az időkben mindenkinek voltak gondjai bőven. Az újságok tele voltak jelszavakkal és ezek a jelszavak bömböltek le a házfalakra ragasztott kiáltványokról is, a rádióból, ezeket a jelszavakat vagdosták egymás fejéhez az emberek, ha összevesztek és mindenki igyekezett megtanulni őket, nehogy tudatlanságát hibául róják föl azok, akik a hivatalos dolgokat igazították. Mindenki mindenütt a „náci gyilkosokat” szidta, a „német brigantikát”, akiknek évekkal ezelőtt elkövetett rémtetteit naponta adagolták be a köztudatba a propaganda minden eszközével és az emberek szörnyülködtek és csapkodták a kezeiket és azt mondták: „rettenetes...!” És senkinek sem jutott eszébe csodálkozni azon, hogy öt esztendeig semmit sem hallottak ezekről a rémtettekről, hogy egyikük sem látott belőle egy árnyékra valót sem és megfeledkeztek teljesen arról is, hogy nemrégén még egészen jó barátságban pálinkáztak együtt azokkal a „náci brigantikával” és igyekeztek kedvükben járni és hasznoskodni körülöttük.

De olyan volt ez, mint egy járvány, az emberek nem is tehettek róla. Maga Vrana Basil sem vette észre, hogy mikor kezdte el gyűlölni a németeket. Először csak rosszállólag csóválta a fejét, ha a németek rémtetteiről szó esett. Aztán szidni kezdte őket, mert a többiek is szidták s mert attól félt, hogy ha ő nem mond semmit, akkor még azt hiszik, hogy kollaborált. Rendre aztán annyira megszokta, hogy a németeket szidni kell, hogy nem talált benne semmi kivetnivalót. Már hitte is, amit mondott. Hogy a német katonák így viselkedtek a házában, meg úgy viselkedtek, ezt tették vele, meg amazt tették s hogy Istennek hála, Sztálin megszabadította őt tőlük.

Aztán következett az első választás. Karszalagos emberek járták végig előtte a házakat és figyelmeztettek mindenkit, hogy mi a kötelessége a felszabadulással és a népi demokráciával kapcsolatban. Vrana Basil ijedtében sörrel vendégelte meg a két karszalagos fickót és lelkesen helyeselt mindent, amit mondtak.

– Aki nem a kommunistákra szavaz, az a nép ellensége – oktatták sörözés közben a félelmetes emberek és Vrana Basil ijedten tiltakozott még a gondolat ellen is, hogy ő valamiképpen ellensége lehetne a népnek.

– Én, kérem, nem értek ezekhez a dolgokhoz – hajtogatta szelíd jóakarattal – a politika nem az én mesterségem. Azt csinálják mások.

– Csináljuk is, ne féljen – biztatták vigyorogva a karszalagosok és a vállára veregettek – maga csak szavazzon ránk, elvtárs, aztán nem lesz semmi baj.

– Szavazok én, hogyne szavaznék – bizonygatta és le is szavazott a kommunista pártra, amikor sor került rá.

– Az én szavazatomon úgyse múlik – mondogatta utána a bornagykereskedő-sógornak, meg a péknek a teke-egyletben – nekem meg békét hagynak legalább.

Nem is történt egyelőre semmi baj. Bár áru még mindig kevés volt a piacon, de azért a bolt kezdett fellendülni megint. Martin titkár lett a kommunista pártban és ez a hivatal sok dologban hasznot jelentett az üzletmenetre nézve. Így hát nem is bánta Vrana Basil, hogy a fiai kommunisták lettek. „Hja, kérem” mondta a vevőinek olykor „az ember úgy él, ahogy tud. Alkalmazkodni kell az időkhöz. A politikát úgyse mi csináljuk. Hát miért ne használjuk ki az előnyöket, ha lehet? Aztán a gyerekek már ilyenek. Minek ellenkezzünk velük?”

A gyerekekkel valóban sok baj lett volna, ha Vrana Basil megmakacsolja magát és nem enged. Vadak lettek, elvadította őket a többi fiatal. A sok jelszó és propagandabeszéd.

Esténcént egyebet se lehetett hallani a szájukból, mint ilyen szavakat: „reakciós kutya”, „kapitalista disznó”, „náci bandita”, „burzsuj”, „kulák”, „imperialista”. Szegény Vrana Basil csak csodálkozott és csóválta a fejét. Egyetlen szót sem értett abból, amit a fiai összefecsegték, akárha idegen nyelven beszéltek volna.

De Vrana Basil nem törődött a politikával és azzal, ami a kirakatablakon kívül történt. Behúzódott a boltjába, kiszolgálta a vevőket, rendezgette a polcait, áru után szaladgált, számolgotott, gyűjtögette a pénzt, tervezett, tanakodott Luise-mamával, hogy talán ez kellene még, vagy az kellene, mi lenne, ha így, vagy úgy... S a hetek teltek a bolt pultja mögött, gyűlt újra a pénz a kasszában s Vrana Basil újra a polgári jólét szelíd önérzetével feszítgette horpadt mellén az ezüst óraláncot szombat esténcént a teke-egyletben és elégedetten mondogatta: „Nekem mindegy, hogy Sztálin, vagy nem Sztálin. Én elvégezem a magam dolgát és haladok előre. Ez a fontos. A politikát csinálják mások.”

Csinálták is. Mikor a propaganda már eléggé megvadította az embereket: egy éjszaka összeterelték a prágai németeket mind. Egyetlen éjszaka, valamennyit, az egész városból. Úgy húzták ki őket az ágyból. Nem vihettek el magukkal semmit a lakásaikból, még váltóruhát sem. Állítólag így csinálták a náci és a zsidókkal.

Ezt a rengeteg megrettent embert kaszányaudvarokra gyűjtötték össze és néhány napi éheztetés után végighajtották őket gyalog a városon. Az utcákon már várt rájuk a felbőszített tömeg. Ordibáló emberek rohantak rá a megfélemlített németekre botokkal, késekkel. Sokan pisztollyal vagy vadászpuskával lövöldöztek közéjük az ablakból és nagyokat röhögtek, ha valakit eltaláltak. A cseh nép szemetje, Prága söpredéke tombolt azon a napon a város utcáin. S a németek – egy végeláthatatlan hosszú sor, éhes, rémült, meggyötört emberek, anyák csecsemőikkel a karjukon, aggok, síró gyermekek – mentek, mentek az úttest közepén a dühöngő csőcselék sorfala között, elestek és újra fölkeltek vagy elestek és nem keltek föl többet, hanem a mögöttük jövők beletaposták őket a véres sárba... Mentek véresen, sebesülten. Vonszolták magukat át a városon. Anyák sikoltozva védték gyermekeiket az ütlegek elől, odatartották testüket a szijostorok csapásai, a golyók elé... Prága örök szégyene volt ez a nap.

Egy kis csapat németet valahogy kiszakított a gyűlölködő tömeg a menetből és ott hajtotta végig a Gotthelfstrassen, amit akkor már „Testvériség-útjának” neveztek. Elöl néhány férfi rohant, orrukából, szájukból ömlött a vér, de rohantak mégis eszelősen, vadul, mint akik az életükért futnak. Mögöttük ordítva jött a tömeg és söpörte magával az erőtlenséggel roskadozókat, sebesülteket, támolygó véneket, sikoltozó asszonyokat. „Kifelé Prágából! Kifelé a náccal!” ordította a csőcselék és ostorok csattantak, botok puffantak, egy borzashajú fekete asszony konyhakéssel a kezében rohant és egyre azt rikácsolta: „Ki kell szedni a belüket! Ki kell szedni a belüket!”

Vrana kiszaladt a zajra és a boltajtóból nézte meredt szemmel és a szörnyülködéstől émelygő gyomorral a rettenetes színjátékot. Három suhanc egy fiatal német lányt rángatott végig éppen a bolt előtt. A leányról rongyokban csüngött már a ruha, orrából, szájából folyt a vér, meztelen mellein az ostorcsapások véres csíkjai keresztezték egymást. Már sikoltani sem tudott, csak hörgött a három suhanc durva markolásától, akik egyetlen szavakat kiabálva mutogatták egymásnak áldozatuk födetlen testét és úgy rángatták el hajánál és karjánál fogva a bolt előtt. A tömeg figyelmét teljesen lekötötte a vérző, meztelen leánytest látványa és felajzott ujjongással biztatta újabb ötletekre a kínzókat. Így történhetett meg, hogy egy nyomorult, véres fejű asszony kisgyermekével a karján elérhette észrevétlenül a boltajtót.

– Az Isten nevében, jó ember... az Isten nevében...! – hörögte oda Vranának és a szemében az üldözött állat rémülete reszketett.

– Gyorsan – súgta oda Vrana vacogó szájjal és irtózáttól megbénult nyelvvel – gyorsan be a pult mögé... a pult mögött a kis ajtó...

Félelemtől vacogva húzta le maga mögött a vasrolót. Jaj, csak meg ne lássa senki...! De a tömeg ordítva dübörgött tovább az utcán és a bolt üres volt.

Luise a konyhában ült, ráborulva az asztalra és sírt.

– Luise... – állt meg mellette Vrana sápadtan és reszkető térdekkel – egy... egy asszony van a pincében... egy kisgyerekekkel... nem hagyhatjuk, hogy... Luise, mit csináljunk vele? Mi lesz, ha megtudják, Luise...?

Nem tudta meg senki, még a gyerekek se. Csak Jutta és a férje, a bornagykereskedő. Az asszony három napig maradt ott, hordók mögé rejtve a pincében. Luise éjszakánként járt le hozzá, nehogy a gyerekek észrevegyenek valamit. Az idegen asszony teste csupa seb volt és szíjostor nyomai sajogtak a hároméves leánykán is. Luise éjszakánként gyógyította őket és Vrana, a boltos, élelmiszert csempészett le nekik és pénzt. Mikor a pincéből visszatértek, hosszasan nem tudtak még elaludni és Luise halkán sírdogált a párnák között.

– Jaj, Istenem, micsoda világ, micsoda világ...

Harmadik nap éjjelén a bornagykereskedő elhozta a hamis papírokat, amiket húsz liter pálinkáért szerzett valahonnan és az asszonyt a gyerekek elindították. Luise új ruhákkal látta el őket és élelmiszert is csomagolt. Vrana pénzt dugott oda búcsúzáskor az asszonynak és az hirtelen felzokogott, lehajolt és megcsókolta a kezét. Vrana, a boltos, döbbenne állt ott és úgy tartotta az asszony csókját a kezén, mintha félne, hogy leesik és széttörik a kegyetlen utcaköveken. Aztán az asszony a gyerekekkel eltűnt az éjszaka sötétjében és soha többet nem is hallottak felőle semmit.

Néhány napra rá Martin ebédnél hirtelen az apjára nézett és megkérdezte:

– Apa, hogy lehet az, hogy te még nem vagy párttag?

Vrana vonogatta a vállait és azt felelte, amit ilyenkor szokott, hogy ő nem ért a politikához és másokra bízta az ilyesmit.

– Nem úgy van az – felelte szigorúan a fiú – ma színt kell valljon mindenki. Aki nincs a pártban, az ellensége a pártnak és így ellensége a népnek is. Jó lenne, ha belépnél – folytatta – mert már kezdik beszélni, hogy amért a mama német, te is a náccal tartasz. Tegnap még azt is mondta valaki, hogy állítólag németeket rejtegetsz a pincében...

Vrana Basil elsápadt és a feleségére nézett. Luise-mama szemei megteltek könnyel és fejcsóválva sóhajtott:

– Istenem, Istenem, ez a világ, ez a világ...

És Vrana, a boltos másnap elment fiával a pártirodába és belépett a tagok közé.

Két évre rá Luise meghalt. Az emberek azt mondták: a bánat ölte meg a gyermekei miatt. És ez igaz is lehetett. Mert Vrana csak félt a gyermekeitől, akik egyre idegenebbül és egyre ellenségesebben jöttek haza az iskolából és munkahelyükről, de Luise összetört ettől a súlytól. Pedig a bolttal nem volt még akkor semmi baj. Vrana tagja volt a pártnak, hűségesen ott volt minden gyűlésen, a kommunistákra szavazott, valahányszor sor került reá, szorgalmasan bólogatott a propagandabeszédek alatt és mindezt azért tette, mert féltette a boltot. Nem is történt a bolttal egyelőre semmi baj. Aztán Luise meghalt. Vrana Basil meg sem tudta érteni, hogy miért és hogyan. Egy kicsit beteg volt és egy kicsit egyre gyengébb lett, aztán meghalt. És Vrana Basil rettenetesen egyedül maradt. És akkor érezte meg először, hogy valahol valami baj történt az élete körül.

Jött-ment a boltban és nem lelta a helyét. Martin azt tanácsolta, hogy vegyenek föl valakit a kasszába, de Vrana hallani se akart arról, hogy egy idegen üljön be Luise helyére. Így aztán vitte tovább az üzletet egyedül. De egyre fáradtabban, egyre kedvetlenebbül. Új rendeletek is jöttek egyre-másra, már nem is lehetett kiigazodni közöttük. A bolt kezdett rosszabbul menni, hiányzott a polcokról ez és az és Vranának, a boltosnak nem volt kedve utána járni és megszerezni a holmit. Abban az évben meg is öregedett. Haja megritkult és szürke lett, nyaka előregöbült, arca megfonnyadt. Kis, gyengülő szemei riadtan néztek a világba és minduntalan rádöbbentek, hogy amit látnak, az egy megváltozott, idegen világ, amelyikben

már nem ismerik ki magukat többé. Lassan elmaradozott a pártgyűlésekről, ha hívták valahova, csak legyintett, Vrana Basil megöregedett.

Egy évvel Luise halála után három komor ember kereste föl Vrana Basilt a lakásán. Látásból ismerte őket, tudta, hogy valamiképpen a párthoz tartoztak és így igyekezett barátságos lenni.

– Vrana elvtárs egy idő óta nem járt a pártgyűlésekre – mondta az egyik komoran, miután leültek az asztal mellé Vrana szobájában – mivel indokolja az elmaradását?

– Kedves uraim – felelte Vrana, a boltos, és megpróbált barátságosan rámosolyogni a szigorú emberre – én nem értek a politikához. Engem a politika nem érdekel, én ezt megmondtam mindig. Én minden törvénynek eleget teszek, de a politikát, azt csinálják mások...

– Ez nem lehet egy öntudatos kommunista álláspontja – szólt közbe a három közül az egyik ellenségesen – és ez azt jelenti, hogy ön, Vrana elvtárs, osztályidegen maradt és nem érez közösséget a proletársággal!

Vrana Basil ijedten fogódzott az asztalba.

– De kedves uraim – mondta könyörgő hangon – én mindent megtettem, amit csak kívántak tőlem! Önökre szavaztam minden választásnál! Hát tehetek én egyebet? Én csak egy kis boltos vagyok, kérem... az én dolgom az, hogy vegyek és eladjak, kielégítsem a vevőimet és közben tőkét gyűjtsek magamnak öreg napjaimra...

– Kapitalista beszéd – mordult fel utálattal a szigorúképű férfi és felállt. A társai is felálltak.

– Önt, mint osztályidegent, töröljük a párt névsorából – mondta ki az ítéletet s Vrana Basil ott maradt egyedül, ijedten a lakásán és nem értette, hogy mi történt vele.

Néhány napig még panasolta a boltban a vevőknek, hogy ő mindig hűségesen szavazott a kommunistákra, beszédeiket is meghallgatta, újságjaikat is elolvasta s mégis így bántak vele. Aztán néhány nap múlva be kellett zárja a boltot. Megvonták az engedélyét. Öt házzal odébb akkor nyílt meg a kommunista párt szövetkezeti boltja.

Vrana Basil felhúzódott az emeletre. Nem egyedül vele történt ez meg, így járt a bornagykereskedő-sógor is, így járt a hentes, meg a pék. Arra gondolt, hogy bérbe adja az üzlethelyiséget, de ebből se lett semmi. Lefoglalta az állam. Körzeti élelmiszerjegy-elosztót csináltak belőle és Vrana Basil havonta egyszer léphetett csak be a saját boltjába, amikor az utca többi lakóival együtt sorban állva fölvette az élelmiszerjegyeit.

Keserőség töltötte el. Nem értette a világot: mindent megtett, amit a hatalom urai kívántak és mégis elvették tőle azt, ami az övé volt, egyedül az övé és senki másé, mert ő és Luise gyűjtötték össze esztendő nehéz és takarékos munkájával. Nem értette a fiait sem: vidámak voltak és hencegők, tele idegen szavakkal és idegen érzésekkel, és úgy bántak vele, mint egy sutba dobott öreg lomtárggyal, mint aki hasznavehetetlen nyűg csupán, semmi egyéb.

Egy évig tengett-lengett a házban, melyet ő épített s melyben idegenek uralkodtak. Aztán egy csúnya, szeles, hideg őszi estén ott ült a kis szobában, ami még megmaradt, nézte Luise nagyított fényképét a falon és fátyolossá vált szemekkel azon gondolkozott, hogy tulajdonképpen nem lenne-e jobb meghalni. Beverni egy jó nagy szöveget a falba, előkeresni egy arravaló kötelet...

A szél meg-megrázta az ablakot. A szürkület árnyékai ellepték a kis, hideg szobát... és akkor, egyszerre csak kopogtak az ajtón. Vrana Basil ijedten rezzent össze. Szíve összeszorult a félelemtől és arra gondolt: vajon mit akarnak megint? Mondtam valamit és följelentettek? Elvisznek...? Verni fognak...?

Újra kopogtak. És akkor hirtelen eszébe jutott: azok nem kopognának. Felállt, még mindig dobogó szívvel az ajtó felé fordult és bizonytalan hangon mondta: – Tessék...

Egy feketébe öltözött idős ember lépett be az ajtón. Megállt és vizsgálódva nézett körül a homályban. Idegen ember volt.

– Reverend Baradlay vagyok – mondta kissé rekedten és idegen kiejtéssel – Reverend Baradlay Amerikából. Vrana Basil urat keresem.

– Én vagyok Vrana Basil – felelte meglepetten és felkattantotta a villanyt. Aztán csak állt a fal mellett és nézte a feketébe öltözött idegen öregurat. Az is nézte őt hosszasan, vizsgálódva.

– Megengedi, hogy leüljek? – kérdezte váratlanul és Vrana Basil elvörösödve kezdett dadogni.

– Hogyne... természetesen... ezer bocsánat...

Az öreg pap leült egy rozoga konyhaszékre és sóhajtott.

– A magamfajta öregembernek jólesik már az ülés, kedves barátom. Ön nős ember, ugye?

– Voltam. Szegény Luise...

Elérzékenyedett és nem mondta tovább. Az öreg pap bólogatott a széken.

– Gyerek?

– Öt.

– Öt? Az igazán nagy boldogság lehet.

Vrana sóhajtott. A pap folytatta:

– Látja nekem egy sincs. Nem olyan ez, mintha elpazarolta volna az ember az életét?

– Azt nem lehet tudni – felelte lassan, akadozva a boltos – azt nem lehet tudni, kérem...

Tetszik tudni, a gyerekekkel is úgy van: az ember fölneveli őket, kínlódik értük, aztán a végén kiderül, hogy...

Legyintett és nem fejezte be a mondatot. A lámpába nézett és a szemei fátyolosak voltak.

– Mi derül ki? – kérdezte a pap.

Vrana sóhajtott:

– Á, nem érdemes erről beszélni...

A pap egy darabig maga elé nézett a szennyes padlóra és bólogatott. Aztán hirtelen fölemelte a fejét.

– Mondja, Vrana úr, hisz maga tulajdonképpen Istenben?

Vrana Basil néhány pillanatig megdöbbenve nézett az idegenre, aztán elszörnyülködve fektette mindkét tenyerét a mellére.

– Én, kérem? Én az egész életemben jó egyháztag voltam, kérem! Pontosan fizettem mindég az egyházi adómat és a járulékokat is és perselypénzt is adtam! És amikor a tptomot újra kellett fedni...

Az öreg pap mosolyogva vágott a szavába.

– Én nem azt kérdeztem, hogy jó egyháztag volt-e, hanem, hogy hiszi-e Istent?

– De kérem – képedt el a boltos és hangját lehalkította egészen suttogóra – csak a kommunisták mondják azt, hogy nincsen Isten... és a fiaim is azt mondják... de én...!

– A fiai kommunisták? – kérdezte lassan a pap.

– Igen. Sajnos.

Egy ideig csönd volt a szobában. Valahol ketyegett egy óra.

– Nézze – szólalt meg hirtelen a pap – én arra gondoltam, hogy talán jó lenne, ha eljönne velem Amerikába. Isten minden emberre rábízott valamilyen feladatot és annak idején a csónaknak azért kellett megállni a mélység fölött...

– Amerikába? – nézett Vrana Basil elszörnyedve az ismeretlen öreg papra. – Nem értem. Mit keressek én Amerikában?

– Ó, az olyan emberek, mint maga, sokra viszik nálunk. Akik dolgozni és gyűjteni tudnak. Akik a kicsi üzletből nagy üzletet csinálnak, a kis házból nagy házat építenek. Nálunk az ilyen embert megbecsülik nagyon. És amit arról a csónakról még mondani akarok...

De Vrana Basil nem is hallotta már a szavait. Csak azt hallotta, hogy „Amerika” és ez rettegéssel töltötte el. Valami iszonyatos messzeség tángolt e mögött a szó mögött, valami ismeretlen nagy távolság, akárha a másvilágról beszélt volna a pap.

– Amerika – mondta elgondolkozva, gépiesen – mit keressek én ott?

– És mit keres itt?

Vrana Basil maga elé bámult egy ideig, aztán bólintott.

– Ez igaz – felelte sóhajtva – ez igaz.

– Ami pedig azt a csónakot illeti – kezdte újra makacsul a pap – emlékszik még arra a csónakra, ami ott a mélység fölött megakadt?

– Hogy? A csónak? Hogyne, hogyne...

– Az Úr nem hagyta akkor meghalni magát. Miért? Mert terve volt magával. S mi lehetett ez a terv? Hogy dolgozzék és gyűjtsön s mindent, amit gyűjtött, elvegyenek a kommunisták? Biztosan nem ez volt a terve. Talán Amerika... hogy ott újra kezdje, s kicsiből nagyot csináljon. Talán nagyon nagyot, mit lehet azt tudni? Maga még alig ötven éves, Vrana úr... én azt hiszem, meg kellene próbálni Amerikát...

– Istenem... – hebegte megdöbbenve és elakadt lélegzettel Vrana Basil – Amerika...

Az öreg pap másnap is eljött és harmadnap is. Nem beszélt többet sem Istenről, sem arról a bizonyos csónakról – ezeket a beszédeket amúgy sem értette meg Vrana Basil – ellenben sokat beszélt Amerikáról, az ottani életről, a szabadságról és emberekről, akik mind úgy mentek át, semmi nélkül és csupán szorgalmukra támaszkodva ma milliós vállalatok élén állanak. Nem, Vrana Basil nem akart milliós vállalatok élén állani. Ő csak egy kis boltot szeretett volna, más semmit. Nem értette, hogy mit akart a pap mondani azzal a feladattal, amit Isten reá bízott, ő nem érezte, hogy valamit is reá bízott volna. De nem is gondolkodott ezen. Amerikán gondolkodott és azon, hogy valóban, még alig ötven éves... még talán el lehetne kezdeni mindent előlről és dolgozni, dolgozni, dolgozni. Nagyon szeretett volna újra dolgozni.

Igy történt, hogy Vrana Basil egy szeles téli estén búcsú nélkül hagyta ott a Testvériség-utcai házat, melyet maga építtetett ugyan, de mások rendelkeztek benne és elindult Amerika felé. Mindössze egy kopott kék táskát vitt magával, mást semmit. Vonattal utazott a határig. Ott már várt reá egy ember – úgy, ahogy az öreg pap mondta volt – és másnap éjjel ügyesen átvezette az erdőkön. Nagy kaland volt ez szegény Vrana Basil számára, nagy és veszedelmes kaland, élete egyetlen nagy kalandja. Lihegett és majd kiszakadt a szíve, úgy dobogott, amíg ott taposta a sarat a szurokfelete éjszakában az idegen ember mögött. De ez nem csupán a félelemtől volt, hanem azért is, mert soha életében nem gyalogolt még ennyit. A csatakos erdei utakon megtelt a cipője sárlével s az arcáról szakadt a veríték, mikor végre kijutottak az átkozott erdőből. Az idegen megállt és lemutatott a völgybe, ahol halványan néhány lámpa égett.

– Az ott már Németország – mondta – menjen csak egyenesen lefelé, nem tévedhet el.

Azzal otthagya Vrana Basilt egyedül a fekete erdőszélen.

Félve baktatott lefelé a sáros mezőkön a lámpák felé. Közben az eső is esni kezdett, ócska télikabátja átázott és vacogni kezdett a hidegtől és a magányosság rossz érzéseitől. Végre holtfáradtan leért egy köves útra. Odébb egy kis városka utcalámpái látszottak a nyúlós sötétségben. Még mindig esett. Megindult az úton a városka felé. Mikor az első házat elérte, már nem bírták tovább a lábai. Fáradtan nekidőlt a kerítésnek és szinte sírva fakadt. Meghitt kis szobájára gondolt Prágában, a puha ágyra és szerette volna falba verni a fejét, amiért belekezdett ebbe a kalandba.

A házban meggyújtottak egy lámpát. Valahol messze ötöt vert egy toronyóra. Vrana Basil vacogva botorkált az ajtóig és félénken kopogni kezdett. Hosszú ideig nem hallotta meg senki. Végül is lépések recscentek, egy ajtó nyikorgott, felgyúlt az üvegajtó mögött a villany és kulcs zörgött a zárban. Egy munkásöltözötű ember dugta ki a fejét.

– Mit akar? – kérdezte nem éppen barátságosan.
 – Bocsánatot kérek – hebegte vacogó szájjal – messziről jövök és... és nem ismerek itt senkit és... nem tudom, hol száríthatnám meg magamat egy kicsit és ha leülhetnék egy félórára...
 – Túlról jön? – kérdezte az ember és végignézett rajta.
 – Tessék...? Igen. Tetszik tudni...
 Az ember intett a fejével és hátralépett, hogy helyet adjon az ajtóban.
 – Jöjjön.
 Bent az egyszerű, tiszta kis konyhában egy asszony sürgölődött a tűzhely körül és a kávé meleg illata töltötte meg a levegőt.
 – Jó reggelt kívánok... – köszöntötte Vrana Basil bátortalanul az asszonyt és kopott csomagját letette a fal mellé.
 Az asszony bizalmatlanul nézett végig rajta.
 – Újra egy – mondta az ember.
 – Vegye le a kabátját, itt a tűznél hamarabb megszárad. Német?
 – Tessék...? Nem, nem... egy kis boltom volt Prágában és egy házam. A feleségem német nő volt szegény... Luise-nak hívták. Az asszony csészét tett elébe az asztalra.
 – Egy kis forró kávé jót tesz majd – mondta halkán és sóhajtott– bizony, csúnya világot élünk mindnyájan...
 Szó nélkül ültek szemben egymással az asztalnál. Vrana Basil és a német munkás. Itták a forró kávé és harapták hozzá a kenyeret. Az asszony az edények körül matatott.
 – Mért kellett eljönni onnan – kérdezte hirtelen a munkás. – A németeket megértjük, azokat kidobták. De ha maga nem német...?
 – Elvették a boltomat – felelte Vrana – huszonhárom évi munkám...
 – Hja – mondta a német – ez a kommunizmus. Én is jártam Prágában, mint katona. De akkor még más világ volt ott.
 – Bizony más... – sóhajtott Vrana Basil.
 – Maguk akarták, hogy így legyen.
 – Én? Én kérem nem. Én nem. Én csak egy kis pontocska voltam, egy egészen kis pontocska. Mit számítottam én a politikában...? Semmit.
 Az ember a falióra nézett, aztán felállt.
 – Hova akar most menni? – kérdezte.
 – A lelkeszi hivatalnál kell jelentkezzek. Azt mondják, hogy ott...
 – Jöjjön – mondta az ember – arra kell menjek én is. Majd megmutatom, hol lakik a pap.
 Nyolcig ott ácsorgott az egyházi iroda előtt, egy kapualjban. Az eső közben elállt. Hideg ködöket vert a szél a házak közé, az emberek sietve mentek munkahelyükre és föltúrt gallérjaik alól rosszkedvűen nézték a világot. Az egyházi irodában egy levél várta. A levélben kétszáz márka volt és egy müncheni cím, ahol jelentkeznie kellett. Estére Münchenben volt. Nagy nehezen meglelte a címet is. Beutalták egy menekülttáborba. Kapott egy szalmazsákot, két pokrócot és egy vaságyat az egyik kaszárnyateremben, ahol már tizenhatan laktak. Odakerült közéjük tizenhetediknek.
 Az élet, ami ott kezdődött, szokatlan volt eleinte és rideg. Sorbanállás ételosztásra, parancsszavak, ismeretlen emberek, üresen telő napok... de voltak előnyei is ennek az életnek: fűtött szoba, gondtalanság, ahol minden ment magától egy megszabott rendszer szerint és nem kellett semmin gondolkozni. De ezek az előnyök, bármilyen értékesek is voltak az idegenben, nem tudták megkedveltetni Vrana Basillal a tábori életet. Idegenül üldögélt az ágya szélén és lapulva osont a homályos folyosókon. Az utcára alig mert kimenni, mert érezte, hogy odakint ellenséges szemek fogadják. A tábor lakóit, az idegen menekülteket gyűlölte a város.

Hamarosan berendelték egy irodába, ahol előbb várakoznia kellett három és fél órát a folyosón, aztán odakerült egy kisasszony elé, aki kitöltetett vele három kérdőívet. Szerencsére minden iratát magával hozta és így nem voltak különös nehézségei. Mindössze, amikor harmadszor rendelték be a hivatalba és egy barátságtalan úr morogva megkérdezte, hogy tulajdonképpen miért jött el Prágából, vesztette el kissé Vrana Basil a fejét.

– Én tulajdonképpen... – dadogta – úgy gondoltam, hogy... azt mondták nekem...

A barátságtalan úr szigorúan nézett rá.

– Üldözték magát a kommunisták?

– Hogyne...! – örvendezett meg Vrana Basil a megtalált szónak. – Üldöztek, kérem, elvették a boltomat...! Nem volt miből éljek, kérem...

– Tagja volt valamilyen pártnak?

– Hogyne, kérem, hogyne... – hebegte ijedten és engedelmesen, mire a barátságtalan úr felhúzta a szemöldökét és rámordult:

– Úgy? Miféle pártnak?

– Az úgy volt, kérem – magyarázta Vrana Basil sápadtan és remegő térdekkel – hogy egy nap odajöttek hozzám a kommunisták és azt mondták, hogy vagy belépek a pártba, vagy pedig...

Az úr ott az íróasztalnál szemmel láthatólag barátságosabb lett. Még mosolygott is.

– Rendszerben van – mondta – de erről másnak ne beszéljen, érti?

Köszönöm, elmehet.

Másnap megkapta az IRO-igazolványát és Vrana Basil hivatalosan DP lett. Ami azt jelentette, hogy erőszakkal űzték el az otthonából. Lakótársai a teremben mind évek óta menekültsorban éltek – nagyobbára lengyelek és ukránok – és kíváncsian faggatták esténként. Hogy milyen az élet a vasfüggönyön túl, mivel gyötrik és sanyargatják újabban a népet, de Vrana Basil nem sokat tudott mondani nekik. „Én, kérem, nem törődtem soha a politikával” hajtogatta ilyenkor és az emberek csalódottan fordultak el tőle.

Aztán egy nap egy alacsony, szürös szemű ember jött be a terembe és Vrana Basilt kereste. Csehül szólította meg.

– Én is prágai vagyok – mondta – már két éve itt élek a táborban. Nem ismerte véletlenül Jan Hubelkát, az építésszt? Ott lakott a Scotus Viator alleen...

Vrana elsápadt és a térdei reszketni kezdtek.

– Tessék...? – dadogta – Scotus Viator allee...? Nem, nem ismertem...

– Legjobb barátom volt – mondta az idegen – együtt dolgoztunk. Húsz évre ítelték a kommunisták.

– Nem, nem ismertem... – hajtogatta Vrana Basil makacsul és a fogai vacogtak közben.

Aztán egyébről beszélt az idegen. De Vrana Basil azon az éjszakán nem tudott elaludni.

Lassan valami különös szorongó érzés hatalmasodott el rajta ott a táborban. Mintha valahol valami hibát követett volna el az életében. Nem csak Jan Hubelkával kapcsolatban, hanem egyébként is. Az emberek, akikkel ott együtt élt, mind a kommunizmust szidták. A németeket is, de főképpen a kommunistákat. És ő maga is együtt csóválta velük a fejét, sopánkodott a rémtetteken és a gázságokon, de ugyanakkor belül valami furcsa szorongást érzett. Valahol valami nem volt rendjén. Sokat töprengett ezen és próbálta megnyugtatni magát. Hát hiszen igaz, hogy a kommunistákra szavazott ő is, de hát ezen úgysem múltott semmi. Mi ő? Ki ő? Egy kicsike pont, más semmi. Ha nem szavazott volna rájuk, akkor is bekövetkeztek volna ugyanezek a gázságok. Nem az ő kis szavazatán múltott. A németek is mind Hitlert szidják és nem érzik magukat felelősnek azért, amit a nácik elkövettek, pedig annak idején Hitlert ünnepezték valamennyien. Mit is tehetne egyebet a kisember? – kérdezgette Vrana Basil magát éjszakánként, ha nem tudott elaludni a belső nyugtalanságtól. – Mit is tehet mást a kisember? Megy a többivel, amerre parancsolják. Hogy ne tapossák el.

Ez csak természetes. De a politikáért, amit a nagyok csinálnak, azért igazán nem lehet felelős...

Nem, Vrana Basil nem érezte felelősnek magát a kommunisták vétkeiért. Hiszen ő csak azért állt be közéjük, mert muszáj volt. Hogy mentsen valamit. De ami történt, azt mind mások csinálták. Nem érezte felelősnek magát és mégis néhány hónap alatt lefogyott és beleöszült abba is, hogy idegen ebben a városban és az emberek, akikkel megpróbált szóba elegyedni, elkerülik, mint a bélpoklost. Volt olyan, aki ököllel fenyegette meg az utcán: „disznó cseh, mit csináltatok Prágában a németekkel!” Hiába dadogta ilyenkor: „de kérem, én semmit sem csináltam... én elrejtettem egy asszonyt és egy gyereket...” Nem hallgattak rá. Gyűlölték, mert cseh volt. S mert velük szemben minden cseh felelős volt azért, amit a csehek a németekkel szemben elkövettek Prága utcáin és a szudétaföldön. És Vrana Basil lassan kezdte megérteni a tábor régi lakóit, az ukránokat és a lengyeleket, akik meg a németeket gyűlölték, mert az ő szemükben meg minden német felelős volt azért, amit Hitlerék elkövettek.

„Prágában kellett volna maradnom – gondolta Vrana Basil – ez az idegen világ tele van gyűlölettel. Jobb lett volna meghalni Prágában.” Nem merte elhagyni többet a tábort. Félt az emberektől. Osonva ment a folyosókon és órák hosszat ült szó nélkül az ágya szélén, beesett arccal, előre görbült vállakkal, hajlottan és szomorúan. Vrana Basil megöregedett.

Mikor az amerikai kivándorlási irodától megkapta a behívót, már nem is tudott örvendezni neki. Fásult közönnyel járta a különböző irodákat, várakozott napokig a folyosókon és felelgetett a kérdésekre. Egyszer az öreg pap is felkereste a táborban, biztatólag mosolygott reá és szép dolgokat mesélt Amerikáról. De mindez mintha valahonnan nagyon távolról ért volna hozzá, alig-alig szakította át a fásultság ködét, amiben élt. Mintha mindez nem is vele történt volna már, hanem egy idegennel, akit véletlenül szintén Vrana Basilnak neveztek, de ennek a Vrana Basilnak semmi köze sem volt többé ahhoz a kis bolthoz ott a Gotthelfstrasse végén...

Aztán egy tavaszi napon a kezébe nyomtak valamilyen irodában egy vasúti jegyet és azt mondták neki:

– Ezzel felszáll holnap reggel a Brémába induló gyorsra, Frankfurtban felszáll ugyanarra a vonatra Reverend Baradlay és a többit majd ő igazítja el. A vonat kilenc óra húsz perckor indul a főpályaudvarról.

Vrana Basil spárgával átkötött ócska kofferjével már nyolc órakor ott állt a pályaudvar nyüzsgésében. Izgatottan tipegett fel és alá, dadogva megkérdezett egy-egy vasutast, aztán félreállt a fal mellé és várt. Mikor betolták a vonatot, ideges kapkodással rohant feléje, mindjárt az első kocsiba beszállt, de egy vasutas ráfordult, hogy ott csak a megszálló erők katonáinak szabad utazni.

– Bocsánatot kérek... bocsánatot kérek... – hebegte szegény Vrana Basil megzavarodva és megrettenve, és sietve futott tovább a kocsik mellett. Végre a negyedik kocsira felkapaszkodott. A lépcsőn megcsúszott az izgalomtól és megütötte a lábát. Aztán lihegve futott végig a folyosón és benyitott a második fülkébe, mert ott még nem ült senki. Ócska kofferét föltette a hálóba és mély, fáradt sóhajtással leült.

Kinézett az ablakon. Ideges, siető emberek mindenütt. Ellenséges, idegen emberek. Mind gyűlölnék, mert cseh vagyok, gondolta és dideregve behúzódott a sarokba. Egy idő múlva valaki kinyitotta az ajtót. Ijedten rezzent föl a hangra. Egy nyílt tekintetű barna ember lépett be a fülkébe, körülnézett és bőröndjét feltette a hálóba.

– Jó reggelt – mondta az idegen, mély, barátságos hangon.

– Jó reggelt – felelte Vrana Basil ijedten és alázatosan.

Az idegen leült szembe vele és a szemét egy pillanatig ott érezte az arcán. Meleg, bizalomkeltő szemek voltak. Valamire emlékeztették ezek a szemek, valamire, ami valahol a

messzi múltban volt... de nem tudott rájönni, hogy mi az. Érezte, hogy mondania kell valamit ennek a barátságos idegennek, meg kell hálálnia valamiképpen azt, hogy barátságos...

– Szép idő lesz ma... – kezdte el zavartan és elvörösödött.

A szembenülő bólintott.

– Úgy látszik – felelte és felnézett a hatalmas hangár vasbordái között az égre, mely zöldeskék volt és friss.

Szerette volna folytatni a beszélgetést, de nem tudta, hogy mit mondhatna még. Az idegen elővett egy újságot és olvasni kezdett.

Lassan telt az idő. Rendre még két utas jött a fülkébe. Egy idős hölgy és egy fiatalember. Vrana Basil szinte ijedten nézte meg mind a kettőt, amikor bejöttek és még a lábát is behúzta az ülés alá, nehogy alkalmatlan lehessen nekik valahogyan. Az idős hölgy elővett egy könyvet és olvasni kezdett. A fiatalember hanyagul eldőlt az ülésen, egy ideig maga elé bámult, aztán elővett egy cigarettát a zsebéből és rágyújtott. A hölgy bosszúsán nézett föl a könyvéből.

– Ez nemdohányzó – mondta szigorúan a szemüvege mögül.

A fiatalember elhúzta a száját.

– Úgy?

Lassan fölállt és kiment a folyosóra.

– Mért jön az ilyen éppen a nemdohányzóba? – morgott a hölgy és újra kezébe vette a könyvet.

– Van külön dohányzó kocsis is, láttam... – jegyezte meg Vrana Basil félénken, csupa udvariasságból, de nem figyelt rá senki.

Aztán a vonat lassan elindult és egyre fokozódó sebességgel kisiklott a pályaudvarról. Vrana Basil merev szemekkel kinézett az ablakon. Láta az elmaradó épületeket, embereket, akik izgatottan siettek valahova és aztán örökre eltűntek a múltban... és arra gondolt, hogy soha többet nem fogja látni Prágát. Először döbrent reá erre a gondolatra és ez különös volt és félelmetes. Soha nem fogja látni többé a Gotthelfstrasset, a pék kirakatát, a hentes kutyáját az ajtó előtt, a gépjávitóműhely udvarán heverő ócskavasat, a házat, a boltot... És egyszerre csak a teke-egylet szombat esti sörözéseire gondolt és arra az időre, mikor még mint alelnök ült a hosszú asztalnál, komolyan és tekintélyesen, ahogy egy tiszteletreméltó polgárhoz illik, akinek saját háza és jólmenő üzlete van és hogy mindez soha többé, soha többé...

Azon vette észre magát, hogy nehéz, sós könnycseppek csorognak végig az arcán.

Gyorsan arcához emelte eres, sovány kezét, hogy letörölje ezeket az oktalan csöppeket. A vonat már a külváros kertjei között nyargalt, egy kis domb tetején gyermekek kiabáltak és a kertekben néhány ingujjra vetkőzött ember kapált...

Valami különös érzés arra készítette, hogy fölnezzen, szeme egy pillanatra összetalálkozott az újság fölött a szemközt ülő úr komoly, figyelő tekintetével.

– Valami belement a szemembe... – hebegte szégyenkezve és öklével zavartan dörzsölni kezdte könnyező szemét – egy szikra a mozdonyból, bizonyosan...

Az úr ott szemben letette az újságot és részvételt nézett rá.

– Előfordul – felelte halk, meleg-mély hangon – az élet tele van korommal manapság... nem idevaló, ugye?

Vrana Basil megrázta a fejét.

– Prágából jöttem el... Prága... a legszebb város a világon...

Szeméből újra ömleni kezdtek a könnyek, nem tudott tenni ellenük semmit. Élesen az ablak felé fordult, hogy legalább ne lássa senki az arcát. „Prága” hörögte valahol mélyen a belsejében egy zokogó hang „ó, Prága... nem látlak soha többet...”

Az idegen ott a szemben lévő ülésen lassan bólogatott néhányszor a fejével, aztán sóhajtva mondta, alig hallhatóan:

– A világon mindig az a legszebb, ahol valamikor otthon voltunk...

Aztán csak ültek, szemben egymással és néztek ki az ablakon a tovafutó, idegen világra.

IV. A művész

Éjfél után volt már. A „Tarka Kolibri” hangulatvilágítása alatt lengyel tisztok mulattak a vadonatúj republika vadonatúj egyenruhájában. Durrogtak a pezsgőspalackok dugói, a parketten félmeztelen nők vonultatták föl a testüket, mint valami divatbemutatón, a bárpult mögött egy négernek álcázott zsidólegény szédületes technikával keverte a vadabbnál vadabb cocktail-eket és a zene... a zene egyetlen nagy összefoglalása volt mindannak, amit az 1920-as esztendő Varsó számára jelentett: a szabadság mámorát, a megrészegült érvényesülni akarást, a bírálat nélküli rajongást Amerika felé, a megveszekedett szegénységet, a talmi fényűzés olcsó csillogását és egy nosztalgikus, fájdalmas vágyat az igazi Nyugat után. A katonatisztekén kívül siberek, fezőrök, selyemfiúk, rojtosnadrágú művészek és néhány hirtelen feltűnt kereskedelmi vállalkozó tartózkodtak azon az éjszakán a Tarka Kolibriben. Ez utóbbiak asztala körül gyűltek össze azok, akiknek a pénztárcájából nem telt már egy pohár pezsgőre sem, de akik valamilyen oknál fogva mégis szükségesnek érezték, hogy részt vegyenek a Tarka Kolibri zsivajgó életében.

Ez utóbbiak közé tartozott Lubovszki Kazimir is, akit huszonkét éves korára és annak ellenére, hogy apja magas állású állami hivatalnok volt, három nappal azelőtt csaptak ki a hatodik iskolából, ahol mint nyolcadikos gimnazista kellett volna megküzdjön végre az érettségéhez szükséges tudományok rejtelmével. Midőn három nappal azelőtt, mindjárt reggel nyolc órakor, a gimnázium cvikkeres, szigorú igazgatója az egész osztály előtt és a tanári kar jelenlétében ünnepélyesen tudomására hozta Kazimirnak, hogy „trágár és a tanári kar tekintélyét sértő” rajzaiért az iskola kötelékéből kizárták: a fiatal Lubovszki minden megindultság nélkül hóna alá vette aktatáskáját, baszk sapkáját a fülére húzta és meg sem várva, hogy az érdekes igazgató befejezze az ifjúság okulását célzó beszédét, egyszerűen kilépett a padból.

– Oké – mondta – bye, bye, szép fiú – és ujját hanyagul sapkája széléhez emelve rámosolygott az igazgatóra, aztán otthagyta az egész nagyérdemű gyülekezetet.

Magas, jó növésű, barna bőrű, hullámos fekete hajú fiatalember volt Lubovszki Kazimir, akinek mindenütt sikerei voltak, csak éppen az iskolában nem. Legnagyobb sikereit természetesen a nőknél érte el mindig. Már tizenhat éves korában megszőkött egy ismert bécsi orvos feleségével, akivel három szép hetet töltött el Tirolban és az ebből származó botrány miatt kellett elhagynia azt a kitűnő bécsi intézetet is, melyben apja mindenképpen diplomát akart neveltetni belőle. Attól kezdve egyik női kalandja a másikat érte és így szinte magától értetődő volt, hogy ezután a hatodik kicsapás után már nem is a szülői házat kereste föl először, hanem a kis Rosita lakását, aki táncosnő volt a Tarka Kolibriben. Rositát egyébként Mária Ludovikának hívták és egy krakkói serfőző leánya volt. Mivel azonban spanyol táncokat táncolt, hát fölvette a Rosita nevet, mely a Tarka Kolibri miliójébe, a meztelen csipők, combok és keblek világába mindenképpen jobban illett, mint a komoly Mária Ludovika.

Három napja élt már Kazimir a szép Rositánál, anélkül, hogy a szülei tudták volna tartózkodási helyét és anyja, az olasz származású, szép és törekeny Beatrice – akit apja fiatal hivatalnok korában hozott magával Genovából a magas északra – már mindenféle szörnyű elképzelésekkel vívódott. Láta fiát a vonat kerekei alatt, a folyó szennyes vizében. Láta kötéllel a nyakában csüngen a Varsó környéki erdők valamelyikében: egyszóval mindazon rémképek sorra látogatták, melyek egy érzékeny anyát gyötörni szoktak, ha egyetlen fia valamilyen sorscsapás következtében három napra nyomtalanul eltűnik. Mivel Kazimir egyetlen gyerek volt, így magától értetődő, hogy Beatrice asszony olasz temperamentumának minden féltésével és szeretetével csüngött rajta és azt a sok bajt az iskolákkal egyszerűen

sorscsapásnak tekintette, mely időnként a drága, jó és okos Kazimirt érdemtelenül sújtotta, minden valószínűség szerint csak azért, mert a begyöpösödött fejű és az inkvizíciók korából itt maradt tanárok nem voltak képesek az ő szabadság után vágyódó nagyszerű természetét megérteni.

Lubovszki Taddeus persze másképpen fogta föl a fia dolgait. Az apák könyörtelen logikájával léhának és restnek nevezte Kazimirt. Véleménye szerint a középiskolák tananyaga a legkorlátoltabb képességű tanulók munkabírásához igazodik és aki még azt sem képes elvégezni, az vagy hülye, vagy semmirekellő. Mivel pedig Kazimirra semmiképpen nem lehetett ráfogni a hülyeséget, tehát csak az utóbbi föltevés maradt. Ezért aztán Lubovszki Taddeus nem is törte túlságosan a fejét, hogy hova tűnhetett el a fiú. Majd előkerül, mondta, ha elfogy a pénze. S ha nem, úgy annál jobb. Mert ez azt jelenti, hogy mégiscsak meg tud valahogy állani egyedül is a lábán. Egy huszonkét éves fickó amúgy sem való már a középiskolába, tehát legjobb, ha valamilyen gyakorlati mesterség után néz.

Azonban Beatrice asszony szenvedélyes aggodását nem lehetett ilyen logikus beszédekkel megszüntetni. Anélkül, hogy szólt volna erről az urának, fölkereste egyik legjobb barátját, a varsói rendőrkapitányt és előadta neki félelmét Kazimirt illetően. A rendőrkapitány természetesen készséggel megígérte, hogy előteremti a szökevény fiút, ha kell, a föld alól is és így történt, hogy a harmadik nap éjszakáján, ott a Tarka Kolibriben, egyszerre csak két komoly, télikabátos úriember megállt Lubovszki Kazimir széke mögött és egyikük tapintatosan ugyan, de kellő eréllyel rákopogetatott ujjával Kazimir vállára és a csodálkozva hátraforduló fiatalembernek jelentős hanghordozással súgta oda:

– A papírjait kérem!

Kazimir a szép Rosita mellett ült egy asztalnál, ahol a pezsgőt Aaronson, a lebergi gettóból származó kövér gabonakereskedő fizette, akiről azt beszéltek, hogy filmvállalatot készül alapítani és Paramountékkal van tárgyalásban. Az okos Rosita nem ok nélkül választotta éppen ezt az asztalt. Ő ugyanis már régen szeretett volna a filmhez kerülni és arra gondolt, hogy ezen a téren talán Kazimir is érvényesülni tudna. Aaronson tett is már homályos célzásokat és Rosita néhány nappal azelőtt, Aaronson hotelszobájában tett hajnali látogatása alkalmával már előleget is adott a mohó gabonakereskedőnek a tervek megvalósulására. Akkor ugyan kiderült, hogy még bizonyos fontos tárgyalások szükségesek a filmvállalat összehozásához és így Rosita is megmaradt az előleg mellett, ügyelve arra, hogy közte és Aaronson között továbbra is föntálljon ugyan egy bizonyos kacérkodási viszony, de több nem. Ezt annál is inkább megtehetette most, mert mellette volt Kazimir, mint valami nagy újfundlandi kutyakölyök és mindenkire rá morgott, aki a közelébe merészkedett. Az asztalnál még mások is ültek: két újság nélküli újságíró, egy valutasíber és a fiatal Jakobowits az Egyesült Banktól, egy néhány hónappal azelőtt föltűnt állítólagos pénzügyi lánész. Ez a Jakobowits éppen szemben ült Kazimirral és ő volt az egyetlen, aki meglátta, amikor a két komoly, télikabátos, szürkekalapos úriember megállt Kazimir mögött és egyikük jelentős mozdulattal rákoppintott a vállára és a papírjait kérte.

– Tessék? – fordult hátra csodálkozva Kazimir és tetőtől talpig végigmérte az ismeretlen embert.

A fiún szmoking volt, amit Rosita szerzett neki és szemében csillogott az elfogyasztott pezsgő.

– A papírjait – morogta a télikabátos kurtán, aki még annyi fáradságot sem vett magának, hogy levegye fejéről a kalapot.

– Ki akar kezdeni velem? – kérdezte Kazimir és a szemei veszedelmesen összeszűkültek, mint egy nagy ragadozómacskáé. Hangosan kérdezte ezt és most már az egész asztaltársaság felfigyelt. Jakobowits az asztal másik oldalán fölállt. A kalapos emberre azonban mindez semmi hatással sem volt.

– Államrendőrség – mondta komoran. – Figyelmeztetem, hogy ne keltsen feltűnést. A papírjait kérem.

Kazimir elvörösödött.

– Nincs nálam igazolvány. Lubovszki Kazimir vagyok. Ezek az urak itt ismernek. Az apám...

– Kövessen – vágott szavába a télikabátos.

A fiatalember elképedve nézett reá.

– Mondtam, hogy Lubovszki Kazimir vagyok! Apám Lubovszki Taddeus, miniszteri osztályfőnök!

De a detektív arca mozdulatlan maradt.

– Lubovszki Kazimir, a törvény nevében letartóztatom. Kövessen feltűnés nélkül.

Valamennyien, akik az asztalnál ültek, hallották ezeket a szavakat. Rosita szemei ijedten tágultak ki.

– Kazi...! Mit tettél...?

Jakobowits ekkor ért oda a detektívekhez.

– Bocsánat, uraim – mondta – itt valami tévedés kell legyen. Én Olaj Jakobowits vagyok, az Egyesült Bank vezérigazgatója. Ezt az urat ismerem. Apja miniszteri osztályfőnök...

– Sajnálom – felelte hűvösen a télikabátos – parancsom van ennek az egyénnek a letartóztatására. Kövessen, Lubovszki. Ez az utolsó két szó adta meg Kazimirkak a lökést. Fölpattant. A szék hangos robajjal feldőlt.

– Én nem vagyok magának Lubovszki, hanem Lubovszki úr! Ezt tanulja meg! Azonkívül tudni akarom, hogy milyen indok alapján tartóztat le!

A botrányt nem lehetett elkerülni. Az egész terem fölfigyelt. Néhány kétes alakja az éjszakai világnak észrevétlenül a kijárat felé osont. A zenekar kétségbeesetten kezdett bele a legújabb foxtrottbba, de nem táncolt senki. Mindenki várta, hogy mi lesz. A detektív odalépett Kazimir mellé és megfogta a karját. A másik oldalon ugyanezt tette a társa.

– Eresszenek el rögtön! – sziszegte Kazimir és a szeme egészen szűk lett, homlokán kidagadt egy ér. – El a kezekkel!

– Gyerünk – mondotta az egyik detektív kurtán és rántott egyet Kazimir karján.

Ebben a pillanatban a fiatalember hátralépett, kiszabadította a kezét és ökle belevágódott az egyik detektív állába. A kalap messzire elröpült a fejről és eldőlt mint egy zsák. A társa megpróbálta lefogni a dühöngőt, de azt meg egy gyakorlott jiu-jitsu fogással áttemelte az asztal fölé és nekivágta a tükörnek. A tükör darabokra tört. Nők sikoltoztak, pincérek szaladtak össze. Néhányan a ruhatárhoz siettek, hogy ne legyenek szemtanúi semminek.

Kazimir ott állt, mint egy bika az aréna közepén és leszegett fejjel keresett magának ellenfelet.

– Gyere – suttogta Rosita reszkető szájjal és belekapaszkodott a karjába – a hátsó kijáraton, gyorsan...

– Én? – mordult föl Kazimir – Elfussak ezek elől? Aki rám teszi a kezét, azt leütöm!

Erre azonban nem került még egyszer sor. Az egyik télikabátos, mihelyt föltápászkodott, azonnal a telefonhoz rohant. A másik meg elővett egy revolvert és rászögezte Kazimirra.

– Föl a kezekkel!

– Lőj belém, kukac, ha mersz! – vicsorgott rá Kazimir a revolverre és nem emelte föl a kezét. Így néztek farkasszemet.

– Fizetek! – kiáltott Aaronson, a gabonás és vastag aranygyűrűjével megkocogtatta az asztalt.

A pincérek sietve ugráltak az asztalok között. Máshol is fizettek. A légkör feszült volt, az emberek igyekeztek távozni a botrány környékéről.

– Lőj hát, pribék! – csikorgatta Kazimir a fogait.

Rosita még mindig ott reszketett mögötte és a kabátujjait húzogatta.

– Eressz! – mordult rá gorombán. – Csak nem gondolja ez a hóhér legény, hogy megfutok előle! Egy szabad állam polgára vagyok! Nincs rendőri diktatúra!

Ebben a pillanatban elaludt a villany. Hogy ki oltotta el, az nem derült ki soha. Vaksötét borult a teremre. Nők sikoltoztak. Valaki ordított: „Senki sem hagyhatja el a helyiséget!” Ennek ellenére mindenki az ajtók felé tódult. Székek dőltek föl. Ütések puffantak. Emberek szitkozódtak. Aztán újra világos lett.

A terem egy feldúlt csatatérhez hasonlított. Elborult székek, félretolt asztalok, szétfolyt italok a parketten. A nők már nem voltak sehol. Rosita sem. A ruhatár körül lármás tömeg tolongott, pincérek igyekeztek kihalászni belőle néhány vendéget, aki a nagy sietségben elfelejtett fizetni. A két detektív egy-egy sarokban lapult, kézben tartott revolverrel. És az üres terem közepén, teljesen egyedül, ott ült egy magányos széken, térdén hanyagul átvetett lábbal Lubovszki Kazimir, nyugodtan, elegánsan és arany öngyújtójával éppen rágyújtott egy cigarettára.

– Nos? – kérdezte és körülnézett.

Kint egy rendőrautó szirénája süvített.

A két detektív előbújta a sarokból és revolverüket zsebre vágva, odamentek Kazimirhoz.

– Nézze, uram – kezdte el az, amelyik az ökölcsapást kapta – mi csak a kötelességünket teljesítjük. Azonban, amit ön elkövetett, az hatóság elleni erőszak!

– Kértem, hogy ne nyúljanak hozzám – felelte Lubovszki Kazimir egy kedves kis mosollyal a szája körül – az ilyesmire nagyon kényes vagyok. Azonkívül, hogy jönnek hozzá, hogy minden ok nélkül rám törjenek, mint a rablók és el akarjanak hurcolni? Nem gondolják, hogy ez még magyarázatra szorul? A másik télikabátos, aki hátával a tükröt törte szét, egy papírt vett elő a zsebéből és odatartotta Kazimir elé.

– Tessék elolvasni.

Szabályosan kiállított körözőlevél volt Lubovszki Kazimir nevére, aki 22 éves, anyja Beatrice, 192 centiméter magas, haja fekete, szeme zöldeskék satöbbi. Alatta aláírás és a rendőrfőkapitányság bélyegzője. Kazimir elolvasta és vállat vont.

– Érdekes – mondta.

Azzal leverte cigarettájáról a hamut, hanyagul felállt és ránézett a detektívekre.

– Ha gondolják, mehetünk. Kíváncsi vagyok, mi sül ki a dologból.

Ekkor özönlöttek be a terembe a rendőrök.

A rendőrkapitányságról csukott gépkocsin vitték haza Lubovszki Kazimirt a szüleihez. Persze csak másnap reggel. Az éjszakát a fogdában kellett töltse, ezen nem lehetett segíteni. Az apja már nem volt otthon, fél nyolckor hivatalba ment, mint mindig. Rendőr kísérte be a villába is és a hivatalos átvételi elismervényt „egy darab Lubovszki Kazimir nevű fogolyról” Svetka, az öreg inas kellett aláírja.

Beatrice asszony pongyolában fogadta a fiát a reggeliző asztalka mellett. Még mindig szép asszony volt, alig látszott többnek harmincnál. Csillogó fekete haja, nagy bársonyos fekete szemei érdekes ellentétet képeztek arcának hamvas, fehér bőrével.

– Hol voltál, Kazimir? – kérdezte és igyekezett szigorúságot erőltetni a hangjába, ami sehogy sem sikerült.

Kazimir lehajolt és megcsókolta az anyja kezét. Majd egyenesen belenézett a szemébe és úgy felelte:

– Rositánál.

Az asszony megrándult.

– Ki az már megint?

– Táncosnő a Tarka Kolibriben.

Beatrice végignézett a fia gyűrött szmokingján, szeme hosszasan megpihent az arcán, mintha annak az ismeretlen nőnek a nyomait keresné rajta.

– Ülj le – szólt rá röviden.

Teát töltött neki. Néhány pillanatig csönd volt. Kazimir megköszöri a torkát.

– Mamika, csodálatosan szép vagy ma megint – mondta halk, duruzsoló hangon és elkapva anyja teáskannát tartó kezét három gyors csókot adott rá.

Beatrice ránézett a fiára, szeme egy kicsit megkönnyesedett, aztán elnevette magát.

– Te csirkefogó...! Aztán legalább csinos az a... hogyhívják?

– Meg se közelít téged, Mamika!

Egy finom kis arculítés volt a válasz és egy csengő kacagás.

– Ne szemtelenkedj...!

Aztán amíg reggeliztek, el kellett meséljen mindent. Az a gunyoros humor, amivel Lubovszki Kazimir a maga történeteit elő szokta adni, mindig mulattatta az anyját. Most is – bár igyekezett komolyságát megőrizni – magában bent élvezte nagy, haszontalan, szép fia szórakoztató beszédét. Egyszerre csak összehúzta a szemét, mint aki meglát valamit hirtelen.

– Te... honnan van neked ez a szmokingod?

– Rositától kaptam – vallotta be Kazimir – tudod, abban az egy iskolaruhában mégsem mehettem el vele a Tarka Kolibribe... hiszen megértesz, Mamika...

De Beatrice most nem nevetett. Homlokára egy éles ránc vésődött, álla megkeskenyedett.

– Kazimir, tudod, hogy az ilyesmit nem tűröm. Ha te költesz a nőkre, az rendben van. Ha van miből költsél. De hogy azok költsenek reád, az lehetetlen. Nem érzed, hogy mennyire lehetetlen?

– Nem, Mamika – felelte a fiú őszintén.

– De Kazimir!

– Nézd, Mamika, a szerelem az olyan dolog, hogy ott mindegyik mindent ad és nem nézi, hogy mit kap a másiktól. A szerelem...

Beatrice nem állta meg nevetés nélkül.

– Remélem, nem akarsz engem kioktatni a szerelemre? Az anyádat? Ez nem illik, Kazimir!

Mindketten nevettek s ezzel a téma lezárult. Reggeli után az asszony odament a kis antik íróasztalkához és pénzt vett ki egy fiókból.

– Itt van – mondta – ezt add oda annak a nőnek. És máskor, ha szükséged van valamire, ne a szeretőtől kérj, hanem az anyádtól. Ez mégis kevésbé ízléstelen.

– Te vagy a legédesebb asszony a földön, Mamika – felelte Kazimir és megcsókolta az anyját. Majd nevetve hozzátette: – Tiszta vétek, hogy az anyám vagy!

Azzal zsebre gyűrte a pénzt és füttyűrészve kiment a szobából. Beatrice asszony fejcsóválva, de boldogságtól megkönnyesedett szemmel nézett utána, az ő egyetlen, haszontalan, szép, nagy fia után.

Azonban a Tarka Kolibriben lejátszódott botrány nem maradt nyom nélkül. Rosita délután nagy jelenetet rendezett.

– Tönkretetted a karrieremet! – visította. Mit gondolnak ezután rólam? Hogy olyanokkal járok, akiknek bajuk van a rendőrséggel? A lokálba be sem engednek veled együtt többet.

– Akkor kénytelen leszel nélkülem menni – jelentette ki Kazimir nyugodtan, majd elővette zsebéből az anyjától kapott pénzt és letette a fésülködő asztalra – egyébként köszönettel megadom a tartozásomat.

Rosita toporzékolni kezdett. Felkapta a pénzt és a fiú arcába vágta.

– Szóval szabadulni akarsz tőlem? Ki akarsz fizetni, mint egy útszéli szajhát? Hát ez a te nagy szerelmed, ez? Nesze, hordd el magad és a pénzedet, hordd el, hogy ne is lássalak! Ne is lássalak! Te, te, te...!

Kazimir vállat vont, fölvette a földről a pénzt és zsebre vágta. Aztán nyugodt léptekkel elindult az ajtó felé. A leány hisztériás zokogásban tört ki a háta megett, de ez már nem érdekelte. Meg se fordult. Kiment a lakásból és betette maga mögött az ajtót. Kint, a friss,

napsütéses téli levegőn mélyet sóhajtott, megszívta jól a tüdejét, aztán füttyörészve elindult hazafelé.

A nap azonban még nem ért véget ezzel. Az apjával csak vacsoránál találkozhatott össze, mert az öreg Lubovszki délben a minisztériumban étkezett. Már a vacsora elején érezni lehetett a levegőben, hogy készül valami. Svetka, az öreg inas, gondterhelt arccal hordta körül a tálat. Egyetlen szó sem esett az asztalnál. Lubovszki Taddeus csak egy fejbiccentéssel fogadta el fia köszönését és egész idő alatt sötétben hallgatott. Beatrice asszony olykor lopva egy-egy fájdalmas pillantást vetett Kazimir felé, akit látszólag egyáltalán nem izgatott a komor hangulat. Jó étvággal evett, mint mindig. Asztalbontás után Lubovszki Taddeus odamordult a fiára:

– Velem jössz.

Azzal megindult a dolgozószobája felé. Kazimir vállat vont és egy kérdő pillantást vetett az anyjára. Az asszony sóhajtott és szép, olaszosan ívelt ajkai sírásra görbültek.

– Menj – súgta oda fiának – várlak utána a szobámban...

Taddeus úr már az ajtóban volt és nem hallhatta ezeket a szavakat. Kazimir vidáman megvillogtatta anyja felé erős, egészséges fogsorát – ez nála nevetést jelentett – azzal nyugodt, hosszú lépésekkel megindult az apja után.

Lubovszki Taddeus leült az íróasztalához. A szivardobozból kivett egy sötét brazilt, gondosan lemetszette a végét, aztán intett a fiának.

– Gyújts rá.

Kazimir leült az íróasztal mellett lévő bőr karosszékre. Lábát kényelmesen átvette a térdén és hátradőlt.

– Köszönöm, nem szoktam szivart szívni – mondta nyugodt, lassú hangon és elővette a cigarettatárcáját.

Taddeus úr rágyújtott, hármát-négyet pöfékelt a szivarból, majd hátradőlt a székén és komor arccal nézett bele a kékesen gomolygó füstbe.

– Kedves Kazimir – kezdte el anélkül, hogy a fiára nézett volna – nincs értelme, hogy újra elismételjem neked mindazt, amit annyiszor elmondtam hiába. Ha nem akarsz reám hallgatni, ám te lássad, mire jutsz. Én, mint apád, az írott és íratlan törvények szerint köteles vagyok arról gondoskodni, hogy megfelelő felkészültséggel indulj neki az életnek. Én ennek a kötelességemnek a magam részéről eleget is tettem. Tervem az volt, hogy az érettségi elvégzése után külföldi egyetemekre és utána diplomáciai pályára küldjelek. Hogy ez a terv nem válhatott valóra, az nem az én hibám.

Itt egy kis szünetet tartott, de még mindig nem nézett a fiára. Majd mélyet szippantott a szivarból és folytatta:

– Huszonkét éves vagy és még az érettségit sem sikerült letenned. Arról nem is beszélek, hogy a mostani eset után nem tudom, hol találánánk még egy iskolát, amelyik befogadna. Inkább itt az ideje, hogy végre szembenézzünk a tényekkel, ahogy férfiakhoz illik és megbeszéljük a tennivalókat. Kérdezek tehát, Kazimir: miképpen gondolod el a jövődet?

Kazimir mindezt némán, türelemmel és minden megindultság nélkül hallgatta végig. Most levette cigarettájáról a hamut és felnézett az apjára. Szemük összetalálkozott. Kazimir állotta az apja tekintetét és egy pillanatra sem fordult félre, amíg beszélt.

– Kár, kedves papa, hogy ezt, amit most elmondtál, nem mondtad el már öt évvel ezelőtt. Sőt, hogy mindeddig nem voltál hajlandó tudomásul venni, hogy nekem is van valami szavam a magam életét illetően. Én már öt évvel ezelőtt megmondtam neked, hogy sületlen tanárok okoskodásait hallgatni és értelmetlen dolgokat bebiflázni nem nekem való mesterség. Ha a diplomáciai pályához ez kell, akkor nem való nekem a diplomáciai pálya sem...

– Hát mi akkor a neked való pálya, ha szabad megkérdeznem? – vágott közbe Taddeus úr kissé ingerülten.

– Azt még nem tudhatom – felelte Kazimir nyugodtan. Ahhoz először meg kell ismernem jobban az életet. Egyelőre festészetet akarok tanulni.

– Úgy. És hol, ha szabad ezt is megkérdezni? Melyik tanintézetbe vesznek föl ilyen mindenünnen kicsapott, csapszékben verekedő fiatal urakat?

Kazimirt nem hozta ki a sodrából a gúnyos hang. Nyugodtan felelte.

– Először Bécsben. Aztán talán Párizsban, ezt még nem tudom.

– Úgy. És azt vajon tudod-e, hogy miből fogod ezeket az utazásaidat fedezni?

Kazimir az apjára nézett, kicsit csodálkozva, aztán rántott egyet a vállán és felvonta a szemöldökét.

– Ha neked nem áll módodban segítségemre lenni ezen a téren, akkor természetesen valamilyen praktikus kenyérkereset után kell nézzek. Addig is, amíg nem nyílik egyéb lehetőség. Elvégre beállhatok bártáncosnak, vagy cirkuszi birkózónak is. Egészen kedélyes lenne. Az ilyesmi különösen Párizsban egyébként is jó reklám egy kezdő festőnek.

Lubovszki Taddeus elvesztette a türelmét. Súlyos keze indulatosan csapott le az asztalra.

– Elég ebből a sületlen beszédből! Ide figyelj: azt teszed, amit akarsz. Én nem szólok bele többet a dolgaiddba. Huszonnégy éves korodig, vagyis még pontosan két évig, megkapod tőlem a havi apanázsodat. Annyit, amennyit általában egy egyetemi hallgatónak adni szokás. Egy fillérrel sem többet, érted? Hogy mire költöd el, az a te dolgod. Én a magam kötelességét ezzel befejeztem. Adósságokat pedig nem fizetek ki, azt előre megmondom. Most elmehetsz.

Kazimir fölemelkedett a bőr karosszékéből. Cigaretáját elnyomta a hamutartóban.

– Köszönöm, papa – mondta egyszerűen és őszintén. Azzal könnyedén meghajtott magát, megfordult és kiment a szobából.

Az anyja a szoba közepén állt, mikor belépett hozzá. Látszott, hogy izgalmában föl-alá járt.

– Na mi van? – kérdezte elakadt lélegzettel.

Kazimir odament hozzá és szeretettel simogatott végig leomló fekete haján.

– Semmi, Mamika. Jövő héten Bécsbe utazom és festeni tanulok. Remélem, addigra megkapom az útlevelet.

– És apád?

A fiú megvillogtatta a fogait.

– Papa áldását adja – felelte könnyedén – és két évig még pénzt is hajlandó adni hozzá, persze korlátozott mértékben. Ekkora nagylelkűségre nem is számítottam.

Beatrice sóhajtott és átölelte fia vállát. Arca éppen a nyakkendőjéig ért. Kazimir le kellett hajoljon, hogy megkaphassa a csókot.

– Írsz majd néha, ugye, rossz fiú? És ha valamire szükséged lesz...

– Ne félj, akkor biztosan írok majd! – vágott közbe vidáman Kazimir, azzal átölelte az anyja derekát, fölemelte a magasba, mint egy kis babát és forogni kezdett vele a szoba közepén.

– Bécsbe megyek, Mamika! Bécsbe! Talán Párizsba is! Hujj! Azt mondják csuda nők szaladgálnak abban a Párizsban!

– Te bolond...! Te bolond...! – sikongatta Beatrice fönt a magasban, fia erős karjai között és bár könnyek peregtek alá az arcán, kacagott, kacagott.

Így került Kazimir Bécsbe. Az apanázs, amit egy bankból kellett elhoznia minden hónap elsején, nem volt nagy, de egészen jól ki lehetett volna jönni belőle, ha... ha tudott volna Kazimir bánni a pénzzel. De nem tudott. És így két héttel megérkezése után, már egy fillér sem volt a zsebében. Mivel pedig adósságból élni még drágább dolog, mint pénzből: elsején éppen arra volt elég az összeg, ami a bankból jött, hogy adósságait kifizethesse belőle. Így aztán egyéb pénzforrás után kellett nézzen és természetesen a festőművészeti főiskolára való beiratkozás elmaradt.

Először néhány mulatóban próbált szerencsét, de mindenütt bőviben voltak az állástalan úri fiúknak. Ekkor fölkereste az első útjába kerülő cirkuszt. A birkózásból persze nem lett semmi, mert arra már volt egy százhusz kilós hústömeg a társulatnál, aki Kazimirt néhány pillanat alatt úgy vállra gyúrta, hogy még egy hétig fájtak a csontjai utána. Mivel azonban a késdobáló éppen partnert keresett, hát elvállalta ezt is. A pénz, amit fizetett, nem volt sok, de ezzel szemben a munkát sem lehetett megerőltetőnek nevezni, amit kívánt érte: minden este tíz percig kellett egy deszkafal előtt álljon, kiterjesztett karokkal, amíg a késdobáló rendre körbe dobálta késekkel. Ügyes késdobáló volt, meg lehetett bízni a kezében. S azonkívül a cirkusz belső élete is tetszett Kazimirnak. Összebarátkozott a százhusz kilós hústömeggel és üres óráiban leckéket vett tőle szabad stílusú birkózásból.

Ki tudja, meddig tartott volna ez a cirkuszbeli foglalkozás, ha a műlovarnó nem szeretett volna bele már a második héten. A műlovarnó magányos hajadon volt – ő maga használta ezt a kifejezést, amikor Kazimirnak elpanaszolta szeretet után sóvárgó lelkének magányosságát – és egy illatosan berendezett külön kis szobácskája volt az egyik zöldre festett cirkuszkocsiban. Ebben az illatosan berendezett kis szobácskában jutott Kazimirnak először az eszébe, hogy tulajdonképpen mi hozta őt Bécsbe. A műlovarnó aktját, ahogy ott feküdt a szerelem aléltságában a különböző színű selyempárnák között, annyira kívánatosnak találta, hogy másnap már vászonnal és festékes dobozzal állított be hozzá és rövid bevezetés után nyomban hozzálátott a munkához.

Délután három órakor kezdte el a festést. Négy órakor nyitotta meg a cirkusz az első előadását. Fél ötkor következett a késdobáló száma. A műlovarnóé ötkor.

Négy órakor a meztelen hajadon nyugtalankodni kezdett a párnák között.

– Ne mozdulj! – mordult rá Kazimir gorombán, akiben az alkotó láz éppen akkor érte el a tetőfokot.

Negyed ötkor kopogtak az ajtón. Kazimir a combok hajlásának lágy árnyékolásával küzdött, sehogy sem lelte meg az igazi színeket és dühösen ordított az ajtó felé:

– Kuss!

– De Lubovszki úr – könyörgött a késdobáló ijedt hangja odakint – negyed öt elmúlt.

– Hordja el magát! – dühöngött Kazimir és ideges kézzel kevert új festéket a palettán.

– Mégis, szívem, nem gondolod... – kezdte el óvatosan a műlovarnó is és közben megmozdította az egyik lábát, mire Kazimir felordított, mint egy megvadult oroszlán:

– Ne mozogj, mert...!

A megfélemlített hajadon halkán nyöszörgött, de nem mozdult többet. Kazimir küzdött a színekkel. Sápadtan, lihegve, nekidühödten. A combok hajlásában az árnyék, ez az izgatóan meleg szín... nem rózsaszín és mégis az... homályos és mégis világít... puha, meleg, élő asszonyhús árnyékoló színe. Keverte a festéket reszkető türelmetlenséggel. Nem ez. Ez sem. Ez sem. Újra kopogtak az ajtón. Most már erősebben.

– Lubovszki úr...!

Vadul földhöz vágta az ecsetet és az ajtóhoz ugrott. Félrerántotta a reteszt. A késdobáló állt a küszöbön és ijedten nézett a feldúlt, festékekkel teleházolt emberre.

– Mit akar?! – üvöltötte Kazimir és zölden izzott a szeme.

– Lubovszki úr, még három perc... és át is kell öltözzék.

– Mars!

A késdobáló hátralépett és elsápadt a haragtól.

– Lubovszki úr, figyelmeztetem...

– Mars!

– ...hogya szerződészegést...

Kazimir megragadta festékes kezével a késdobáló rojtos mexikói mellényét és megrázta az embert, mint egy darab rongyot. Aztán fölemelte a levegőbe és bevágta a cirkuszkocsi kerekei közé.

A személyzet összefutott. Jött az igazgató. A műlovarnó zokogva kapkodta magára a ruháit és hangosan átkozta a pillanatot, amikor Kazimirt megismerte. Kazimir végignézett a haragos embereken, szinte mintha csodálkozna azon, ami történt, aztán megcsóválta a fejét és elnevette magát.

– Bocsánat a fölfordulásért – mondta kedvesen és megvillogtatta egészséges fehér fogsorát a haragosan pattogó igazgató felé – már megyek is.

Azzal összecsomagolta a festékeit, ecsetjeit, óvatosan kezébe vette a félig kész vásznat és egy tucat felingerült ember szitkai között derűsen kivonult a cirkusz területéről. Ki az utcára, föl a villamosra s egyenesen haza a lakására. Hogy útközben mindenki őt bámulta, hogy sokan megbotránkozott megjegyzéseket tettek a nyilvánosan közszemlére kitett meztelen női test miatt, amit a kezében vitt, hogy vihogó utcakölykök futottak utána és trágár szavakat kiabáltak: mindezt talán észre se vette. Szállására érve azonnal festeni kezdett tovább. Lázasan, verejtékező homlokkal, remegő idegekkel, mint a nagybeteg. Éjfél körül járt az idő, amikor holtfáradtan leroskadott az ágy szélére. Nézte a képet és ujjongott. Megtalálta a színeket! Valamennyit! A vásznon ott vonaglott, illatos párnái között a műlovarnó forró teste. Érezte, hogy nagyot alkotott. A nő ott a képen élt, sóhajtott, várt. Nézte és ujjongott a lelke tőle. Az eredetire nem is gondolt már.

Egy idő múlva rájött, hogy éhes. Megnézte az órát: egy óra volt. Megkötötte a zsebeit. Valami aprópénz volt még bennük. Nem is vett kalapot, úgy ment ki az utcára. A nyirkos márciusi köd hidegen tapadt a házak falára. Az első vendéglő zárva volt. A második is. Halkan káromkodott maga elé. Egy kapualjból nő lépett ki. A sarki lámpa fénye ráesett az arcára: sok olcsó festék volt az arcon. Kazimir fölnevetett és belekarolt a nőbe.

– Van valami ennivalód otthon?

– Van. Gyere.

A rossz szagú, szegényes kis odúban farkasétvággal evett meg valami hideg ételmaradékot. A nő ott ült szemben vele és nézte.

– Hogy hívnak?

– Kazimir. És téged?

– Mária.

Letette a villát az üres tányérra és hangosan fölnevetett.

– Rólad festem meg legközelebb az ártatlanságot. Jó lesz?

Majd nyújtózkodva tette hozzá:

– Mert én festő vagyok, tudod. És ma megfestettem a világ legjobb képét... áááh...

Ásított. Fölkelt, az ágyhoz lépett és végigdől rajta. Fél perc múlva már mélyen aludt.

Egy hétre rá – alig tudta kivárni, hogy megszáradjon a kép – elment vele a festőművészeti főiskolába. Csak éppen megkérdezte, hogy hol találja meg az igazgatót s már ment is hozzá, figyelmen kívül hagyva minden utána kiáltott rendreutasítást. Az igazgató – egy ősz hajú, szemüveges, szikár úr – hosszasan nézte a képet.

– Mit akar? – kérdezte aztán.

– Kazimir megvillogtatta a fogait.

– Tanulni. Az igazgató bólintott.

– Tanulni, azt lehet, fiatalember. Sőt kell. Ez itt – és a képre mutatott – még semmi.

Kazimir újra csak nevetett. Összecsomagolta a képet.

– De fizetni nem tudok.

Az igazgató levette a szemüvegét és megnézte tiszta kék szemével a fiatalembert. Aztán bólintott.

– Majd meglátjuk.

Kazimir megvillogtatta újra a fogait.

– Mikor jöhetek?

– Holnap.

– Rendben van.

Így került Kazimir a festészeti akadémiára.

Azon a héten írt először az anyjának Bécsből. A levélben többek között ez állt: „...tegnapelőtt megismerkedtem egy leánnyal. Olyan fekete haja van, mint Neked, Mamika. Persze, nem olyan szép! Képzeld, portréfestő akar lenni. Portréfestő! Mit szólsz ehhez? Csak lányok lehetnek ilyen ostobák. Tegnap itt volt nálam, megnézte az aktot, amit Melanie-ről festettem (Melanie egy műlovarnő volt, már nem érdekes.) Azt mondta, hogy túltengő érzékiség van bennem. Mindenesetre itt maradt reggelig, bár nem volt mivel megkínáljam, csak egy darab sajt, kenyér nélkül. Legközelebb őt is lefestem. Aktban, persze. Bár megközelítően sincs olyan jó alakja, mint Melanie-nak volt. Egyébként küldhetnél egy kis pénzt is... ”

A pénz két hét múlva megjött. Futotta éppen az adósságokra és egy pezsgős vacsorára, Margot-val. De a Margot aktképe készen volt már akkor. Széttárt karokkal, felhúzott térdekkel fekvő nő, fekete selyemálarccal a szemén. Az álarc Margot kívánsága volt. Mikor a kép megszáradt, Kazimir elment vele egy képkereskedőhöz a Kärtnerstrassera. A szemüveges kis zsidó hosszasan nézte a festményt. Egészen közel hajolt a vászonra festett meztelen női húshoz, mintha az illatát akarná beszívni.

– Mit kér érte?

Kazimir mondott egy árat. A kis zsidó felhúzta a vállát.

– Meglátjuk, kérem. Átvesszem bizományba. Még ma a kirakatba tesszük.

Másnap elsétált Margot-val a Kärtnerstrasse felé. A kép ott állt a kirakatban, egy virágos réten legelő bárány és egy rőzsét hordó öregasszony között. Egy hét múlva már nem volt ott. Kazimir izgatottan ment be a boltba. A kis szemüveges ember arca ráncokba szökött a vigyorgástól.

– Elment a kép – mondta – az ilyesmit keresik most, kérem.

És leszámolta Kazimir elé a pénzt.

– Van még ilyesmi?

– Talán lesz.

– Hm – mondta a kis zsidó – ma keresik az effélét. Minél több hús legyen.

Két hét múlva Melanie is gazdát cserélt.

Az árak természetesen, amiket a képekért kért, nem voltak magasak. Az alkotás első mómora után kijózanodva maga is érezte, hogy a képek rosszak. Nem is próbálkozott egyelőre többet, hanem teljes lelkével belemerült a tanulásba. Technikát, színeket akart tanulni. Órákig elácsorgott a múzeumok aktképei előtt és szeme atomjaira bontotta a színeket, a festékek anyagát, a vonalak harmóniáját. Három hónapig nem festett semmit, még annyit sem, amennyit az akadémián megkívántak a hallgatóktól. Pénze természetesen újra nem volt. Szállásadója föl akarta mondani a lakást. Az a kis vendéglő sem hitelezett már többet, ahol étkezni szokott. Margot néha meghívta ugyan vacsorára, de már unta Margot-t is, nyálas csókjaival és piócaszerű kapaszkodásával. Három ruhája a zálogházban volt. Valamit újra tenni kellett. Ekkor jutott eszébe Pohrisch Gottfried.

Csodálkozott maga is, hogy a kövér zsidófiúra nem gondolt eddig. Aki két évig csüngött a nyakán itt, Bécsben. Aki úgy kullogott mögötte az iskolaudvaron és az utcán, mint kutya a gazdája után. Pohrisch Gottfried, persze, a sün! Az okos, óvatos Pohrisch Gottfried. A jó tanuló. Akit olyan nagyszerűen lehetett bosszantani, ugratni, hergelni és aki soha semmiért nem haragudott meg. Hol is lakott csak? Persze: Rosengasse... tíz? Vagy tizenegy...?

A tizenegyes volt. Mihelyt a Rosengasse sarkán befordult, megismerte a házat. Olyan volt, mint egy rossz színpadí díszlet.

Proccoló zsidók laknak csak ilyen ízléstelen rokokóutánzatú palotácskákban, gondolta egy kis lenézéssel és lassan fütyörészve sétált föl a dombra emelkedő utcácskán, a ház felé.

Délután volt, június vége. Barna pásztaban ömlött végig a kertekben a napfény. Hársfák virágoztak valahol s az illat, mint egy nehéz, bódult felhő lengett a házak fölött. Az egyik kertben két fehérruhás lány teniszezett. Rugalmas testük megfeszült minden mozdulatnál. Kazimir megállt és a kerítésen át nézte őket egy ideig. Az a szőke, gondolta, annak jó aktja lehet. Meg kellene festeni. Teniszező leány, aktban. Ahogy a teste megfeszülve nyúl a magasba, a labda után. A labda is kerek, mint az alma. Éva almája. Így nyúlhatott Éva is annak idején az alma után, csak nem volt teniszütő a kezében...

Nevetett a gondolaton és nagyot füttyentett. A szőke leány odafordult egy pillanatra és a tekintete csodálkozó volt. Kazimir megvillogtatta feléje a fogait, intett a kezével és továbbment.

A csöngetésre inas nyitott ajtót.

– Itthon van a fiatalúr?

– Kit tetszik keresni? – kérdezte az inas kimérten.

– Pohrisch Gottfriedet – felelte Kazimir és mosolygott.

Az inas nem látszott tudomásul venni a mosolyt. Az arca hideg maradt és mozdulatlan.

– A vezérigazgató úr itthon van. Kit jelenthetek?

Nézd csak, gondolta Kazimir és átadta a névjegyet.

– Tessék egy pillanatra helyet foglalni – mondta az inas a hallban és ezüst tálcára téve a névjegyet, elindult föl a bíborszőnyeggel borított széles lépcsőn az emeletre.

A lépcsőnek aranyozott fakorlátja volt. „Fogadjunk, hogy a legkomiszabb fenyőfa” gondolta Kazimir és óvatosan a lépcsőhöz ment. Körmét belevájta az aranyozásba. Valóban fenyőfa volt. Gúnyos fintort vágott: „Kívül ékes, belül férges” idézett egy régi lengyel mondást, amit valamikor Svetkától, öreg inasuktól hallott „hogy ezek a zsidók nem tudnak kiművelődni...”

– A nagyságos úr kéreti a nagyságos urat – jelentette feszesen az inas a lépcső tetején.

Díszes, aranyozott cifraságok díszítették a nagy szárnyasajtót, amit az inas odafönt kinyitott előtte. Kazimir egy pillanatra megállt az ajtó mellett és a faarcú inas legnagyobb megrökönyödésére belemélyesztette körmét a fába.

– Fenyőfa ez is – mondotta vidáman és rávillogtatta fogait az elképedt inasra. Aztán belépett. Az aranyozott fenyőfa ajtó zajtalanul csukódott be mögötte.

Hatalmas amerikai íróasztal mellől egy erőszakolt hanyagsággal öltözött kövér fiatalember állt föl. Megismerte nyomban: Pohrisch volt, a sün. Bár az arca nem volt pattanásos, mint régen, természetben is megnőtt és megszélesedett, bár halványsárga nyersselyem inge, bordószínű nyakkendője, fehérbetétes sárga cipője és a legjobb szabónál készült világosszürke flanel ruhája semmiképpen sem emlékeztetett a régi tintásujjú, lerágott körmű gimnazistára, mégis Gottfried volt, annyira hogy Kazimir önkéntelenül elnevette magát és a régi gúnynevén szólította meg: – Szervusz, öreg sün! Pohrisch Gottfried kissé túlságosan is szertartásosan hajolt meg.

– Szervusz, kérek – mondta valamilyen émelítően édeskés hangon, ami egészen új volt és a régi Pohrisch Gottfried kamaszosan rekedt hangjára egyáltalában nem emlékeztetett. – Örvendek a megtiszteltetésnek. Parancsolj, foglalj helyet. Cigaretta?

Bár a hang olvadóan udvarias volt, a modor hozzá, a kézmozdulat mégis valami hideg és fölényes gögöt éreztetett. Hát ezzel mi történt? – volt Kazimir első gondolata, mialatt kényelmesen hátradőlt a modern amerikai karosszékben és az eléje tett dobozból kivett egy cigarettát. De hangosan ezt mondta:

– Hát mit művelsz, öreg sün? Eljöttem, hogy megnézzek kissé, ennyi idő után.

A hajdani iskolatársnak szemmel láthatóan nem tetszett a régi megszólítás. Maga is leült, szemben a vendéggel, hátradőlt kissé és túlzott fontoskodással sóhajtott.

– Hát tudod, a régi gondtalan diákéveknek vége. Amikor a konszern élére kerültem...

– Menj a fenébe, sün, tán nem lett belőled is valami olyan búval bélelt pénzeszsák? Ezt nem vártam tőled.

A vidám hang azonban újra csak visszhang nélkül maradt.

– Hja – sóhajtotta és kövér párnás, duzzadt kezével végigsimított gyapjas fején – az ember, ha kilép a szép gyermekorból és elkapja az élet...

– Aztán micsoda konszerned van? – kérdezte meg Kazimir, hogy udvarias legyen.

– Nem tudod? – nézett rá kidülledt halszemeivel a másik szinte sértődötten – a Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonzern alapítottam meg a múlt évben. Sok nehézséggel kellett megküzdenünk, de most már elmondhatjuk... szóval elmondhatjuk, hogy kezünkben tartjuk a piacot, mind termelői, mind fogyasztási viszonylatban...

Kazimir bólintott.

– Ez szép. Ezentúl, ha bort iszom, reád gondolok majd mindig.

A könnyű, diákos hangot azonban újra mintha meg se hallotta volna a másik. Hideg udvariassággal terelte másra a beszédet.

– És te mióta vagy Bécsben? Úgy tudtam, hogy visszatértél Varsóba, miután...

– Miután kicsaptak? – nevetett Kazimir a szemébe. – Ezt akartad mondani, ugye? Hát persze, akkor visszatértem Varsóba. De most néhány hónapja újra itt vagyok. A festőművészeti főiskolára járok...

– Úgy, úgy. Nagyon érdekes. Emlékszem, ügyesen rajzolgattál már akkor is...

A társalgás elakadt. Kazimir kezdte unni a dolgot, ezért nyomban rátért a tárgyra.

– Te, sün. Sok pénzed van?

Pohrisch Gottfried valóban olyan mozdulatot tett erre, mint a sündisznó, amikor megijeszti. Fölkapta kissé a fejét, állát behúzta a nyakába és sűrűn pislogott. Ez a mondat elevenen vágott beléje a múltból. Te, sün, sok pénzed van? – ez volt régen is a bevezetése annak, amikor Kazimir pénzt kért tőle kölcsön, amit aztán soha sem adott vissza.

– Hát tudod, ahogy vesszük... – kezdte nehéz lélegzettel, akadozva – a mai világpiaci helyzet...

De Kazimirt nem érdekelte a világpiaci helyzet.

– Akkor adhatnál néhány százast – mondta egyszerűen – már két hete nem vacsoráztam rendesen.

A sün felvonta a szemöldökét, amitől furcsa ráncok képződtek a homlokán, akár az orrszarvú bőrén.

– Nincs pénzed? – kérdezte az orrán keresztül és egyszerre újra gögös lett és fölényes.

– Nincs.

– Hm. A művészet úgy látszik nem a legjövődmezőbb üzlet.

Kazimir felkacagott.

– Nem minden az üzlet a világon, öreg sün. Van annál fontosabb dolog is.

– És mi lenne az? – kérdezte Pohrisch gúnyosan.

– Az élet – felelte Kazimir és megvillogtatta a fogait.

Pohrisch Gottfried húsos alsóajka előreszökött. Valami sátánian diadalmas vigyorgás terpeszkedett duzzadt arcán, ahogy mondotta:

– Úgy, úgy. Az élet. Hát nézd, Kazimir, én elvből nem adok pénzt senkinek. Csak annak, aki dolgozik érte. Ha munkát akarnál...

Itt egy kis szünetet tartott, mint aki mérlegeli a szavakat.

– Akkor lefestetnéd magad? – kérdezte Kazimir enyhe kis gúnnyal a hangjában – Figyelmeztetlek, hogy én csak aktokat festek!

– Ha munkát akarnál – folytatta Pohrisch zavartalanul a megkezdett mondatot, mintha nem is hallotta volna a szavakat – akkor esetleg be tudnálak juttatni valamelyik vállalatunkba. Raktárkezelőnek, vagy ilyesminek... esetleg.

Néhány pillanatnyi csend volt. Aztán Kazimir hangosan nevetni kezdett és fölállt.

– Ugyanaz a sündisznó maradtál, öreg, aki voltál. Csak a tüskéid nőtték meg. Na szervusz. És – tette hozzá még egyszer visszafordulva a küszöbről, miközben ujjával megkocogtatta az ajtó aranyozott szárnyát – ha ajtót csináltatsz a jövőben, csináltasd nemes fából, igen? Akkor nem kell rá ez az aranyozott szélhámosság, hogy kultúrát mutasson. Szervusz, öreg sün.

Lent a hallban az inas ünnepélyes faarccal nyitotta ki előtte az ajtót. Kazimir kedélyesen megveregette az elképedt ember vállát.

– Aztán vigyázzon, madárijesztő úr, a gazdájára. Nehogy megszúrja magát a saját tüskéivel. Sündisznóknál ez ugyanis előfordul. Érti? Hasat be, mellet ki. Úgy. Alászolgája.

Az utcán mélyen beszívta a nyár langyos illatait, mint valaki, aki sokáig dohos pincében tartózkodott. A szomszéd kertben még teniszezett a két leány. Kazimir megállt a kerítés mellett és éleset füttyentett. A szőke azonnal odanézett és elmulasztotta visszaütni a labdát. Kazimir nevetve intett feléje a kezével. A leány leeresztette a teniszütőt és lassan megindult a kerítés felé. A másik, egy alacsony barna, állva maradt a pályán és csodálkozva nézett utána.

Kazimir valósággal itta szemével a leány mozgását. A rövid fehér szoknya alatt puhán és rugalmasan léptek a barnára sült lábak. A karcsú test, melyet egy fehér-piros csíkos, szorosan simuló trikó takart, a lépések üteme szerint ringott, akárha valami misztikus, ősi táncot járt volna. A barnára sült arcot érdekesen keretezte a világosszőke haj s a nagy ibolyakék szemek az örök asszony öntudatos biztonságával néztek reá. Mély szemek voltak, tűnődő szemek. S Kazimir arra gondolt: vajon milyenek lehetnek ezek a szemek, amikor szeretnek?

– Kíván valamit?

A hang zengő volt, mély és dallamos. Kazimir a füléhez kapta a kezét és előrehajolt.

– Szabad még egyszer?

– Kíván valamit? – ismételte meg a leány hangosabban a kérdést, ahogy a süketekkel szokás beszélni és szemében egy kis bosszúság csillant meg.

Kazimir megvillogtatta a fogait.

– Ez az. Köszönöm.

– Nagyot hall? – kérdezte a leány és közelebb lépett a kerítéshez.

– Nem. Csak szeretem a hangját.

Ránevetett a leányra. Az megcsóválta a fejét és a szája észrevehetően megrándult.

– Mit kíván?

– Én? Vagy úgy, persze. Szeretném megfesteni. Szabad?

A leány elbiggyesztette a száját és hamvas arcbőre mintha egy árnyalattal elpirult volna.

– Festő? – kérdezte szinte sajnálkozva – Azt hittem, zenész. Egyébként, úgy tudom, erre a célra külön emberek kaphatók, akiket hivatásos modelleknek neveznek. Vagy talán nincs pénze, hogy megfizesse őket?

A hang bántani akart, de Kazimirt pompásan mulattatta.

– Eltalálta, gyönyörű Évám – nevetett szemtelenül a leány arcába – valóban nincsen egy megveszekedett fillérem sem! De különben is nőknek nem szoktam fizetni. Elvből!

A leány bosszankodva nézett rá.

– Honnan tudja a nevemet?

Kazimir rácsillogott a fogaival.

– Az arcára van írva, gyönyörűm. A mozgására, a testére! Tudja – folytatta tűzbe jöve – úgy szeretnék egy képet csinálni magáról, ahogy teniszütőjével a magasba nyújtózkodik egy labda után! Egészen kinyúlva, teljes szépségében és fiatalságában, a vágy minden lendületével... ahogy Éva nyúlhatott annak idején az alma után! Aktban, természetesen...

A leány hirtelen sarkon fordult és otthagya.

– Gyere! – kiáltotta oda a társnőjének – kihűl a tea!

Kazimir látta, ahogy fölmentek együtt a földbevéjt lépcsőkön a villa terasza felé és hallotta még a kis barnának a hangját, ahogy megkérdezte: „mit akart tőled ez az ember?” De a választ már nem hallotta, mert egy csoport orgonabokor eltakarta őket.

Aznap este vacsora nélkül feküdt le. Másnap reggel fáj a gyomra az éhségtől. Kilesett az ajtón és a lépcsőházban elfogta a lakásadó asszony kislányát, egy kócos, vézna tizenégy éves penészvirágocskát.

– Regina – súgta oda neki – tudnál valami ennivalót szerezni?

A sovány, csúnya kis teremtes rányitotta nagy csillogó szemeit.

– Ennivalót, művész úr? Mit hozzak?

– Amit tudsz lopni a konyhátkról, te. Mindegy, hogy mit.

A kislány beosont a lakásba és egy idő múlva félénken kopogtatott az ajtón.

– Művész úr kérem – súgta izgatottan – csak ezt találtam...

Egy darab sajtot hozott és egy karéj kenyeret.

– Tündér vagy – mosolygott rá Kazimir a leánykára – majd legközelebb lefestelek. Jó?

A kislány elvörösödött és elszaladt. Kazimir leült az ágyra és befalta a kenyeret és a sajtot. Evés közben újra eszébe jutott a teniszező leány. Ha azt lefesthetné! Már látta is maga előtt a képet. Újra elfogta az a furcsa, türelmetlen izgalom. Leszaladt az utcára és úgy rohant a Rosengasse felé, mintha félne, hogy elkésik valamiről. De esett az eső. A kert üres volt. Bőrig ázva került délután haza. Szobájában az asztalon egy kendővel letakart tányért talált. Kenyér, vaj és egy darab sajt volt a kendő alatt. „Nézd csak” – gondolta „a kis Regina...” Jójúzen megevett mindent és végighevert az ágyon.

Másnap újra elsétált a Rosengasse felé, de akkor sem talált ott senkit. Aztán a harmadik nap szerencséje volt. A teniszpálya körül, színes ernyők alatt, nagy társaság uzsonnázott. A szőke Éva is ott volt. És... az egyik ernyő alatt, nádfonatú kerti székben, ott terpeszkedett Pohrisch Gottfried, a sün!

Minden további nélkül megkereste a kertbe vezető kaput, benyitott s mintha a világ legtermészetesebb dolga lett volna, odament a társasághoz. A szőke leány látta meg elsőnek és megállt kezében a teáskanna. Mások is felfigyeltek. Ő pedig jött nyugodtan a kavicsos úton, mosolyogva köszönt és megállt a döbbenve rámeredő sün széke mellett.

– Téged kerestelek – mondta ártatlanul – az inasod ide küldött. Leszel szíves bemutatni a társaságnak?

Pohrisch Gottfried morgott valamit, aztán savanyú arccal odafordult a kis kerek asztal mellett ülőkhöz.

– Lubovszki Kazimir, lengyel festő. Volt iskolatársam.

Egy fehérhajú, sovány hölgy fölemelte a lornyonját.

– Nem is tudtam, hogy ilyen érdekes barátaid is vannak, kedves Gottfried – mondotta kissé érdes hangon és alaposan végigmustrálta a fiatalembert – azt hittem, maga csak üzletemberekkel kereskedik. Éva? Hozass még egy csészét.

A leány még mindig ott állt, földbe gyökerezve, pirosan. Egy kövérkés, kopasz úr, szemmel láthatólag a házigazda, érdeklődve fordult Kazimirhez.

– Tárlata van nálunk? Vagy csak tanulmányúton?

– Egyelőre tanulmányúton – felelte és ránevetett a leányra.

Az gyorsan elkapta a fejét és elsietett csésze után.

Pohrisch egy idő múlva búcsúzni kezdett és rosszkedvűen elment. De Kazimirnak esze ágában sem volt távozni, ahhoz túlságosan jól érezte magát. Az egész társaságot ő szórakoztatta tréfás történeteivel, folyton beszélt, összevissza mindenfélét és a társaság úgy vette körül, ahogy általában a szolid polgárcsaládok szokták az idegenből jött művészeket körülvenni: hátborzongató kíváncsisággal. Közben megevett nyolc vajas és szardíniás szendvicset, egy rakás tortát és a végén még egy tányérra való aprósüteményt. Amíg beszélt és amíg evett, állandóan magán érezte a leány tekintetét és tudta, hogy ő volt az egyetlen az

egész társaságban, akit nem tudott a szavaival elszédíteni és aki pontosan figyelte és megjegyezte, hogy mennyit evett. De ez egyáltalán nem zavarta az örömét.

Később – sokan eltávoztak már, a társaság oszlóban volt – egy pillanatra egyedül maradt Évával.

– Gondolkozott már azon, amit mondtam? – kérdezte Kazimir hirtelen.

A leány megrándult, nyaka gögösre merevedett.

– Hozzak még valami ennivalót a művész úrnak? Vagy csomagoltassak talán, hogy holnapra is jusson?

Bántani akart a hang, de Kazimir mosolyogva bólintott a fejével.

– Az ötlet nem rossz. De praktikusabb volna, ha meghívna ebédre. Biztosan van néhány koldusa, akiről gondoskodni szokott. Talán elférnék én is. Maga még nem volt éhes soha?

A leány elpirult.

– Bocsásson meg – mondta halkán – nem akartam megbántani. A szegénység nem szégyen.

Kazimir felhúzta a szemöldökét.

– Szégyen? Talán nem. De mindenesetre bosszúság.

A leány kutatva nézett rá.

– Talán nem is ebédelt még ma?

– Eltalálta – felelte Kazimir és már újra nevetett – de ezzel szemben reggeliztem. Három sajthéjat, ami tegnapról maradt és egy retket, amit a zöldséges elhullatott a lakásom előtt.

A leány elszörnyedve meredt rá.

– Nem tudja eladni a képeit?

– Ha lennének, el tudnám adni. De nincsenek.

– Nincsenek? Talán nem is festő?

Kazimir fölnevetett hangosan.

– Na nem, annyira szélhámos mégsem vagyok, kicsi Éva. De látja – tette hozzá panaszosan – nincs szerencsém a modelljeimnél. Akiket szeretnék lefesteni, azok szó nélkül otthagynak a kerítésnél.

A leány elvörösödött és megcsóválta a fejét.

– Furcsa ember maga. Meglát, nem is ismer és már azt akarja, hogy...

Elfordította a fejét. Kazimir halkán nevetett.

– De most már ismerem...

– Hallgasson, az Istenért...

A sovány hölgy és a kopasz úr közeledtek feléjük. Nyilván Éva szülei voltak. A vendégek már elmentek mind.

– Mikor láthatom? – kérdezte sűgva.

A leány nem felelt, hanem lépett néhányat a szülei felé.

– Mamus – mondta közömbös hangon – holnap ebédre meghívtam... izé...

– Lubovszki – sűgta Kazimir a háta mögött.

– ...Lubovszki urat. Nagyon érdekes dolgokat mondott a modern festészetről, bár nem mindenben értünk egyet.

Az utolsó szavakat megnyomta és Kazimir le kellett nyelje feltörni akaró kacagását. Csak ennyit jegyzett meg szárazon:

– Vannak dolgok, amik első hallásra kissé különösen hatnak, tudom. De később rájön az ember, hogy így természetes.

A leány egy bosszús mozdulatot tett és búcsúzásnál nem nézett az arcába. Azonban Kazimir jókedvét nem rontotta el ezzel. Füttyörészve és jóllakottan sétált haza a langyos nyári estében és egyáltalán nem csodálkozott, amikor szobájába érve újra egy kendővel letakart tányért talált az asztalon. „Szeretnek a nők” gondolta és nevetett.

Másnap ott ebédelt Éváéknál. A papát Kunczler Adolfnak hívták és egy nagy áruház tulajdonosa volt. A feketekávénál megkérdezte Kazimirt, hogy szokott-e portrét festeni? Gondolkodás nélkül azt felelte, hogy igen. Mire Kunczler Adolf kijelentette, hogy már régen szeretné megfestetni az utókor számára a maga és felesége portréját és hogy lenne-e ideje Kazimirnak a megrendelését elvállalni? Kazimir gondolkozott, aztán azt felelte: ha a jövő hét nem lenne késő... Nem volt késő.

Így lett Kazimir mindennapos vendég a Kunczler-villában. Először a mama portréjának fogott neki. Lassan és nagy körülányességgel dolgozott rajta, hogy minél hosszabb ideig tartson. Itt-ott néhány ráncot elhagyott, néhány természetcsinálta hibát kijavított s amikor a kép elkészült, a mama legalább húsz évvel fiatalabbnak látszott rajta. Egyébként csapnivalóan rossz kép volt, de ezt csak Kazimir tudta. Kunczlerék meg voltak elégedve vele. A papa kopasz fejére haját varázsolt, elhagyta az áll alatti hájdaganatot és az arcát is valamivel keskenyebbre és fiatalosabbra vette. A siker itt sem maradt el. S ami a legfontosabb volt: a képeket azonnal, csekkel fizették.

De nem, nem ez volt a legfontosabb. A legfontosabb az volt, hogy naponta együtt lehetett Évával. Mikor a portrék elkészültek, azon a napon megismételte Kazimir a kérdést:

– Megengedi, Éva, hogy lefessek?

A leány ránézett, de már nem pirult el.

– De nem úgy – felelte.

– Hát akkor egyelőre nem úgy. Az is jó lesz. Egyelőre...!

Az utolsó szót jelentősen megnyomta. A leány csak megcsóválta a fejét és mosolygott.

A festést a délutáni órákban végezték, a teraszon. A leány egy fekvőszéken hevert, ujjatlan fehér ruhában, lehuny szemekkel, félrecsúszott, nyitott könyvvel az ölében, mint aki olvasás közben elaludt a napon. Combjainak finom vonala, kis hegyes melle áttetszett a ruha könnyű anyagán. A kép már az első vonások után nagyon jónak indult. Pohrisch, aki gyakran látogatott el a házba és legnagyobb bosszúságára minden alkalommal ott találta Kazimirt, egyre sötétebb tekintettel nézte a készülő festményt. Egy este aztán, mikor látszólag egészen véletlenül együtt távoztak el a házból, szokásától eltérően felhívta magához egy csésze feketére.

– Mennyi pénzre van szükséged? – kérdezte minden bevezetés nélkül, amikor fent a dolgozószobában magukra maradtak.

– Sokra – felelte Kazimir minden gondolkodás nélkül.

– Ide figyelj – mondta a sün lassan és anélkül, hogy ránézett volna közben – annyit kapsz tőlem, amennyiből egy egész évig úri módon megélhetsz Párizsban. Érted? Ha holnap elhagyod Bécset. A pénzt párizsi bankházunk fizeti ki.

Kazimir elképedve nézett a kis kövér emberre. Nem értette még, hogy miről volt szó.

– És Éva? – szaladt ki önkéntelenül a száján – A kép?

Pohrisch az ablak felé fordult és kinézett a sötétedő kertre.

Ujjai idegesen doboltak az üvegen.

– Holnap reggel el kell hagynod Bécset – ismételte anélkül, hogy megfordult volna – ez a kikötés.

Kazimir néhány másodpercig döbbenve nézte a sün kövér hátát, aztán felkacagott, megfordult és kiment a szobából. Még a lépcsőn is kacagott, hogy a hall csak úgy visszhangzott tőle.

– Mondja meg a gazdájának, barátom, hogy csinálók a tüskéire! – kiáltotta oda a megrökönyödött inasnak s azzal bevágta maga mögött az ajtót. Még az utcáról is fülhallatszott a kacagása.

A kép elkészült. Kitűnő lett. Még Kazimir is érezte, nemcsak Kunczlerék és a vendégek, akiket a kép tiszteletére összecsődítettek. A könyv úgy hevert ott az alvó leány ölében, hogy minden pillanatban attól kellett félni: lecsúszik és koccan a földön. Éva arca aludt, de

mosolygott álmában és ez a mosoly kacér volt és csábító. A test finom vonalai áttűzeltek a könnyű fehér ruhán, szüzi tisztasággal és mégis érzéken forrón. A lezárt pillák árnyéka alatt izgató titok bujkált a kezek, mint két félig nyitott virág, félénk vágyakozással nyúltak az álom ígérete felé. Nagyon jó kép volt. Mikor Kunczlerné bevezette vendégeit a szalonba, ahol a frissen elkészült festmény csüngött, a társaság hosszú ideig szótlánul állt előtte. És akkor egyszerre, a csönd kellős közepén megszólalt Pohrisch Gottfried hideg üzleti hangja és a pénzember érezhető gögjével azt kérdezte:

– Mennyi az ára?

Kazimir ránézett és gúnyos mosoly rándult végig a száján.

– Nem eladó – felelte kurtán.

Éva arca ebben a pillanatban lángvörös lett és csillogó szemmel nézett Kazimirra. Akkor már mindenki tudta, hogy Éva szerelmes a festőbe. Még Pohrisch is. Csak Kazimir nem.

Másnap reggel – Kazimir még az ágyban volt – levelet hozott egy küldönc. A címzést géppel írták. A borítékban pénzt volt, más semmi. Mire a festő magához tért a csodálkozásból s az álomosságot a szeméből kidörzsölte, a küldönc már nem volt sehhol. Megszámolta a pénzt: valamivel több volt, mint amennyit ő egy hónapra kapni szokott. Vállat vont. Majd jelentkezni fog, aki küldte. S ha nem: Isten tartsa meg.

Új cipőt vett magának, selyeminget és világoskék nyakkendőt. Három pár harisnyát: erre igazán szüksége volt már. Elhozta a zálogházból a ruháit is. Gazdagon megebédelt és délután hatalmas bíborvörös szegfűcsokorral állított be Évához. A lány csillogó szemmel fogadta. A kép ott száradt a szalonban.

– Nekem adja?

Kazimir ránézett, aztán lassan megrázta a fejét.

– Csak így? Nem. Ára van.

– Mi az ára? – kérdezte a lány és elpirult.

– Az eredetijét akarom cserébe.

Éva odalépett hozzá, egészen közel. Forró lehelete az arcába csapódott.

– És ha azt mondom, hogy annak is ára van?

Kazimir nevetett.

– Nem lenne az a Dárius kincse...

– Vegyen el feleségül!

A fiú meghökken. Egy pillanatig döbbenve nézett a lányra, aztán elnevette magát.

– Ha csak ennyi...!

Egy hétre rá megtartották az eljegyzést. Pohrisch Gottfried egy hordó samosi bort küldött eljegyzési ajándékkul, de ő maga nem volt jelen a vacsorán. Üzleti útra ment, mondták, valahova a görög szigetekre.

Éva szülei úgy határoztak, hogy az esküvő szeptember közepén legyen. A fiatalok majd ott lakhatnak a villában és az egyik emeleti szobát berendezik műteremnek. Kazimir megírta az anyjának az eljegyzést. Beatrice asszony leutazott Bécsbe és két hetet töltött ott. Évát nagyon kedvelte, a fiát kiöltöztette, ellátta intelmekkel és két hét múlva visszatért Varsóba azzal, hogy szeptember huszadikán Taddeus úrral együtt lejönnék az esküvőre.

Szeptember elsején nyílt meg a festőakadémiai növendékek őszi tárlata. A „Nápozó leány” ott csüngött mindjárt az első teremben, szemben a bejárattal. A kritika külön kiemelte, mint a kiállítás egyik legtehetségesebb művét. Sokan sajnálták, hogy a festmény alján kezdettől fogva ott állt a kis papírcédula a felírással: „eladva”.

Kazimir életének legboldogabb napjai voltak ezek. Érezte, hogy alkotott, érezte a siker melegét és tudta, hogy néhány hét még és övé lesz Éva. Volt pénze, nagylábon élt: övé volt a világ. A kiállításon elért siker merésszé és elbizakodottá tette. Október elsején nyílt meg a műcsarnok nagy őszi tárlata és elhatározta, hogy azon is részt vesz. Régi álmára gondolt: a

labda után nyúló Évára. De a lány makacs maradt: „csak az esküvő után” hajtogatta és nevetve rázta a fejét „csak az esküvő után. Akkor mindent”.

Kazimir egyre nyugtalanabb lett. Megpróbált néhány „erkölcsös” képet elkezdni Éváról, de nem sikerültek a próbálkozások. Folyton csak az az egy kép élt benne, rágta és emésztette belülről: a labda után nyúló Éva. Látogatásai a Kunczler-villában hirtelen abbamaradtak. Eltelt négy nap és nem mutatkozott. Levelet sem írt. Éva lapjaira nem válaszolt. Már szeptember tizenegyedike volt, egy héttel az esküvő előtt. Az ötödik napon Éva taxiba ült, anélkül, hogy szüleinek valamit is szólt volna erről és fölkereste Kazimir lakását. Azzal az elhatározással ment oda, hogy engedni fog a kérésnek. Lúdbőrös lett a teste a gondolattól, hogy le fog vetközni a férfi előtt, de ez az érzés izgalmas volt és nem is kellemetlen. Tudta, hogy egyéb is fog történni és arra gondolt: mindegy tulajdonképpen, hogy most, vagy két hét múlva.

A ház, amelyikben Kazimir lakott, egy elhagyott kis utcában állt, szűkmellű szürke épületek között. A lépcsőházban szegényszag volt és az öreg, korhadt falépcsők csikorogtak, amikor izgalomtól dobogó szívvel, kissé remegő térddel fölment rajtuk. A csöngetésre egy lompos öregasszony nyitott ajtót.

– Itt lakik Lubovszki Kazimir úr?

Az öregasszony bizalmatlanul mérte végig, aztán ujjával az egyik ajtóra mutatott.

– Ott van.

Éva egy pillanatig állt a küszöbön, körülbelül úgy, mint aki vízbe ugrik és nincs tisztában még azzal, hogy tud-e úszni. Aztán kopogtatás nélkül benyitott.

Az első, amit tudomásul vett, a rendetlenség és a rossz levegő. Feldúlt, vetetlen ágy, összevissza dobált ruhadarabok, ételmaradékok az asztalon, takarítatlan padló, szellőzetlen, szennyes ágyuszag. A második: egy meztelen nő.

A nő az ablak mellett állt, teljesen ruhátlanul, karját magasra emelve, mintha fölnyúlna valami után. A napfény megcsillant a testén. Fiatal nő volt. S alig két lépésnyire tőle, festőállvány előtt, ott állt Kazimir. Kezében ecset és paletta, lábán rongyos bőrpapucs, meztelen testén egyetlen rövid, festékkel telemázolt vászonkabát. Ott állt borzasan, mosdatlanul, borotvátlanul és elképedve bámult rá. Szemöldöke a csodálkozástól felszaladt a homlokára és a szája nyitva volt kissé. Egészen bamba kifejezése volt az arcának, ahogy ott állt és bámult. Egy mosdatlan férfi, egy takarítatlan hálószoba: kiábrándító, undorító, közönséges látvány volt. És akkor a nő ott az ablaknál még ráadásul megmozdította a fejét, végigmérte Évát tetőtől talpig, aztán elbiggyesztette a száját és nyafogó hangon megszólalt:

– Mi az, kutyulim, kellemetlen meglepetés?

Hogy Kazimir szól-e valamit vagy nem, azt már nem hallotta. Arra tért magához, hogy szalad lefelé a lépcsőn. Valaki fent kiáltotta a nevét. Talán Kazimir volt. Kirohant az utcára, szeméből ömlött a harag, a megaláztatás és a fájdalom könnye. Az emberek az utcán ijedten álltak meg és fordultak utána. Futott, futott. Valahol egy utcasarkon egy rendőr beszélt hozzája, de nem értette, hogy mit. Egy gépkocsi ajtaja kinyílt. Bemondta a rosengassei ház számát és hátradőlt az ülésen. S amíg az autó végigsiklott vele a városon, nem látott belőle semmi egyebet, mint egy rendetlen, szennyes szobát, vetetlen ágyat, szétdobált ruhadarabokat, egy meztelen nőt és egy borzas, borotvátlan férfit rongyos bőrpapucsban, érezte orrában a nehéz áporodott szagot és a gyomra émelygett tőle és az arcán omlottak, omlottak végig a könnyek.

Mikor Kazimir két órával azután a villa ajtaján becsöngetett, a szobalány azzal nyitott ajtót, hogy az uraságok a városban vannak. Kazimir leült a teniszpálya mellett egy padra és várt. A délután kezdett már áthajolni az estébe, a fák árnyékai hosszúra nyúltak. Itt-ott megcsillant már az őszi egy-egy sárga levélen, az ágyasokban nyíltak az őszirozások s a gyep közepén egy folt égővörös salvia vérzett, akár egy vergődő, sebzett szív.

Az utcát figyelte, de nem jött senki. Autó sem állt meg a kapu előtt. Egy bizonytalan érzés kezdte nyugtalanítani, hogy talán mégis itthon van Éva, csak nem akar találkozni vele. Néha fölneézett az ablakára, de a függöny le volt eresztve.

Talán egy órát ült már ott, talán többet is, amikor léptek csikordultak a kavicson. Boldog szívdobogással fordult meg, de csak Kunczler Adolf volt, az áruházás. Lassú, gondterhelt léptekkel jött. Kopasz fején hideg fényt vetett az este.

– Kedves Lubovszki úr...

Így kezdte. Kazimirt egy szempillantás alatt megdermesztette valami jéghideg lehelet. Érezte, hogy ő ennél a háznál nem Kazimir többé. Csupán egy idegen, akinek nincsen jussa ahhoz, hogy egyedül üljön a kertben. Nem tudta megérteni, hogy mi történt. Az áruházás pedig ott állt mellette és lassú, hűvös hangon mondta:

– Sajnálattal kell tudomására hozzam, hogy a leányom...

Kazimir is fölállt.

– Hol van Éva? – kérdezte mereven.

– ...úgy látja – folytatta Kunczler Adolf zavartalanul – hogy elhamarkodott cselekedet volt és így nem meri vállalni egy esetleg elrontott életért a felelősséget...

– Hülyeség! – mordult fel Kazimir. – Hol van Éva?

– Evégből szükségesnek látja az eljegyzés fölbontását – fejezte be Kunczler és zsebkendőjével végigtörölte kopasz fején. – Az én véleményem szerint...

– Hol van Éva?! – ordított föl Kazimir és megragadta a kis kopasz ember mellén a ruhát – Évát akarom látni!

– De kérem, kérem! A lányom nincs a háznál. Egy rokonunkhoz...

– Hazugság – tajtékozott a festő.

Ellökte magától a tömzsi kis embert és nagy léptekkel megindult a ház felé. Fölment a teraszon. Az ajtó nyitva volt. A szalon üres. Az Éva szobája üres.

– Éva! – kiáltotta valami rettenetes belső ijedtséggel.

Hangja kísértetiesen visszhangzott végig a házon. A szobalány rémült szemmel futott elő.

– Hol van Éva? – kérdezte tőle hörögve.

– Nem tudom – dadogta a leány – nincs itthon, művész úr kérem, esküszöm... a nagyságos asszonnyal mentek el...

Kunczler Adolf jött be lihegve a kertből. A szobalány ijedten tűnt el. Kazimir arca vad volt és veszedelmes.

– Mondtam már – lihegte az áruháztulajdonos, inkább szemrehányóan, mint haragosan – egy rokonunkhoz ment... higgye el, nincs értelme, igazán... a nők, na ja... ha egyszer így van, mit csináljak?

Kazimir ott állt a szalon nyitott ajtajában és nagy-nagy távolságról hallotta a hangot, mely hozzá beszélt. Érezte, hogy valamit a markába nyomnak, de meg se nézte, hogy mi az. Valami mélységes csodálkozás töltötte el: mi történt? Mi ez? Mit mondanak az emberek? A kis kopasz még egyre beszélt, de nem hallotta a szavait. A teraszt nézte. A fekvőszék még ott állt üresen. Abban feküdt. Itt állt az állvány. Nem, ezt nem lehet megérteni. Lassú léptekkel ment a kapu felé. Kint az utcán egy pillanatra megállt és visszanézett. Valami csodára várt. Hogy egyszerre csak megjelenik valahol Éva, odaszalad hozzá és sokat nevetnek majd ezen a tréfán... De nem jött senki. A ház üres volt, hideg, mozdulatlan, halott.

Érezte, hogy valamit tart a kezében. Megnézte. Egy keskeny aranygyűrű volt. Az eljegyzési gyűrű. Felkacagott. Vadul, keserűen és bedobta a gyűrűt a kertbe. Aztán lehúzta az ujjáról a magáét is és utánadobta. Egyenesen a teniszpályára. És hahotázva, vadul kacagott.

Egy ember a túlsó soron megállt és nézte. Kazimir rá vicsorgott.

– Mit bámul, he? Takarodjon!

Az ember morgott valamit és ijedten tovább ment. Kazimir pedig zsebvágta a kezét és füttyörészve elindult lefelé a Rosengassen. És tudta, hogy utoljára megy ott végig és ettől

valami rettenetesen elkezdett fájni benne, tépő, keserű, gonosz sajgással, hogy a fogai is megcsikordultak tőle.

Másnap leakasztotta a kiállítás faláról a „Napozó leányt” becsomagolta és elküldte a Rosengasseba. A kép másfél óra múlva ismét a lakásán volt. A villa zárva van, mondta a hordár. Kunczler úr, a felesége és a leánya a délelőtti vonattal elutaztak Olaszországba. Kazimir fogta a képet és kidobta az ablakon. Később a megrongált vásznat lakásadónőjének tizennégy éves kisleánya, a kis Regina fölshedte az utca piszkából és elrejtette a saját szekrényében. Mikor egy fél év múlva a festőművészeti akadémia tüvé tette Bécszet ez után a kép után, ott lelték meg a kislánynál. Nem akarta kiadni, veszekedett és toporzékolt miatta. Csak amikor megmagyarázták neki, hogy az akadémia ezt a képet külön díjjal tüntette ki és az előcsarnokban kívánja fölakasztani s hogy ez a festő számára különösen nagy dicsőséget jelent: csak erre volt hajlandó megválni tőle és megkönnyesedett szemmel még egyszer végigsimított rajta, mielőtt elvitték. De Lubovszki Kazimir akkor már régen eltűnt Bécsből és senki sem tudta, hova lett.

Az történt ugyanis, hogy amikor Kazimir a kép kidobását követő napon kábult és mámoros fejjel fölébredt az ágyában, első tekintete az állványon lévő megkezdett vászonra esett. A magasba nyújtózó meztelen női test belekacagott álmosan hunyorgó szemébe. Kazimir megrázta a fejét. „Hülyeség” morogta „azért mégis nagy festő vagyok!” Fel se öltözött, nem is evett semmit, úgy esett neki a képnek. Ecsetje alatt keserű színek keveredtek izzó színekkel. A test szinte légiesre megnyúlt s az arca lassan fölvette Éva vonásait. Estig babrált vele. Akkor fölöltözött, összekereste maradék pénzét, lement egy étterembe és megvacsorázott. Alig száradt meg a kép, rohant vele az őszi tárlat rendezőségéhez.

– Holnap jöjjön vissza – mondták neki.

Másnap elseje volt. Fölvette a pénzét a bankból, aztán elment a műcsarnokba. A rendezőség visszaadta a képet.

– Nem üti meg a mértéket – mondták.

Kazimir ott a szemük láttára apróra hasogatta zsebkésével a vásznat. S másnap otthagya Bécszet.

Ahogy később kiderült, néhány hónapig a tiroli hegyekben csatangolt. Hogy pénze legyen, néhány fillérért nyugdíjas postamestereket, hiú papokat és szereleméhes tanítókisasszonyokat festegetett. Karácsony után átment Párizsba. Ott három évig hanyódott, hol éhesen és rongyosan, hol a legelőkelőbb mulatókban pezsgőzve, aszerint, hogy Beatrice asszony milyen időközökben tudott pénzt küldeni. Ezek a pénzek nagyobbára ékszerének eladásából származtak, mivel Európát nehéz gazdasági krízisek szántották végig akkoriban és az értékpapírok máról-holnapra játékpénzekké váltak. Ezt meg is írta Kazimirnak többször, de Kazimirt nem érdekelte soha a pénzek eredete.

Nem érdekelte akkor sem, amikor a harmadik év vége felé egy hatvanéves amerikai hölgy, aki úgy gyűjtötte a szerelmet, mint más a festett tányérokat vagy az egzotikus csigákat, egyszerűen üzleti ajánlatot tett neki: minden éjszaka ennyi dollár. Kazimir nagyot nevetett, megveregette az életszomjas öregasszony vállát és átköltözött hozzá a szállodába. Két hét múlva, midőn a lilára festett hajú matróna egy fiatal szállodai szobacica miatt éktelen féltékenységi jelenetet rendezett, úgy ütötte pofon, hogy ketté törött a műfogsora. Ezzel természetesen véget ért a két hetes idill. Kazimir előtt azonban már nyitva álltak az előkelő párizsi szalonok ajtói, azáltal, hogy e nevezetes két hét alatt a vén amerikai csataló mindenüvé elcipelte magával, akár egy hadizsákmányt.

Kazimir e három év alatt alig festett valamit. A bécsi kudarc a lelkén feküdt, nem tudta megemészteni. Azt mondotta magának, hogy nem akar festeni. Dacból. Csak azért sem. De valójában félt kezébe venni újra az ecsetet. Félt a kudarcától, mely megalázta. Mindent el tudott viselni, de a kudarcot nem.

Egy este egy norvég újságíróval vacsorázott együtt a „Petite Palais” márványtermében. Ez három nappal azután történt, hogy az amerikai hölgy kidobta. Az újságíró azelőtt való nap érkezett Bécsből és sok mindenfélét mesélt össze-vissza. Egyszerre csak azt mondta:

– Láttam egyébként a képét az akadémia halljában. Mondja, Lubovszki, miért nem fest portrét tulajdonképpen?

– Miféle képet? – figyelte föl Kazimir.

– Azt hiszem Napozó leány volt a címe. Nagyon jó kép. Különösen az arckifejezés kitűnő. Ezért gondoltam, hogy át kellene térjen portréra...

Kazimir emlékei mélyén felködlött hirtelen egy kép: Éva a fekvőszéken, lehunyt szemmel. De nem emlékezett tisztán, hogy mi lett a képpel. Oda akarta ajándékozni Évának... talán meg is tette? Biztosan ő adta fel az akadémiának, miután az a dolog történt közöttük... Szóval ott csüng. Érdekes...

– Hogyne – mondta elgondolkozva – ez már nekem is eszembe jutott. Ha akadna valaki, aki engem is érdekelne, megpróbálnám talán...

– Holnap elviszem teára valakihez – mondta az újságíró – talán érdekelni fogja.

Ez a valaki volt Madelaine Julliot, a festő későbbi felesége.

Madelaine Julliot eredetileg színész szeretett volna lenni. De csak szép lábai, jó növése, csinos arca és az intelligenciája volt meg ehhez a pályához. A tehetség hiányzott. Így aztán a színiakadémia elvégzése után csak néhány szobalány-szerephez jutott egy másodrangú kis színházban s mert okos volt, hamarosan belátta, hogy többre ezen az úton aligha viheti és gyorsan férjhez ment egy ékszerészhez. Monsieur Julliot, az ékszerész, tizenkét évi házasságuk alatt megadott neki mindent, amit Madelaine egy férjtől elvárt: könnyű és fényűző életet, szerepet a párizsi társaságban és egy jóhangzású nevet. Aztán tizenkét év után tapintatosan meghalt. A rászakadó vagyon egy részét arra használta föl Madelaine, hogy elrendezze belőle a családját. Szülei egyszerű kispolgárok voltak és egy kis péküzlet vezettek valamelyik dél-francia városkában. Négy testvére is volt, ezekről nem sokat tudott, de azért mindegyikük számára kifizetett egy tisztességes összeget, hogy életüket megalapozhassák.

Miután a családját így elrendezte, végleg megszakított velük minden kapcsolatot és belemerült Párizs szellemi életébe. Vágyálma volt, hogy szalonja a művészet és irodalom találkozóhelye legyen. Egy olyan Madame Récamier szeretett volna lenni a modern Párizsban, kiről évszázadok múlva is megemlékezzenek a művészettörténeti könyvek. Ha ezt nem is, de annyit mindenesetre elért, hogy fiatal titánok, akiknek a zsebéből gyakran nem telt ebédre sem, úgy beszélnek róla, mint valakiről, akinél néhány fellengzős és nagyképű kultúrkritikai mondat ellenében mindig rogyásig jól lehet lakni.

Madelaine Julliot pontosan negyven éves volt, amikor Kazimirt először vitte el hozzá a norvég újságíró egy csütörtöki teára. Arca inkább érdekes volt, mint szép. Nagy, mandula vágású barna szemével okosan és figyelve nézte az embereket, szépen ívelt, kissé húsos ajkai körül örökösen bujkált egy rejtett kis mosoly, mely miatt sokan gunyorosnak tartották és lehet, hogy igazuk is volt. Gyorsan ítélte meg az embereket és ítéleteit kis szellemes megjegyzések formájában közölte azokkal, akik bizalmát élvezték.

Semmi esetre sem lehet azt állítani, hogy Madelaine Julliot és Kazimir között a szerelem az első pillantásra föl támadt volna. Nem. Sőt. A norvég újságíró azzal az érzéssel távozott azon az estén, hogy ellenszenvesek egymásnak. Mikor ugyanis Madelaine váratlanul megkérdezte Kazimirt, hogy hajlandó lenne-e őt lefesteni – Madelaine azelőtt tíz perccel vezette végig őket egy műteremnek berendezett szobán, melynek falai körös-körül tele voltak sikertelenebbnél sikertelenebb mázolzományokkal, amiket Párizs üres zsebű titánjai követtek el sorjában róla – Kazimir elhúzta a száját és kijelentette, hogy semmi kedve sincs megszorítani az előbb látott portrék tömegét. És azonkívül is, mondta, csak olyan modellt

tud festeni, aki mint emberpéldány megtetszik neki. Madelaine erre a maga kis gunyoros mosolyával hűvösen megjegyezte:

– Ebben az esetben természetesen nem is merem remélni azt a kitüntetést, hogy egy eredeti... eh... mi is a neve, Monsieur? Igen, szóval hogy egy eredeti Lubovszki-kép díszíthesse valaha is szobám falát...

Mégis úgy adódott később, hogy néhány nap múlva egy éjszakai mulatóhelyen összetalálkoztak és Kazimir akkor többször is táncolt Madelaine Julliot-val, sőt attól kezdve rendes vendége lett a csütörtöki teáknak. Mivel az amerikai öregasszony Kazimirt vadonatúj ruháttal szerelte föl, Madelaine sokáig nem vette észre, hogy új vendége anyagi bajokkal küzd. Ez csak a negyedik csütörtökön derült ki, amikor az asszony gyakorlott szeme fölismerte Kazimirként a teasütemények és szendvicsek között végzett pusztításában az éhes ember mohó habzsolását. Mivel fiatal művészek részéről az évek folyamán szokva volt már az ilyesmihez, minden különösebb elfogultság nélkül kérdezte meg tőle, mikor egy pillanatra senki se figyelt rájuk:

– Nincs pénze, Lubovszki??

A festő ránézett, aztán rántott egyet a vállán.

– Persze, hogy nincs.

– Szeretnék segíteni magán – mondta az asszony kedvesen – most se vállalna el egy portrét?

Kazimir föl vonta a szemöldökét, néhány pillanatig mustrálta az asszonyt, mintha versenyló lenne, aztán egy szemtelen mosollyal kijelentette:

– Aktban igen.

Az asszony mintha megdöbben volna ettől a merészségtől, a tekintete egy árnyalattal sötétebb lett. De aztán csak annyit felelt a maga szokott gunyoros mosolyával:

– Kissé korai még, nem gondolja?

Azzal elfordult tőle és átment egy másik csoporthoz, ahol éppen az expresszionizmusról vitatkoztak borzas hajú festőakadémiai növendékek. Búcsúzáskor azonban még egyszer megjegyezte, mintha semmi se történt volna közöttük:

– Ha meggondolná magát, holnap délután háromra szívesen látom.

Kazimir arcán megrándult egy dacos vonás.

– Nem szoktam meggondolni magamat, Madame.

Az asszony ránézett, mintha egy pillanatig gondolkodott volna, aztán bólintott.

– Mindenesetre jöjjön el holnap, jó? Aztán majd meglátjuk.

A kép elkészült. Nem volt akt, csak mellkép, de csupasz vállakkal. És a következő csütörtökön mindenki büvölten állott ezek előtt a vállak előtt. A képnek határozott sikere volt. De Kazimirt nem érdekelte ez a siker. Életében először történt meg, hogy egy nő nem lett beléje szerelmes. Hogy ott állt előtte, órákon át, meztelen vállakkal, néha úgy, hogy melleinek izgatóan érett halmait is látni engedte és mégsem juthatott el odáig vele, hogy bár megcsókolhassa. Madelaine következetes maradt. Türelmesen, bosszantóan következetes.

– Monsieur, ez nem tartozik a festészethez – mondta mosolyogva, de makacsul, valahányszor odalépett hozzá és megpróbálta bár a vállait megcsókolni.

Ha Kazimir kezdett követelőző lenni, akkor becsöngette a titkárnőjét, egy sovány, szemüveges vénkisasszonyt és órák hosszat diktált neki érdektelen leveleket. Kazimirral még nem történt ilyesmi és ennél fogva egyre dühösebben lovalta bele magát a vágyakozásba. Olyan lett, mint egy harapós kutya. S Madelaine csak mosolygott rajta. Néha szerette volna megütni ezt a szép mosolygós arcot, beleharapni abba a gúnyosan ívelt szájba, megmarkolni azt a márvány fehér húst, hallani a sikoltását, látni szemében a fájdalmat és a rémületet... de csak a fogait csikorgatta tehetetlenül, mert mindig, valahányszor a pillanat megszülethetett volna, nyílt az ajtó és belépett a szemüveges titkárnő az írógépével.

Azon a csütörtök estén, amikor a képet leleplezték, Kazimir a szokottnál többet ivott. Már úgy érkezett oda félig részegen. Szemét egész este egy pillanatra se vette le Madelaineről és a szemei izzottak. Egész este nem beszélt egy szót sem, csak őt nézte. Mindenkinek föltűnt már és a helyzet kezdett kellemetlen lenni. Az asszony egy idő múlva felállt a kerevetről, ahol trónolni szokott és hangosan odaszólt a festőnek:

– Monsieur Lubovszki! Kérem egy percre a műterembe. A tanácsára van szükségem.

Miután Kazimir betette maga mögött az ajtót, szembe fordult vele.

– Mire való ez? – kérdezte fojtottan – Mit akar? Botrányt?

– Magát akarom – felelte a férfi és a foga megcsikordult.

Az asszony szája megrándult.

– És ezt így akarja elérni? Zsarolással?

Kazimir egyet lépett feléje és megmarkolta a csuklóját. Hatalmas markában elveszett az asszony finom kis keze. Föléje hajolt és az arcába lihegte:

– Vagy az enyém lesz ma... vagy...

– Vagy? – kérdezte az asszony és harciasan fölvetette a fejét, úgy, hogy egy rakoncátlan hajtincs a homlokába hullott. – Vagy? Eressze el rögtön a kezemet!

– Vagy soha sem lát többet! – vágta oda Kazimir dacosan a szót.

– Eressze el a kezemet – sziszegte az asszony – eressze el rögtön!

Valahol nyílt egy ajtó. Madelaine kitépte kezét a meglazult szorításból és anélkül, hogy egy pillantásra is méltatta volna, elment mellette és benyitott a társasághoz. A beszélgetés zaja egy pillanatra hangos zsvajként vágott bele Kazimir fülébe, aztán letompult hirtelen megint. Az ajtó becsukódott az asszony mögött. Néhány pillanatig ott állt, lihegve, dühösen, aztán súlyos léptekkel kiment az előszobába, megkereste a kabarját és elhagyta a Julliot-villát.

Az éjszakát egy nyilvánosházban töltötte. Délfelé került haza a lakására, csapzottan, fáradtan, félig részegen még. Az asztalon, nyitott borítékban, egy névjegyet talált. Csodálkozva emelte föl. „Pohrisch Gottfried, a Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonszern vezérigazgatója, Wien Rosengasse 11.” Ez állt a névjegyen. És a másik oldalon néhány sor odavetett írás: „Véletlenül megtudtam, hogy Párizsban vagy. Feleséggel együtt nagyon örvidenénk, ha holnap együtt vacsorázhatnánk a Hotel Continentalban.” Nézd csak, gondolta Kazimir, a sün! A következő gondolata az volt: szeretném látni azt az asszonyt, aki hozzám ehhez a hízott varangyhoz! Haha! Olyan lehet az is!

Ezen vidáman elnevetgélt egy darabig, aztán lefeküdt ruhástul az ágyra és elaludt. Mikor fölébredt, már este volt. Érezte, hogy éhes. Szeme megakadt az asztalra dobott névjegyen és eszébe jutott a meghívás. A sün, gondolta újra, hát nézzük meg, vigye el az ördög. Megfürdött, átöltözött. Néhány perccel fél kilenc után belépett a Continental étterembe. A sün már ott ült egy sarokasztalnál és buzgó igyekezettel integetett. Az asszony, aki vele volt, háttal ült az ajtónak és így az arcát nem láthatta, csak a haját. Világosszőke haja volt. Valamire emlékeztette ez a szín, de nem jutott eszébe, hogy mire. Nézd csak, gondolta, amíg végighaladt az asztalok között, még kiderül, hogy egész rendes nőt fogott magának ez a sün. Biztosan valami éhes kis irodaegeret. Látta, hogy Pohrisch odahajol az asszonyhoz és mond neki valamit, mire az lassan, unottan megmozdította a fejét és hátrafordult. Már csak két lépés választotta el őket egymástól. És akkor a szemük összetalálkozott. Mintha a föld mozdult volna meg a lába alatt abban a pillanatban, vagy egy iszonyú jéghegy szakadt volna alá a mennyezetről: érezte, hogy megfagy a vére, hogy szédülés fogja el, hogy a lélegzete elakad. Az asszony, aki Pohrisch Gottfried mellett ült, Éva volt.

Csak egy pillanatig tartott az egész, de ez a pillanat végtelenül hosszúnak tűnt. És ebben a végtelennek tetsző pillanatban, amíg a szemük egymásba kapcsolódott, az asszony tekintetében is ugyanazt a rémületet látta, ugyanazt a pánikot, ami őt elfogta. És a következő pillanatban már felujjongott benne valami hatalmas, széles harsogás, mintha egy roppant

zenekar hangja szabadult volna föl valamilyen átkos varázslat alól: ő is ugyanezt érzi! ő is szeret! Érezte a forró vérhullámot a fejébe tolni és újra azt a furcsa szédülést... csakhogy ez most boldog és ujjongó szédülés volt. Az egész egy pillanatig tartott csak. Talán nem is vette észre senki, hogy a lába megakadt egy pillanatra a székek között. Aztán már oda is lépett széles, vidám kacagással az arcán Éva elé:

– Éva! Hát ez igen! Ez meglepetés!

Az asszony feltűnően sápadt volt. Hűvösen nyújtott kezét és nagyon lassan. A hangja kissé remegett.

– Jó napot, Lubovszki úr...

És gyorsan elhúzta megint a kezét, mintha megégette volna. Kazimir döbbenve állt mellette. Arca elkomorodott. Mintha hideg vízzel öntötték volna le a lelkesedését. Csak most fogta föl teljes egészében, józanul a valóságot: Éva a sün felesége. A sün felesége. Éva.

Ránézett Pohrischra. Érezte, hogy elsápad, hogy arccsontján megfeszül a bőr, hogy kezei öklökké merevednek. Az is megdöbbenett ettől az arctól, szeme ijedten kezdett el pislogni. De ez is csak egy pillanatig tartott. Aztán Pohrisch Gottfried alig észrevehetően megrázkódott s mint akinek hirtelen megnyugtatólag jut az eszébe, hogy étteremben van s nem az őserdőn, gyorsan felállt, kövér arcán széles nevetés húzódott végig és párnás kezét túlzott előzékenységgel nyújtotta ki a vendég felé.

– Szervusz, Kazimir! Örvendek, hogy eljöttél! Igazán örvendek! Parancsolj, foglalj helyet! Éppen nászúton vagyunk, tudod, holnap repülünk tovább Madridba, onnan Tuniszon át Egyiptomba. Indiába is át akarunk ugrani néhány hétre s lehet, hogy Japánt is fölkeressük! Pincér! Étlapot, igen? Samos-i boruk van? Úgy? Az a mi szállítmányunkból való. Hozzon egy üveggel. Igazán kedves, hogy eljöttél, Kazimir. Az ember már azt sem tudta, hogy hol vagy...

Beszélt, beszélt. Kapkodva, lázasan és apró disznószemei csillogtak közben a diadaltól és egészen mást mondtak, mint a szája. Azt mondták: ide nézz, te gögös semmiházi, te kitenyészett emberpéldány, te, aki iskola óta mindig csak megaláztál, lenéztél, ide nézz! Az asszony, akit neked nem sikerült megkaparintani, itt ül mellettem! Az enyém! Én szereztem meg magamnak, én, a lenéztet, a sün, a zsidó! Megszereztem a csókját, az ölelését, a testét, mindazt, ami neked nem sikerült! Nem félek téled többé! Nem vagy már legyőzhetetlen!

Ezeket mondták azok a szemek. Kazimir érezte. Úgy érezte, mint a korbácsütést. És tudta, hogy az asszony is érzi és éppen úgy szenved miatta, mint ő. És tudta azt is, hogy még történni fog azon az estén valami, valami rettenetes talán. Talán megöli a sünt. Hogy megvédje tőle ezt az asszonyt, aki az övé. Mert érezte, egészen tisztán érezte, ahogy ott ült mellette, hogy Éva az övé. Az ő számára teremtett asszony. Az egyetlen ezen a földön, aki az ő számára van. Aki nélkül nincs élet és nincs semmi.

Aztán minden sokkal egyszerűbben történt, mint ahogy azt az első percben, ott az asztalnál elgondolta. Végigették a vacsorát, közben Pohrisch végig beszélt, beszélt, mintha megrészegeedett volna saját diadalának a gyönyörűségétől. Ők ketten alig szóltak egy-egy közömbös szót. Vacsora után azt ajánlotta a sün, hogy menjenek el még valami éjjeli mulatóba. Fenéig ki akarta élvezni ezt a napot. Az asszony ellenkezni akart, de Kazimir egyetlen pillantása elhallgattatta. A szálloda kapujában Pohrischnak eszébe jutott, hogy talán keresni fogják telefonon valamilyen fontos üzleti ügyben és ezért visszaszaladt, hogy megmondja a portásnak, hova kapcsoltassák át a beszélgetést. Éva és Kazimir egyedül maradtak egy pillanatra az utcán. Színes fényreklámok villódtak az éjszakában, ívlámpák izzottak, zsongott és csillogott pazar pompájában a város.

Kazimir hirtelen, szó nélkül belekarolt az asszonyba és megindult vele. Éva nem tiltakozott. Úgy ment mellette, mintha örökké együtt jártak volna, ismeretlen városok ismeretlen utcáin, mely mint maga az egész világ, nem egyéb, mint festett kulissza kettőjük

szerelme köré. A járda mellett egy üres taxi állt. Kazimir kinyitotta az ajtót és Éva szó nélkül beszállt.

- Gare du Nord – mondta Kazimir s a gépkocsi elindult.
- Hová? – kérdezte Éva és hallani lehetett a reszketését, ahogy összekoccantak a fogai.
- A mennyországba – felelte Kazimir és szenvedélyes, vad erővel magához ölelte.

Másnap már tudták mind a ketten, hogy örülség volt, amit tettek. De szép, gyönyörű örülség. Elnyúlva heverték egymás mellett a kis dél-francia falusi vendéglő emeleti szobájában, a nyitott ablakon át belehelt a tenger, és az idő állt, mintha semmi se létezett volna a földön egyéb, csak ők ketten s az a halk moraj, amivel a végtelen víz verdeste a part köveit az ablak alatt. Tudták, hogy örülség mindez: itt vannak egy faluban, aminek a nevét se tudják, egy hálóing, egy fogkefe, egy szappan nélkül, csak úgy, ahogy az ember elindul egy pár órás esti szórakozásra... és mégis érezték, hogy másképpen nem történhetett. Hogy így igaz. Hogy ez az élet. A többi díszlet csupán, élettelen kellék a valóság köré. A valóság pedig ők ketten s a szerelem. Nem érezték egyebet, csak egymást és a tenger sós illatát az orrukban. De tudták, hogy több nincs is a földön. Ez minden.

Késő délután volt már, mikor az éhség fölébresztette őket a mánor szédületében. Eszükbe jutott, hogy utoljára a Continental márványtermében ettek. Olyan szédületesen messzi érezték maguktól azt a vacsorát, mintha száz évvel azelőtt lett volna. Kazimir összekotorta a zsebeit és megszámlolta a pénzét. Ha sok nem is, de valami volt még a Madelaine-kép árából.

- Nálam is kell még legyen – mondta Éva.

Átnézték a kis elefántcsont díszítésű kezitáskát: aprópénz volt benne csak.

- De itt van az arany cigarettatárcám – mondta Éva – és itt vannak az ékszereim is!

Felöltöztek, lementek a konyhába és rendeltek egy gazdag ebédet. Rajtuk kívül senki sem volt az étteremben. Ültek a tengerre nyíló ablaknál, vörösbort ittak, egymás kezét fogták és hallgattak. Csak a tenger zúgott odakint és a vendéglős, egy alacsony, bajszos ember, kopott papucsában néha csoszogva odajött az asztalhoz és letett eléjük valami ennivalót. Szokva lehetett a szerelmespárokhoz, mert nem látszott az arcán sem rosszallás, sem kíváncsiság, csak szelíd és bölcs jóindulat.

Később sétálni mentek a tengerpartra. Távol a falutól találtak egy helyet, ahol senki se járt. Itt megfürödtek. Hancúroztak a hullámok között, mint a gyerekek. Mögöttük, meredek sziklafalról, tiszta vizű csermely permetezett alá a tengerbe. Kristályosan csillogó cseppjei mint parányi kis vízesés gyöngyöztek alá bátor ívben a magasból. Éva fölkapaszkodott egy nagy gömbölyű hátú köre és fölnyújtotta kezét a víz után. Inni akart belőle. Csak az ujjá hegyével érte el. Lábujjhegyre ágaskodott. Karcsú teste kinyúlt, megfeszült, mint a fiatalság és a vágy. A nap lenyugvóban volt és bíborvörös színeit rácsókolta a vízre, a sziklákra és a meztelen női testre. Kazimir elbűvölve nézte a képet és egyszerre tudattá vált benne valami régi érzés: ezt a képet akarta ő megfesteni mindig. Ezt kereste, ezt a kompozíciót. Ezt a formát, ezeket a színeket. Élete célja volt ez a kép.

- Éva! – kiáltotta – Ha vászنام lenne! Ha itt lennének a festékeim!

Másnap eladták az arany cigarettatárcát – a sün ajándékozta volt Évának születésnapjára – és megvették a vászنام, az állványt, a festékeket. Egy fél napot kellett utazni miatta, de megvolt minden. Kazimir maga kereste ki a vászنام, maga szögezte föl a lécekre. Nagy képet akart, száznegyvenszer százhuszas méretben. Csupa izgalom volt, csupa idegesség. Másnap délután újra kimentek arra a helyre és hozzákezdett a munkához.

Lassan haladtak, mert Kazimir azokat a színeket leste, melyeket a lebukó nap fröcskölt oda halálos perceiben. Így naponta csak egy félórát tudott dolgozni. Annak is nagy része a színek keverésével telt el. Újra és újra belekezdett, újra és újra lekaparta. Fogcsikorgató küzdelem volt ez a színekkel és árnyékokkal, rettenetes küzdelem. Majdnem két hétig tartott. De akkor készen volt a kép. A színek éltek. Eleven valóság volt a karcsú és fiatal női test, ahogy az életöröm csillogó vízcseppjei után fölnyúlt a magasba és mégis ott vibráltak testén a

lenyugvó nap bíborának árnyai, az este, az elmúlás. Álomszerű volt és mégis valóságos. S a háttér szikláit, mint egy halálra roskadó szürke világ s alatt a tenger végtelenje: bíborral átszőtt zöldeskék örökkévalóság.

Érezték mind a ketten, hogy a kép nagyon jó. Ott álltak előtte a magányos tengerparton, két meztelen ember a teremtés őszi misztikumából kilépve és fogták egymás kezét. Az este már aláborult a földre és vízre, búcsúzó árnyak nyúltak át a végtelen fölött s egyszerre valami névtelen, furcsa szomorúság fogta el őket. Éva szeméből kibuggyant egy könnycsepp. A múlandóság szele végiglengett puha szárnyain a tenger fölött, megborzolta a hullámok hátát, a sziklák sötét taraját meglegyintette s ők fázni kezdtek hirtelen.

Mikor a kisvendéglőbe visszaérkeztek, már sötét este volt. Égtek a lámpák és a söntésben néhány halász vörösbort ivott. A belső étteremben egyetlen vendég ült a tarkamintájú abrosszal leterített asztalnál és iratokban lapozott. Mikor Éva és Kazimir beléptek, fölemelte a fejét. Pohrisch Gottfried volt, a sün.

Néhány pillanatig mind a ketten megdöbbenve meredtek rá. Aztán Kazimir lassan előre lépett. Arca sötét volt és fenyegető. Fálnak támasztotta a festőállványt, melléje a képet, a festékesdobozt és megindult a sün felé. Az még mindig mozdulatlanul ült ott az asztalnál, kövéren, elégedetten és valami torz vigyorgással az arcán. Éva a küszöbön állt, az ajtófélfába fogódzva, mint aki szédül.

Mikor Kazimir félúton volt közte s az ajtó között, akkor szólalt meg végre a sün.

– Nos? Jó estét! Arra nem gondoltatok ugye, hogy rendőrség is van a világon? Van, van – tette hozzá elégedetten, párnás kezeit összedörzsölgetve – van bizony...!

Kazimir megállt előtte és zsebre dugta a kezét.

– Nem tudom, mi köze lenne ehhez a rendőrségnek – mondta kicsit gúnyosan, de a hangjában fenyegetés volt – ez a mi kettőnk dolga, öreg sün, nem a rendőrségé.

– Kettőnk dolga? – a kis kövér ember homloka megráncosodott a csodálkozástól, mint az orrszarvú bőre – Nem tudom, mi dolgunk lehetne nekünk egymással, Lubovszki Kazimir? – kérdezte nagyon fölényesen. – Nekem csak a feleségemmel van dolgom. Kérlek, Éva, foglalj helyet, igen? Néhány üzleti ügyben van szükségem a véleményedre. Elhoztam hozzá a papírokat is.

Kazimir még mindig ott állt zsebre dugott kézzel az asztal mellett, de a sün nem is nézett rá többet, mintha ott se lett volna. Éva lassan elindult az ajtótól és tétova léptekkel közeledett.

– Először is itt van a fél évvel ezelőtt apáddal kötött szerződésünk – kezdte el Pohrisch Gottfried közömbös üzleti hangon, anélkül, hogy fölnezzet volna a papírjaiból – mely szerint a Pohrisch-bankház átveszi a Kunczler-áruház adósságait és ennek ellenében elsőfokú betáblázási joga van minden Kunczler Adolf, neje vagy leánya nevében bejegyzett ingatlanra. A Pohrisch-bankház által ilyen módon nyújtott hitel törlesztésére, illetve a törlesztés esedékességére vonatkozólag a Pohrisch Gottfried és Kunczler Éva között létrejött házassági szerződés idevonatkozó szakasza érvényes.

Itt a sün nyögött egyet, megdörzsölte hájasodó állát és egy másik iratot vett a kezébe.

– A házassági szerződésben pedig ez áll. Utolsó pont: amennyiben pedig ezen házasság bármely fél hibájából és bármely fél kívánságára felbomlana, a Pohrisch-bankház által a Kunczler-áruháznak nyújtott és a Kunczler-ingatlanokra betáblázott hitelkeret a válás kimondásának napján teljes egészében a törvényes kamatok felszámítása mellett esedékessé válik. Nos? Erre vonatkozólag szeretném hallani a véleményed, Éva?

Ezzel a sün elégedetten hátradólt a széken, húsos tömpe ujjait egymásba fonta és a jóllakott óriáskígyó nézésével vigyorgott az asszonyra. Éva sápadtan fogódzott az előtte lévő szék támlájába és Kazimir még mindig ott állt zsebre dugott kézzel. Aztán megszólalt. A hangja tompa volt és félelmetes:

– Mit gondolsz, sün: ha most agyonütnék...?

Pohrisch szemtelenül fölfigyorgott rá az asztal mellől.

– Életfogytiglanra elítélnének. Nem hiszem, hogy megérné.

Majd hirtelen egészen más hangon:

– Nézzétek, gyerekek. Ami megtörtént, megtörtént. Minden ember életében vannak botlások. És nem akarok még nagyobb botrányt, mint ami már van. És azt sem akarom, Éva – és itt megnyomta a szót – azt sem akarom, hogy a szüleid szegényházban végezzék az életüket. Vagy még rosszabb helyen. Azt hiszem, nagyon jól tudod, mire gondolok. A csődtömegben voltak bizonyos dolgok, melyek ha felszínre kerülnek, hát a törvény... na de mondom, nem akarok semmi rosszat. Isten őrizz. Az órájára nézett.

– Fél óra múlva indul egy vonat. Reggel Marseilleben vagyunk. Onnan délben indul a repülőgép Madridba. Ez a kis intermezzo pedig nem történt meg. Így. Vendéglős! Fizetek!

A vendéglős becsoszogott ócska papucsában.

– Egy kávé, két vajaskenyér, egy tojás – mondta morogva és nem nézett senkire.

Pohrisch kiszámolta a pénzt. Kazimir Évát nézte. Az asszony arca szürke volt, mint a hamu. Ujjai a szék támláját markolták görcsös erőfeszítéssel, mintha attól félne, hogy elesik. A vendéglős besöpörte az asztalra dobott pénzt és visszacammogott a söntésbe. Az ajtót betette maga mögött. Pohrisch visszatette iratait hatalmas sárga bőr aktatáskájába és felállt. Kazimir kivette kezét a zsebéből.

– Ide figyelj, sün – mondotta és a hangja fojtott volt – ide figyelj, te undok, nyálas osztriga...

– Nem vagyok kíváncsi a stílusára, Lubovszki úr – szólt közbe Pohrisch gőgösen és hóna alá vette az irattáskát. – Éva, megyünk.

Lépni akart már, de ebben a pillanatban Kazimir ökle meglendült és telibe találta a zsíros, puffadt arcot. Az asztal feldőlt. Tányérok csörömpöltek s a kis kövér ember átbukfencezett a felbillent asztalon, aztán fekvé maradt a padlón. Éva az arca elé kapta a két kezét és görcsösen zokogni kezdett. Kazimir odalépett hozzá.

– Gyere, Éva.

Az asszony meghajolva felállt és zokogott.

– Gyere, Éva – ismételte Kazimir nagyon szelíden.

Az ivó felé megnyílt félig az ajtó. A vendéglős benézett aztán óvatosan visszahúzta a fejét és az ajtót betette megint. Pohrisch hörögve nyögött a földön.

– Gyere, Éva – ismételte meg Kazimir harmadszor is.

Az asszony görcsösen meggörcsülő ujjai alább csúsztak az arcán. Két könnyben úszó nagy szeme a rémület borzalmával meredt a férfira.

– És az apám? – a hangja elcsuklott – Az apám...

Kazimir az asszony vállára tette súlyos, nagy kezét.

– Gyere. Majd gondolkozunk a dolgon. Majd lesz valahogy. Gyere.

– De hogy? Kazimir, hogy? Az apám megöli magát, ha...

Újra feltört belőle a zokogás. Elfordult. A férfi keze lehullott a válláról.

– Éva. Nem lehet, hogy te fizess az apád dolgaiért. Az életeddel! Gyere.

Az asszony nem mozdult. Csak egy halk, nyöszörgő hang és a vállai rázkódása jelezték, hogy sír. A sün hörgött a feldőlt asztal mögött.

– Éva... mi több neked: a mi szerelmünk, vagy az apád üzlete?

A hang mögött ingerültség feszült. Az asszony kétségbeesve fordult meg.

– Értsd meg, Kazimir... Nem, nem, ez rettenetes.

De a festő fejében már forrott a kétségbeesett harag.

– Fönt a szobában megtalálász – mondotta, azzal megfordult és nagy, döngő léptekkel az ajtóhoz ment. Felvette a fal mellé támaszkodó képet és még egyszer visszanézett. Az asszony ott állt az előbbi helyen és üveges szemekkel bámult utána.

– Magad kell dönts, Éva – mondta Kazimir rekedten, azzal megfordult és a képpel a kezében kilépett az ajtón.

Egy félórát járt fel és alá fent a tengerre nyíló emeleti szobában, ahol a levegőnek még csókillata volt és alig telt ölelések melege lapult a bútorok mögött. Várta Évát. Lehetetlennek érezte, hogy ne jöjjön. Hogy ott maradjon, önszántából, annál a nyomorultnál, annál az aljas patkánynál, aki pénzért vette meg magának a testét, mint ahogy a mészáros egy marhát megvesz a piacon. Nem, ezt lehetetlennek érezte. Ezek után a napok után. Ezek után az éjszakák után. Nem, hajtogatta magában, nem. Képtelenség. Bizonyára csak meg akarja magyarázni a sünnnek, hogy mi történt. Hogy egymásra találtak. Fölismerték egymást, ők ketten és ez ellen a fölismerés ellen már nem lehet tenni semmit. Aztán majd följön és a nyakába borul. A kicsi Éva. Az ő kis Évája...

Egy fél óráig járt fel és alá. Néha megállt és hallgatózott. De csönd volt a lépcsőn. Néma volt az este is és sötét, csak a tenger zúgott halkán az ablak alatt.

Egyre nyugtalanabb lett. Talán erőszakoskodni mer vele az a gazember? Talán erővel akarja elhurcolni? Nem bírta sokáig.

Föltépte az ajtót és öles léptekkel szaladt le a sötét falépcsőn. A sötétben ott ültek még mindig a halászok, de az étterem üres volt.

– A hölgy, aki itt volt...? – fordult rémülten a halászok felé.

Egy öregebb rendű szakállas ember letette a vörösborral töltött poharat és hüvelykével kifelé mutatott.

– Elment. Az úrral.

A konyhából benyitott a vendéglős és bozontos szemöldökei alól szomorúan nézett Kazimirra.

– Elment – mondta részvétellel – azzal a másikkal. Hja, a nők különösek...

Kazimir kirohant. A falu sötét volt már és néma. Egy futással szaladt az állomásig.

– Ment innen mostanában egy vonat? – kérdezte lihegve az irodában gunnyasztó vasutast.

– Tíz perccel ezelőtt Marseille felé – felelte az és csodálkozva nézett a képéből kikelt lihegő emberre.

– Nem látott egy hölgyet és egy kis kövér urat?

– De igen, Monsieur. Elmentek a vonattal.

Kazimir egy pillanatig úgy állt ott, mint aki körül elsüllyedt a világ. Csak állt és rábámult a vasutasra.

– Valami baj van, Monsieur??

– Nem, nem. Köszönöm.

Megfordult és kitámolygott az irodából. A falu aludt. Csönd volt. És sötétség, sötétség, sötétség. Éjfél lehetett, amikor hosszú, kétségbeesett kószálás után visszaérkezett a vendéglőhöz. Az emeleti vendégszobában égett a lámpa. A szíve úgy el kezdett dobogni hirtelen, hogy meg kellett álljon. „Éva” villant keresztül az agyán a mámoros öröm, anélkül, hogy magyarázatot keresett volna. „Hát mégis! Mégis!” Berohant a kapun. Az ajtó nyitva maradt mögötte. Hármával vette a lépcsőfokokat. A sötétben megbotlott és elesett, de újra talpon volt megint. Feltépte az ajtót. „Éva!” Aztán megállt a küszöbön. Az ágy szélén, szemben a szekrényel egy asszony ült. De nem Éva. Madelaine Julliot.

Mosolyogva ránézett, bólintott, aztán a képre mutatott.

– Gyönyörű. De az ilyesmiért fizetni kell, mon ami. Szívvel, vérrel, étellel: de valamivel fizetni kell.

Aztán, hogy a férfi még mindig ott állt az ajtóban, sápadtan, sötét nézéssel, borzoltan és nem mozdult: kissé szomorú, fátyolos hangon hozzátette, azzal a különös mély alt hangjával.

– Nagy árat kell fizetni néha, igen.

Kazimir lassan, nagyon lassan megmozdult. Belépett, betette maga mögött az ajtót. Mozdulatai fáradtak voltak, csüggedtek, letörtek. Az asszony sóhajtott és lassan fölemelkedett az ágyról.

– Úgy látom, a legjobbkor jöttem – mondta halkan és nagyon melegen, – pedig nem volt egyszerű. Az életben semmi sem egyszerű, mon ami.

Abban az évben Lubovszki Kazimir „Éva” című olajfestménye nyerte el az őszi tárlaton az „École de France” nagydíját. Néhány nappal azelőtt tartották meg Madelaine-nel az esküvőjüket, egészen csöndben, feltűnés nélkül. Éppen csak néhány napilap emlékezett meg erről a „művészet” rovatban és egy félkomoly folyóirat hozta a fényképüket is. Beatrice asszonyon kívül csak Madelaine szalonjának néhány meghitt belső vendége volt jelen a szertartáson. Lubovszki Taddeus egy aranyórát küldött maga helyett és egy csekket a Banque Lyonnaise-hez. Beatrice könnyezett és amikor megcsókolta a menyét, halkan a fülébe súgta:

– Vigyázz reá jól, hiszen még olyan gyerek...

Utána leutaztak Olaszországba és ott érte őket utol a hír, hogy az „Éva” megnyerte a nagydíjat.

Lubovszki Kazimir életében új fejezet kezdődött. Rendezett viszonyok közé került, a féktelen és rapszodikus kicsapongások véget értek. Madelaine okos asszony volt és sokat tapasztalt már az életben. Tudta tartani a gyepelét, anélkül, hogy érezni lehetett volna annak apró, irányító rándulásait. A Julliot-villabeli műteremből padlásra kerültek Madelaine portréi, csupán az az egy maradt ott, amit Kazimir festett róla. Kazimir sokat és rendszeresen dolgozott, tavasszal kiállítást rendezett számára Madelaine és az egyik kompozícióját megvette a Szépművészeti Múzeum. Ezzel Lubovszki Kazimir befutott festő lett.

„Shylock legyőzi Parist”, ez volt a kompozíció címe, amit a Szépművészeti Múzeum megvásárolt. Ezt a képet még Olaszországban festette, nászútjuk alatt. Azon a napon született meg benne, amikor meglátta újra a tengert. A tengert, mely Évára emlékeztette. A maga végtelenségével, a maga színeivel, a maga zúgásával. Ott ment Madelaine mellett, lábuk alatt puhán sercegett a homok, naplemente volt. Kis rojtos szélű hullámok verdesték locsogva a partot, a sziklák háta sötétvörös lett és árnyékuk megnőtt nagyra, feketére: akkor egyszerre csak felsajgott benne valami rettenetes keserűség, akár egy feltépett seb. Mintha hónapok óta hordozott volna magában egy elüszkösödött daganatot s ez a daganat ott egyszerre fölfakadt volna s mérges, keserű váladéka elöntötte a lelkét. Évát látta a tenger hullámai között, a park homokjában, a sziklák alatt: mindenütt Évát. De ez egy másik Éva volt. Egy bűnös, romlott, tisztátalan Éva, egy önmagát áruba bocsátó, meggyalázott Éva, egy minden szépre és jóra gyöngye Éva.

Az asszony valamit észrevehett az arcán, mert puhán a karjára tette a kezét.

– Fáradt vagy? Menjünk inkább haza?

– Festeni akarok – felelte Kazimir rekedten és elfordította a fejét.

Este, a hotelszobában, megcsinálta az első vázlatot. Jobb szélén Heléna, bal szélén Paris. Szépek, tiszták, meztelenek és fiatalok. Köztük a kép közepén, valamivel hátrább, Shylock. Undorító, torz vigyorral hájas arcán, sötét köpenybe burkolva testének ocsmányságát. Egyik kezében gyöngyök, drágakövek, másik keze mohón begömbülő karmokkal nyúl Heléna után. Heléna már nyújtaná Parisnak az almát, de kezének mozdulata megtöri a gyöngeségen s az alma Shylock felé hull. Kétségbeesett iszonyattal néz Parisra, a szája szót akar formálni, de Shylock fekete karmai már csapnak le a gömbölyű váll fehér húsára... már késő. A kikíváncozó szóból talán egy halk kis sikoly lesz csak, talán az sem. A fej megadó mozdulattal lefelé hajlik, a másik kéz esett, védekező mozdulattal igyekszik eltakarni a testet... késő. Az alma a gyöngyök és drágakövek felé hullott és Shylock győztesen vigyorog.

Ez volt az a kép, amit fél évre rá a Szépművészeti Múzeum megvett. Heléna arca Évára emlékeztetett, Parisban sokan Kazimirt vélték megtalálni. Shylock puffadt arcában mindenki ráismert Pohrisch Gottfriedre, a Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonzern

vezérigazgatójára. Néhány élclap meg is emlékezett erről. Ezeket a lapokat megjelenésük után a Pohrisch-bankház sietett összevásárolni, azonban ezzel csak növelték a botrányt. Egy fél évig még beszéltek a dologról, aztán rendre megfeledkeztek róla. Egy év múlva aki a Szépművészeti Múzeumban megállt a kép előtt, már nem is gondolt arra, hogy létezik egy Pohrisch Gottfried is ezen a földön. Csak a képet látta és érezte, hogy szép. És döbbenve érezte azt is, hogy igaz.

Madelaine figyelmeztette Kazimirt először arra, hogy rendkívüli hajlama van a portréra. Hogy képeinek legerősebb oldala mindig az arc és a jellem. Kazimir kísérletezni kezdett és hamarosan rájött, hogy Madelaine-nek igaza van. Portréi kitűnően sikerültek. Addig, amíg maga választotta ki a modelljeit. Mikor már divatba jött és a közélet kiválóságai egymás után keresték föl megrendeléseikkel, valamint azok is, akiknek bőven volt pénzük arra, hogy a divat után fussanak: gyakran előfordult, hogy egy-egy képe nem sikerült. De ezt csak ő és Madelaine tudták és talán néhány műbíráló. A divat után hóborodott gazdag polgároknak mindegy volt, csak Lubovszki-portré legyen. A sikert nem lehetett megállítani, még a legkontárabb mázolásal sem.

Kazimir nagyon jól tudta, hogy mindezt Madelaine-nek köszönheti. Az asszony mestere volt az adminisztrációnak. Valami mély, hálás barátságot érzett iránta, ami nem volt egészen szerelem, de több is lehetett annál. Egyszerűen szüksége volt Madelainere, mint a kenyérre a mindennapi életben. Természetesen akadtak azután is kisebb-nagyobb szerelmi fellángolásai, futó kalandjai, melyek könnyen botrányra vezethettek volna. Azonban Madelaine mindannyiszor megtalálta a módját annak, hogy kellő tapintattal és ösztönös finomsággal áthidalja ezeket az epizódakadályokat, annyira, hogy semmi bántó emlék nem maradt vissza utánuk. Madelaine okos asszony volt. Volt türelme kivárni, amíg egy-egy ilyen eset után maga Kazimir tért vissza hozzá, enyhe lelkiismeret-furdalással. Ezeknek a fellángolásoknak egyedül maradandó nyoma minden esetben egy-egy remekül sikerült kép, vagy portré maradt, ami mind hozzájárult Kazimir hírnevének emeléséhez. Tizennégy évi házasságuk időszaka – Madelaine okos vezetése alatt – egyetlen emelkedő ív volt Kazimir pályáján. Mikor Madelaine 1938-ban, ötvennégy éves korában meghalt – rövid betegeskedés után, váratlanul, ízlésesen és szépen, méltón egész életéhez – Kazimir negyvenegy éves volt még csak s Európa egyik legismertebb portréfestője. A temetés decemberben volt és Kazimir Itáliából, nászútjuk helyéről hozatott egy repülőgépre való piros rózsát, amit kosárral szórtak a ravatal köré és a sírra. Beatrice asszony ugyancsak repülőgépen jött el a temetésre Varsóból, ahol Lubovszki Taddeus halála óta egyedül élt az öreg házban kutyái, macskái és emlékei között, mint egy fehérhajú, törekeny kis rokokó-dáma és amikor a temetés után magukra maradtak a Rue Etienne-beli villában, Kazimir az ő vállán sírta ki bánatának első könnyeit. Aztán összecsomagolta fontosabb holmiját, a villát lezáratta és elköltözött az anyjához Varsóba.

Néhány szép, meghitt hangulatú hónapot töltöttek el együtt, anya és fia. Kazimir nem dolgozott azokban a hónapokban. Nagy sétákat tett, néha felrándult pár napra a hegyekbe, de ecsetet nem vett a kezébe. Így telt el a tavasz. Nyár elején megszállta hirtelen valami mohó nyugtalanság. Párizsba utazott. Onnan Olaszországba. Onnan Bécsbe. És akkor találkozott össze Reginával.

Egészen hétköznapi módon kezdődött. A festőművészeti főiskola egy kis bankettet rendezett a tiszteletére, amiről a lapok is megemlékeztek, sőt néhányan közölték első díjnyertes festményének a fényképét is, a „Naposzó leány”-t, amelyik a főiskola halljában függött. A bankett után, amikor néhány professzor társaságában lefelé haladt a lépcsőn, meglátott egy nőt, aki a lépcső alatt állt, mintha várt volna valakire. Egyszerű, kispolgárian öltözött nő volt, rövidlábú, hízásra hajlamos típus, úgy harminc és negyven között. Mikor a lépcső aljában a professzoroktól elbúcsúzott, a nő gyámoltalan lépést tett feléje.

– Keres valakit? – kérdezte Kazimir jóindulatú udvariassággal.

Az asszony elpirult és néhány gyors, apró lépéssel közelebb jött.

– Nem ismer meg, Lubovszki úr?

Kazimir figyelmesen, összehúzott szemöldökkel nézte néhány pillanatig, aztán megrázta a fejét.

– Ne haragudjon ...

– Regina vagyok – mondta az asszony és kicsit szomorúan elmosolyodott – a Kelmpergasseből, ahol lakni tetszett... a kis Regina... akkor még kis Regina voltam...

– A kis Regina? Aki ennivalót hozott mindig? Nahát, ez igazán kedves... de régen is volt az, Reginácska...! A mama még most is annyit veszekszik a lakóival?

– A mama nem veszekszik már – felelte a nő csendesesen – a mama meghalt. Hat éve már.

– Bocsásson meg...

Néhány pillanatig hallgattak.

– Csak azért jöttem – kezdte el egy idő múlva újra az asszony – hogy lássam néhány percet. Nem akarom zavarni.

– Dehogyan zavar – felelte Kazimir és megvillogtatta a fogait. – Jöjjön, üljünk le valahova és beszéljünk! Megiszunk hozzá egy üveg jó bort. Jöjjön! Ezek a mütudósok mind antialkoholisták, az embernek kiszárad a torka közöttük!

– Milyen szép, hogy most is úgy tetszik még nevetni, mint akkor – mondta Regina halkán és a szeme megkönnyesedett.

Aztán ültek egy csöndes kis vendéglő félreeső sarokasztalánál és néhány pohár bortól az asszony nyelve megoldódott. Elmondta, hogy férjhez ment egy géplakatoshoz, három gyermeke van, az urának nem megy valami jól, mert beteges, de azért élnek... elmondta, hogy mennyit leselkedett a kulcslyukon, amikor Kazimir bent meztelen nőket festett, hogy utálta őket, szerette volna a szemüket kikaparni... elmondta, hogy hogyan szedte föl a képet, azt a bizonyos képet az utcáról, hogy dugdosta a szekrényében, hogyan jöttek el egy fél év múlva mindenféle úriemberek és keresték... és ő nem akarta elárulni, hogy nála van, de Herta a szomszédból, a barátnője, bosszúból megsúgta valakinek... de ő nem akarta még akkor sem odaadni, csak amikor megmondták, hogy ebből Lubovszki úrnak nagy dicsősége lesz, csak akkor adta oda a képet, de utána egész éjszaka sírt... és hogy ne haragudják, amiért ennyi butaságot beszél össze-vissza, de régi dolgok ezek és jólesik most ennyi év után beszélni róluk...

Kazimir nem haragudott. Egy kis halvány szomorú mosollyal a szája szélén hallgatta az asszony hangját és újra föltámadtak benne a régi bécsi emlékek. Melaine, a műlovarnő... a cirkusz... a nyálás csókú kis Margot... a sajtóhéj reggelik, az éhezések, a nagy ivások... a Rosengasse és Éva... igen, Éva...

Hirtelen fölkapta a fejét és félbeszakította az asszonyt.

– Jöjjön – mondta – még el kell menjünk valahova.

Taxiba ültek.

– Rosengasse – mondta a gépkocsivezetőnek.

Az hátrafordult.

– Melyik szám?

– Egyik sem. Az utca elején álljon meg. Várjon itt – mondta, amikor kiszálltak.

Első benyomása az volt, hogy semmi sem változott. Ugyanazok a házak álltak kétoldalt, ugyanazok a kerítések szegték a kerteket. Megismerte a fákat. Egy-egy erkélyt. Különös volt. Mintha nem is telt volna el tizenhét év. Mintha...

– Nézze – súgta fojtottan és megfogta Regina kezét – itt kezdődött. Ő ott bent teniszezett, én itt álltam és néztem. Aztán fütttyentettem, így...

A hang ijesztően hasított végig a csenden, néhány fa megborzongott tőle és halk sárga levelek hulltak.

– Csak akkor nyár volt, Reginácska, nyár...

Keserű őszi avarszag súlyosodott a nyirkos levegőre, levelek hulltak, ősz volt. A tenispálya üresen és gazdátlanul ásított és látni lehetett, hogy fű lepte be. Régen nem használta senki. Fű nőtt ki az utak kavicsa közül is, a kert gondozatlan volt és elhanyagolt. A tizenhét év mégis eltelt, gondolta, eltelt.

– Várjon itt egy percig – mondta hirtelen – nem haragszik, ugye?

Az asszony szótlanul megrázta a fejét és a tekintete fátyolos lett.

Kazimir benyitott a kerti kapun. A kavics csikorgott a lába alatt. Egy-egy sárga juhar levél keringve hullott alá a fákról. Gyom lepte ágyások szomorkodtak. A csöngetésre egy öreg szakácsnőforma asszony nyitott ajtót.

– Van itthon valaki?

Az asszony bizalmatlanul mérte végig.

– Az úr fent van.

Elővette a névjegyt.

– Kérem, jelentsen be.

Az asszony megtörölte kezét a kötényébe, aztán átvette a névjegyet.

– Tessék várni – mondta barátságosan és bement a házba.

Egy idő múlva visszatért.

– Tessék bejönni.

Kazimir körülnézett az ismerős házban. Hogy megváltozott minden, gondolta. Minden megváltozott. A bútorok kopottak voltak és öregek. Por és rendtlenség mindenütt.

– Tessék... – mondta az asszony és kinyitott egy ajtót.

Magas támlájú karosszékben egy ráncos arcú kopasz öregúr ült. Lötyögött rajta a ruha, ahogy sovány kezét feléje nyújtotta. – Kedves, igazán kedves... – motyogta egy vértelen öreg száj – üljön le, kérem... oda, oda... jaj, tudja, mikor az ember megöregszik és egyedül marad, az élet már semmit sem ér, semmit.

– És Éva...? – szakadt ki Kazimirtól ijedten a kérdés.

Az öregúr színtelen szemei döbbenve néztek rá.

– Nem tudja...? Szegény leányom... megölte volt magát... lent Görögországban... sok éve már annak... mikor is...? Tudja, az ember már nem méri az időt sem, már az is csak telik és telik... minek is él az ilyen öregember még, nem igaz...?

Nem tudta volna elmondani később, hogy miről beszéltek még. Talán mondott egy-két konvencionális szót, de lehet, hogy azt sem. Mikor kijött a házból, úgy érezte, mintha maga is megöregedett volna hirtelen. Mintha valamit elvesztett volna, valamit, ami nem volt az övé, de mégis az övé volt, mert gondolni tudott reá, emlékezni. Mintha az egész múlt és az egész Rosengasse elsüllyedt volna valami feneketlen mélységbe és ő csak a régi emlékezések árnyképeit látná maga előtt, a kertet, a házat, a begyöpösödött tenispályát ott lent... de mindezt olyan valószínűtlen messzeségből, mintha valójában nem is létezett volna soha. Éva, gondolta görcsös rémülettel, Éva... aki valamikor itt a tenispályán nyúlánk fiatal testtel szökött a fehér labda után... hogy ez az Éva... jaj, gondolta, jaj... az a szép, karcsú test ott a tengerparton...

Valaki melléje lépett és megfogta a karját. Egy ijedt kis hangocska súgta:

– Történt valami...?

Mintha akkor nyitotta volna ki a szemét, úgy nézett körül. Élesen, tisztán látott mindent. Az utcán állt. Az ismerős utcán. Mellette egy asszony. Persze, Regina. A vízbefülők mozdulatával markolta meg az asszony kezét és belekapaszkodott.

– Jöjjön – lihegte – jöjjön. Itt rettenetes.

Szinte futott vele. A taxi még ott várt a sarkon.

– Park hotel – mondta és a fogai hangosan összekocantak a szavaknál. Reszketett.

– Az Istenért, mi történt? – kérdezte az asszony és rémült szemekkel kutatta az arcát. Ránézett.

– Meghalt... – hörögte – érti? Nincs többé. Meghalt.

És az arca borzalmas volt. Sápadt és borzalmas.

A szálloda előtt gépiesen fizette ki a kocsit. Az asszony búcsúzni akart.

– Nem – mondta a festő és didergett – ne hagyjon magamra...

Szorosan fogta a kezét, úgy vitte föl az emeletre. Szinte menekült vele. A szobaajtót még betette maga mögött, aztán nekidőlt a hátával, mint aki utolsó erejéből is kifogyott és üveges, merev szemekkel nézett a megrettent asszonyra. Néhány pillanatig így állt mozdulatlanul, aztán meg-megránduló ajkai szavakat formáltak és dadogva lökték bele a csöndbe:

– Meghalt... érti? Elrothadt... a húsa. Megették a férgek... a szemét... az ajkait... érti? Nincs többé, nincs...

Aztán hirtelen megvonaglott az egész hatalmas test és mint egy szörnyű, megkínzott állati üvöltés, úgy szakadt föl belőle a zokogás.

Regina az egész éjszakát ott töltötte mellette. Ez volt életének a nagy éjszakája. Régi kislány-álmainak megvalósulása, szűk kis hétköznapi asszonysorsának beteljesülése.

Simogatta a haját, lecsókolhatta a könnyeit, hozzá simulhatott, vigasztaló szavakat suttoghatott a fülébe. Testét-lelkét odaadta volna, de érezte, hogy ennek a csodálatos, nagy, furcsa embernek egyik sem kell. Így hát csak a szívét adhatta, kis puha, alázatos szívét.

Levetköztette, ágyba fektette, dunyhákkal takarta be vacogó testét és virrasztott mellette szelíd, szomorú hűséggel. Reggel felé az idegláz megszűnt és Kazimir mély álomba merült. Mikor fölébredt, dél volt már szinte. Körülnézett és első pillanatban nem tudta, hogy hol van. Aztán lassan eszébe jutott minden. A Rosengasse, az öregember a karosszékben, Éva... Sokáig feküdt úgy mozdulatlanul, hanyatt és gondolkozott. Aztán hirtelen eszébe jutott, hogy valaki volt még a szobában, egy kis szürke asszonyka. Regina, persze. Körülnézett, de a szoba üres volt. Érdekes, gondolta, itt hagyott. Persze, ura van. Géplakatos. És három gyermeke. S az ura keveset keres, mert beteg...

Megfürdött, megborotválkozott és felöltözött. Lement az étterembe és jó étvágygal, sokat evett. Utána taxiba ült és volt lakásához hajtatott, a Kelpnergassera. Reginát kereste. A házban nem ismerte senki. Végül akadt egy öregasszony a szomszédban, aki tudott arról, hogy valóban élt ott a házban sok évvel azelőtt egy leány, akit Reginának hívtak, de férjhez ment egy géplakatoshoz. Tudta a géplakatos nevét is és azt, hogy hol volt a lakásuk.

Kazimir följegyezte a nevet és a címet, visszahajtatott a szállodába, összecsomagolta a holmiját és még aznap elhagyta Bécset. Másnap párizsi bankja útján átutaltatott egy hatalmas összeget Regina Müller asszony címére, Wien, Gänsestieg 24. Egy hét múlva az egész ügyre nem emlékezett többé. Nyugtalan hírek keringtek mindenütt, az emberek háborúról beszéltek. Néhány napot Párizsban töltött, aztán visszatért Varsóba. Az anyja virággal várta a repülőtéren. Úgy borultak egymás nyakába, mint a szerelmesek, akik évek óta nem találkoztak. Néhány hétre rá kitört a háború és a németek az oroszokkal együtt kettéosztották Lengyelországot.

Az első zürzavaros napokat ott véselték át a lakásban. Beatrice kissé gyöngélkedett és Kazimir egész nap az ágya mellett ült, felolvasott neki vagy elbeszélgetett vele, vagy csak éppen ott ült és kinézett az ablakon. Az utcákon lövöldöztek, német páncélosok dübörögtek át és a házakban civilbe öltözött lengyel tisztek bujkáltak.

Egy német őrnagyot szállásoltak be hozzájuk. Száraz, sovány ember volt az őrnagy, szögletes és pattogó hangú. Első perctől kezdve érezte mindenkivel, hogy ő német, a megszálló, az úr. Az első két hétben nem volt vele különösebb baj. Kitértek előle, apró komiszkodásait igyekeztek nem észrevenni. A harmadik héten benyitott Kazimirhoz, a műterembe. Nem kopogott, csak benyitott. Kazimir a pamlagon hevert és olvasott. A német megállt a műterem közepén és szemei végigjárták a falakat.

– Egész rendes dolgok – mondta keményen és katonásan – mi, németek mindenkinél jobban értünk a művészethez, ezért különösen kitüntetésnek veheti, amit mondok. Hallottam, hogy ön portrékat is fest? Igaz?

– Igaz – felelte Kazimir, anélkül, hogy letette volna kezéből a könyvet.

– Akkor fessen le engem. Mikor kezd neki?

Kazimir fölnevezett a regényből, megnézte jól az őrnagyot tetőtől talpig.

– Magát nem festem le – állapította meg nyugodtan.

A német megütközve meredt rá.

– Nem? Miért nem?

– Mert én csak olyan modellt festek, aki nekem rokonszenves.

– És én talán nem vagyok önnek rokonszenves?

Az őrnagy hangja fenyegető volt, de Kazimirt legkevésbé sem izgatta ez.

– Nem – felelte nyugodtan, szinte közömbösen – az olyan ember, aki nem kopog az ajtómon és nem köszön, amikor belép a szobámba, már elvből sem lehet rokonszenves. Az olyan okosan teszi, ha kimegy újra magától, mielőtt kidobom.

Kazimirt másnap letartóztatták összeesküvésben való részvétel címén.

A börtönben csupa előkelő lengyel urakkal került össze, akiknek minden bűnük az volt, hogy jó lengyel hazafiak maradtak akkor is, amikor Lengyelország már megszűnt. Beatrice asszony mindent elkövetett fia kiszabadítása érdekében. Még az ágyból is kikelt, bár öreg háziorvosa a legszigorúbban eltiltotta ettől és kihallgatást kért a parancsnoktól tábornoktól. Órák hosszat várakoztatták más asszonyokkal együtt a hideg kaszárnyafolyosón, de a kihallgatást mégsem kapta meg. Kapott helyette egy kétoldali tüdőgyulladást, mely ágyhoz szögezte megint. Néhány nap múlva komplikációk állottak be és rövid agónia után meghalt.

Kazimirknak egy tizenkét éves lengyel suhanc súgta meg az anyja halálát, a rakodó pályaudvar sínei között. Ott dolgoztak a többi foglyokkal együtt. Az volt a feladatuk, hogy összelapátolják és eltalicskázzák azt a büzlő emberi trágyát, amit a veszteglő német katonavonatok hagytak ott maguk után. Kazimir éppen egy ilyen talicskát tolt végig a sínek között, amikor a kis suhanc elsündörgött mellette és odasúgta:

– Lubovszki úr... azt izenik magának, hogy az anyja meghalt.

Kazimir megtorpant.

– Mit mondasz?

– Az anyja meghalt... tegnap... egy doktor üzeni, a nevét elfelejtettem...

– Mit állsz ott! Tilos a beszéd! – ordított a sínek végéből egy őr – Mozgás tovább!

A gyerek elszaladt. Kazimir mozdulatlanul állt, villámsújtottan.

– Hé, ember, mi lesz ott! – ordított újra az őr – Fogd a talicskát, te lengyel!

De Kazimir nem fogta meg a talicskát, hanem nehéz, ólmos léptekkel elindult az őr felé.

– Mi a bajod? – kérdezte az gorombán, amikor odaért hozzá.

– Meghalt az anyám – mondta tompán a festő. – Meghalt.

Valami olyan mérhetetlen sötét fájdalom volt a hangjában, hogy az őr megdöbbsent tőle és lehajtotta a fejét.

– Az baj – mondta halkán – öreg volt már? Beteg?

– Meghalt – ismételte a festő. – Meghalt. Az anyám.

– És te? – kérdezte egy idő múlva a német – el akarsz menni a ravatalához?

– Igen.

– Az nehéz. Az nagyon nehéz.

Szótlanul álltak, szemben egymással.

– Akkor lőjön agyon – mondta Kazimir lassan és a szemében keserű elszántság sötétlett – lőjön agyon, de én akkor is elmegyek...

– Ide figyelj – súgta az őr és óvatosan körülnézett – ha ott a vagonok között el tudsz tűnni... de a felelősség a tied... és este, számoláskor, itt kell légy megint...

Aztán ott állt a ravatal mellett. A gyertyák égtek s Beatrice – finom kis fehérhajú dáma – aludt szelíden, még talán mosolygott is, néha úgy tűnt. Virág nem volt semmi, csak két zöld fenyőkoszorú. Egy az öreg orvostól, egy az öreg komornától. Kazimir ott állt az anyja fejénél, úgy, ahogy a munkából elszökött, piszkos ruhában, rossz szagú cipőben, állt és nézte a kicsi alvó mamikát és egyetlen tompa sajtós volt benne minden. És arra gondolt: meg kellene most halni vele együtt, vele együtt...

Valaki egy széket tolt oda és ő leült a székre. És arra gondolt: le kellene festeni mamikát. És arra gondolt: lefestettem az életben száz és száz asszonyt, de mamikát soha. Miért? Miért, hogy éppen a legkedvesebbet, a legszebbet nem? Miért? Az ember annyi mindenre gondol az életben, csak arra nem, ami fontos. Az ember képeket fest, mindenről, mindenkiről, csak éppen arról nem, aki a legtöbb, aki a legfontosabb, aki a legszebb. Miért?

Átszaladt a műterembe, behozott állványt, festéket, mindent. Az állványt odavitte közel, egészen közel a mamika fejéhez. A ravatal lábánál égő két gyertyát maga mögé állította és festeni kezdett. Hogy mennyi ideig dolgozott a képen, nem tudta. Néha nyílt az ajtó, valaki halkán bejött, aztán kiment megint. Egyszerre csak készen volt a kép. Mamika ott feküdt piros rózsák között, bársonyos pillájú lehunyt szemekkel, csillogó fekete hajjal, fiatalon, csodálatos fiatalon, szép szelíd mosolyával ívelt ajka körül és aludt. A régi mamika, az emlékek örök fiatal mamikája. Halált játszott, mosolygott, aludt. De csak játék volt az egész, semmi egyéb, csak játék.

Ezt a képet később egy német ezredes találta meg az üresen maradt Lubovszki-házban és hadizsákmányként Hamburgba vitte. Onnan öt év múlva egy angol százados ugyancsak hadizsákmányként tovább vitte Liverpoolba. Később egy műgyűjtő vette meg árverésen négyezer font sterlingért. De erről már Lubovszki Kazimir mind nem tudott.

Őt a temetésen fogták el, másnap. Hat géppisztolyos katonát küldtek ki érte egy altiszt vezetésével. Az altiszt akkor érkezett, amikor a koporsót leengedték a gödörbe. Megállította az embereit, tisztelgett a koporsó előtt és várt. Megvárta, amíg Kazimir lehullatta a tátongó fekete mélységbe az első fagyott göröngyöt. Akkor mögéje lépett és megérintette a karját.

– Jöjjön. Jobb, ha most eljön...

Kazimir ránézett. Meredten nézte egy ideig a német altiszt sápadt, sovány arcát, aztán tompán megkérdezte:

– Ugye... ő már nincs itt? Ez csak... egy koporsó, ugye?

Az altiszt nyelt egyet, aztán bólintott.

– Nem – mondta halkán – ő nincs itt. Nem marad itt, egyedül a földben. Az anyák velünk jönnek, akárhova megyünk. Én tudom. Az én anyám is meghalt.

Kazimir még egyszer lenézett a szürke gödörbe, szeme végigfutott a temetőn, a hólepte sírokon, a mozdulatlan fenyőkön, aztán sóhajtott, megfordult és szó nélkül megindult a katonák között. A pap a sír fejénél összetette a kezét, fölnézett az égre és úgy mondta:

– Uram, Te ezt nem akarhatod...

És mégis úgy történt minden továbbra is, ahogy a pap szerint Isten nem akarhatta.

Lubovszki Kazimirt elítélték szökés miatt. Hogy azelőtt még nem is volt elítélve semmiért, csak éppen fogva tartották, az nem érdekelte a hadbírákat. Tíz napi éheztetéssel egybekötött magánzárkát kapott, utána sok más lengyellel együtt marhavagonba rakták és elindították Németország felé.

A határállomáson kiáltották a nevét. Az állomásfőnök belső szobájában egy fiatal hadnagy várta, rózsás arcú, kék szemű gyerek.

– Ön Lubovszki, a festő?

– Igen.

A hadnagy tiszta gyerekszeme borzadva nézte végig a szakállas, toprongyos embert.

– Borzasztó – mondta és megrázta a fejét. – Tessék helyet foglalni. Parancsol egy cigarettát...?

Aztán elmondta, hogy az átvételi listánál bukkant rá véletlenül a nevére. Hogy ő is festő, Münchenben tanult, később átment Párizsba is, ott gyakran volt alkalma gyönyörködni a Lubovszki-festményekben. Különösen a „Shylock legyőzi Parist” című kompozíciója volt nagy hatással rá. Búcsúzásnál azt mondta:

– Megpróbálok tenni valamit. Egy kis parasztudvara van anyámnak Bajorországban, talán sikerülni fog, hogy oda utalják ki...

Sikerült. Két hetet töltött Drezda mellett egy gyűjtőtáborban és akkor vonatra tették újra, Bajorország felé. A kis parasztudvar, ahol a fiatal német festő anyja élt, Staubing mellett volt, egy domboldalon. Alatta alig két kilométernyire szegényes kis falu. Mögötte az erdő. Az egész udvar kicsike volt: egy fehérre meszelt épületből állt mindössze, melynek fele lakóház volt, fele istálló és padlás. A bejárattal szemben ott áll a csorgókút és a trágyadomb. Az ablakban virágcserepek voltak, az istállóban egy tehén és két ló. Valami tizenöt hold föld tartozott a házhoz, több nem. S egy darabka erdő.

Az öregasszony – egy sápadt, hajlott hátú, szemüveges anyóka – nagy szeretettel fogadta Kazimirt. Már tudott arról, hogy jönni fog, a fia megírta. Csak bólogatott, amikor a rendőr és a Bürgermeister elmagyarázták, hogy ezt a lengyelt az állam küldi pótlásul a fia helyett, hogy legyen, aki a gazdaságban elvégezze a munkát. S hogy ha a lengyel engedetlennek, vagy restnek bizonyul, hát csak jöjjön és jelentse, mert majd ellátják a baját. Aztán mikor a hivatalos személyek elmentek, kedvesen kezet nyújtott Kazimirnak és felvitte egy kis emeleti szobába, ahol fia szokott volt lakni, amikor hazajött s ahol ettől kezdve Kazimir szállása volt. A kis szobácska ablaka az erdőre nyílt, csönd és béke volt körülötte és Kazimir arra gondolt: milyen bolondok az emberek. Háborút csinálnak, mikor a világ tele van békességgel. Gyűlölködnek, amikor a világ tele van szeretettel. Bizony, bolondok az emberek.

A házban egy leány is volt, egy erős, egészséges, fejlett tizenhat éves leány, barna és kicsattanó. Ő járt a lovakkal, dolgozott reggeltől estig, mint egy férfi. A fiatal német festő húga volt az a leány és Anninak hívták. Egyedül végzett mindent, mert az öregasszony beteges volt. Alig ötven éves, mégis hetvennek látszott legalább. Anni nagyokat nevetett eleinte Kazimir ügyetlenségén, ahogy az állatok körül mozgott, ahogy a baltát, vagy a fűrészszéket a kezébe vette. Ingerkedett vele, mint a hancúrozó utcakölyök, amelyik nem fér a bőrébe. Néhány hét alatt azonban belejött Kazimir is a földdel, fával és állattal való munkába, az arca újra kitért, megbarnult, jókedve visszatért. Tetszett neki ez a nyers, félvad élet, ahol izmainak erejét kedve szerint használhatta. Nagyokat nevetett, széleseket kurjantott szántás közben a lovakra és úgy érezte magát, mintha paraszt lett volna örökké.

Nyáron történt, szénagyűjtéskor, hogy a leány egy pillanatra átölelte a nyakát. Nem is szándékosan történt, csak véletlenül. A leány fent állt és rakta a szekeret. Kazimir pedig villával adogatta föl a szénát. Anni valahogy túlságosan a szélire lépett, a laza széna utánaengedett a súlyának, megcsúszott és zuhanni kezdett. Kazimir odaugrott és elkapta. A leány kezei önkéntelenül átölelték a nyakát és néhány pillanatig úgy tartották, szoroson. Kazimir érezte kezében a forró leánytestet, érezte a gömbölyű, erős karok szorítását, arca odaért a fiatal mellék rugalmas halmaihoz, melyeket csak egy könnyű, fehér vászoning takart és valami könnyű szédülés járta át. Karjai megrándultak, mintha még erősebben akarná magához szorítani a leányt. Aztán hirtelen elengedte. A leány még egy pillanatig ott csüngött a nyakán, kissé hátrafesztette magát és csodálkozó szemmel nézett az arcába. Aztán leugrott a földre.

– Ügyetlen voltam – mondta nevetve és elvörösödött.

Kazimir elfordult és villájával gyűjteni kezdte tovább a szénát, mintha semmi sem történt volna.

De ez a kis mozzanat azért valamiképpen mégis nyomot hagyott bennük. A leány attól kezdve elfogódottabb volt és nem is tréfálkozott vele annyit. Kazimir pedig rádöbbsent arra,

hogy szüksége van valakire. Egy társra. Egy nőre. Akinek a kezét megfoghassa, akinek a szemébe nézhessen, akit vad örömmel magához szoríthasson. Aztán elkövetkezett az aratás.

Ez volt talán a legfárasztóbb munka, amit Kazimir valaha végzett. Derékig meztelenül a forró napon, reggeltől estig. Ő kaszált, a leány gyűjtötte és kötötte a kévüket. Délben az öregasszony kihozta az ebédet, beült velük az árnyékba és megvárta, amíg ettek. Aztán elment megint és ők újra magukra maradtak, kettesben a forró búzamezővel, a nyárral s a munka ritmusában mozgó testük hajlékony erejével.

A harmadik napon történt, este. Alkonyodáskor befejezték a munkát, hazamentek és megvacsoráztak. Közben besötétedett és később feljött a hold. Szinte telihold volt. Kazimir kiállt az ajtóba, nézte az aranypárába burkolt világot és egy idő múlva hátraszólt a konyhába.

– Megyek és kaszálók még egy keveset. Most jó hűvös van. Inkább pihenek holnap délben.

Leakasztotta a kaszát és megindult. A gyeput fűszálain csillogott a harmat. Az erdőszélen őz riasztott. Tücskök ciripeltek a tarlókon s az érett gabonaföldek langyos jó szaga puhán lengett az éjszakában.

Kazimir felállt. Halkan sercegett a penge, omlott puhán a rend. A hold arany szálakat szitált ezüstszitából s hűvös harmatszaga volt a csöndnek. Mikor az első rend végére ért, meglátta a leányt. Ott állt a gyeputon, a tábla szélén és nézte a holdat. Kazimir megfente a kaszát és visszament új rendet kezdeni. A leány még mindig ott állt.

– Kötzni akartam, de harmatos nagyon – szólt oda halkan a férfihoz, amikor az elment mellette.

Ahogy félig feléje fordulva beszélt, a hold megszépítette az arcát. Olyan volt, mint egy sejtelmes, tompa színekkel festett kép. Kazimir megállt és nézte:

– Így kell lefesselek – mondta.

A leány halkan, bűgva nevetett és nem szólt semmit. Kazimir megrázkódott.

– Mért nem megy aludni – kérdezte hirtelen, szinte durván.

A leány ránézett. Néhány pillanatig nézte, aztán újra felnevetett.

– Nem tudom – mondta halkan – nem tudom, mi ez... azt hiszem, nagyon szeretlek...

Másnap éjszaka nekikezdett a képnek. Telihold volt. A ház mögött, a búzatarlók szélében dolgozott. Az állvány mögé, egy fatönkre, kitette a lámpást, hogy jobban lássa a színeket. Anni pedig ott állt, fölemelt fejjel és álmodó szemekkel nézett a holdra. Mögötte sejteni lehetett az éjszaka csillogó párái között az erdőt és a hegyeket. Három éjszaka alatt elkészült a kép. Az öregasszony megnézte és bólogatva sóhajtott:

– Igen, igen. Ha hazajön a fiam, örvideni fog. Ha hazajön...

Két nap múlva a Bürgermeister hivatalos levelet hozott föl a tanyára. Az állt a levélben, hogy a német hadsereg egyik hadnagya hősi halált halt Hitlerért. Az öregasszony nem sírt, nem jajveszékelt, még csak nem is átkozta azokat, akik háborúba vitték a fiát. Csak lehorgasztotta a fejét és ült mozdulatlanul, órákon át. Ha beszéltek hozzá csak bólogatott, de nem nézett föl. Aztán lefeküdt az ágyba és azt mondta:

– Most én is meghalok.

És három hétre rá meghalt valóban.

Az az öt év, amit Kazimir Annival kettesben a tanyán eltöltött, életének legbékésebb és legnyugodalmasabb korszaka volt. Bár köröskörül dúlt a háború, a gyűlölet és az emberi gonoszság pusztulást pusztulásra, nyomort nyomorra halmozott: onnan a tanyáról nézve mindez messze volt. Úgy élt mint egy paraszt: hajnalban kelt, korán feküdt. Tenyere megkérgesedett, arca megbarnult, robusztus volt és egészséges. Nagyokat nevetett és játszva kapta vállára a gabonás zsákokat. A szerelem közte és Anni között nyílt volt, tiszta és egészséges. Házasságra egyikük sem gondolt, ahhoz túlságosan kalandosak voltak az idők. Az emberek máról holnapra éltek, a háború törölt szokásokat és konvenciót, senki sem

törődött a mások erkölcsével. Azonkívül a korkülönbség is nagy volt közöttük, ezt érezték mind a ketten. A Kazimir sötét haja őszülni kezdett már.

Néha festett is: egy-egy tájképet, vagy Annit, amint a patakban fürdött. Vagy ahogy a szénát gereblyélte, vagy etette a tyúkokat az udvaron. Ezek a képek mind ottmaradtak a tanyán, amikor Kazimir elment. Nászajándéknak hagyta ott. Később egy amerikai műgyűjtő vette meg valamennyit, elég olcsón: az árukból egy kaszálógépet, egy új szekérszín és egy kisborjas tehén került a tanyára.

A fiatalember, aki Annit feleségül vette, sziléziai menekült volt és 1945 tavaszán került a házba, mint cseléd. Vörös képű, nagy csontú, szőke germán. Abból a békés, jó szándékú fajtából való, amelyik a szorgalmas gazdákat és a tisztességes mesterembereket adja. Kazimir már az első hónapban észrevette, hogy Anni szívesen eltréfálgat Paullal és eltűnődött a dolgon. Rájött, hogy tulajdonképpen azok ketten jobban összeillenek s hogy ő, az öreg legény már mehetne is tovább. Staubing vidéke amerikai megszállás alá került, ő nem volt többé kényszermunkás, hanem DP és nem volt akadály annak, hogy elmenjen. Egy este, amikor az istállóba belépett, meghallotta Paul hangját hátul a takarmánykamrában. Fojtottan beszélt és így nem értette meg a szavát, csak egyetlen szó ütötte meg a fülét: „a lengyel...” Egy pillanatig ott állt az ajtóban, aztán szándékosan zajt okozva lépett be. A beszéd abbamaradt. Egy idő múlva Anni jött ki a takarmánykamrából és kosárban hozta a lovak abrakját. Az arca piros volt és lopva Kazimirt figyelte. Tette magát, hogy nem vett észre semmit. De másnap reggel, fejés után, ezt mondta Anninak. Egész váratlanul.

– Ez a Paul ügyes és szorgalmas ember. Tulajdonképpen feleségül mehetnél hozzá, kicsi Anni.

A leány elvörösödve nézett rá és nem szólt semmit. Délután felelt csak, amikor újra egyedül maradtak egy percre a csűr mögött.

– Nem leszel szomorú, ha én...?

Kazimir erőltetve fölnevetett és magához húzta a leányt.

– Nem, kicsi Anni, nem leszek nagyon szomorú. Talán egy kicsit. De öregemberek már szomorkodhatnak is néha. Nem árt meg nekik.

A leány könnyes szemmel csókolta meg és a következő héten megtartották az eljegyzést Paullal. Az esküvőt már nem várta meg. Vonatra ült, felutazott Münchenbe és jelentkezett a DP-táborban. Ez történt 1946 tavaszán.

Először arra gondolt, hogy visszatér Varsóba. De aztán a Lengyelországból érkező hírek mind jobban elkedvetlenítették. Megpróbált Párizsba jutni, de nem kapott útlevelet. Az élet hihetetlenül megnehezült a háború óta, jóformán nem is tudott eligazodni benne, ő, aki a háború előtt tetszése szerint kószálta végig Európát és mindenütt otthon talált benne: most egyszerre idegen lett. Mindenütt és mindenki számára idegen. Bárhova ment, ellenségesen fogadták, mintha embert ölt volna s legellenségesebbek éppen azok voltak, akik megszokott életéből kirángatták, akik vagyonát elvették és rabszolgát csináltak belőle: maguk a németek. Lenézéssel kezelték lengyel volta miatt és gyűlölettel néztek reá, mintha csak szándékosan jött volna Németországba, hogy elegye előlük az ételt és elszívja előlük a levegőt. Megpróbált hozzájutni Párizsban maradt vagyonához, de kiderült, hogy zárolták. Mert idegen. Mindenütt ez a szó: idegen, ő, aki még néhány évvel azelőtt minden országban otthon volt, most egyszerre idegen lett mindenki számára.

A DP-tábor életét sem bírta két hónapnál tovább. A szennyet, a gorombaságot, az apró öncsinálta tisztviselőcskék kényuraskodását. Megfestett néhány képet s elvitte a júniusi tárlat rendezőségének. Ott nagyon udvariasan bántak vele, de sajnálkozva jelentették ki, hogy a tárlaton csak német festők képei szerepelhetnek. Mért nem megy az amerikaiakhoz? – kérdezték – ma az idegenek az urak Németországban.

Az első amerikai, akihez bejutott – egy captain – le sem vette lábát az asztalról, amikor bekopogott hozzá.

– He? – fordult oda a köszönésre és tovább rágta a rágógumit, mint egy kérődző ökör.

Kazimirnak kimondottan egy kérődző ökör jutott az eszébe és majdnem ránevetett az amerikaiira, azonban gyorsan összeszedte magát, mert kellett már nagyon a pénz. Kicsomagolta a képet, amit magával hozott és megmutatta. Egy sötét színekben készült kompozíció volt: egy asszony, rongyos, tépett estélyi ruhában, mezítláb megy az országúton, batyúval a hátán és kézen fogva vezet egy gyermeket. Körülötte hideg szürkeség, sár, házromok, gépkocsironcs, kietlen, elpusztított világ. Az amerikai nézte a képet, aztán azt mondta:

– He! Maga festő?

– Igen – felelte Kazimir.

– Tud-e festeni egy levelezőlapot, melyen két galamb csókolódzik és alattuk virágokból van kirakva ez a név, hogy Ellen?

Kazimir megnézte a captaint, megnézte jól a lábait az asztalon, a képet újra gondosan becsomagolta, fejébe nyomta a kalapját, és azt mondta:

– Nem, azt én nem tudom megcsinálni. Ahhoz hiányzik belőlem a kultúra. Ellenben tudnék csinálni egy másikat, amelyiken egy rágógumit kérődző ökör kihugyozza Európa térképére a maga nevét! Ezt azután hazaküldheti nyugodtan.

Az amerikai kiköpte a rágógumit, leszedte a lábait az asztalról, fölállt és elkezdte feltúrni az inge ujját. Kazimir rávillogtatta a fogait és ő is feltúrta az inge ujját. Fél perc múlva az amerikai feküdt. Kazimir várta a letartóztatást, de nem az történt. Az amerikai százados föltápáskodott a földről, megdörzsölte az állát, majd vigyorogva odalépett hozzá és megveregette a vállát.

– Okay, old boy. Éppen keresünk egy bokszt-trainert a garnison számára. Nem vállalná el ezt az állást?

Elvállalta. Teljes ellátást kapott az amerikai tisztí étkezdén és naponta negyven cigarettát. Húszat elszívott belőle, húszat eladott feketén és így pénzben sem volt hiány. Bár pénzzel nem sokat lehetett kezdeni még akkor Németországban.

Két hónapig dögönyöztette magát az amerikai tisztekkel. Vidám, derék fiúk voltak, probléma nélküliek és egészségesek. Egészen megkedvelte őket. Magukkal vitték kirándulásaikra, pajtásként kezelték, nem is volt velük semmi baj, csak... Csak éppen néha eszébe jutott Lubovszki Kazimirnak a múlt. Amiről ezek a fiúk nem tudhattak semmit. Ők csak a romokat látták, a kopott, leszegényedett embereket az utcán, akik sietve ugrottak oda, ha valamelyikük unottan eldobott egy félig elszívott cigarettát, csak a sápadt, sovány arcokat látták és a nyomorúságot és azt mondták: ez Európa. De Kazimir tudta, hogy van egy másik Európa is, amit nem lehetett sem bombákkal elpusztítani, sem kiéheztetni és hogy ez az Európa él tovább valahol. Múzeumokban és eldugott padlásokon, pincelakásokban és sápadt emberroncsok homloka mögött és hogy ez az Európa azt jelenti, hogy ő, Lubovszki Kazimir, nem csupán izomrostokból áll, melynek értéke az ütések erején múlik, hanem egyébből is. Képekből, amiket megfestett és képekből, amiket még nem festett meg, de amelyek ott nyugtalankodnak benne valahol a gondolatai mögött és nem engedik, hogy maradéktalanul elégedett lehessen ezek között a barátságos, vidám fiúk között, akik a barbár jó szándékú tudatlanságával járkálnak egy ezer esztendő kultúra romjai között, akár a gyerekek.

A második hónap végén történt, hogy egy este az étkezdében egy ősz hajú úr lépett oda hozzá ezredesi egyenruhában.

– Ha jól hallottam, magát Lubovszkinak hívják? – kérdezte az ezredes.

– Igen.

– Rokona önnek a festő Lubovszki?

– Valamennyire – felelte Kazimir mosolyogva. – Én magam vagyok az.

Az ezredes csodálkozva nézett rá.

– Ön? Azt mondták nekem, hogy ön bokszedző?

– Most igen. Azelőtt festő voltam. Ez a győztes háború eredménye.
Kissé gúnyosan mondta ezt, és az ezredes összeráncolta a homlokát.

– Maga festette azokat a képeket Párizsban? – kérdezte gyanakodva. – A maga felesége volt Madelaine Julliot?
Kazimir bólintott.

– Hihetetlen – csóválta a fejét az ezredes – és most már nem fest?
– Egyelőre az izmaimra van szükség csak – felelte mosolyogva, de a mosolya keserű volt. Az ezredes karon fogta és elvitte egy félreeső asztalhoz.

– Én Roger Hill vagyok – mondta – műkereskedő New Yorkban. Szeretnék néhány képet venni magától. Vannak képei?
– Van néhány – felelte a festő – a szobámban a szekrény mögött. Mondom, a honfitársait nem a művészet érdekli, hanem a bokszt.

A műkereskedő megvakarta a fejét és mosolygott.

– Jó fiúk – mondta – de nem szabad túlságosan komolyan vegye őket. Amerika más világ, ott a fogkefe, a vízvezeték és a villany jelenti a kultúrát. Ma még. Gondoljon arra, hogy ezeknek a fiúknak a nagyapja még pionír volt talán a vadnyugaton. A kultúrához idő kell és nyugalom. Ebből a kettőből pedig egyelőre kevés van nálunk. Olyan gyorsan fejlődik a civilizáció, hogy nem jutunk lélegzethez tőle. De azért nálunk is vannak emberek, akik értenek valamit a művészethez. Mikor láthatom a képeit?
– Akár ma este. Itt lakom a közelben.

A műkereskedő-ezredes még aznap este megvette a képeket. Mind a hatot. Nem kicsinyeskedett. Ötszáz dollárt fizetett darabjáért. Ez Németországban valóságos vagyon volt akkor. Kazimir egy félig romba dőlt házban lakott akkor, ahol az amerikai megszálló erők segítségével kapott nagy nehezen egy szobát, miután a DP-tábort elhagyta.

– Nem magának való hely ez – mondta az ezredes – nem lenne kedve kijönni Amerikába?
– Nem – felelte Kazimir határozottan.
– S miért nem?
– Mert európai vagyok.

Az amerikai megrázta a fejét.

– Ezek a fogalmak már elavultak, kedves Lubovszki. Ma már csak emberek vannak...
– Igen, de vannak ilyen emberek és vannak olyan emberek – vetette közbe a festő – és én ezekhez az emberekhez tartozom, ennyi az egész.

– Talán olyan jó dolga van önnek itt Németországban?
– A németeknek sincs jó dolguk.
– Talán annyira megbecsülik önt? Vagy a franciák hívják vissza Párizsba? Vagy a lengyelek szobrot akarnak állítani magának?
– A honfitársaim nem akarnak szobrot állítani, a franciák se hívnak vissza és a németek se becsülnék meg. Sőt. Azonban mégis hozzájuk tartozom. A lengyelekhez, a franciákhoz, a németekhez. Egyszerűen európai vagyok és kész.

Roger Hill csóválta a fejét. Búcsúzásnál azt mondta:
– Ha bármikor is meggondolná magát, én szívesen állok rendelkezésére. Itt a címem. És addig is vevő vagyok minden ezentúl készülő festményére.

Lubovszki Kazimir másnap elbúcsúzott a vidám fiatal tisztoktól és elköltözött az összebombázott bajor fővárosból. Dollárjai segítségével Mittenwaldban talált magának egy megfelelő lakást, bent az Alpok között, egy fából épült kis vadászházban. Félóránnyira lakott a várostól, fent egy hegyoldalon. Az ablakból végig lehetett látni a hegyeken, a levegőnek fenyőszaga volt és valamivel lentebb egy zöld vizű hegyi patak harsogott. A ház egy német tábornoké volt, aki francia hadifogságban várta a szabadulást. Felesége, anyósa és négy nagybacska gyermeke élt fent a házban, ők adták bérbe Kazimirknak az egyik nagy szobát, ami műteremnek is megfelelt. Úgy egyezett meg velük, hogy a főzést is ők vállalják. Nagy

szegénységben élt a két asszony a négy gyerekkel és Kazimir látta el őket feketén szerzett zsírral, hússal, liszttel és mindenféle amerikai holmival.

Roger Hill továbbra is fenntartotta vele az összeköttetést és mikor egy év múlva visszautazott New Yorkba, tizennégy Lubovszki-festményt vitt magával. A képekből odaát kiállítást rendezett és a sajtókritikákat levélben elküldte Mittenwaldba. A tengerentúli siker hatása hamarosan jelentkezett Németországban is. Német festők, műkritikusok és képkereskedők rájöttek, hogy Lubovszki Kazimir ott él közöttük és siettek kihasználni ezt a felfedezést. Legnagyobb megdöbbenésükre azonban Lubovszki kijelentette, hogy ő már idestova hét éve él Németországban s ha ezalatt a hét év alatt nem volt szükségük rá, ne legyen ezután se. A derék urak először elcsodálkoztak s mikor látták, hogy a festő valóban nem akar képet eladni nekik, sem részt venni a kiállításokon, meg is sértődtek. Arról természetesen hallgattak, hogy egy évvel azelőtt még ők nem akartak tudni a „lengyel”-ről.

Lubovszki Kazimir gondtalanul élt két és fél évig a tábormok családjával. Ekkor egy napon hivatalos levelet kapott Münchenből, egy IRO nevű intézménytől, hogy saját érdekében haladéktalanul jelenjen meg itt és itt, ebben és ebben az irodában. Fogalma sem volt, hogy mi az az IRO. De azért vonatra ült és elment.

Azzal kezdődött, hogy három órát kellett várakozék egy sötét folyosón sok más emberrel együtt. Voltak ott lettek, ukránok, lengyelek, magyarok, mindenféle nemzetiség vegyesen. Itt tudta meg, hogy az IRO egy jótékonyági intézmény, melyet az Egyesült Nemzetek hívtak életre azzal a feladattal, hogy gondozza a hontalanokat. Végre három órai várakozás után beléphetett egy irodába. Egy barátságatlan hölgy följegyezte az adatait, kérdéseket intézett hozzá és úgy viselkedett egészen, mintha nem ők hívták volna oda, hanem magától tolakodott volna a nyakukra.

– Most hazamehet – mondta végül is a hölgy, amikor kitöltötték az összes kérdőívet – majd hívatni fogjuk újra.

Hat hét múlva valóban újra behívták. Most már egy másik irodába kellett menni, ahol a változatosság okáért egy fiatalember uralkodott. Még a köszönését sem fogadta, amikor belépett hozzá. Föl se nézett papirosaiból. Jó öt perce álldogált már előtte, míg végre fölemelte a fejét és ellenségesen végignézett rajta.

– A neve?

Megmondta a nevét. A fiatalember lapozgatott az iratok között.

– Aha – mondotta olyan hangon, ahogy a tanító szokott a rossz gyerekekkel beszélni –, maga kollaborált a németekkel?

Kazimir csodálkozva nézett reá.

– Tessék?

– Az áll itt, hogy maga kollaborált a németekkel – ismételte a fiatalember haragosan – festményeivel szolgálta az antiszemita propagandát és a nácizmust!

– Hülyeség! – felelte Kazimir és elnevette magát. – Ki írta oda ezt a marhaságot?

A fiatalember elvörösödve pattant föl.

– Kikérem magamnak! Miféle hang ez?! Vegye tudomásul, hogy a fölvételét az IRO kötelékébe visszautasítjuk! Maga háborús bűnös!

Ez már Kazimirnak is sok volt. Ő is elvörösödött. Homlokán kidagadt egy ér. Előrehajolt az asztal fölött.

– Ide figyeljen, maga kis taknyos fickó – mondta lassan, erőltetett nyugalommal – velem ne kiabáljon, mert kiabálni én is tudok. Azt mondja meg, hogy ki találta ki ezt a hazugságot?

A fiatal írnok rikácsolni kezdett.

– Sértegetni mer? Sértegetni? Takarodjon innen!

Kazimir ökle lecsapott az asztalra. Egy tintatartó fölborult, néhány ceruza leesett a padlóra, az iratok össze-vissza szökdöstek. Az írnok elsápadva ugrott föl és hátrált a falhoz. Lubovszki arca félelmetes volt. Ebben a pillanatban kinyílt a belső szoba ajtaja.

– Miféle zaj ez itt? – kérdezte egy kellemetlen hang, mely valamiképpen ismerős volt. Kazimir az ajtóra nézett. Egy puffedt arcú, alacsony, kövér ember állt ott. Azonnal megismerte: Pohrisch Gottfried volt, a sün.

Az írnok felháborodva kiabált valamit, de Kazimir nem hallott belőle egy szót sem. Ő csak azt az embert látta, ott az ajtóban. A sünt. Aki Évát elvette tőle. Shylockot.

Forró vérhullám lepte el a fejét. Köd borult a szemére és a ködben nem látott mást, csak azt az embert. Aki Évát megölte. Évát. És lassan megindult feléje. Lassan. Súlyosan. Mint aki a végzetet viszi a vállain.

Az ember ott az ajtóban mozdulatlanul állt és rémülten nyitott szemekkel nézte őt. A szája megnyílt, valamit mondani akart, de csak értelmetlen dadogás lett belőle.

– Kérlek... Kazimir... örvendek...

De akkor már ott állt előtte.

– Éva...! – sziszegte bele az undorító, puffedt arcba és még egyszer: – Éva...! – Aztán a keze meglendült.

Mire az összefutott tisztviselőknek és rendőröknek sikerült kiszedni a kezei közül a Screening Officert, már alig volt élet benne. Kórházba kellett szállítani. Kazimirt azonnal letartóztatták. Nem is védekezett. Nem védekezett az amerikai hadbírák előtt sem. Ha azt kérdezték tőle, hogy miért akarta Pohrisch Gottfriedet megölni, csak annyit felelt rá:

– Mert megérdemelte. Sajnálom, hogy nem sikerült.

Két évi börtönre ítélték. A börtönben vásznat és festőszereket kért. A social service egy érző szívű tisztviselőjének, aki a börtönököt látogatta, sikerült nagy nehezen kijárnia, hogy megkaphassa ezeket. Ott a börtönben festette meg Lubovszki Kazimir utolsó nagy képét: „Európa pusztulása”.

A kompozíció középpontjában egy beesett arcú, sápadt asszony állt, tépett fehér ruhában, mellén összetett kezekkel, mint a holtak. Nagy kék szemeivel valahova fölneézett a messze magasságba. Ez az alak volt az egyetlen világító folt a képen. A többi mind sötét, kékesfekete és penészzöld színek keveréke: börtönrács, romfalak, tátongó üregek és vigyorgó, puffedt démon-arcok. A nőalak a halott Éva volt s a démonok többféle változatban Pohrisch Gottfriedre emlékeztettek. Ezt a képet egy fiatal amerikai újságíró vitte el magával, akit egy napon végigvezettek a börtönökön. Sokáig nézte összevont szemöldökkel a börtönfolyosó homályos világításánál a különös festményt, aztán megkérdezte, hogy mibe kerül. Kazimir vállat vont.

– Nincs ára – mondta egykedvűen –, mint ahogy az életet nem lehet pénzzel megfizetni, éppen úgy nem lehet a halált sem. Ha akarja, elviheti.

Az újságíró figyelmesen megnézte a különös rabot, néhány kérdést intézett hozzá és jegyzeteket készített a noteszában.

– Elviszem – mondta – ha megengedi, kiállítom Amerikában. Miért van megbüntetve egyébként?

Kazimir a képre mutatott.

– Mert Európa elpusztult – felelte és visszament a cellájába.

Néhány hét múlva egy öreg papot engedtek be hozzá. A pap leült melléje a kemény deszkaprancisra és sokáig ült ott szótlánul. Aztán hirtelen megkérdezte:

– Hisz Istenben?

– Nem – felelte a fogoly.

– S miért nem?

– Mert Európa elpusztult.

A pap hallgatott.

– Ismertem egy öreg halászt – kezdte el egy idő múlva –, aki szintén nem hitt Istenben. De egyszer hat gyermek megmagyarázhatatlan módon megmenekült a haláltól és attól kezdve szeretett volna hinni. Azok a gyerekek egy csónakban voltak és egy vízesés fölött megállt

velük a csónak, pontosan abban a pillanatban, amikor le kellett volna zuhanjon velük a mélybe. Ismerős ez a kép?

Kazimir elgondolkozva nézett rá.

– Mondja csak.

– Egy nap az öreg halász ugyancsak beült egy csónakba és hagyta, hogy a víz a mélység felé sodorja – folytatta a pap. – És azt mondta: ha van Isten, akkor az én csónakom nem állhat meg ott, ahol a gyerekeké megállt, mert nekem nincs már semmi keresnivalóm ezen a földön. És a csónak valóban nem akadt meg, hanem alázuhant az öreg halással együtt. Érti ezt?

– Azt hiszem, értem – mondotta lassan – az öregnek igaza volt. Ez az egyetlen amit még tenni lehet.

Az öreg pap másnap újra eljött.

– Mondja, nem lenne kedve Amerikába jönni? – kérdezte minden bevezetés nélkül – Én azt hiszem, magának még nagy művészi feladatai lennének ott.

Kazimir csodálkozva nézett rá, aztán megrázta a fejét.

– Nekem már nem lehet semmiféle feladatom, mert Európa meghalt.

– Miért gondolja, hogy Európa meghalt? – kérdezte a pap.

– Nézzen körül – felelte a fogoly. – A gonosztevők szabadon garázdálkodnak, a tisztességesek pedig meghaltak, vagy a börtönben penészednek, vagy az utak szélén koldulnak. Shylock legyőzte Parist. Egyébként megfestettem én ezt már egyszer, régen, de nem figyeltek fel rá az emberek. Pedig akkor még nem lett volna késő.

Az öreg pap hallgatott egy ideig, aztán sóhajtott.

– Mondja... miért haragszik tulajdonképpen Pohrisch Gottfriedre? Ezt nem egészen értem...

Kazimir arca megrándult. Keményen felelte.

– Nem haragszom rá. Gyűlölöm. Nem azért, mert háborús bűnösnek hazudott abban a semmirevaló, kis irodában, ne higgye. Még csak azért sem, mert megölte Évát. Gyűlölöm, mert van. S mert ő és a hozzá hasonlók megölték Európát.

A pap elgondolkozva nézett maga elé, a börtöncella kőpadlójára.

– Mit gondol – kérdezte hirtelen – miért kellett annak a csónaknak megállni ott a mélység fölött? Miféle feladatot kellett elvégezzenek maguk hatan?

A festő vállat vont.

– Mit tudom én. Nem is érdekel. Ki tudhatja, hogy mi az emberek feladata ezen a földön? Ha az ember megnézi, hogy mit művelnek... Talán maga az élet a feladat, egyedül – tette hozzá később – ahogy az ember él. Amit él. Ezt nem lehet tudni. Nem is érdekel.

– És ha azt mondanám, hogy tegyen egy próbát maga is, mint az az öreg halász? Hogy üljön bele a csónakba és engedje, hogy sodorja a víz...?

Kazimir ránézett és elmosolyodott, furcsán és szomorúan.

– Úgy gondolja, hogy ha átjutok Amerikába, akkor van még feladatom? Annak ellenére, hogy Európa meghalt? Nem hiszem. De megpróbálhatjuk!

Hogy az öreg pap csinálta-e, vagy sem, azt nem tudta meg soha. De néhány hónap múlva kiengedték a börtönből. Jó magaviseletére való tekintettel, mondták. De egyesek szerint annak az újságírónak is szerepe volt a dologban, aki annak idején a képet elvitte. Állítólag néhány nagyobb amerikai lapban megszéllőztette a dolgot, hogy egyik legtehetségesebb európai festőművész az amerikai megszállók börtönében sínylődik, mert megpofozott egy embert, aki azt feltétlenül megérdemelte. S hogy a kép, amit elvitt, nagy feltűnést keltett odaát.

Elég az hozzá, hogy kiszabadult, sőt lakást is utaltak ki neki Stuttgartban és portrémegrendeléseket is kapott magas állású amerikai uraktól. Titkos jóakarók néhány hónap alatt megszerezték számára az útlevelet is és a kiutazási vízumot. Egy napon – 1950.

június 13-ika volt – egy vidám amerikai kapitány elvitte kocsiján az állomásra, ahova éppen akkor futott be München felől a brémai gyors.

– Érezze jól magát Amerikában – mondta búcsúzóul a kapitány és Kazimir barátságosan visszanevetett rá.

– Okay, captain!

Mikor lábát a vonat lépcsőjére tette, egy pillanatra egészen furcsa volt, az öreg halász jutott az eszébe, akiről a pap beszélt. Ő is így lökhette el a parttól a csónakját – gondolta Kazimir és szeme még egyszer, búcsúzkodva körüljárta az újra épült pályaudvart. Lássuk hát – gondolta a következő pillanatban és egy vidám, gondtalan, kalandba induló mozdulattal belökte a kocsiját.

Az első fülkében sokan ültek. A másodikban csak hárman: egy szerelmes pár és egy sovány öregasszony. Kazimir kinyitotta az ajtót.

– Van még szabad hely? – kérdezte.

A sovány öregasszony haragosan mérte végig és közelebb húzta az ülésre helyezett kezitaskáját. A fiatal pár egyszerre mondta, mint egy beszélőkórus:

– Igen! Még három hely szabad!

Taskáját fölvette a hálóba és leült az öregasszony oldalára, az ajtó melletti sarokülésre. A szigorú, sovány öreg hölgy egy könyvet tartott a térdén, de nem sokat olvashatott belőle, mert minduntalan fölnézett abból és megbotránkozott pillantásokat lövellt a szerelmesek felé. Azok újra elmerültek egymásba. Látszólag kinéztek az ablakon, csak éppen a kezük ért össze, de Kazimir érezte, hogy semmit sem látnak a világból, csak egymást. „Az életben az egyetlen természetes állapot a szerelem” gondolta irigyen „minden egyéb mesterkéltséget és csak a világ rontására szolgál. Egyedül a szerelmesek nem rontanak semmit a világon.”

Aztán sóhajtott és ő is kinézett az ablakon. Kint napfény ragyogtatta egy templom tornyán az aranykeresztet és a kék égbolton fehér cukorhab-felhők úsztak. Valahol egy harmonikán régi valcert játszott egy szomorú ember s a hang vergődve veszett el időnként a pályaudvar zivajában. „Búcsúzom Európától” gondolta és a szeme megforrósodott ettől a gondolattól. Aztán egy alig észrevehető kis zökkenést érzett... és a vonat lassan megindult vele az ismeretlen felé. Egy ideig még ide-oda cikáztak a gondolatai: régi utazások emlékei keltek életre egy-egy pillanatra, eleven képek a múltból, Párizs, Bécs, Velence, Madrid, Varsó, Budapest... képek, melyek valamikor színesek voltak és elevenek, de most már hiányzott belőlük a valóság ereje, mintha valami halvány ködfátyol takarta volna be őket, amit az idő szőtt rájuk és az elmúlás. Majd lassan leragadtak a szemei és a kerekek egyhangú csattogása lehúzta magával egy puha, sötét mélységbe, mely jó volt és vigasztaló, mint maga a halál.

V. A bankár

Zsidónak lenni annyit jelent, mint mindég egy lépéssel hátrább lenni, de mindig egy arasszal több is lenni, mint más. „Zsidónak lenni nehéz, de szép.” Ezzel a mondattal vigasztalta Pohrisch papa a fiát, valahányszor sírva jött haza az iskolából. A kis Gottfried mindebből csak egyet értett meg. Hogy zsidónak lenni rossz. A többi gyerek lökdösi, hátba vágja, nyelvet ölt reá és utána kiabálja az utcán, hogy „bűdös zsidó!” Vagy hogy „ergerberger zsidberger, minden zsidó gazember!” Gottfried nem volt gazember és ezért igazságtalannak érezte a gyerekek viselkedését. Lassan megérlelődött benne a tudat, hogy a világ igazságtalanságokból áll.

Később megtanulta két részre osztani a világot. Zsidó részre és nemzsidó részre. A zsidó rész olyan volt benne, mint egy unalmas, de biztos családi kör. Ide tartoztak a szülei, ide tartoztak azok a bácsik és nénik, akik hozzájuk jártak, ide tartozott a fűszeres a Rosengasse sarkán s az a rongyos koldus a körút elején, akinek mindig adni kellett valamit, valahányszor elment mellette. Ide tartozott néhány gyerek az iskolában, a Rosenbaum, a Mendel, a Daskievits, és a kis Gottfried megtanulta, hogy ezekkel össze kell tartani még akkor is, ha undorodik örökké csorgó orruktól, vagy unja ostoba locsogásukat. Itt egyszerűen nem azon múlt a dolog, hogy szereti-e őket, vagy nem, hanem hogy zsidók.

Ezen a körön kívül aztán volt a másik világ, a többi emberé. A nagy, szép, az ellenséges, az érthetetlen és vonzó világ. Ahol már szabad volt különbséget tenni: ezt szeretem, ezt nem. És a legkényelmesebb az volt benne, hogy akit szeretett az ember, azt sem kellett segíteni, ha éppen úgy adódott. Az ember lehetett önző, hálátlan, még áruló is lehetett. Ezt tanította a törvény, amelyik kimondja: a sarki fűszeresnél kell vásárolni, még ha goromba is és drága. És a szemben lévő boltban nem szabad vásárolni, még ha a fia olykor ajándékot is ad, mert az „nem közülünk való”. Ez a közülünk valóság és nem közülünk valóság isteni törvény volt, minden egyéb törvény alapja. Annyira magasan álló törvény, hogy nem is esett szó róla, mint ahogy nem esik szó arról, ami magától értetődően természetes. És mégis az volt a különös, hogy az a másik, az a kívül álló idegen és ellenséges világ vonzóbb volt sokkal.

Már az első iskolaévben észrevette ezt. A többi gyerek vidámabb, kötetlenebb, felelőtlenebb volt, mint az a néhány, aki a közülünk valóság törvénye alapján melléje tartozott. Ezek mindég egy kicsit behúzott nyakúak voltak. Csínyek elkövetésére túl óvatosak, ijedtek és koravének. Hiányzott belőlük az a túlaradó féktelenség, ami a többi gyerekek játékát olyan lármássá és szabaddá tette. És Gottfried érezte, hogy belőle is hiányzik ez és ezért mérhetetlenül irigyelte azokat, akikben megvolt ez a felelőtlen féktelenség, akikben meglehetett, mivel egy másik világhoz tartoztak, ahol embernek lenni nemcsak, hogy nem nehéz, de szebb is.

Azonban látnia kellett, hogy a felnőttek világában is ugyanígy volt. Míg a szomszédos Kunczler-villa kertjében vidám, lármás élet folyt, illatos nénik, szürke cilinderes bácsik jöttek és mentek – bár Pohrisch-papa szerint ezek a Kunczlerék nem is állottak valami jól – addig náluk otthon minden egészen más volt. Hozzájuk soha nem jöttek vidám emberek, akik ráértek volna órák hosszat tréfálkozni. Hozzájuk kopott kabátos, nagytáskás, izzadtságzagú emberek jártak, akik halkán és fontoskodva pusmogtak apával valahol egy sarokban, néha egészen öreg emberek, toprongyosak, penész színűek, akiknek szőrös fekete kalapjuk, vörös szakálluk és tincsben alácsüngő pajeszük volt és minden, amiről beszélni tudtak, üzlet volt csak és pénz. Ha ilyen emberek voltak a házban, nem volt szabad zavarni apát. „Apa pénzt csinál” mondta ilyenkor Pohrisch-mama letompított hangon és tisztelettel nézett a kopott ajtóra, mely mögül a pusmogás hallatszott.

Eleinte azt hitte ilyenkor, hogy apa s azok a bácsik valami titokzatos művelettel valóban a pénzt csinálják, azokat az érc- vagy papírdarabokat, amikért vásárolni lehet a boltokban. De aztán megtanulta, hogy a pénzcserélés valami egészen más. Valami izgatóan érdekes játék. Mint amikor ő például elvisz az iskolába egy tarka üveggolyót és azt elcseréli egy zsebkésre és a zsebkést eladja Kunczlerék kocsisának egy háznyúl fiókáért. Később a mama elmagyarázta neki, hogy a papa bankár. S ez azt jelenti, hogy az emberek, akik nem tudnak mit kezdeni a pénzüikkel, elviszik hozzá és a papa befekteti ezeket a pénzeket különböző üzletekbe. Vagy kölcsön adja olyanoknak, akik bért fizetnek érte. Ennek a bérnek egy részét az kapja, aki a pénz s a többit megtartja a papa magának. „Szép dolog bankárnak lenni” mondta a mama „sok ész kell hozzá és finom üzleti érzék”. A mama sok érdekes dolgot tudott mondani. Alacsony, kövérkés, szomorú szemű asszony volt. Aztán meghalt. Gottfried tizenkét éves volt akkor.

A papa megtépte a gomblyukait, hamut hintett a fejére és két napig hangosan, jajgatva gyászolt. Aztán átöltözött és elment egy üzleti tárgyalásra. Gottfried úgy állott szemben egyedül a halállal, mint egy ismeretlen idegen ellenséggel, mely átnyúlt abból a másik világból a „közülünk való” világba és elvitte a mamát. Szerette volna tudni, hogy hova vitte. De a lapos mellű, sápadt rabbinövendék, akihez titokban vallásórára kellett járjon és a piros arcú vidám tisztelendő atya az iskolában egészen különbözőképpen beszéltek erről. De valahogy egyik sem volt az igazi. A kis Gottfried logikus és józan gondolkodáshoz szoktatott agya tiltakozott minden misztikus elképzelés ellen. Szerette volna azt tudni, hogy az anyja csak alszik és majd egyszer fölébred megint, tíz év múlva, száz év múlva, vagy ezer év múlva és akkor újra járni fog szekrénytől szekrényig, húzogatja a naftalinszagú fiókokat és míg párnás arca mosolyog, két barna szeme a titoktudók komolyságával néz a világba. De hiába szerette volna tudni ezt így: koravén realizmusa tisztában volt azzal, hogy se ezer év múlva, se száz év múlva nem térhet már vissza a mama ebbe a házba, mert addigra a szekrények elkorhadnak és eltüzelik őket és ami bennük van, azt régen megeszi addigra a penész és a moly.

Gottfried kétféle vallásban nőtt fel. Hivatalosan katolikusnak keresztelték, így szerepelt az iskolában is, vagyis abban a „nem közülünk való” világban. A másik, belső világban pedig egy titkot igyekeztek reá bízni: Júda sötét titkát, aki megöli azokat, akik elhagyják őt. Az iskolai vallásórán azt tanították, hogy Isten szerető édesatyja, aki egyformán jutalmaz és büntet szegényt és gazdagot, osztrákot, csehet, németet, magyart, szerbet, horvátot, lengyelt. De ugyanakkor látta, hogy a világban másképpen boldogul a szegény és másképpen a gazdag és hogy rangsor választja el egymástól az osztrákot, a csehet, a magyart és a szerbet. A rabbinövendék pedig egy hatalmas és félelmetes Jehováról tudott, aki egyedül a zsidóknak az istene és senki másnak s aki fogat fogért, szemet szemért alapon választott népének, Júda népének ajándékozta a földet, minden emberével és minden kincsével. És közben látta azt, hogy a föld és a rajta levő élet idegeneké, akik megvetik és lenézik a zsidót s hogy Kunczlerék, akik rosszul állanak, de nem zsidók, vidáman élnek, míg öhozzájuk csak osztonva járnak az emberek és olyan arccal puszognak órákon át, mintha háborút viselnének a világ ellen. Nem, Gottfried nem tudott hinni egyik Istenben sem. De erről nem beszélt soha senkinek.

Igaz, hogy nem is lett volna kinek. Barátai nem voltak. Az a néhány zsidó gyerek, akivel a „közülünk valóság” törvénye alapján össze kellett tartson az iskolában, nem vonzotta. S akik vonzották volna, azokkal nem találta meg a kapcsolatot, mert azok ahhoz az ellenséges másik világhoz tartoztak. Csak egyetlen egyszer hitte azt, hogy barátot talált. Ez tizenhárom éves korában történt meg. Szép, fölemelő, boldog érzés volt. De nem tartott sokáig. A fiút Lubovszki Kazimirnak hívták.

A megismerkedés egy őszi napon történt, mindjárt a tanév elején, az iskola folyosóján. Harmadik gimnazisták voltak akkor. Ez a Lubovszki abban az évben került oda valahonnan.

Karcsú növésű, barna arcú, szép, vad fiú volt. Verekedő és féktelen. Csupa tréfa, ötlet, vidámság. Első héten már az osztály hangadója, vezére, kolomposa lett. A kis Gottfriedet első naptól kezdve vonzotta valami ehhez a fiúhoz. Talán éppen az, hogy annyira más volt, mint ő. Mintha éppen az ellentéte lett volna, a visszája, a szebbik fele. Ami belőle hiányzott, aminek a hiányát annyira érezte, hogy szinte fájt néha: az volt Lubovszki. Persze csak távolról csodálta harsogó jókedvét és pompás tornamutatványait, közeledni sohase mert volna hozzá. Mégis összehozta őket a véletlen.

Szünet volt, latin óra előtt. Gottfried behúzódott a folyosó ablakába és átvette még egyszer a fordítást. Szorgalmas tanuló volt, úgy érezte, tartozik ezzel annak, hogy zsidó. Egyszerre csak megszólalt mögötte egy hang:

– Nézzétek ezt a sündisznót! Biflázik!

Néhányan hangosan nevettek. Gottfried riadtan nézett föl a könyvből. Lubovszki állt mögötte. Talán az üldözöttek rémülete villanhatott meg egy pillanatra a szemében, amikor az erős nagyfiúra nézett, mert az rávillantotta a fogait és barátságosan mondta:

– Ne félj, kis sün, nem akarlak bántani. Én rémesen tisztelem azt, aki tanul. Azokból mind milliomos lesz biztosan. Akarsz milliomos lenni?

– Nem – felelte Gottfried és elpirult, mert tudta, hogy hazudik. Milliomos akart lenni.

– Nem? – csodálkozott a másik. – Pedig egészen jó dolog lehet az, hallod-e! Ha az embernek annyi pénze van, amennyit csak akar. Nekem, látod soha sem lesz pénzem. Hát csak magoldj, kis sün, és légy milliomos!

Talán e hangban volt valami lágyság, ami Gottfriedet elérékenyítette. De lehet, hogy csak meg akarta hálálni valamiképpen a kitüntetését, ami érte, amikor az osztály bálványa, ez a csodálatos, nagyszerű fiú leereszkedett hozzá és szóra méltatta. Hirtelen, anélkül, hogy gondolkodott volna, azt mondta túlaradó boldogságában:

– Ha milliomos leszek, annyi pénzt adok neked mindig, amennyit csak akarsz!

Lubovszki csodálkozva ránézett. Nézte néhány pillanatig, aztán huncut mosoly szaladt végig az arcán.

– Akkor adj most húsz fillért csokoládéra. Előlegnek.

Gottfried megdöbbsent, mert erre nem volt elkészülve és elpirult. Egy pillanatra eszébe villant az apja szava, hogy pénzt adni idegennek nem szabad. De aztán érezte, hogy valamit cselekednie kell. Valami nagyot, valami szépet, ami kiemeli őt a zsidó alacsonyabbrendűségből és egyenlővé teszi ezzel a szép, vad fiúval. Benyúlt a zsebébe és megkereste a pénzét. Éppen két tízfillérese volt.

– Nesze – mondta és odanyújtotta a másiknak a pénzt – neked adom.

Az érzést, ami akkor végigszaladt rajta, azt a büszke, gögös, nagyszerű érzést soha sem felejtette el. Amikor az a másik fiú csodálkozva elkomolyodott, amikor átvette tőle a pénzt, amikor nagyon hosszasan megnézte és ahogy halkan és komolyan azt mondta: „köszönöm”. Hatalmas, gyönyörű érzés volt. Sajnos nem tartott sokáig, mert abban a pillanatban csöngettek és be kellett menni a terembe. De a következő szünetben, amikor az egyik fiú valami miatt bosszantani kezdte és könyökével oldalba lökte, egyszerre csak ott termett ez a Lubovszki, elpenderítette a másik fiút, hogy nekiesett a falnak és tiszta, messze csengő hangon kiáltotta, hogy meghallhatta mindenki, az egész osztály:

– Hagyj békét a sünnek! A sün az én barátom!

Aznap este még az ágyban sem tudott egyébre gondolni. Félálomban is egyre a bátor, csengő szavakat hallotta: „a sün a barátom!” Büszke öröm feszítette, boldogság bizsergette, még a szeme is megkönnyesedett tőle. Szerette volna belekiáltani a világba, hogy mindenki hallja, zsidó és nemzsidó: barátom van! Barátja vagyok Lubovszki Kazimirnak, az iskola legjobb tornászának!

Senki sem merte az osztályban csúfolni többé, lökdösni, vagy éppen megpofozni, mint azelőtt. Egyik nap, iskolába jövet, a lépcsőn egy nagy ötödikes kamasz elgáncsolta, de

Lubovszki az első szünetben fölment az ötödikesek folyosójára és úgy elverte a kötekedőt, hogy megeredt az orra vére. A név, hogy sün, rajta maradt ugyan, így nevezte lassacskán az egész osztály. De ezt nem bánta, mert ez is tőle származott, az imádott, nagyszerű baráttól. Úgy nézett föl rá, mint egy félistenre. Imádta. Amit Kazimir mondott, az volt egyedül a mértékadó, az volt egyedül helyes, jó és okos. Amit Kazimir tett, az hőstett volt. Kazimir volt a tökéletesség maga: a barát. A hatalmas barát, akinek ő csak árnyéka lehetett ugyan, alázatos és hódoló árnyéka, de akinek a fényéből mégis reá is esett valami, azáltal, hogy a barátja lehetett. Gottfried kezdett rosszabbul tanulni. Gyakran kapott büntetést is, de büszke volt ezekre a büntetésekre, mert Kazimir miatt kapta őket. Csínyekért, amelyekben ő csak árnyék volt ugyan, de ügyetlen árnyék, akit tetten értek.

A barátság egyetlen árnyoldala az volt, hogy Kazimirnak gyakran kellett pénz. Nem is az volt a baj, hogy pénz kellett neki – Gottfried szívesen odaadta volna apja egész bankját, az sem lett volna nagy ár ezért a barátságért – hanem, hogy ilyenkor ki kellett találni mindig valami hazugságot, amire pénzt lehetett kérni otthon. S a hazugságban sem az volt a baj, hogy hazudni kellett, hanem hogy nagyon okosan kellett ám hazudni, mert az apja rendszerint ellenőrizte is, ha módja volt hozzá, az ilyen pénzkidadásokat. Az első botrány akkor tört ki, amikor tanév végén arra a bizonyos nemzetközi cserkészkirándulásra indultak. Gottfried húsz koronát kapott az apjától erre a kirándulásra. Ez nagy pénz volt, szegény munkásemberek egy hónapot is dolgoztak ezért a pénzért. Gottfried első dolga volt, hogy megmutatta barátjának a húsz koronát. Nem, nem csak azért, hogy dicsekedjék vele, dehogy! Hanem mert a barátja volt. Mert büszke volt arra, hogy a barátja és mert úgy érezte, hogy időnként közölni kell valami fontosat, nehogy unalmassá váljék a nagyszerű barát számára.

– Szép kis pénz – mondta Kazimir és felhúzta a szemöldökét.

Aztán aznap nem is beszéltek többet a pénzről. De másnap félrevonta titokzatosan egy ablakmélyedésbe.

– Te – mondta fojtottan és fontoskodva –, vehetnénk a pénzeden egy vadászpuskát!

– Mit? – rémült meg Gottfried.

– Egy vadászpuskát! Elvinnénk magunkkal a kirándulásra és vadászni vele! A húsz koronából futná bőven!

Gottfried csak dadogni tudott.

– De... de szabad ezt...?

Kazimir ránézett és a mosolya gúnyos volt.

– Ha félsz, én megveszem helyetted. El is viszem úgy, hogy senki se látja meg. De ha sajnálsz a pénzedet...

– Nem, dehogy! – riadt meg Gottfried és a húsz koronát odaadta Kazimirnek.

Dobogó szívvel, gonosz érzések között, mint aki tiltott dolgot cselekszik, de odaadta. Délben a cserkészvezető-tanár kihirdette, hogy azok, akik részt akarnak venni a cserkész-táborozáson, hozzanak másnapra magukkal öt koronát. Gottfried szeretett volna a húszból ötöt visszakérni, de szégyellte. Így nem maradt más hátra, mint este pénzt kérni újra a papától. Az öreg Pohrisch csodálkozva nézett a fiára.

– Öt koronát? Hiszen tegnapelőtt kaptál húszat!

Izzadva és hebegve, de be kellett vallani, hogy mi történt a pénzzel. Természetesen nem árulta el, hogy kinek adta, azt sem, hogy mire. Pohrisch-papa hosszasan nézte a fiát és megcsóválta hozzá a fejét.

– Remélem, legalább közülünk valónak adtad.

Gottfried még jobban elvörösödött.

– Nem – felelte hebegve – de ő a legjobb barátom...

Pohrisch-papa magához húzta a fiát és a szemébe nézett.

– Vigyázz – mondta nagyon komolyan – nekünk a többiek között soha sem lehetnek igazi barátaink. Amíg pénzt kapnak tőlünk, addig megjátsszák talán a barátságot, de ez csak

hazugság, mert a valóságban gyűlölnék minket. Azért mondom ezt, fiam, mert ismerem őket és nem szeretném, ha csalódás érne. Csalódnai fogsz.

Aztán újra adott húsz koronát.

Lubovszki Kazimir valóban megvette a vadászpuskát. El is vitte a táborozásra, szétszedve, a csomagjai között anélkül, hogy bárki is észrevette volna. Fent a hegyekben el is ment vele vadászni egy hajnalban. Gottfriedet is hívta, de ő félt. A vadászat azonban balul ütött ki. Bár rálőtt valami tyúkforma madárra, de nem találta el. Ellenben a lövésre odajött két csendőr és elvették tőle a puskát. A cserkészparancsnok meg is büntette: tíz napig nem volt szabad elhagynia a tábort. Gottfried úgy érezte, hogy a barátja hős, mert nem árulta el, hogy kettőjüké a puska és így őt nem büntették meg.

Később, amikor Lubovszki a büntetését kitöltötte, történt az a dolog a csónakkal. Ez is Kazimir ötlete volt. Ő találta meg a csónakot egy magyar fiúval együtt. Először nem volt mit kezdjenek vele, mert nem volt evező. De akkor egy másik fiú, egy fürgé kis román, megtalált a bokrok között egy félig elhasadt ócska evezőlapátot is.

– Nagyszerű – jelentette ki Kazimir – éppen megfelel. Üljetek csak be én majd evezek.

Hatan ültek be, éppen elfértek valahogy. Lubovszki evezett. A víz elég csendes volt azon a helyen, a folyó valóságos kis tóvá szélesedett.

– Fogadjunk, hogy tíz evezőcsapással elérem a túlsó partot – mondta Kazimir.

– Nem létezik – felelte a magyar fiú.

Kazimir belefeküdt az evezésbe. A harmadik húzásnál kettéhasadt az evező, csak egy kis darab nyél maradt a kezében. Valamennyien nevetni kezdtek, olyan buta arcot vágott Kazimir ebben a pillanatban. A víz lassan és szelíden vitte a csónakot lefelé.

– Ki tud úszni? – kérdezte a magyar fiú.

Csak hárman tudtak: Kazimir, a magyar és a román.

– Mi levetkőzünk, beugrunk a vízbe és kitoljuk a csónakot a partra – adta ki a magyar a parancsot és elkezdte kifűzni a cipőit. – Várhatunk még – felelte Kazimir – egészen kellemes így, sodortatni magunkat a vízzel. Majd lejjebb ráérünk még mindég.

A csónak közben egyre sebesebben kezdett siklani. Mire meglátták az átszakadt gátat és a veszélyt, már késő volt. A csónak valósággal rohant.

– Cipőt le és beugrani! – kiáltotta Kazimir és lerúgta lábáról a szandált.

– Késő – mondta fogai között a magyar és az arca feltűnően sápadt volt, csak a szeme villogott –, nem hagyhatjuk itt a kicsiket. Nem tudnak úszni.

Akkor már szédületes sebességgel rohant velük a csónak, valósággal röpt a hullámok tetején és a vizesés zúgása fülsiketítően dübörgött a fülükbe. Az egyik gyerek, egy kis sápadt cseh, fel visított a rémülettől és Gottfried is sírni kezdett.

– Mit bögsz! Fogd be a szádat! – ordított rá Kazimir vörösen, de a magyar rátette erős, barna kezét Gottfried vállára, másik kezével pedig megtapogatta a kis visítózó csehet és nyugodt hangon mondta:

– Nem kell félni! Fogódkodjatok meg jó erősen, nem lesz semmi baj.

A nyugodt, erős kéz a vállán és ez a néhány szó bizalommal töltötték el Gottfriedet és már nem sírt, csak rémültre nyílt szemmel meredt az iszonyú sebességgel közeledő mélységre és akaratlanul is belekapaszkodott az idegen fiúba. Szörnyű volt. Az egész levegő reszketett a retentő robajtól s mintha a tajtékos mélységből a halál hideg szele fűjt volna bele az arcába. Aztán egyszerre csak megállt a csónak. Olyan hirtelen és váratlanul, hogy majdnem lezuhant a padról. Alig egy lépésnyire a csónak orrától harsogva szakadt alá a víz a mélységbe, de a csónak állt, csak a deszkái reszkettek félelmetesen. A zúgás valósággal megsiketítette és a levegő tele volt csillogó vízcseppekkel.

– Senki se mozduljon – kiáltotta a pokoli dübörgésen keresztül a magyar fiú – a legkisebb mozdulat megindíthatja a csónakot! A parton már észrevettek és mindjárt itt a segítség!

Ültek mozdulatlanul, sápadtan és vacogó foggal. Gottfried valósággal összegörnyedt a félelemtől. Kiabáló emberek rohantak föl és alá a parton. Megpróbálta lehunyni a szemét és elhítenni magával, hogy alszik és csak álmodja mindezt. De nem sikerült. A szörnyű dübörgés és a kavargó mélység túlságosan félelmetes valóság volt. Reszketett ő maga is, akár a csónak.

Aztán az emberek átdobták fölöttük a kötelet a két part között és a kötél megfeszült. Egy fekete ábrázatú bajszos ember ordított valamit egy ismeretlen nyelven. A magyar fiú óvatosan fölállt. Keze éppen elérte a kötelet.

– Először, akik nem tudnak úszni! – kiáltotta. – Gyorsan, egy-kettő! Te! – mutatott a vézna kis csehre.

Az elmeresztette a szemét és bőgni kezdett.

– Félek!

– Ki megy elsőnek? Mutassa meg valaki, hogy hogyan kell! – kiáltotta egy hosszú, szemüveges német fiú. – Én nem értek az ilyesmihez!

A magyar ránézett Lubovszkira.

– Elkezdted?

– Én utolsónak maradok – felelte Kazimir és mosolygott – én vagyok a kapitány! Egy-kettő, induljon valaki!

Senki se mozdult. Jó tíz lépés volt a partig és az az egy szál kötél ijesztenően himbálódzott a megvadult víz fölött. A parton kiabáltak az emberek és integettek, dühösen.

– Hát idenézzenek, én megmutatom! – kiáltotta a magyar fiú és elkapta a kötelet.

Pillanat alatt rajta lógott, kézzel-lábbal fogódzkodva, mint a macska és hihetetlen fürgeséggel kúszott végig rajta.

– Következő – ordította Lubovszki és elkapta a sovány kis cseh fiú vállán a ruhát. – Te jössz! Ne bőgj, mert bedoblak a vízbe, te kukac! Fogódzkodj meg! Most fel a lábakat! Úgy! Most mássz!

Ezután Gottfried következett. Húzódogni próbált, de Kazimir könyörtelenül fölrántotta.

– Szégyelld magad! – ordított rá – fogd meg a kötelet!

És Gottfried összeszorította a fogait és megmarkolta a kötelet. Felhúzta a lábait is, ahogy a magyar fiútól látta és azokkal is belekapaszkodott a kötélbe. Összeszorította a fogait, nehogy a rettentő félelem, amit érzett, kiszalasszon a száján egy sikoltást. Rettenetes elszántságot érzett magában. Halálos, vad, kétségbeesett elszántságot. Meg akarta mutatni Kazimirnak, hogy nem gyáva. Hogy méltó a barátságára.

– Mássz! – ordította Kazimir és ő mászott.

Behunyta a szemét, keze görcsösen markolta a durva kötelet, lábai kapaszkodtak minden erejükkel és mászott, mászott, mászott. Egyszerre csak érezte, hogy erős kezek ragadják meg és lefejtik a kötélről. Egy pillanatig a levegőben lebegett, aztán feküdt a kemény földön. A szemét még mindig nem merte kinyitni. Nem is mozdult egy darabig.

– Na, kelj föl, nincs semmi baj – hallotta hirtelen maga mellett a magyar fiú nyugodt, meleg hangját és ettől egyszerre nevetni kezdett, de a szemeiből csorogtak a félelem meggyűlt könnyei.

Később úgy emlékezett vissza erre az egészre, mint valami ködös, zavaros, rémséges álmra. Három napig feküdt ideglázzal utána és Lubovszki, a hatalmas barát, ez alatt a három nap alatt egyszer sem nézett feléje, ez volt a legrettenetesebb. Lenéz, gondolta folytonosan, lenéz, azért nem jön. Mikor végre felgyógyult és kiengedték, elkeseredve vette észre, hogy Lubovszki valóban elhidegült tőle. Gúnyos volt és nem vitte magával, ha kószálni ment az erdőre. Bizonyosan megvet, mert gyáva voltam, gondolta Gottfried és valami fájdalmas, marcangoló szomorúságot érzett.

De a tulajdonképpeni elhidegülés nem akkor történt mégsem. Utána két hónapig nem látták egymást és amikor ősszel, a tanév kezdetén, a negyedik osztályos tanteremben újra összehátráncolóztak, úgy látszott, mintha a barátság még mindig fennállt volna közöttük.

Lubovszki nevetve veregette meg a vállát, sünnnek nevezte és pénzt kért tőle kölcsön. Néha el is vitte magával délutánoként ide, vagy oda. S ő ment vele. Boldogan, lelkesen, az árnyék hűségével és alázatával. Nem, az elhidegülés később következett be. Egy leány miatt. Ez volt az első leány Gottfried életében.

Judithnak hívták és a „közülünk valók”-hoz tartozott. Apjának valamilyen gyára volt és gyakran járt el a rossengassei házba, üzleti ügyekben. Az ismertség is ott jött létre közöttük, mikor az apja egy alkalommal magával hozta. Judith egy évvel volt idősebb, mint ő. Hosszú, gesztenyebarna haját copfba fonva viselte és nagy, bánatos pillantású szemei az anyjára emlékeztették Gottfriedet. A szomszédos leányiskolába járt és délben gyakran találkoztak a sarkon, ahol a két iskola utcája egymásba futott. Gottfried rendszeresen elsőnek hagyta el az iskolát, hogy idejében a sarkon lehessen és megvárhassa Judithot. Ilyenkor együtt mentek három utcán végig, könyveikkel a hónuk alatt, lassan, mint akik sétálnak és anélkül, hogy egyetlen szót is váltottak volna egymással. Judith néha ránézett hosszú szempillái alól és Gottfried ilyenkor ostoba módon elvörösödött. Ennyi volt az egész. És ekkor egy napon középük lépett ez a Lubovszki.

Már fent a tanteremben kezdődött. Gottfried az óra vége felé elkezdte összekötözni a könyveit és abban a pillanatban, amikor a tanár kilépett az ajtón, már ő is indult.

– Te, sün, hova szaladsz te ilyenkor? – kérdezte hirtelen egy hang a háta mögött és ez a hang a Lubovszkié volt.

Gottfried elvörösödött.

– Sietek haza – mondta bosszúsan.

– Várj, elkísérlek egy darabig.

Ez kellemetlen volt és szokatlan. Lubovszki az internátusban lakott és így nem volt miért kijöjjön az utcára. Másfél éve ismerték már egymást és még nem történt meg egyszer sem. Gottfried nyugtalanul lépegetett nagy barátja mellett. Mi lesz, ha Judith már vár reá a sarkon? El kell süllyedjen szégyenében, úgy érezte.

– Te sün, – kérdezte Lubovszki, ahogy lefelé haladtak a lépcsőn – van véletlenül pénzed?

– Mennyi kellene? – kérdezte gyorsan és már nyúlt is a zsebe felé, hogy minél előbb lerázza magáról. A másik csodálkozva nézett rá, mert máskor nem ment éppen ilyen simán a pénzkérés.

– Egy korona kellene.

Annyi nem volt nála, csak nyolcvan fillér. Tulajdonképpen úgy tervezte, hogy moziba megy vele délután, de inkább odaadta, csak hogy elbúcsúzhassanak.

– Ez is elég lesz – mondta Lubovszki kegyesen – arról van szó tudod...

Gottfried máris a markába nyomta a pénzt.

– Nesze és szervusz! Majd holnap elmondod, jó?

Azzal már ugrált is lefelé a lépcsőkön. De Lubovszki néhány lépéssel utolérte.

– Elkísérlek egy darabig – mondta – arról van szó, tudod...

Már a földszinten voltak. Gottfried elvörösödött és megállt az utcára nyíló kapuban.

Kazimirnak tulajdonképpen a hátsó kapun kellett volna kimenni, az internátus a sporttér tulsó oldalán volt.

– Nem ér rá holnapig? – kérdezte rettentő zavartan. Sietnem kell... az apám ilyenkor... és te is az ebéddel az internátusban...

– Én ráérek – legyintett Lubovszki – van egy jó félóra még az ebédig. A sarokig elkísérlek. Siethetünk együtt, én amúgy is nagyobbakat lépek, mint te.

Mindezt vidáman és mosolyogva mondta, de mintha egy kis gúny is lett volna abban a mosolyban. Gottfried igyekezett olyan lassan menni, amilyen lassan csak lehetett. Kétszer is megállt szorosabbra fűzni a könyveit és egyszer a cipőfűzőjét igazította meg, pedig ki sem oldódott. Lubovszki türelmesen lépegetett mellette és hosszasan magyarázott valamit egy labdarugómérkőzésről, ami délután lesz, meg hogy utána sörözni megy majd a fiúkkal és

kuglizni is fognak... Gottfried csak félfüllel figyelt oda, mert állandóan az forgott a fejében: mi lesz, ha Judith vár reá a sarkon?

És Judith valóban várt már. Messziről látta, hogy ott áll és néz feléje. Egyre zavartabb lett. Kétszer is megpróbált dadogva búcsút venni Lubovszkitól, felnőttek szájáról ellesett frázisok akadoztak a nyelvén, ilyenek, hogy „nem akarlak feltartani” meg hogy „igazán nem hagyhatom, hogy miattam...”, de mindez nem használt semmit. Lubovszki már meglátta a sarkon várakozó leányt és szimatolva tartotta magasba a fejét, mint a vizsla. Végül is nem volt mit tenni. Odaértek. Judith állt és Gottfriedre nézett és Gottfried vörös volt, mint a posztó és ő is csak állt ott és nem tudta, hogy most mi lesz. Legszívesebben elsüllyedt volna a föld alá szégyenében. Aztán az lett, hogy Lubovszki rávillogtatta fehér fogait Judithra és egyszerűen azt mondta:

– Leszel szíves bemutatni a hölgynek?

Erre meg Judith pirult el, mert valószínűleg még soha senki sem mondta neki azt, hogy „hölggy”. Kezet nyújtottak egymásnak. Lubovszki összecsapta a bokáit és meghajolt.

– Lovag Lubovszki Kazimir vagyok – mondta és Judith még jobban elpirult, valószínűleg a „lovag” szó miatt, de aztán mosolyogva biccentett és azt felelte:

– Judith.

Gottfriedet meg keserű szégyen és vad harag fojtogatta és szerette volna visszakérni Lubovszkitól a nyolcvan fillért.

Aztán együtt mentek a megszokott utcákon végig. Közül Judith, balra tőle Lubovszki, jobbra Gottfried. És Lubovszki beszélt, folyton beszélt, mindenféle sületlenséget és Judith hangosakat kacagott. A sarkon, ahol Judith búcsúzni szokott, Lubovszki könnyedén azt mondta:

– Nagyszerű! Hiszen akkor egy utunk van! Szervusz, Gottfried!

Azzal diadalmasan és a győztes göggyével rávillogtatta fogait az elképedt Gottfriedre és ment tovább a lány mellett. Gottfried keserű haraggal a szívében baktatott hazafelé. Mérheterlenül haragudott a barátjára. Haragudott reá a lovagi névért, amit olyan hódító könnyedséggel tudott odalökni, s amely nagyszerű és izgalmas regényekre emlékeztetett, haragudott reá a finom modoráért és a szemtelenségéért, amivel pirulás nélkül tudta hazudni a leánynak, hogy az ő útja is arra vezet, a vidámságért, azért, hogy annyit tud beszélni és hogy beszédjével már az első percben megneveltette Judithot: egyszóval mindenért haragudott, mérheterlenül. Úgy érezte, hogy Lubovszki elárulta ezzel a barátságukat.

Ezt a haragot nem tudta elfelejteni soha. Sem azt, ami azután következett. Mert attól a naptól kezdve minden délben Lubovszki kísérté haza Judithot és a harmadik nap már megsúgta Gottfriednek szünet alatt az osztályban, hogy búcsúzáskor a kapu alatt meg is csókolta. A száját. És hogy Judith visszaadta a csókot. Attól kezdve Gottfried kerülő úton járt haza, hogy ne lássa Judithot soha többet. Lubovszki egy szóval sem kérdezte meg, hogy miért megy másfelé. Csak rávillogtatta a fogait, amikor látta, hogy a kapunál ellenkező irányba fordul és vidáman füttyürészve ment a sarok felé, ahol Judith már várta. Egy hétre rá Lubovszki újra pénzt kért.

– Kérj mástól – felelte Gottfried mérgesen és majdnem elsírta magát.

Lubovszki először csodálkozva ránézett, aztán elkezdett kacagni.

– Hülye vagy, sün, bizonyisten hülye vagy – mondta és nevetve a vállára vert – hát tehetek én arról, hogy a kis cica belém bolondult?

Ezt a nevetést sem felejtette el Gottfried soha. Olyan volt, mintha éles késeket döftek volna a testébe. Látszólag fenntartotta továbbra is a barátságot Lubovszkival, már csak az osztály miatt is, hogy ne merjék bántani és néha-néha adott neki pénzt azután is. De magában bent gyűlölte már attól kezdve, vadul és engesztelhetetlenül gyűlölte és arra gondolt, hogy meg fogja bosszulni magát, rettenetes bosszút áll rajta egyszer. Mert szép, mert erős, mert

bátor és felelőtlen. Mert tud beszélni a lányok nyelvén. Mert mindaz megvan benne, ami belőle hiányzik. S mert Judith beleszeretett.

De aztán csak egy fél évig voltak még együtt. Év végén Gottfriedet elküldte az apja Angliába, egy rokonukhoz. „Jó lesz, ha jársz néhány évet az angol iskolába is” mondta Pohrisch-papa „az angolok ma a világ urai. S azonkívül” tette hozzá „nem lehet tudni, mi lesz még itt”. Néhány hónapra rá kitört a világháború és Gottfried ottragadt Angliában. Az új környezet, a sokféle új ember s a múló esztendők úgy kitörölték emlékezetéből Judithot és Lubovszki Kazimirt, mintha nem is éltek volna soha sem.

Tizennyolc éves volt, amikor az előkelő skóciai intézetben letette az érettségét. A rokonok kívánságára beiratkozott az oxfordi egyetemre. „A hasznos összeköttetések miatt” ahogy a rokonok mondták. Két hónap múlva Svájcban keresztül megjött a hír apja haláláról. Egy évre rá befejeződött a háború. Még egy évet töltött az oxfordi egyetemen, aztán hazatért Bécsbe, hogy átvegye a Pohrisch-bankház ügyeit.

Különös hazatérés volt. A rosengassei ház elhagyottan állt, egy öreg kertész-házaspár ügyelte. A város tele volt lóto-futó idegen emberekkel, akik zűrzavaros politikai jelszavakat kiabáltak. A nyugodt, megfontolt Anglia után ez az újjáalakult bécsi konjunktúraelmélet a maga szélhámosaival, lecsúszott egzisztenciáival, hazárdőr üzletembereivel valószínűtlenül és meseszerűen hatott, mint valami bolondos vígjáték. De az angliai évek Pohrisch Gottfriedet is átalakították. Alacsony, kövérkés, barna bőrű fiatalember lett belőle, aki amerikai módon öltözködött, bő és kényelmes ruhákat hordott, gumitalpú cipőt, nyerselyem inget és tarka színű nyakkendőt. Szeretett előkelően és jól étkezni, halkán, előkelően és udvariasan tárgyalni és az üzleti dolgokat nem annyira irodákban, mint inkább kényelmes dohányzóokban, vagy divatos éttermekben lebonyolítani.

A Pohrisch-bankház szerencsésen megúszta a nagy gazdasági átállítódást, ami a monarchia felbomlásával járt és Gottfried tisztelettel vette tudomásul, hogy mindez az apja érdeme volt: az értékeket ügyesen és idejében áttolta semleges államokba, vagy olyanokba, amelyek a győztes oldalon állottak. Az első hónapok azzal teltek el, hogy számba vette és áttanulmányozta a bankház anyagi ügyeit. Csak most értette meg igazán, az üzleti ügyek átvételénél, hogy mit jelent zsidónak lenni. Ismeretlen emberek jöttek hozzá, úgy, mint annak idején apjához és kiderült, hogy ezek az ismeretlen emberek a veszedelmes időkben minden fölkérés nélkül, maguktól gondoskodtak arról, hogy a Pohrisch-vagyon olyan értékekbe menjen át, ami megmarad. Csak azért, mert zsidó vagyon. Mert nem a Pohrischoké egyedül, hanem az egész zsidóságé.

Mindjárt az első napokban egy különös ember kereste föl a rosengassei villában. Kopott fekete ruhába öltözött, sovány ember volt. Az arca feltűnően sápadt. Csak nagy, sötét szemei izzottak fanatikus nyugtalansággal és valami megnevezhetetlen erő volt azokban a szemekben.

– Jassa Mendelovits vagyok – mondta különös fojtott hangon a sovány, kopott ember – és azért jöttem, hogy megismerjem Pohrisch urat. Az apját jól ismertem. Én mindenkit ismerem – tette hozzá anélkül, hogy mosolygott volna és a szemei mintha átfúrták volna a nézésükkel.
– Nézze, Pohrisch úr – mondta Jassa Mendelovits, amikor bent ültek a dolgozószobában – mi, cionista zsidók számon tartjuk egymást. Számon tartjuk azokat is, akik idegen hitet vettek föl, hogy azáltal könnyebben boldoguljanak a gojok között. Mi nem bánjuk azt, ha valaki nem tartozik közénk, de amellet hű zsidó marad. De jaj annak, aki elárulja a vért, ami az ereiben folyik.

Itt a sovány, kopott ember előrehajolt és a szeméből tüzelt a vad elszántság.

– Jaj annak, Pohrisch úr, aki megsérti a törvényt, a Júda törvényét! Érti? Az tönkremegy! Az koldussá lesz! Azt kitaláljuk és megöljük és elpusztítjuk! Arra kimondjuk a nagy átkot, az ősök átkát és ezerszer jaj annak, aki átok alá kerül!

Néhány pillanatig hallgatott és mereven nézte Pohrisch Gottfriedet, aki valósággal összehúzódott a nagy bőrkarosszékben és igen kellemetlenül érezte magát. Aztán alig észrevehetően elmosolyodott a különös idegen és szelídebben folytatta.

– Az ön apja nem tartozott közénk, de jó zsidó maradt azért. És mi segítettük őt, mindenben és mindenütt. Ön sem tartozik közénk. De Önt is segíteni fogjuk. A törvény rendeli ezt. Tudnia kell, hogy bármilyen üzleti vállalkozásba kezd, mi láthatatlanul és észrevehetetlenül, de ott állunk a háta mögött. Mi és velünk együtt a világ zsidósága. De a törvény, mely minket erre kötelez, kötelezi önt is. Ezt ne feledje el soha. Csak ennyit akartam mondani, köszönöm, hogy végighallgatott.

Ezzel az idegen elbúcsúzott és Pohrisch Gottfried egyedül maradt felkavart érzéseivel.

A törvényt eddig is tudta, gyermekkorától tudta. Tapasztalta angol rokonainál is. De annak gyakorlati súlyát és jelentőségét csak most ismerte fel. Egyszerre megérezte a hallatlan erőt, ami mögötte van: egy megalázott, megvetett nép fiai szerte a világban fogják egymás kezét és senki a sorból ki nem eshet, senki el nem bukhat, mert ez az „én” érdeke, mely zsidótól zsidóig nyúlva acélhálóként veszi körül a földgömböt és a politikai hullámverés fölszíne alatt külön csinál egy láthatatlan nagy politikát: világuralmat a választott nép számára. „Zsidónak lenni nehéz, de szép...” hallotta olykor a messze múltból fölcsengeni az apja hangját, ahogy valamikor régen ezeket a szavakat mondta. És lassanként valami boldog, meleg öntudat járta át, mert megértette őket.

Belefeküdt a munkába. A Pohrisch-bankház ügyeit rendezni kellett, átcsoportosításokat végezni, új tőkebefektetési lehetőségeket keresni, körülszimatolni a változott világban. S mintha ezt a szimatolást ezer és ezer orr végezte volna, tippeket kapott innen és onnan és ő igyekezett betölteni a törvényt: zsidókat alkalmazott, zsidókkal vásároltatott, zsidókat segített. Lázzal vetette bele magát ebbe az ötletbe. Utazott, tárgyalt és hihetetlen gyorsasággal sikerült összehoznia mindent, mintha mindenütt láthatatlan kezek segítették volna előre. A vállalkozás a következő fél évben megnőtt, kiterelvényesedett, bekapcsolódott egy nagy, láthatatlan hálózatba és szívta föl magába a különböző országok borát, gyümölcsét, aranyát. Ennek az évnek a végén került le Görögországba. Tulajdonképpen a beszerzés miatt ment le, de ennél sokkal nagyobb jelentőségű lett az útja. Megismerkedett Irénével.

Iréne egy kis samosi szőlősgazdának volt a leánya, egy egyszerű, derék, de kissé részeges görögnek, akinek néhány láncnyi szőlője volt a hegy oldalában s alatta egy horpadt tetejű, nyomorult kis háza, egy tucat olajbokra és három kecskéje. Ez a három kecske kísérte Irénét a tengerparton, amikor Gottfried először meglátta. Ringó járásával, ahogy jött, olyan volt viseltes ruhájában is, mint egy királynő. Dereka sudáregyenes, arca tisztavágású, merész, combjainak pompás vonala minden lépésnél átrajzolódott a vékony ruhán. „Biztosan nincs alatta semmi” ez volt Gottfried első gondolata és duzzadt szája furcsa vigyorgásba torzult. Egy odavaló borkereskedővel volt és éppen indultak körülnézni a nagyobb szőlősgazdák között. A kereskedő meglátta a vendége szája körül azt a különös mosolyt és azonnal megértette.

– Estére küldhetek belőlük kóstolónak a szállodába – mondta a gyakorlott kereskedőknek azon a pajtáskodó hangján, amellyel a nehéz üzletfeleket szokták megszelídíteni – van itt az ilyenből elég. Olcsó áru.

Gottfried a leány után fordult.

– Ismeri ezt?

A kereskedő válasz helyett a távozó után kiáltott.

– Hé! Te! Van apádnak eladó bora?

A leány megfordult és mosolygott. Vakítófehér fogai voltak.

– Van annak mindég!

– Akkor hozz egy korsóval délben a vendéglőbe, próbának!

A leány nevetett. Furcsa, dallamos mély nevetés volt.

– Jó – mondta – melyik vendéglőbe?

– Itt a kikötőben.

A leány továbbment a kecskéivel.

– Ismeri az apját? – kérdezte Gottfried, ahogy továbbhaladtak a tengerparton.

A kereskedő legyintett.

– Minden embernek van itt eladó bora. Nem kell ahhoz ismerni őket.

Délben a leány valóban beállított a kis kikötői csapszékbe. Biccintett a fejével és egy kőkorsót tett az asztalra.

– Hogy hívnak? – kérdezte a kereskedő.

– Iréne.

– Ül le, Iréne. Megkóstoljuk a borodat.

A leány megcsillogtatta a fogait.

– Azt nem illik. Majd kint megvárom. Igyák egészséggel.

Gottfried szomjas szemekkel leste a leány mozdulatait, a hangját, a kacagását. Amikor kiment az ajtón, odafordult a kereskedőhöz. Arca pirosabb volt a szokottnál és nehezen lélegzett.

– Megveszem az egész termést. Láthatlanban.

A kereskedő vihogva nevetett.

– Nem szükséges. Elég egy hordóval. Így van az, ha az ember fiatal.

A korszából lötyintett néhány cseppet a tenyerére, összedörzsölte és megszagolta.

– Nem rossz. Fiatal még. Tessék megtárgyalni vele, majd én beküldöm.

A kereskedő kiment. Egy idő múlva bejött Iréne és megállt az asztal mellett.

– Ül le, Iréne – mutatott maga mellé a székre – meg akarom beszélni veled.

A leány újra megcsillogtatta a fogait.

– Azt csak az apámmal lehet – mondta.

– Hol lakik az apád?

– Fönt a hegyen.

– Messze?

– Nincs messze. Majd én elvezetlek, uram.

Délután Iréne fölvezette Pohrisch Gottfriedet a hegyre. Kettesben voltak, a kereskedőnek más dolga akadt hirtelen. A férfi városhoz szokott testének fárasztó volt a hegy. Egy olajfaliget szélén megállt.

– Pihenjünk – lihegte és megtörölte zsebkendőjével izzadt homlokát.

A leány ránevetett. Friss volt, pihent, még csak a lélegzete sem járt sebesebben.

– Arra felétek nincsenek hegyek, ugye? – kérdezte meg kíváncsian.

Pohrisch nem értette meg minden szavát. Az üzleti tudáshoz szükséges kis görög tudása, amit egy gyorstanfolyamon szerzett, nem mutatkozott elégségesnek. Kezdte magát szánalmasnak érezni a leány ereje és szépsége mellett, s mivel még beszélgetni sem tudott rendesen vele, hát önkéntelenül a pénzhez fordult segítségért. Kivett a tárcájából egy nagyobb bankót. Két hordó bort is meg lehetett volna vásárolni vele.

– Látod ezt? – kérdezte.

– Látom – felelte csodálkozva Iréne.

– Neked adom, ha kell.

A leány nevetni kezdett.

– Ó, te szegény ember! Hát te csak így tudsz udvarolni a lányoknak?

És nevetett, nevetett. De aztán elvette a pénzt és lassan, lehajtott fejjel megindult be az olajfaliget sűrűjébe. Pohrisch Gottfried, a Pohrisch-bankház tulajdonosa, a Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonszern megalapítója és vezére, dobogó szívvel és izgalomtól kivörösödve követte és arra gondolt, hogy gazdagnak lenni a legjobb dolog a világon.

Aznap este megvette a toprongyos görög szőlősgazda összes borát. Méretlenül. Ahány litert bementett a görög, annyinak az árát tette le elébe az asztalra. Alku nélkül. Tudta, hogy nagyon rossz vásárt csinált, de dölyfös meglepéssel töltötte el a tudat, hogy teheti. Egy leány öleléséért többet is kiadhat, ha kedve tartja. Iréne meglepődött volt és hálás. Nem nevetett többé, csak csodálkozó, nagy szemekkel nézett reá, mintha álruhába öltözött királyfit látna maga előtt. Szinte alázatos volt. Ez jól esett Gottfriednek. Még soha senki sem volt vele szemben ilyen alázatos. Még soha senki se nézett föl reá így, ilyen áhítatosan csillogó szemekkel, legkevésbé nő. Késő este Iréne lekísérte a szállodáig. Szótlanul jött mellette. Érezte a testéből kiáramló meleget és olykor a vevő tulajdonjogával markolt bele a leány feszes húsába. Iréne hagyta, egyszer sem ellenkezett. De amikor a szálloda elé érték, megállt.

– Gyere föl – mondta Pohrisch rekedten és megfogta a karját.

De a leány a fejét rázta csak.

– Nem illik – mondta halkán – bocsáss meg uram, de azt nem illik. Mit gondolnak az emberek, ha meglátják?

A bankár a független ember göggyével duzzasztotta föl az ajkát.

– Mit bánod, hogy mit gondolnak! Gyere!

De a leány kitépte a karját a szorításából és hátra ugrott.

– Holnap délután ott leszek újra a ligetben – súgta, azzal megfordult és eltűnt az éjszaka fülledt sötétségében.

Pohrisch fejcsóválva nézett utána. „Bolondok a nők” morogta bosszúsan, aztán benyitott a kis elhanyagolt szállodába.

Másnap délután Iréne valóban ott várt reá a ligetben. Forró volt, illatos és szép. Soha még ilyen délutánja nem volt Pohrisch Gottfriednek, mint amit ettől a kis mezítlábas görög leánytól kapott ott a jószagú olajcserjék között. Következő reggelen tovább kellett utazzék. Sok fontos és halaszthatatlan tárgyalás várta. De amikor a hajó elhagyta Samost és ő a korlátnak dőlve visszanezett a zöld szőlőhegyekre, úgy érezte, hogy amit tesz, az az üzleti főkönyvek szerint talán helyes, de emberileg oktalán. Mert Samoson kellene maradjon örökre.

Végigutazta fél Európát. De minél távolabbra került a görög szigetektől, a vágy Iréne után annál nagyobbra nőtt. Nem mintha nem kaphatott volna nőt magának, amennyi csak jól esett: pénzért minden kapható volt a földön. De egynek a szemében sem találta meg azt a néma csodálatot, amivel Iréne nézett föl reá. A többi nő szeme mind azt mondta: neked adom magam, mert pénzed van. De egy pillanatig se hidd, hogy több vagy a számomra, mint egy csúnya, pénzes zsidó. Ezt mondták az itt-ott megajándékozott nők szemei. A kis titkárnöké, a divatos táncosnőké, mindegyiké. Csak az Iréne szeme mondott mást. Az ő szeme azt mondta – legalábbis Pohrisch Gottfried úgy emlékezett vissza reá – „Honnan jöttél, te mesebeli királyfi? Miféle magasságból ereszkedtél le hozzám? Mivel fizessem meg neked, hogy észrevettél és kegyedre méltattál? Elég neked, ha a testemet adom?” Valami ilyesmit mondtak neki ott az olajligetben azok a csodálkozó nagy szemek.

Attól kezdve csak samosi bort ivott. A rosengassei ház dolgozószobájában állandóan ott állt egy üveg ebből a meleg, édestüzes borból és ha egyedül volt, ivott belőle egy-két kortyot. Kitapogatta a nyelvével az ízét és az olajfaligetre emlékezett. Három hónap múlva újra fölkereste Samost.

Úgy rendezte a dolgait, hogy üzleti útnak tűnjék és saját magával is igyekezett elhitetni, hogy az. Első útja a szigeten Iréne apjához vezetett, a hegyre. A toprongyos görög nagy hódolattal fogadta, csupa hajlongás volt és alázat. Tudta, hogy ez csak a pénzének szól és annak, hogy hagyta magát becsapni, de nem haragudott miatta a görögre, jól esett a hajlongó alázat.

– Holnap lesz a lányom esküvője – mondta a görög a második pohár bor után, amit a kunyhó előtti kőasztalnál megittak együtt – megtisztelsz velem, uram, ha vendégem leszel.

Sietni kell vele, tudod – tette hozzá bizalmasan – mert gyereke lesz. Ilyenek ezek a lányok, vigye el őket az ördög...

Pohrisch Gottfried érezte, hogy elszürkül az arca. Hogy a bőre megpetyhüdik, mintha minden vér kifolyna alóla. Rámeredt a zsíros arcú, bozontos görögre.

– Iréne... – dadogta – Iréne...?

– Az hát – bólintott a görög. Persze, hiszen ismered őt, uram.

Egy halászegény veszi el, innen lentről. Az ilyen lányfélét nem lehet megőrizni, hiába. Isten éltesen, uram és adja, hogy csak fiaid legyenek, lányaid soha.

Agya nem fogta föl a szavakat. Csak bámult maga elé és hirtelen megdöbbsent attól, hogy milyen szánalmas látvány lehet. Ahogy ott ül egy koszos görög paraszt asztalánál és szédül a csapástól, amit reá mért valami facér halászegény. Ő, Pohrisch Gottfried, a Pohrisch-bankház feje, a Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonszern vezérigazgatója, ő... Keze önkéntelenül a pénztárcájához nyúlt és mintha megérezte volna valamennyi folyószámláját és bankbetétjét a háta mögött, kivörösödött az arca és dölyfösen szögezte előre húsos állat. Szeme összeszűkülte és élesen nézett a görögre, mint egy ellenségre.

– Ide figyelj – mondta rekedten és a hangja rövid volt és pattogó, mint amikor az alkalmazottaival szokott beszélni. Ide figyelj, görög: megveszem a lányodat! Mit kérsz érte?

A görög ránézett bambán, borgőzös szemekkel.

– Nem értelek, uram...

– Megveszem a lányodat! – ismételte és az ökle lecsapott az asztalra. – Mint ahogy a borodat megvettem! Mit kérsz érte?

A görög nevetgélni kezdett.

– A lány nem bor, uram, az nem bor. Rosszabb annál. Jókedved van, uram, Isten éltesen!

Lent a hegyoldalban feltűnt Iréne. Megismerte messziről is a járását, azt a ringó, rugalmas-puha járást és a vér a fejébe tolult. Harag volt az, ami égette, keserű harag. Az üzletember haragja, akinek az orra elől el akarják ütni az árut, amitől a vállalkozása függ. Előrehajolt az asztal fölött és tompa, érzéstelen hangon, a kemény üzletemberek hangján vágta bele a szavakat a görög arcába:

– Azt kérdeztem, mit adjak a lányodért? Nem tréfálok. Elviszem magammal. Ajánlatot kérek!

A paraszt szőrös, fekete képe lassan elkomolyodott. Szeme megsötétült. Aztán lehajtotta a fejét és nem nézett a vendégre, amíg lassan, nehézkesen mondta:

– Szegény ember vagyok, uram. És részeges. Ez igaz. És lusta. Ez is igaz. És semmirevaló. Ez is igaz. Nem mondtad, de igaz. Azt sem mondtad, hogy becsaptalak a borral, pedig az is igaz. Csaló is vagyok, ha lehet. De... hogy a lányomat...! A tulajdon lányomat... pénzért? Nem, uram. Ha veled megy magától: menjen. Legyen a cseléded, vagy a szeretőd, vagy mind a kettő, mit bánom én. Az ő dolga. Felnőtt ember, teheti amit akar. De hogy én... pénzért, mint egy kecskét...? Te engem nagyon megvethetsz, uram...

És akkor végső kétségbeesésében olyasmit tett Pohrisch Gottfried, amit egy életen keresztül nem tudott jóvá tenni. Aminek a terhét és következményét egy életen keresztül hordozta, vad keserűséggel és összeharapott fogakkal. De érezte, hogy nem győzetheti le magát ettől a nyomorult, koszos paraszttól. Érezte, hogy valami olyasmit kell tennie, vagy mondania, amitől az a toprongyos koldus ott szemben vele elszédül és alázattal nyöszörögve omlik a lába elé. És mondta. Dölyfösen, keményen, mint a vereséget nem ismerő üzleti diktátor, amikor az utolsó nagy tromfját lecsapja a tárgyalóasztalra, amitől egyszerre összeroskad minden ellenállás. Ezt mondta:

– Add hozzám feleségül a lányodat, görög!

A nyelve hirtelen száraz lett és nehéz. Maga is megijedt a kimondott szavaktól. Az ember, ott szemben vele, felkapta a fejét. Szeme tágra nyílt, úgy hogy a sötét arcból elővilágított a szemek fehérje.

– Hozzád, uram? – dadogta elképedve. – De hiszen a halász...

– Mit halász! – mordult föl a bankár gorombán. – Én csináltam a lányodba a gyereket, nem a halász!

A görög lehajtotta bozontos fejét.

– Az lehet, uram – mondta csöndesen – az meglehet. A lányok ilyenek.

Csönd nehezedett közéjük. Pohrisch sápadtan meredt maga elé. Az előbbi indulat elszállt már belőle és fölébredt benne a józanság. Most döbrent csak rá a súlyára annak, amit tett. Megkérte egy görög koldus lányának a kezét! Ő, a Pohrisch-bankház feje, aki válogathatna az előnyösebbnél előnyösebb házasságok között! Örület, gondolta, tiszta örült vagyok... És agya már lázasan dolgozott azon, hogy miképpen lehetne jóvátenni az elkövetett taktikai hibát, el nem hangzottakká tenni az elhangzott szavakat. Pénzt adni a görögnek, sok pénzt...

És ekkor megszólalt szemben vele az ember, az Iréne apja. Lassan, komolyan, nagyon megfontoltan.

– Uram – mondta – én nem tudom, hogy józan vagy-e, vagy részeg. És én nem is akarnálak megbántani, mert jó ember vagy. De mert kérdeztél, hát nekem felelnem kell. Én nem adhatom hozzád a lányomat, uram.

Azt hitte, hogy nem érti jól az idegen beszédet. A szívdobogása is elállt egy másodpercre. Lehetséges ez...?

– Mit mondasz? – kérdezte rekedten és akadozó nyelvvel. – Nem értem...

– Azt, uram – felelte a görög és egyenesen a szemébe nézett –, hogy mindent megkaphatsz. Tied a házam, a szőlőm, a leányom is, amikor megkívánod s ha ő is úgy akarja... nekem mindegy. De feleségül, uram, azt nem.

Meredten bámult a parasztra.

– S miért nem?

– Mert te zsidó vagy, uram. S egy görög leány nem lehet zsidó felesége soha.

Érezte, hogy a vér a fejébe tolul. Szédülés fogta el. A világ elfeketedett körülötte, a szőlőhegy, a horpadt tetejű ház, minden. Fölállt. A lába reszketett. Valamit akart mondani, de nem jött ki szó a száján. Érezte, hogy ökölbe szorul a keze és arra gondolt, hogy rá kellene rontson erre az emberre, szét kellene törje, összezúzza, megölje... de hirtelen élesen és józanul megszólalt agyában egy ellenőrző gépezet és azt mondta, hogy a paraszt talán erősebb lesz, mint ő. Ettől egyszerre lehűlt a dühe és hideg lett, mint a kő. Iréne akkor ért föl a ház elé. Meglátta őket és megállt.

– Iréne – szólt oda a lányhoz remegő szájjal – gyere ide.

A leány komoly arccal lépett közelebb. Szeme szomorú volt.

– Iréne – mondta Pohrisch valami furcsa kapaszkodó érzéssel – akarsz a feleségem lenni?

A leány arca ijedt lett. Az apjára nézett. A görög ott ült még mindig az asztalnál, sóhajtott és ivott. Pohrisch gyorsan kezdett beszélni a leányhoz, mint aki meg akar előzni valami rettenetes katasztrófát.

– Iréne, én nagyon gazdag ember vagyok. Sok házam van, rengeteg sok pénzem minden országban. Hajóim vannak és...

– De zsidó vagy, ugye? – szólt közbe a leány és a szeme rémült volt és tanácstalan.

Pohrisch Gottfried arca megmerevedett. Kemény lett és kegyetlen.

– Igen – felelte – zsidó vagyok. Na és?

A leány megrázta a fejét és elfordult. Aztán lassan bement a házba és az ajtót betette maga mögött. Pohrisch még ott állt néhány másodpercig, földbegyökerezve, mozdulatlanul.

– Ne haragudj ránk, uram – hallotta a görög hangját a háta mögött – ez ellen nem tehetünk semmit. Ez így van.

Megrándult a szavaktól, mintha korbácsütések érték volna. Nem is nézett vissza a parasztra, csak sarkon fordult és szó nélkül elindult lefelé a hegyen.

Érezte, hogy embert talán még soha úgy meg nem aláztak, mint őt ez a két koldus görög. Ha azt mondták volna, hogy csúnya, ha azt mondták volna, hogy nem rokonszenves, vagy valami ilyesmit: azon kacagott volna. Ráüt a pénztárcájára és azt feleli: ami hiányzik bennem szépségben, azt pótolom pénzzel. De nem ezt mondták. Azt mondták, hogy zsidó. Hogy egy görög kolduslány azért nem lehet a felesége, mert zsidó. Úgy mondták ezt, mintha azt mondták volna: leprás vagy. Mintha azt mondták volna: gonosztevő vagy, akit a törvény üldöz s aki téged befogad, a halált fogadja be. Soha még így nem sértette meg őt, Pohrisch Gottfriedet senki, mint ez a két műveletlen koldus parasztivadék. Rászánja magát könnyelműségében és kimondja a csodatevő varázsszót, melytől ezer és ezer szép, gazdag és előkelő leány szerte Európában boldogságba ájulna, hogy a gazdag Pohrisch bankár felesége lehet... és ez a két rongy, ez a két szemét kikoszarazza, mert zsidó!

Mire a kikötőbe ért, keserű, mély haraggá vált benne az a tompa kábultság, amit először érzett. Mint ahogy a halálosan sebesültben is lassan ocsúdik föl a fájdalom az első kábultság után. Csikorgó foggal fizette ki a szállodást és nem adott borraivalót a szolgának, aki csomagjait a hajóra vitte. Görög volt az is, átkozott görög. Rázta a harag és a szégyen, ha arra gondolt, hogy a paraszt kibeszélheti a dolgot és ezek mind megtudják és röhögni fognak a kudarcán. Őt, Pohrisch Gottfriedet kikoszarozta egy mezítlábas parasztlány, mert zsidó!

A hajóról visszanezett a szigetre és tehetetlen dühében ököllel fenyegette meg a napsütésben fürdő örökzöld hegyet: jaj neked, Samos! S a hegy, az örök hegy, visszanezett reá és nevetett.

A bosszúvágy dühe hidegen mérlegelt cselekedetekké alakult át. Első dolga volt táviratot küldeni a görögországi vezérképviselőnek: minden samosi megrendelést azonnal lemondani. Samosi borokat, ha veszteséggel is, de leszállított áron piacra dobni. „Térdre kényszerítem a görög koldusokat!” csikorgatta a fogait. „Elpusztítom Samost! Én, a zsidó!”

Bécsbe érve elrendelte a Pohrisch-érdekeltségében dolgozó valamennyi nemzsidó tisztviselő azonnali elbocsátását. Attól a naptól kezdve csak fizikai munkásként tűrt meg maga körül keresztényt. Vad dühvel vetette magát a Samos elleni harcba. „Megmutatom nekik!” biztatta magát. „Megmutatom!” És megmutatta. Három hónap múlva a samosi borkereskedők küldöttséget menesztettek hozzá. Pohrisch fogadta a görögöket. A bosszú keserű, vad elégtételével nézte a megriadt és alázatos arcokat, ahogy a bojkott feloldásáért könyörögtek. Hajthatatlan ridegséggel közölte velük, hogy magasabb üzleti szempontok miatt nem veheti figyelembe kívánságukat és a jövőben is minden kereskedőt, aki Samosról bort vásárol, a konzern kíméletlenül kiközösíti és minden piac elől elzárja.

– De mi lesz Samos-szal? Az egész sziget a szőlőkből él! – kiáltotta közbe az egyik görög.

Pohrisch vállat vont.

– Éhen halnak. Sok millió ember halt már éhen ezen a földön s a föld mégis forog tovább.

De ez még nem elégítette ki. Többet akart. Nagyobb elégtételt. Olyant, amit egy életen keresztül maga előtt lásson. Hogy naponta érezhesse a diadal örömét. Hogy íme, én, a zsidó...! Elhatározta, hogy nemzsidó lányt vesz feleségül. Csakazért is. De nem olyan akármilyen nemzsidó leányt, hanem egy valóságos patrícius-leányt, egy olyant, akire azt mondják: „társaságbeli”. Aki magasan fölötte áll a mezítlábas Irénéknek, akit odamutathat a világnak, akit elvihet a porban fetregő samosiakhoz, hogy ide nézzetek, ezt kaptam meg én, a megalázott, a megvetett zsidó! Ekkor szemelte ki magának Kunczler Évát.

Kunczleréket ismerte már abból az időből, amikor az apja így nyilatkozott róluk: „nem a legjobban állanak”. Akkor a leány még egészen kicsi volt. De amióta visszatért Angliából, többször is találkozott vele utcán, társaságban és meg kellett állapítsa, hogy határozottan szép leány lett. Nem az ő „esete” ugyan, mert ő a barna bőrű, sötét szemű, tüzes nőket kedvelte s nem a kék szemű, hideg szökéket. Azonban az érdektelen szemlélő tekintetével nézve is szép volt Éva, mint emberpéldány. Büszke, egyenes tartás, nyílt, tiszta arc, szinte gögösen magas

homlok és egyenes orr: mindaz együtt, ami annyira jellemezte azt a hideg és dölyfös nyugati típust, akikkel szemben legjobban érezte mindig a maga zsidó voltát, még ha egy szóval, vagy egy pillantással sem emlékeztették erre.

Kunczleréken sem látszott meg, hogy tudomásul vennék benne a zsidót. Kedvesek voltak hozzá, barátságosak, éppen úgy, mint mindenkihez a társaságban. És mégis. Ha ott ült a Kunczler-mama mellett és hallgatta végefogyhatatlan sopánkodásait a „rég jó világ” után, amikor még a bécsi urak cilinderben jártak és a dámák sleppes ruhákban: úgy érezte, hogy ezek a rettenetesen jólnevelt és dölyfös patríciusok magukban bent talán még jobban lenézik őt, akinek nagyapja még ószeres volt a Theresienstadtban, mint az a koldus görög. De nem beszélnek róla, mert jólneveltek. Mert gögösebbek annál, semhogy észrevegyék azt, hogy valaki a társaságukban púpos, vagy nyitva van elől a nadrágja, vagy... vagy egyéb hibája van. Ezért határozta el, hogy éppen Kunczler Évát veszi feleségül. Nem szerelemből, dehogyan. A szerelemnek ehhez az elhatározáshoz semmi köze nem volt már, a szerelem kiégett az utolsó cseppig ott a görög paraszt udvarán a szégyen és megaláztatás tüzeiben. Bár ha elképzelte Éva szép testét kiszolgáltatottan maga mellett, ez bódító és kéjes örömmézzel töltötte el. Azonban ez nem a szerelem öröme volt, hanem a birtoklásé. És a bosszúé, igen, a bosszúé. Megbosszulni Éva kiszolgáltatottságában mindazt, ami Samoson történt. Beletiporni az ő testén keresztül ebbe az egész görög világba, igen, ezt kell tenni, ez volt az egyetlen méltó elégtétel, amit vehetett magának.

Először is Kunczlerék anyagi helyzetéről tájékozódott megbízottjai útján. A kép, amit így nyert, kellemes volt. Kunczlerék nyakig ültek az adósságokban és az áruház a csőd szélén állott. Ezzel úgy érezte, mint akinek biztos fegyver van a kezében. Aztán elkezdett Kunczlerékhoz járni. Minden látogatásánál elhelyezett valami kis odavetett mondatot a szülőkhöz, ami megcsillogtathatta előttük a Pohrisch-vagyon hatalmát és a lehetőségeket arra az esetre, ha a Pohrisch-bankházat érdekelni kezdené a Kunczler-áruház sorsa. Elsőnek Kunczler-mama figyelt föl ezekre a célzásokra. Neki régi álma volt, hogy Éva gazdag házasságot kössön és a család fénye visszatérjen a „rég jó világ” színvonalára. Feltűnően kedves kezdett lenni Gottfriedhez, érdeklődött a háztartása iránt és apró asszonyi figyelmességekkel kényeztette. Kunczler-papa bizalmatlanabb volt már, de ő sem fogadta ellenszenvvel a közeledést, csupán valami kis rezignált mosollyal és Gottfried tudta, hogy ez a származásának szól s ettől még makacsabban építette bele magát a gondolatba, hogy feleségül veszi Évát.

Ebben az időben tataroztatta ki a Pohrisch-házat. Azt akarta, hogy a vagyon súlya ott is kifejezésre jusson. Antik rokokó-palotát igyekezett maga köré varázsolni, amilyenekben hajdan a gazdag patríciusok éltek. Inast is akkor fogadott. Az inas azelőtt egy bárónál szolgált évekig, de a báró elszegényedett a háború után és portás lett egy szállodában. Mikor mindez együtt volt, egy délelőtt fölkereste Kunczler Adolfot és előadta neki a szándékát.

Természetesen az áruházzal kezdte, de az öreg Kunczler már az első percben tudta, hogy hova akar kilyukadni. Mikor aztán Évához értek végre a beszélgetésben és Pohrisch a pénzdiktátor dölyfös pózában – ezzel igyekezett eltakarni pokoli félelmét egy újabb megaláztatástól – megkérte tőle a leánya kezét, Kunczler egy halvány kis mosollyal a szája szélén azt felelte:

– Már régen látjuk, hogy készül valami közted és Éva között. Ha Éva is úgy akarja, nekem nem lehet ellene kifogásom.

Mire Pohrisch Gottfried a diadal lángjával a szemében szorította meg a feléje nyújtott kezét és arra gondolt: „Sikerült! Legnagyobb hatalom a földön a pénz!”

Hogy közte és Éva között lett volna valami, az túlzás volt. Annyi volt közöttük, hogy néha a teánál egymás mellett ültek és elbeszélgettek közömbös dolgokról. Szerelemnek nyoma sem volt, de Pohrisch Gottfriedet ez nem is érdekelte, őt csak a házasság érdekelte s

ami azután következik. Ne féljen senki, majd lesz valami közöttük. Először a szülőkkel kellett rendbe hozni a dolgot. A leány, az majd teszi, amit parancsolnak neki.

Kunczler dolgozószobájából egyenesen lement a kertbe. Éva teniszezett az egyik barátnőjével, mint mindig. Odament hozzá, megcsókolta a kezét és utána nem engedte el, hanem széles, kövér mosollyal ránézett és azt mondta:

– Megkértem a kezét, Éva. A szülei beleegyeztek.

A leány rámeredt. Annyira váratlanul érte, hogy meg sem hallotta a szavak mögött a hang leereszkedő csengését.

– Mibe egyeztek bele? – kérdezte ijedten.

– A házasságunkba. Ha maga is úgy gondolja, akkor esetleg már augusztusban...

A leány nevetni kezdett. Szívből nevetett és hangosan.

– Megbolondult maga, Pohrisch? Hát hogy gondolja ezt... csak így...?

És nevetett. A köpcös kis ember elvörösödött és egyszeriben beleizzadt a rémületbe. Csak most villant az eszébe, hogy ez a leány is megalázhatja. Pánikszerűen szakadt reá az újabb megaláztatástól való félelem.

– Éva – dadogta ügyefogyottan – én szeretem magát... csak még nem volt alkalmam... nem volt időm... tudja, az üzleti ügyek... a vagyon... milliós tranzakciók...

A pénz mögé menekült megint, ezt érezte egyedül védelemnek. A leány megsajnálta.

– Erről kell még beszéljünk, Pohrisch. Nyugodtan és megfontoltan. Jó? Az ilyesmit nem szabad elsietni, nem gondolja...? Üljön le, kérem, amíg a szettet befejezzük, jó? Elsie!! Te következ! Fifteen-all!

Pohrisch leroskadt a kerti padra és megtörölte kiizzadt homlokát. Arra nem számított, hogy ezen az oldalon is érheti ellenállás. Ő a szülők megnyerésére helyezte a fő súlyt. Amíg a játék tartott, igyekezett összeszedni a gondolatait. Aztán később, amikor kettesben maradtak, elmondta komolyan és megfontoltan, hogy mi mindent akar nyújtani Évának ezzel a házassággal. A leány türelmesen hallgatta végig, aztán két heti gondolkodási időt kért. Meg kell fontolni az ilyesmit, mondta. Pohrisch mint üzletember megértette ezt és ugyanakkor győzelemnek könyvelte el magában. Széles és büszke mosollyal búcsúzott el és diadal feszítette a mellét, amikor a Kunczler-villa kapuján kilépett. Nem kapott kosarat.

Még aznap táviratot küldött görögországi képviselőtének, hogy Samos szigetén vásároljanak föl minden eladó szőlőt és házat. És hogy küldjenek neki egy hordó samosi bort. Többet nem, csak egy hordót. Samosi bor mellett akarja megünnepelni két hét múlva az eljegyzését, mint győzelmét Samos és a világ fölött. És akkor, öt napra rá, egészen váratlanul újra beviharzott az életébe Lubovszki Kazimir.

Mikor az inas az ezüsttálcán behozta a névjegyet, éppen készült átmenni Kunczlerékhez. Bosszús pillantást vetett a lovagi címerrel díszített kis fehér kartonlapra és tekintete hirtelen megkeményedett.

– Kérem az urat – mondta az inasnak.

Egy pillanat alatt felizzott benne újra gyermekéveinek minden megaláztatása és arra gondolt: „jó, hogy jön! Most legalább megmutatom neki, hogy több lettem, mint ő! Megalázom, mint ahogy ő megalázott annak idején, amikor leereszkedőleg a vállamra vert, amikor elvette tőlem Judithot, amikor a tornateremben izmaival kérkedett! Csak jöjjön, éppen jókor!” Arra készült, hogy gögös részletességgel ismerteti majd nagyszabású vállalkozásait, megemlíti házassági tervét is úgy mellékesen, hadd érezze és lássa ez a fölfuvalkodott díszpéldány, hogy ki ő. Lássa és irigykedjék. Aztán mégis minden egészen másként történt.

Már maga az a felháborító tény, hogy Lubovszki ugyanazzal a diákos jókedvvel köszöntött reá és egyszerűen sünnnek nevezte, akárcsak hét évvel azelőtt, kihozta a sodrából. Így elvesztette az előre elkészített fonalat, melynek mentén a beszélgetést le akarta vezetni. Különösen a „sün” miatt háborodott föl. Ezt a megalázó összehasonlítást annak idején is csak gyáva megalkuvásból tűrte el, de most kimondottan sértésnek érezte. Sünnnek nevezni őt, a

Pohrisch-bankház fejét! Külön emiatt kezdte el mindjárt a konzernben, hadd lássa ez a gőgös senki, hogy mekkora távolság tátong kettőjük között. De Lubovszkira nem hatott. Az egész konzern elintézte egy könnyű mondattal:

– Az szép. Ezentúl, ha bort iszom, reád gondolok, sün.

Arculítésnek érezte ezt a mondatot. Sértésnek, amit meg kell torolni. Valósággal föléledt, amikor hamarosan megjött erre az alkalom. Lubovszki pénzt kért.

– Nincs pénzed? – kérdezte tettetett csodálkozással, de belül tomboló elégtételt érezve, mintha érthetetlennek tartaná, hogy ilyesmi is előfordulhasson valakivel.

– Nincs – felelte egykedvűen a másik.

Ez az egykedvőség bosszantotta. Több megalázkodást várt. Bosszúsága gúnyba menekült.

– A művészet, úgy látszik, nem a legjövendelmezőbb üzlet – mondta kissé felülről, de Lubovszki csak kacagott ezen.

– Nem minden az üzlet a világon, öreg sün – felelte – van annál fontosabb dolog is!

– És mi lenne az? – kérdezte és valósággal reszketett a vissza fojtott dühtől.

– Az élet – válaszolta Lubovszki és nevetett hozzá azon a furcsa, hangtalan módon, ami abból állt, hogy megvillogtatta pompás, erős fogait.

Ettől a nevetéstől belenyilallott az emlékezés Irénére, mint az eleven fájdalom, ő is így szokott nevetni. De sértésnek érezte a szót is, célzásnak, hogy ő nem képes az élet felszínén lebegni, mint mások, mert túlságosan nehézkes hozzá. Terheli a származás súlya. Ezt érezte ki abból a könnyedén odavetett szóból. S mert igaznak érezte, fájt. A fájás keserősége adta szájába védekezésésként a rideg és dölyfös szavakat:

– Ha munkát akarnál, be tudnálak juttatni esetleg valamelyik vállalatunkba, raktárkezelőnek vagy ilyesminek. Esetleg...

A bosszú keserű diadala tombolt ezekben a szavakban. De Lubovszki csak nevetett rajtuk a maga megszokott, felelőtlen módján, mondott még néhány szemtelenséget és elment.

Ez a találkozás nagyon felkavarta. A pénz hatalmába vetett hitét ingatta meg. Érthetetlen volt, hogy ez a pénztelen senki, ez a festőnövendék olyan fölényesen tudott viselkedni vele szemben. Vele szemben, akinek a háta mögött egy egész bankház áll és egy pompásan megszervezett, fél Európát behálózó nagyvállalat. Valami bizonytalanságérzet fogta el. Hogy talán mégsem a pénz az, ami az emberek helyét kijelöli ebben a világban? Hogy talán soha nem juthat el oda, ahova vágyik: hogy egy szintre kerüljön a világ bátor és felelőtlen fickóival? Két napig hordozta magában ezt a bizonytalanságot és akkor elment Kunczlerékhoz. Azzal ment oda, hogy döntésre viszi Évával a dolgot. Vagy-vagy. Józan és logikus elméje biztos volt abban, hogy Éva hozzá megy feleségül, hiszen nem talált okot, hogy miért ne menne hozzá. Egy szegény leány egy gazdag bankárhoz. De valahogy bent, a logikus gondolkodás felszíne alatt mégis lappangott egy bizonytalankodó félelem. Bizonyosságot akart. Elment tehát Kunczlerékhoz, megszerezni ezt a bizonyosságot. A tenispályánál találta őket. Sok vendég volt, nem tudott Évával kettesben maradni. Később felszolgálták a teát. És akkor egyszerre csak megáll valaki mellette és a világ legtermészetesebb hangján ráköszön:

– Szervusz, sün! Téged kerestelek! Leszel szíves bemutatni...?

Lubovszki volt.

Pohrisch Gottfried éberén riadó ösztöne az első pillanatban kísérteties biztonsággal megérezte, hogy a Judith-ügy megisméltődése következik. Egész belseje megremegett ettől a megérezéstől és minden önbizalma összeroskadt. Rádöbrent, hogy ez a Lubovszki nem csupán egy volt iskolatárs, egy nyomorgó kis festő, hanem maga a nagy ellenség. A nagy ellenség, aki minden ember számára él valahol és akivel mindenkinek meg kell egyszer mérkőznie. Az ő nagy ellensége ez a Lubovszki, érezte tisztán és világosan, ahogy ott ült szótlanul a nádfonatú széken és hallgatta a festő vidám és fesztelen locsogását, amivel a társaságot szórakoztatta, ő sohasem tudna így elszórakoztatni egy társaságot, gondolta és tehetetlen

kétségbeesést érzett. Igyekezett nyugodt maradni, de nehezen sikerült. Aztán egy idő múlva fölkel, búcsúzott és elment. De Lubovszkival elfelejtett kezét fogni, mintha ott se lett volna. De hiába tette ezt, Lubovszki ott volt. És attól kezdve valahányszor beszélni akart Évával a házasságukról, ez a Lubovszki mindig ott volt.

Egy ideig még eljárt Kunczlerékhez azután is, két-három naponként. Valami titkos reménység bujkált benne, hogy talán történik valami és Lubovszki eltűnik. De nem tűnt el. Ott volt és festette Évát. És Éva szerelmes volt belé, éppen úgy, mint annak idején Judith.

Még egyszer megpróbált mérkőzni vele. Akkor, amikor a kép elkészült. Gyönyörű kép volt. Nem értett a művészethez, de érezte, hogy a kép gyönyörű. Megkérdezte tőle, hogy mi az ára a képnek. Nagyon fölülről lökte oda neki ezt a kérdést. Tudta, hogy éheznek, hogy két kézzel kell kapjon a pénz után és meg akarta alázni ott, Éva előtt, mindenki előtt. De a festő csak ránézett, mosolygott és azt mondta: „nem eladó”. Egy pillanatra összekapcsolódott a tekintetük és ő megértette, hogy elvesztette a mérkőzést. Hogy ez az éhes, pénztelen senki, ez a gőgös, vidám, rettenetes ellenség legyőzte őt, a Pohrisch-bankház fejét. Nagy-nagy levertség fogta el. Búcsúzott és elment. Két napra rá megtudta, hogy Lubovszki Kazimir eljegyezte Kunczler Évát.

A legyőzöttek apátiájával fogadta a hírt. A szégyen, a bánat, saját kicsinységének és megvetettségének a tudata olyan mély űrt ásott belé, hogy nem is gondolt önvédelemre többet. Sem bosszúra. Sem cselre. Csak arra, hogy Judith után most Éva. És így rendre, mások fogyasztják el előle az egész életet. Mert az élet csillogó, napos oldala nem az övé, hanem ezeké a Lubovszki-féléké. Még akkor is, ha semmijük sincs. Még akkor is, ha haszontalanok. Még akkor is, ha felelőtlenek s léhák. Mert mások, azért az övék az élet. Mert nem olyanok mint ő. Mert nem zsidók.

Néhány napig tartott ez a lelki ájultság. Aztán megindult belülről a lélek védekező ágaskodása a rásúlyosodó teherrel szemben. Eszébe jutott újra az üzlet, amit az utóbbi időben elhanyagolt. Megértette és tudomásul vette, hogy az ő eleme a pénz, a vállalkozás, a szerzés. Ez az a terület, ahol otthon van, ahol nem érheti semmiféle meglepetés és vereség. Az üzlet az, amivel megmutathatja a világnak, annak a másik ellenséges világnak, hogy uralkodni is tud ő, a zsidó. Uralkodni árak és piacok fölött, emberek, sorsok, egész vidékek fölött, jólétet és szegénységet tart a kezében s kedve szerint osztogathatta ezt vagy amazt. Megértette, hogy ezen a téren kárpótolhatja magát mindazért, amitől zsidó volta miatt megfosztotta a másik világ.

Lázasan vetette magát újra a munkába. Görögországi vezérképvisellete intézkedéseket sürgetett. Samos teljesen megtört, jelentették. Telkek, szőlők értéke a tizedére esett, a felvásárlások óvatosan folynak. A lakosság hangulata kezd fenyegető lenni, kormánykörök is felfigyeltek, tenni kellene valamit, írták Görögországból. Ugyanazzal a postával, mely ezt a jelentést hozta, tették asztalára az eljegyzési vacsorára szóló meghívót. Pohrisch Gottfried mély lélegzetet vett, mint aki víz alá bukik, a meghívót a papírkosárba lökte és parancsot adott, hogy a pincében levő hordót a samosi borral gurítsák át a Kunczler-villába. Ezzel az eljegyzési ajándékkal akarta megmutatni, hogy ő, a zsidó is tud nagyvonalú lenni. Másnap elutazott Görögországba.

Üzleti útja diadalút volt. Ha nem is feledtetett ugyan minden elszenvedett keserűséget és megaláztatást, azért valamennyire kárpótolta mégis. Samos a lábainál hevert. Mikor hajója az ismerős kikötő hídjánál horgonyt vetett – a vállalat saját szállítóhajóján ment oda, melynek orrán nagy fehér betűkkel a görög tengeristen, Poseidon neve állt – sötét és néma tömeg állt a parton és fenyegetően hallgatott. Aztán a tömegből egyszerre csak kivált egy alak, egy asszony alakja és lassan megindult a hajó felé.

– Eresszések le a hidat – parancsolta.

Láncok csörögtek, deszka koccant a móló kövén. Az asszony rálépett a hídra és jött. Megállt Pohrisch előtt. Az arcán fáradtság volt és bánat. Iréne volt.

– Uram – mondta halk, dallamos hangon – itt vagyok. Töltsd ki rajtam a bosszúdat, ha haragszol reám. De ne a többiekén. Ők nem tehetnek arról, hogy én...

Pohrisch kövér arcán gúnyos mosoly jelent meg. Micsoda élvezet volt ezzel a mosollyal nézni a megalázott nőre és azt mondani neki:

– Nem értelek, jó asszony. Miért haragudnék én reád, akit nem is ismerek?

Majd átvette a hajó kapitányától a hangtölcsért és a parton álló tömeg felé fordult.

– Samosiak, ide figyeljtek! Akinek eladó bora van, jelentkezék a megbízottaimnál!

Minden mennyiséget átveszek és azonnal fizetek!

A tömeg felmorajlott. Pohrisch visszaadta a tölcsért a kapitánynak. Iréne még mindig ott állt. Rongyos, szegényes ruha volt a testén, de ez a test karcsú volt még mindég, csak teltebb, asszonyosabb. „A gyerek...” villant át a bankár agyán a gondolat „a gyerekem... vajon él...?” De aztán találkozott a szeme az asszony nyílt, tiszta tekintetével s a büszke homlok, az egyenes, nemes metszésű orr és a keskenyre csukott száj eszébe juttatták a maga megaláztatását.

– Köszönöm neked, uram – mondta az asszony halkán, egyszerűen.

De tette magát, mintha nem hallotta volna a szavait és gyorsan elfordult. Sietve adott utasításokat az embereinek a bor felvásárlására vonatkozóan. Mire lopva hátrasandított, az asszony már nem volt sehol.

A samosi spekuláció – így nevezték üzlettársai ezt a bosszúhadjáratot – milliós nyereséggel végződött. Nem csupán az, hogy a majdnem egy évig bojkott alatt tartott sziget teljes borkészletét hihetetlenül alacsony áron sikerült megszerezni, hanem azonkívül a pánik ideje alatt értéken alul összevásárolt szőlők, telkek és házak olyan tökenövekedést eredményeztek, amely minden elképzelést felülmúlt. A borkereskedők, akik annak idején a Samos ellen indított akciót esztelenségnek bélyegezték, most nem győztek lelkesedni fiatal vezérigazgatójuk üzleti zsenialitásáért. Lángésznek nevezték és megjósolták, hogy hamarosan kezében lesz az egész világ borkereskedelme. Ekkor született meg Pohrisch fejében az ötlet, hogy megszerzi magának az egész Földközi-tenger déligyümölcs forgalmát.

Három napot tartózkodott mindössze a szigeten. A lányok, akiket a kedvét kereső görögök esténként a szállodába küldtek, Irénére emlékeztették. Ugyanaz volt a járásuk, a hangjuk, a testük. Diadalmas keleti kényurak göggjével dúskált szépségükben és kiszolgáltatottságukban. Tudta, hogy nem azért ajándékozzák meg szerelmükkel, mert tetszik nekik, hanem mert legyőzte őket. Legyőzte Samost, megtiporta. És ez a tudat még fokozta az éjszakák örömét. Hogy Samos lányai szerelmet kell hízelegjenek neki, az utált és megvetett zsidónak, mert félnek tőle.

Aztán körülhajózta egész Görögországot és a siker nyomon kísérte végig, mintha csak a sors is kárpótolni akarta volna az elszenvedett megaláztatásokért. Sikerült előnyös egyezséget kötnie a gyümölcsexportőrökkel, a termést felvásárló kiskereskedők készségesen léptek be a vállalat szolgálatába és a pénz úgy hömpölygött körülötte, mint egy megáradt tavaszi folyó. Athénben egy táncosnő, aki egy angol kapitánnyal vacsorázott, szó nélkül otthagya a kapitányt egy briliánsgyűrűért – pedig szép piros arcú, kék szemű, szőke fiú volt a kapitány – és háromnapos hajóútra ment vele. Ciprus szigetén egy osztrák grófnő ajándékozta meg a szerelmével – alig került az egész multság néhány ezresbe – és pokoli örömet érzett, amikor az elkényeztetett, előkelő hölgyet a negyedik napon otthagyhatta búcsú nélkül, mint egy megunt hálóinget, hogy tovább hajókázzék Olaszország felé egy közönséges kis harmadrangú dizőzzel, akinek egyetlen szerencséje az volt, hogy valamiképpen Évára emlékeztette. Olaszországban három hetet töltött, amíg kellőképpen beszervezte ottani képviselőit is, aztán hazatért Bécsbe a déli naptól barnára égve, kigyógyulva minden lelki nyavalyából, elégedetten, egészségesen, öntudatosan. Bécsben már ősz volt akkor. Az első hír, amit megtudott, az Éva eljegyzésének fölbomlása volt.

Először csak elcsodálkozott. Vidáman, őszintén csodálkozott. Hát mi az, gondolta, a félistenek is orra buknak olykor? Aztán rátelefonált egy magándetektívirodára és megbízást adott, hogy derítsék föl a dolog hátterét. Három nap múlva ott volt az asztalán a részletes jelentés. A következő három nap kinyomoztatta a Kunczler-áruház ügyeit. Kedvező értesülések futottak be. Mikor minden adat együtt volt, nagyon nyugodtan és nagyon megfontoltan megindította a támadást.

Nem sietett vele. Arra is ügyelt, hogy még a saját munkatársai és alárendeltjei se vehessenek észre semmit. Lassan, de tervszerűen haladt előre a maga célja felé, lépésről-lépésre. Mint a pók, amikor a hálóját fonja, szálanként, előre kiszámított geometriai képletek szerint, lassan, de pontosan és kérlelhetetlenül. Megbízottai útján összevásároltatta a Kunczler-váltókat. Kerülő utakon belevitte a vállalat ijedt, kapkodó vezetőit bizonyos ügyletekbe, melyeknek szálaait ő tartotta nagyon messziről a kezében. Az egész olyan volt, mint egy nagyon bonyolult, de nagyon érdekfeszítő hadművelet. A légy már a hálóban volt, de még vergődött. Még összébb kellett húzni körülötte a szálakat, egyre szorosabbra.

Hónapok teltek el. Eltelt egy év. Két év. A Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonszern kezében tartotta az összes piacot és ontotta a pénzt. A Pohrisch-bankház valóságos hatalommá erősödött a pénzügyi piacon. És a légy már alig mozgott. A bonyolult háló szála menthetetlenül köréje csavarodtak. Már csak egy jel kellett, amire meghúzzák a hurkokat.

Két és fél évig nem lépte át a Kunczler-villa küszöbét. Évát néha látta az utcán. Ilyenkor köszöntek egymásnak, udvariasan és hidegen, ahogy közömbös ismerősök szokták köszönteni egymást. De a legélesebb szemlélő se vehette volna észre, hogy valamilyen terveik vannak a leánnyal. Végül, majdnem három évi várakozás után hirtelen megadta a jelt. Láthatatlan kezek egyszerre rántották meg a gondosan kiépített szálakat és a Kunczler-áruház egyik napról a másikra összedőlt. A csődöt nem lehetett elkerülni. Láthatatlan kezek gondoskodtak a jól megszervezett manipulációk során arról is, hogy a fejvesztett vezetőség végső kétségbeesésében olyan lépéseket is tegyen, melyek csőd esetén fölkelthették volna az ügyészség érdeklődését is. Mikor mindez idáig eljutott, Pohrisch Gottfried hozatott magának egy piros szegfűcsokrot és szépen, kényelmesen átsétált a Kunczler-villába.

Március vége volt, a gyepek zöldülni kezdtek. Jókedvűen nyitott be a kapun. Első pillantásra elégedetten látta, hogy a Kunczler-ház ez alatt a három év alatt mennyire megöregedett. A falakról itt-ott omladozott a vakolat. A virágágyásokban ott száradtak még az őszi kórók, kertész keze nem gondozta őket. Belülről is a bomlás félreismerhetetlen jeleit viselte magán a lakás. A hall rendetlen volt és takarítatlan. A szalonból hiányzott néhány értékes festmény és a perzsaszőnyegek helye üresen ásított a parketten.

Pohrisch mosolyogva átadta a piros szegfűcsokrot a gondtelt ábrázatú szobalánynak, azzal otthonosan bekopogtatott a Kunczler Adolf dolgozószobájába. Mikor az ajtót kinyitotta, egy pillanatra maga is megdöbbsent attól, amit látott: az íróasztal mellől egy sápadt, lesóványodott arc nézett feléje, szemeiben az üldözöttség riadtságával. A szájalom meleg hulláma öntötte el Pohrisch Gottfriedet, aztán fölemelte a fejét és szélesen ránevetett a megdöbbsent, kétségbeesett arcra. Majd a teljhatalmú hadvezér öntudatos, nyugodt lépteivel odament az íróasztalhoz és kinyújtotta a kezét:

– Hallom, hogy nehézségei vannak az üzlet körül. Miben lehetek segítségére?

Négy teljes órát tárgyaltak egymással azon a napon, Kunczler Adolf és Pohrisch Gottfried. Másnap elkészültek a szerződések. Egyik a Pohrisch-bankházat és a Kunczler-áruházat illette. A másik egy házassági szerződés volt.

Az esküvőt május elsején tartották meg és Éva kívánságára teljesen szűk körben. Gottfriednek mindegy volt. Diadalmámorban úszott így is. Jegyességük ideje alatt majdnem minden este színházba vitte Évát, operába vagy hangversenyre. Úgy mutogatta, mint valami ritka ékszert. Nem is ékszert: mint egy nemesi levelet. Ide nézz, Bécs! – mondták apró csillogó szemei, amikor ott ült Éva mellett a páholyban – legyőztem minden ellenségemet!

Legyőztem a megaláztatásokat, a háttérbe szorítottaságot, legyőztem a szép férfiakat, a bátrakat, az erőseket, a női szívekkel bánni tudókat, én, az esetlennek csúfolt, a zsidónak ócsárolt! Legyőztem ezt a dacos, szép kitenyésztt asszonyembert is és alázatos szolgálómmá teszem! Ti még az ujja hegyét sem csókolhatjátok meg az engedélyem nélkül s én akkor tépem le róla a ruhát, amikor majd nekem jólesik! Ezeket mondták a szemei s akkora büszkeség és öntudat feszítette, hogy legszívesebben hangosan belekiabálta volna az emberek közé: legyőztelek, világ!

Aztán megtörtént az esküvő. Az első éjszakát Lausanne-ban töltötték, egy ragyogóan pompás szállodai szobában, melynek erkélye a kéken csillogó tóra nyílt. Egyoldalú nászéjszaka volt. Éva úgy adta oda magát hidegen, büszkén, összeszorított szájjal, mozdulatlanra merevedve, mint egy halott. De Gottfriedet legkevésbé sem zavarta ez a passzivitás. Ő elérte, amit akart. A fő, hogy a világ látja és azt hiszi: ez a szép szőke asszony őt ajándékozta meg a szerelmével, nem a többi gögös emberhímet, őt választotta, a zsidót. Ez volt fontos egyedül, hogy a világ ezt lássa és ezt gondolja. A szerelem? Az Pohrisch Gottfried számára úgysem Éva volt. Még akkor sem ő lett volna, ha tomboló érzékiséggel adja oda magát. Gottfried számára a szerelem valami egészen más volt, valami csodálatosan szép, meseszerűen távoli emlék. De szomorú és keserű emlék, amit el kellett feledni. Samos. Olajfaliget. Iréne. Ez volt a szerelem. A többi: csak harc önmagával és a világgal és Éva mindössze egy lépcső volt ebben a harcban, egy kivívott győzelem.

Három napot töltöttek Lausanne-ban, aztán továbbutaztak Párizs felé. Párizsban, a második napon, egy üzletfelével való tárgyalás közben megütötte a Gottfried fülét Lubovszki neve. A szomszéd asztalnál két fiatalember beszélgetett valami művész-szalonnáról. Az üzletfél véletlenül ismerte az egyiket, valami norvég újságíró volt.

– Megérdeklődné tőle ennek a Lubovszkinak a címét? – kérdezte Gottfried unott és közömbös hangon. – Valamikor iskolatársak voltunk.

Aztán néhány sort írt a névjegyére és elküldte egy hordárral a megadott címre. Meghívta Lubovszkit vacsorára.

Feszült izgalommal várta a percet, élete nagy percét, a teljes diadal és elégtétel percét: amikor a gyűlölt díszpéldány odalép majd az asztalhoz és meglátja, hogy ki az, aki mellette ül. Ki az, akit csak úgy említett meg a névjegyen: a feleségem. Alig várta, hogy gyönyörködhesse a nagy ellenség eltorzuló arcában, irigységében, fájalmában, megaláztatásában és az arcába kacaghasson: ide nézz, Lubovszki Kazimir, életem megkeserítője, én kaptam meg a nőt, akit te nem tudtál megszerezni magadnak, én kaptam meg őt, én, a lenézett, a kigúnyolt, a sün! Nagyon várta ezt a pillanatot. Nem is beszélt róla Évának, meglepetésül szánta neki is. Csak attól félt, hogy esetleg nem jön el. Hogy talán tudja már és nem jön el és így nem gyönyörködhetik kínjában és megaláztatásában. De eljött.

Eljött és Pohrisch Gottfried láthatta a gyűlölt szép arcon a megdöbbenést és valóban úgy érezte, hogy ez a pillanat mindenért kárpótolta, amit valaha is el kellett szenvedjen. És látta ugyanakkor Évát is elsápadni és ez újra győzelem volt, egy másik nagy győzelem: győzelem az asszony fölött, aki az övé és mégsem az övé egészen. De aki soha ezé a másiké már nem lehet. A győztes és a tulajdonos elégedett göggyével figyelte őket ott az asztalnál és úgy érezte, hogy most, ebben a percben érte el élete célját: fölülkerekedett az ellenséges világon, véglegesen és visszavonhatatlanul.

Jó érzés volt ez, kellemes és melegítő. Annyira, hogy egészen elérékenyült tőle. Most, hogy úgy érezte: egyenlővé lett ezzel a kettővel, mert legyőzte őket, szeretett volna jó is lenni hozzájuk és kegyes. Szerette volna feloldani a zavarukat és ezért beszélt, beszélt, mindenfélét összevissza. Megrendelte a vacsorát és megvendégelte őket minden jóval, mint ahogy egy bőkezű nagybácsi megvendégeli a szegény rokonokat. Samosi bort hozatott és hagyta szétfolyni az ingyén a forró-zöld sziget emlékének ízét, a győzelem ízét. „Samos” gondolta és szeme megnedvesedett a boldogságtól „Samos! Mit tudják ezek ketten, ez a két legyőzött

nyugati díszpéldány, hogy ki vagyok én! Ezt csak te tudod, Samos, a te forró keleti tüzed tudja, olajfaligeteid illatos sűrűi, arany kék eged, ó Samos! Én, a kelet fia, hogy szánom ezt a kettőt, akit leigáztam!”

Megrészegetően nagyszerű érzés volt emberségesnek lenni, megbocsátónak és jónak ezzel a két megalázott ellenséggel szemben. Beszélt, beszélt. Kedves és jó akart lenni, nagyon kedves és nagyon jó, mint a nagyúr, aki leveri lázadó rabszolgáit, de megbocsát nekik. Ivott és egyre nőtt a kedve, áradt, mint egy samosi borral telt folyó. Hiába volt szótlan és hallgatag a másik kettő, ő örvendett és beszélt helyettük is.

– Menjünk egy mulatóba! – mondta hirtelen. – Te vagy a párizsi, Kazimir, vezess hát! Mindent fizetek, mindent! Majd ti ketten táncoltok és én nézem! Én füttyülök hozzá, hehehe! Moulin, azt mondod? Jó! Ahova akartok! Fizetek!

Kint csillogott az éjszaka. Boldog, tavaszi, mámoros éjszaka! Samos ura győzelmet ünnepel és megbocsát mindenkinek, aki valaha is rátiport! Nézd, Párizs, és halljad! Meztelen keleti táncosnők kell ma még körülleljenek buja táncaikkal a világ urát s ez a két fehér rabszolga pezsgőt iszik majd és örvend alázatosan a kegynek, hogy részt vehet e pazar győzelmi lakomán! Ó, Samos, babonás hegy, győzelmi kabala! Aranyba öntetem a nevedet és szüzeidet gyermekkel ajándékozom meg! Én, a keleti nagyúr, a nyugat legyőzője!

Kissé sokat ivott a samosi borból. De kint a hotel előtt a bor és diadal enyhe szédületén keresztül is hirtelen eszébe jutott, hogy egy fontos telefonbeszélgetést vár ma estére. A marokkói gyümölcs piac bekapcsolódásáról volt szó. Soron levő lépés a világalom felé.

– Egy pillanat, gyerekek, bocsássatok meg! Szólnom kell a portásnak, hogy a marokkói beszélgetést kapcsoltassa át a... hogy is hívják kérlek, ahova megyünk? Moulin, persze. Egy pillanat...

A portás följegyezte krétával az utasítást egy kis fekete táblára. Mikor újra kiért az utcára, a másik kettőt nem találta többé a szálloda előtt.

Még nem gondolt semmi rosszra. Előre mentek bizonyára. Igazuk volt. Éva biztosan fázott az utcán, az esték még hűvösek s ez a Kazimir gondos, jó fiú, nem akarta, hogy beteg legyen. Persze, hogy jó fiú, most már jó fiú igazán. Ezentúl barátok lesznek megint. Igazi barátok, mert ezentúl ő lesz felül és ő diktálja a barátságot. Képeket rendel majd nála. Persze. Segíteni fogja. Talán Samosra is elviszi egyszer. Festőnek való hely. Megrendelhetné nála Iréne képét, aktban... Persze, csakis aktban. Aztán odaakaszthatja majd az Éva ágya fölé! Hihhi, ez lesz csak a tréfa! Hadd lássa ez a gögös jégcsap, hogy milyen egy igazi nő...!

– Taxi! A Moulin-be.

– Moulin Rouge, vagy Petit Moulin, uram?

– Mi? Vagy úgy, persze... ezt nem tudom. Hát vigyen előbb az egyikbe s ha ott nem lesznek, akkor a másikba!

Az elsőben nem voltak. A másodikban sem. Kétszer is körüljárta a mulató termeit.

– Nincs még valami más helyiség itt?

– Nincs uram – felelte a pincér – keres valakit?

– Igen. Telefon van?

– A fülkében, uram.

Valami ideges nyugtalanság kezdett elhatalmasodni rajta. Az idegrendszere felől jött, egészen alattomos módon. Az elméje tiltakozott még ellene. Áh, mit, mondták a logikához szoktatott agysejtek, hova mehettek volna? Ott sétáltak valahol a szálloda körül, csak elkerültem őket. Bizonyára ott várnak rám még mindég.

– Halló! Hotel Continental? Portás! Itt Pohrisch. Igen, Pohrisch. A feleségem ott van? Nem? Nézze meg, kérem a szálloda előtt. Egy úrral kell lennie. Igen, a szálloda előtt, valahol, ott várnak reám. Köszönöm.

Majd végtelennek tetsző idő múlva:

– Halló? Mi? Nincs ott? Halló, nem értem! Igen... jó, köszönöm...

Verejték ütött ki a homlokán. Hörögve lélegzett. Érezte végigkúszni a hátán azt a zsibbadó pánikot, amit akkor, Samoson érzett... Nem, ez nem történhet meg még egyszer. Most már nem. Valamit tenni kell. Átkozott bitangok, hogy egy percig is bízott bennük! Átkozottak ezek a gögös szőkék, ezek a szélhámosok, ezek az örökké lázadó rabszolgák! Csak láncra verve lehet tartani őket, nem szabad gyöngye legyen velük szemben az ember, nem szabad jó legyen egy pillanatig sem! Átkozottak!

Feltelefonálta a rendőrséget. Az ügyeletes tiszt vidám párizsi szemtelenséggel kijelentette, hogy ha a kikapós asszonykák találkahelyeinek a leleplezése mától fogva a rendőrség feladatát képezné, úgy a személyzet létszámát legalább húszszorosára kellene fölemelni, erre pedig az államnak sajnos nincs pénze. Ezért nagyon sajnálja, de kénytelen megkérni Monsieurt, hogy lehetőleg a saját hatáskörében intézze el ezt az ügyet. Tapasztalatból megnyugtathatja egyébként, mondta a rendőrtiszt a telefonba, hogy az ilyen elkószált asszonyok általában egy idő múlva elő szoktak kerülni. Legjobb lesz, ha megiszik Monsieur egy üveg vörösbort és türelemmel várakozik. Időjárás és női szeszély ellen még nem találtak föl szert az orvosok.

Pohrisch nagyokat fújt dühében. Reszkető kezekkel kereste ki tárcájából Lubovszki címét, visszaült a taxiba és odahajtatott. A lakás zárva volt. A hosszú zörgetésre előbújt valahonnan egy borzas és álmos öregember és érthetetlen párizsi zsargonnal jól lehordta az éjszakai csendháborításért. De Pohrisch nem távozott addig, amíg meg nem esküdött a mérges öreg, hogy Lubovszki úr nem jött haza, sem nővel, sem anélkül. Erre még egyszer végigjárta a két Moulint. Kiderült, hogy egészen kint, valamelyik külvárosban van még egy harmadik is, a Vieux Moulin, de abban csak részeg munkások voltak és néhány kifestett olcsó tyúk. Nem maradt más hátra, mint visszahajtani a Continentálhoz. Fél három volt már. Az éjszakai portás sajnálkozva rázta meg a fejét.

– Nem. A Madame nem jött még haza.

Pohrisch-sal forgott a világ. Leült makacsul a szálloda halljában és várt. Az óra ütötte a negyedeket, a portás bóbiskolt a ketrecében, néha jött valaki és kérte a kulcsát. De Éva nem jött.

Hideg kétségbeesés szállta meg, mely lassan őrzöngő dühvé fokozódott. Hát ezt tették vele! Így éltek vissza a jóságával ezek az aljasok, ezek az ellenséges idegenek, ezek a telivér díszpéldányok! Vele merték ezt megtenni, vele, aki jó és elnéző akart lenni hozzájuk! Igen, már meg is akart bocsátani nekik, el akart feledni minden csúnyát és rosszat, amit tőlük kapott...! Hát nem! Nem, nem! Soha többé nincs feledés és megbocsátás! Soha többé! Fogat fogért, szemet szemért! Csak kerüljön szeme elé ez az asszony, ez a dög! Megkötözi és megkorbácsolja! Amíg a vére csorog, igen, amíg a vére csorog és amíg kegyelemért könyörögve csókolgatja a lábait! Ez a gögös, szőke rongy! És ez a férfi! Lubovszki Kazimir! Az örök ellenség! Hogyan is tudott megbízni benne! Most ott fetrengenek együtt valahol és röhögnek rajta, igen, egészen biztosan röhögnek rajta, a zsidón, a megvetetten, a kijátszotton! De megállj csak, Lubovszki Kazimir! Elpusztítalak! Összemorzsollak! Eltaposlak, mint egy mérges rovar! Nem izommal izom ellen, nem, ne reménykedj ebben! Pohrisch Gottfriednek megvan a módja hozzá, hogy elpusztítson valakit egészen más eszközökkel! Jaj neked, Lubovszki Kazimir, százszor és ezerszer jaj!

Hajnal lett. Jöttek a takarítószolgák és fölszedték a szőnyegeket, kinyitották az ablakokat. Nem csodálkoztak azon, hogy valaki ott ül a hallban. Hotelszolgák sohasem csodálkoznak. Pohrisch mégis úgy érezte, mintha gúnyos és szánakozó pillantások érték volna s mintha odasúgták volna egymásnak azok az emberek: nézd ezt a ronda zsidót... a felesége elment egy másikkal.

Nem bírta tovább. Fölment a szobába, levetette magát az ágyra és sírt. Gyerekkora óta nem történt meg vele, de ott fönt a szobában, az ágyra borulva sírt. A szegény és harag könnyei voltak azok, a tehetetlen keserűség és megaláztatás könnyei. Keze görcsösen

markolta a párnát és fogai rágták a gyűlölt, ezerszer gyűlölt asszony hálóingének selymét, vad, bosszúálló dühvel, mintha az a gyűlölt, hideg és szép test is itt lenne a selyem rostjai alatt és jajgatva rángatózna a fájdalomtól.

Reggel nyolckor felhívott egy magán-detektív-irodát. Délre megkerült a taxi vezetője, aki az állomásra vitte őket. Egy óra múlva tudták a vonatot is, amelyikre fölszálltak. Pohrisch további megbízást adott az irodának: derítsék ki a két ember tartózkodási helyét. Aztán átköltözött egy másik szállodába, ahol nem kellett állandóan magán érezze a személyzet gúnyos és sajnálkozó pillantásait.

Két hétbe telt, amíg sikerült a detektíviroda embereinek kinyomozni azt a tengerparti kis falut, ahova a szökevények elbújtak. Ez a két hét a pokol volt maga. Folytak tovább az üzleti tárgyalások a marokkói képviselőkkel, de minden egyes összejövetel, amire el kellett mennie, olyan volt, mint egy vesszőfutás. A legudvariasabb üzletfél arcán is ott vélte látni azt a kis gúnyos mosolyt, ami a megcsalt férjnek szólt, akit a nászút első hetében itthagytak a felesége. Azonkívül már régen Spanyolországban kellett volna lennie. Az ottani tárgyalások megakadtak. Egy német érdekcsoport erős ellenakciót indított, mely veszélyeztetni kezdte a marokkói kilátásokat is. Érezte, hogy benne van a hiba, nem tud eléggé koncentrálni és a szervezőképessége is csődöt mondott. Tudta, hogy mindennek Éva és az a másik ember az oka és ezért, ha lehetett, még jobban gyűlölte őket. De gyűlölni kezdte saját munkatársait és alkalmazottait is, akiknek a szeméből kárörömet olvasott ki. Mintha lapuló pillantásaik azt mondták volna: úgy kell neked, minek vettél el egy nem közülünk valót? Mi ajánlottuk a Goldberger-leányt, mi ajánlottuk a Rotschild-leányt, de neked egy idegen kellett. Hát most láthatod, hogy mit várhatsz tőlük. Ezt mondták azok a szemek. Pokoli volt, pokol az a két hét. Aztán végre megjött a jelentés: Pohrisch Gottfriedné és Lubovszki Kazimir itt és itt tartózkodnak. Gyorsan elrendezte az útlevelek dolgát, csomagjaikat feladatta Marseille-be, magához vette az iratait és vonatra ült.

Sokáig tartott az út és ráért kitervezni a nagy jelenetet. Eredetileg arra gondolt, hogy előbb egy bottal, vagy valamivel leüti a festőt, aztán addig veri az asszonyt, amíg térdén állva kér bocsánatot. De ezt a tervet hamar elvetette. Először is túlságosan rémdrámaízű volt, mert kétségesnek látszott, hogy sikerül-e leütni Lubovszkit s nem sül-e el fordítva a dolog. Különböző megoldások jártak az eszébe, végül is amellettt döntött, hogy hűvös lesz, tárgyilagos és nagyon udvarias. Ez talál legjobban a Pohrisch-bankház fejéhez. Az ő pozíciójában nem engedheti meg magának az ember, hogy úgy viselkedjék, mint egy kocsis, akit megcsal a felesége. Itt üzletről van szó. Mert alapjában véve minden üzlet a világon, a házasság is, az élet is, minden. Ez a szerencse. És az üzleti világban nincs helye az indulatoknak.

Kissé azért reszketett a lába és a szíve is dobogott, amikor a kis tengerparti halászfalu állomásán kiszállt a vonatból és megindult a vendéglő felé, amerre az irányt a vasúti tisztviselő megmutatta. Mi lesz, ha szembe találkoznak az úton? – gondolta. – Ha elfutnak? Vagy ha az az ember egyszerűen rántamad?

De nem találkoztak össze. Aztán ott állt a vendéglő előtt. Délután volt. A tenger az apró kisvendéglő lábáig nyúlt be az öbölbe és hullámaival halkán verdeste a part köveit. Erősen dobogott a szíve, amikor a vendéglőbe benyitott. Mi lesz, ha azt mondják, hogy a szobájukban vannak? Egyszerűen fölmegegy és rájuk nyitja az ajtót? Vagy lehívhatja őket? Talán csak Évát egyedül? Igen, ez lesz a legjobb, hiszen tulajdonképpen csak Évával lehet dolga, a másikkal semmi köze sincs...

De nem voltak a szobájukban. „Madame és Monsieur sétálni mentek” felelte kérdésére a bozontos bajszú vendéglős és apró, szűrös szemével gyanakodva mérte végig. Hallott már valamit arról, hogy a délfranciák mindig a szerelmesek pártján vannak és soha se a megcsalt férjekén és ezért kellemetlenül érezte magát a vendéglős kutató pillantásai alatt. Leült az üres étteremben. Kávét és vajjas kenyeret rendelt, egy tojást is hozzá. Aztán csak leült és ült. Az

idő telt. Irattáskájából elővette az Évával kötött szerződést és a Pohrisch-bankház szerződését is, amit a Kunczler-áruházzal kötött. Újra és újra átolvasta őket, Isten tudja hányadszor már. A kerek üzleti nyelven írt mondatok lassan megnyugtatták és biztonsággal töltötték el megint. Fegyverek voltak ezek a szerződések, azt tudta, éles és legyőzhetetlen fegyverek. Éva meg kell hajoljon előttük és az a másik semmivé, porszemmé törpül mellette. A szerződés: pajzs. A szerződés: biztonság. Élet és valóság. Minden más komolytalan handa-banda.

A vendéglős becsoszogott ócska papucsában és meggyújtotta a lámpát. Túl, a sötétbe halászok jöttek és hangos szóval vörösborot rendeltek. Az idő telt. Kint sötét volt már. Aztán egyszerre csak lépteket hallott és valaki kinyitotta az ajtót. Odanézett. A küszöbön ott állt a gyűlölt ember, a nagy ellenség. Egyik kezében hatalmas méretű kép, a másikban állvány és festékdoboz. S mellette Éva.

Időtlenül hosszúnak tűnő pillanat volt, amíg azok ketten ott álltak s ő az asztalnál ült és nézték egymást. Az első, amit meglátott, Éva valószínűtlen szépsége volt. Mint egy kinyílt, kiteljesedett egzotikus virág, olyan volt az asszony ott az ajtóban. Piros ajkairól kacagtak az elcsókolt csókok. S mellette ott állt a férfi, aki ezt az asszonyi szépséget előcsalta belőle. Ingujjban állt ott, borzolt, hullámos sörénnyel, mint egy ókori görög isten. Mint a fiatal Poseidon maga. Szépek voltak, ahogy ott álltak egymás mellett. Olyan szépek, hogy Pohrisch Gottfriedben felhördült az irigység, és a hím féltő bosszúja és belesápadt ebbe a szépségbe, mely nem az övé, mely nem is lehet az övé soha, ha a világ valamennyi pénzét megszerzi magának, akkor sem.

Végtelennek tűnő pillanat volt. Aztán a fiatal Poseidon ott az ajtóban megmozdult. Lassan a falnak támasztotta a képet, letette az állványt és a kazettát is és súlyos léptekkel megindult feléje. Szemében sötét éjszaka volt, viharos, szörnyű sötétség. Lába alatt felnyögött a padló, ahogy jött. És jött.

Félelem fogta el. Érezte a rémületet ránehezedni az agyára és minden erejével védekezni próbált ellene. Beszélni kezdett.

– Nos? Jó estét! – mondta a szája gúnyos egykedvűséggel, de a szíve halálos-ijedten vert és a gégeje összeszorult, alig engedte ki a szavakat. – Arra nem gondoltatok, ugye, hogy rendőrség is van a világon? Van, van!

A rendőrség csak úgy véletlenül akadt a nyelvére, de görcsösen belekapaszkodott ebbe a szóba, mert védelmet, biztonságot, jogrendet jelentett.

– Ez a mi kettőnk dolga, öreg sün, nem a rendőrségé – hallotta a másik hangját nagyon messziről és elméje úgy kapaszkodott bele a szavakba, mint a vízbefülő.

Az ember már akkor ott állt mellette, magasan, hatalmasan, félelmetesen és sötétén. Olyan volt, mint egy eleven fenyegetés. – Kettőnké? – dadogta Pohrisch Gottfried és szemei kapkodva jártak körül az alacsony mennyezetű kis étteremben, de nem találtak semmit, amiben megkapaszkodhattak volna.

Éva még mindig ott állt, kissé csodálkozva és kissé ijedten. És az asztalon ott voltak a széttergetett papírok, a szerződések.

– Nem tudom, mi dolgunk lehetne nekünk egymással, Lubovszki Kazimir – hallotta a saját hangját iszonyú magasról és roppant fölényesen. – Nekem csak a feleségemmel van dolgom.

Azzal odafordult az asszonyhoz, mintha csak a Pohrisch-bankház valamelyik tisztviselőjéhez beszélne és most már teljesen nyugodtan és a pénzember öntudatos biztonságával mondta:

– Kérlek, Éva, foglalj helyet, igen? Néhány üzleti ügyben van szükségem a véleményedre.

Maga is elcsodálkozott azon a száraz, nyugodt üzleti hangon, amivel ezeket a szavakat mondta. Az üzleti tárgyalások megszokott hangjával együtt visszatért a nyugalma is. Hidegen, szinte közömbösen nézett az asszonyra, ahogy lassan és tétován odajött és megállt

az asztal mellett, egy szék támlájába fogódzva. Az idegen embert, aki ott állt oldalt, zsebre tett kezekkel, meg sem látta. Mintha nem is lett volna jelen. Megköszörülte a torkát és elkezdte felolvasni a szerződéseket, lassú, unott hangon. A szerződéseket, melyeknek minden szavát kívülről tudta, de amelyekről Éva is tudott. Tudott róluk akkor is, amikor azon az estén elszökött egy idegen emberrel és ezzel kiszolgáltatta magát neki, Pohrisch Gottfriednek, az óvatos és előrelátó üzletembernek, mint ahogy kiszolgáltatja magát az, aki megszegi a szerződéseket.

– Amennyiben pedig ezen házasság – olvasta unottan, de jól megnyomva a szavakat – bármely fél hibájánál fogva és bármely fél kívánságára felbomlana, a Pohrisch-bankház által a Kunczler-áruháznak nyújtott teljes hitelkeret törvényes kamataival együtt egy összegben esedékessé válik. Nos? Erre vonatkozólag szeretném hallani a véleményedet, Éva.

Elégedetten dőlt hátra a széken. A helyzet világos volt és tiszta: vagy így, vagy úgy, de rizikó nincs. Az üzletre nem lehet ráfizetni. A szerződés minden vitát kizár s a vesztesnek fizetnie kell. És akkor hirtelen megszólalt az a másik ember, ott mellette, akiről szinte sikerült teljesen megfeledkeznie már. Megszólalt és azt mondta:

– Mit gondolsz sün, ha most agyonütnék...?

A hang tompa volt és félelmetes. És ahogy ott állt, zsebre dugott kezekkel és nézett... Pohrisch Gottfried hátgerincén végigfutott a hideg halálfélelem. Józannak kell lenni, józannak kell lenni – verdesett benne lázasan az életösztön és érezte, ahogy a kétségbeesett elszántság valami torz vigyort erőltetett az arcára és hallotta a saját hangját is, nagyon messziről, de higgadtan és erőltetett fölényességgel:

– Életfogytiglanra ítélnék... nem hiszem, hogy megérné!

A félelem hirtelen elmúlt a megtalált szavak varázsától. Egyszerre megérezte maga mögött újra a törvényes világrendet és a szavak magától jöttek a szájára, higgadtan, fölényesen, ahogy üzletemberhez illik, akit nem érhetnek meglepetések, mert a mérleget már előre elkészítette.

– Ami megtörtént, megtörtént. Én nem akarok még nagyobb botrányt. És azt sem akarom, Éva, hogy a szüleid a szegényházban végezzék az életüket, vagy még rosszabb helyen. Tudod, mire gondolok. A csódtömegben voltak bizonyos dolgok, amiket az ügyészség... na, de mondom, én eltekintek a retorzióktól.

Igen, ez jó volt. Érezte, hogy jól mondta. Jólesett ezeket kimondani. Megmutatni ennek a két gögös embernek, hogy csak egy úr van itt, aki dönt s ez ő, a megvetett.

– Fizetek!

A vendéglős előcsoszogott és zsebre vágta a pénzt. Aztán becsukódott mögötte újra az ajtó. Az iratokat összeszedte és betette a táskájába. Még kényelmesen elérjük a vonatot, gondolta, reggel Marseille-ben vagyunk, este Madridban... Az asszony még mindig ott állt, halálos sápadtsággal az arcán és fogta a szék támláját. A halvány lámpafény még szürkébbé tette az arcát.

Ekkor megmozdult mellette az a gyűlölt ember és mondott valamit a maga goromba, diákos modorában. Pohrisch nem is hallgatott oda.

– Nem vagyok kíváncsi a stílusára, Lubovszki úr – szólt rá nagyon fölülről és nagyon kimérten, mint ahogy egy alkalmatlan cseléddel beszél az ember. Akkor fölállt és állával intett az asszonynak, kurta, parancsoló mozdulattal.

– Gyere, Éva.

Egy lépést is tett még és abban a pillanatban újra meglátta Poseidont, a rettenetes tengeri istent. Vadság és erő volt abban a mozdulatban, ahogy elállta az útját s a tekintetében halál. Látta maga előtt a rettenetes ellenséget, látta meglendülni az öklét és még egy ijedt mozdulattal megpróbálta eltakarni az arcát előle. De aztán egy szörnyűséges ütés érte és elsötétült előtte a világ.

Mikor magához tért, a padlón feküdt és a bajuszos vendéglős föléje hajolva vakarta a fejét. Arca rettenetesen fájt. Kezével odanyúlt és érezte, hogy ujjai nyirkosak lettek. VÉR! – gondolta felnyilalló ijedtséggel – vér! Talán meghalok! Érezte, hogy a vendéglős a hóna alá nyúl és fölemeli. Széket toltak alája. Aztán ott ült előrelógó, nehéz fejjel és a kezeire meredt. Valóban véresek voltak. Valahonnan nagy, sötét vércsöppek csöpögtek alá a cipőjére. A szájából és az orrából csöpögött a vér. A vendéglős elkezdett fölszedni valamit a földről és látta, hogy tányércserepek voltak, amiket fölszedett. Lassan jutott eszébe, hogy mi történt. Körülnézett. Éva ott állt még mindig és kimeredő szemekkel nézte őt.

Minden erejét összeszedte és fölállt. Zsebkendőjét az arcához szorította. Éva még mindig nem mozdult, csak bámult reá, elszörnyedve, némán.

– Nem lenne jobb lefeküdni most, Monsieur...? – hallotta a vendéglős hangját és megérezte benne a kárörömet.

– Menni kell – mondta gyorsan – a vonat...!

Néhány lépést tett Éva felé, a zsebkendőt erősen az arcához szorítva.

– Indulj – szólt rá gorombán és meglökte – előttem, hogy lássalak. Az állomáshoz.

Mozogj.

Az asszony egy kétségbeesett mozdulattal fölemelte a kezeit, mintha védekezni akarna, vagy ütni. Pohrisch önkéntelenül hátrakapta a fejét és rásziszegett az asszonyra, gyűlölködve, vadul:

– Vagy juttassam börtönbe a szüleidet? Te dög!

Éva rámeredt és rettenetesen sápadt volt. Aztán lehajtotta a fejét, halkán felzokogott és megindult az ajtó felé. Szó nélkül ment, egyszer se nézett hátra. Így jutottak ki az állomásig. Éppen akkor futott be a vonat is.

Mikor Marseille-be megérkeztek, egyenesen orvoshoz ment. Az arca iszonyúan megdagadt és fájt.

– Állkapocstörés. – mondta az orvos és megkérdezte – Gépkocsibaleset?

– Igen – hazudta.

– Legjobb lesz azonnal kórházba menni.

Három hétig kellett kezeltesse magát a marseille-i kórházban, amíg állkapcsa helyrejött és a hiányzó fogakat is berakták. A spanyolországi út elmaradt, a német érdekeltség megelőzte őt közben. Ugyanez történt Marokkóval is. Pohrisch dühöngött és Évát tekintette minden balszerencse okozójának.

Amíg a kórházi kezelés tartott, nem közeledett Évához. Nem is szólt hozzá, három hétig. Szégyellte a törött állkapcsát és a hiányzó fogait talán. De lehet az is, hogy csak a bosszúra készült és meg akarta várni vele a pillanatot, amikor teljesen a hatalmában tudja ezt a gyűlölt asszonyt. Mert gyűlölte Évát, rettenetes, keserű gyűlölettel. Három hét múlva aztán hajóra ültek. Ugyanez a hajó volt, amelyen annak idején győzelmi körútját tartotta a görög partokon: a Poseidon. Bort szállított Marseille-be és útban volt vissza Görögország felé. Erre a hajóra vitte föl Pohrisch Gottfried a feleségét.

Mikor újra lába alatt érezte a saját hajóját, kitört belőle a rabszolgatartó, bosszúálló, vérig sértett kényúr. Alig hagyták el a kikötőt, leparancsolta Évát a kabinba. Az asszony vonakodott lemenni vele. Fent álltak a parancsnoki hídon a kapitány mellett és a kapitánynak úgy tűnt föl, mintha félelmet látott volna az asszony arcán.

– Szép itt kint – vetette ellen – jól esik a friss levegő.

De Pohrisch megragadta a karját.

– Gyere – mondta ellentmondást nem tűrő hangon és húzta magával.

A kapitány később sokszor visszaemlékezett arra a rémült, könyörgő pillantásra, amit a szép szőke asszony feléje vetett és amit akkor nem tudott sehogyan sem megérteni. Mikor Pohrisch egy félóra múlva újra megjelent, az arca piros volt és dagadt, mintha összepofozták volna és karmolások nyomai is látszottak rajta.

– Elestem – magyarázta a kapitánynak bosszúsan és egész nap rosszkedvű volt.

Az asszonyt nem is látta többet a személyzet, az egész út alatt. Este a kabinszolga suttogva mesélte a legénység hálólhelyén, hogy az úr bezárva tartja a feleségét és ételt se volt szabad vinni neki.

– A feleségem beteg – jelentette ki Pohrisch másnap a kapitánynak.

De a hajó személyzete között elindult a suttogás és akadtak, akik esküdtek rá, hogy ütések hallottak a kabinból és asszonyi jajgatást.

Pohrisch elérte, amit akart. Éva először szembeszállt vele, arcába ütött és leköpte. Szemébe kiabálta, hogy Kazimirt szereti, igenis Kazimirt!

– Ahogy gondolod – felelte erre és rázárta az ajtót.

Éva három napig nem kapott enni. Inni sem. Rab volt. A negyedik napon azt tehette vele, amit akart. Ájult volt és engedelmes, mint egy rabszolganő.

A hajó személyzete a kapitánytól a legutolsó matrőzig az első görög kikötőben beadta a felmondását. Pohrisch nevetett és új személyzetet fogadott föl. A szóbeszéd eljutott a hatóságokhoz is és mielőtt a hajó elhagyta volna a kikötőt, egy rendőrtiszt jelent meg a fedélzeten és beszélni kívánt azzal az asszonnyal, aki állítólag beteg és nem hagyhatja el a kabinját. Pohrisch udvariasan mosolygott.

– Tessék – mondta kissé gúnyosan – egyébként az a hölgy a feleségem.

A rendőrtiszt megütődve nézett reá, de azért kitartott tovább is amellett, hogy személyesen akar beszélni a hölgygel. Pohrisch levezette a kabinokhoz.

A rendőrtiszt valóban egy beteg asszonyt talált a hajón. Rózsaszín selyemágyban feküdt és nagyon szenvedőnek látszott. Amikor közelebb lépett az ágyhoz, fölnyitotta a szemét és egy pillanatig leírhatatlan rémület volt a tekintetében.

– Van valami panasza, asszonyom? – kérdezte a rendőrtiszt.

Az asszony szeme Pohrischra nézett, aztán alig észrevehetően megrázta a fejét.

– Köszönöm – felelte halkán, betegen – meg akarok halni, más semmi.

– Idegbaj – mondta Pohrisch, amikor a rendőrtisztet visszakísérte a partra és még sóhajtott is hozzá.

A fiatal tiszt szánakozva csóválta meg a fejét.

– Ilyen fiatal és ilyen szép... – mondta – és mégis beteg...

Mihelyt az új személyzet együtt volt, továbbmentek. Egyenesen Samosra. Ott Éva még két napig a hajón maradt s Pohrisch ezalatt berendezte a már régebben megvásárolt „fehér villát” fent a hegyen. Ez a vakítófehér épület egy félreeső emelkedésen állott, magasan a tenger fölött és sötétzöld ciprusok vették körül. Egy kivénült angol operaénekes építette magának valamikor és potom olcsón került a Pohrisch-bankház tulajdonába a samosi spekuláció alkalmával. A harmadik napon hordszéken vitték föl Évát izmos görög kikötőmunkások és esküdtek utána, hogy a szép idegen úrnő a kikötőtől föl a házig sírt, hang nélkül, csak a könnyei peregtek folyton a szeméből.

Fent a házban egy idegen nő várt rá, gyerekekkel a karján.

– Ez Iréne – mondta Pohrisch és a szája gúnyos mosolyra torzult – Iréne, a szeretóm. A gyerek az én gyerekem, ha kíváncsi vagy rá. Köszönöm a kellemes nászutat és ezentúl nincs reád szükségem, mint nőre. Ezzel itt úgysem mérheted össze magadat soha.

Németül mondta ezeket. A szép görög nő meghajtotta Éva előtt a fejét és a szemében mélységes részvét volt és mélységes tisztelet.

Nyolc évig élt Éva abban a házban a sötét ciprusok között, nyolc hosszú-hosszú évig. Egyedül. Soha talán még asszony ezen a földön nem élt olyan egyedül, mint Éva ez alatt a nyolc év alatt az örök tavasz szigetén, a szerelem szigetén, Samoson. Egész nap az erkélyen ült és nézett alá a tengerre. Talán várt valakit? Várt egy hajót? Hajók jöttek és mentek a halványkék vízen és az asszony ült és nézett a messzeségbe.

A sziget lakói úgy tudták, hogy a gazdag idegen úr felesége nagybeteg. A fejében van valami baj, mondták, azért olyan szótlan és azért néz egész nap olyan szomorúan ki a tengerre. Sajnálták és tisztelték. A gyermekek olykor virágot vittek neki és ő pénzzel ajándékozta meg őket.

Időnként Pohrisch is megjelent a szigeten, töltött néhány napot fönt a ciprusok közötti házban, jókedvű volt, sok bort ivott és eltréfált az emberekkel. Voltak, akik arról suttoztak, hogy ilyenkor Irénét szereti, a halász feleségét, akit cselédül fogadott meg a beteg asszony mellé és hogy ezért kapta ajándékba a szép új bárkát is az úrtól. Sok mindenfélét suttoztak az emberek a kocsmák ivóiban s az apró halászkunyhók födelei alatt. De arról, hogy valójában mi is történt azokon a fűszerillatú buja éjszakákon fent a ciprusok közötti villa selyempárnás szobáiban, arról senki se tudott. Arról csak Iréne tudott volna beszélni, de Iréne hallgatott és sötét szemében alázattal őrizte a borzalmas titkokat, egy büszke asszony vérig aláztatásának pokoli titkait.

Aztán a nyolcadik év végén a szép idegen asszony levetette magát a tengerbe. Éjszaka történt, vihar alatt, senki se látta. Kalergos, a halász lelte meg a holttestét másnap a sziklák alatt. Az úr repülőgépen jött meg és gyönyörű temetést rendezett. De Kalergos, a halász, Iréne ura, a temetés estéjén azt beszélte részegen a kocsmában az embereknek, hogy az úrnőt a férje ölte meg, a zsidó. S hogy Iréne sokat tudna beszélni erről, ha akarna. De az emberek nem hittek neki. Kalergos az utóbbi években egyre részegesebb lett és ki hisz annak, aki részeg? Meg lehet, hogy haragudott is az úrra a felesége miatt. A bolond. Ahelyett, hogy örült volna a szerencsének. Így mondták az emberek Samoson.

Pohrisch Gottfried ez alatt a nyolc esztendő alatt még jobban meghízott, hasat eresztett és elkezdett kopaszodni is. És babonás lett.

Erre minden oka megvolt. Attól a perctől kezdve, hogy Éva előidézte azt a botrányt Párizsban – amelyről sajnos tudomást szerzett rendre mindenki, akinek valamilyen dolga volt a Pohrisch-vállalkozásokkal – attól a perctől kezdve semmi sem sikerült többé úgy, mint azelőtt. Ha pontos kalkulációinak és élelmes szimatjának olykor mutatkoztak is eredményei, azok rendszerint mégiscsak féleredmények és félsikerek maradtak. A spanyol üzlet megbukott, ugyanúgy a marokkói is. Jaffát elütötték a kezéről s egy évre rá a palesztinai üzlet is felbomlott: a hithű zsidó érdekeltségek kifogásolták, hogy Pohrisch nemzsidó nőt vett el feleségül: tehát itt is Éva miatt volt a baj. És Pohrischban lassan megerősödött a tudat, hogy minden balszerencséjének egyedül Éva az oka. Éva volt az átok, amit magára vett.

Sokat gondolkodott a nyolc esztendő alatt, hogy vajon érdemes volt-e? Olyan perceiben, amikor őszinte tudott lenni önmagához, be kellett ismernie, hogy ebbe a házasságba csak a gőg, a bosszú és a sértett hiúság vitte bele. Először csak Irénének akarta megmutatni, hogy sokkal különb asszonyt is kaphat magának, mint egy görög parasztleányt. Aztán meg akarta mutatni a világnak és Lubovszkinak, hogy meg tud mérközni velük. Hogy egyenrangú fél. És végül meg akarta mutatni Évának, hogy pénzért vette meg, rabszolganőnek, akit akkor tépett le magának, amikor jól esett és utána eldobta, mint megunt rongyot. Hogy még csak nem is szerelemből vásárolta meg, hanem szeszélyből csupán, mert a szerelem Irénéhez húzza és ez a mezítlábas görög parasztleány az első feleség mellette. Kunczler Éva pedig, a gőgös patriciusleány, csak olyan másodrangú rabszolganő. Ezeket akarta megmutatni.

Meg akarta mutatni mindenkinek, aki valamiképpen is megalázta és megsértette, hogy ő, a zsidó különb és hatalmasabb mindenkinél. De vajon érdemes volt-e? És vajon megmutatta-e valójában mindezeket? És néha, ha őszinte volt magához, be kellett ismerje, hogy nem sikerült semmit se megmutatnia ebből. Valahol hiba csúszott a számításaiba. De nem tudott rájönni, hogy hol.

A világ számára továbbra is a dúsgazdag üzletember maradt. A világ szemében sem változott azáltal, hogy magához kényszerítette egy tönkrement áruháztulajdonos leányát. A párizsi botrány nevetségessége nem szűnt meg azzal, hogy porig alázta utána Évát és

Lubovszkit sem győzte le. És Iréne? Néha úgy érezte, hogy Iréne gyűlöli és megveti őt. Hogy sajnálja Évát és szereti. Pedig mindent elkövetett, hogy meggyűlöltesse őket egymással. Hogy egymás jelenlétével alázza meg mindkét asszonyt, akik őt megalázták. Azokon a borgőzös éjszakákon, amikor összezárta magát velük és kimerültségig dőzsölt a kéjben és a bosszúban, Iréne testének mámorában és Éva megalázottságában. De elért-e valamit? Legalább annyit, hogy a benne, az őbenne rágódó keserűség kielégült volna? Nem. A keserűség, zsidó voltának megalázottsága továbbra is megmaradt és sajgott. A bosszúvágát nem oltotta ki a bosszú élvezése. Tehát hiába volt.

Egyedül ami időnként használt valamit, az a bor volt, a samosi bor. Egyedül az emlékeztette valamennyire arra a régi olajfaligetre ott a hegy másik oldalán s arra a néhány rövid percre, amikor valóban boldog volt, boldog és fiatal. De azoknak a perceknek a boldogsága sem Irénén múlt, rájött azóta. Valami egyében. Talán nem kellett volna akkor elmenni innen, hanem itt maradni örökre. Ki tudja azt. Az élet titkai nem olyan egyszerűek. Az élet tele van babonával.

Pohrisch Gottfried babonás lett. Mikor a táviratot megkapta Éva halálhírével, egy pillanatra arra gondolt: talán most! Talán most megszűnik az átok! De aztán a temetés utáni éjszakán rájött, hogy nem, az átok megmaradt továbbra is. Sőt még nagyobb lett és félelmetesebb.

Ott ült a villa erkélyén, magasan a tenger fölött. Éjszaka volt. Lent zúgott a tenger s a ház körül nyögtek a ciprusok a szélben. Előtte kőkorsóban bor volt és pohár.

– Iréne – mondta – énekelj!

– Ma nem illik énekelni, uram – felelte halkán az asszony – a holtak visszatérnek, ha éneket hallanak a temetés éjjelén...

Pohrisch felkacagott és keze kinyúlt a bor után.

– Akkor meg éppen énekelj! Hadd lássák a kísértetek, amikor ölellek!

A görög asszony elfordította a fejét. A lábainál ült, egy párnán, szokás szerint. Kinézett az éjbe. A tenger nyögött a sziklák alatt, a fekete ciprusok sóhajtoztak s laza felhők között csillagokat kergetett a szél.

– Énekelj, Iréne.

– Ha parancsolod, uram...

– Parancsolom!

És Iréne énekelt. Valami szomorú görög halászdalt, a halászról, aki csónakján hableányt kergetett a hullámok között s a tenger hatalmai lehúzták magukhoz a mélybe. Együgyű kis dal volt. De Pohrisch Gottfriedet mégis megmarkolta valahogy ez a panaszos, nyújtott melódia. Nézte ő is az éjszakát és elgondolkozott. Vajon nem hableányt kerget-e? Nem húzzák-e le őt is lassan-lassan a mélység hatalmai? Minden ember elmerül egyszer a halál hullámaiba, akár hableányt kerget, akár mást. De talán jobb annak, aki úgy merül el, hogy el is érte, amit kergetett. Talán jobb lenne belenyugodni abba, ami van s ahogyan van és nem küzdeni tovább a világ ellen...

Keze fáradtan fogta a borospoharat és szeme elnézett a sötétségbe, ahol a ciprusok karcsú árnyai suhogtak és hajladoztak a szélben. Az asszony kellemes mély hangja lágy hullámokat vetett, pihentető volt és szelíd, mint anyák éneke este.

Hirtelen ketté szakadt az ének. Mintha éles késsel ketté metszettek volna egy fonalat, amelyen habkönnyű buborékként lengett a hang az éjszaka fölött. Csönd lett. Váratlan csönd. Lent messze zúgott, morajlott a tenger és ez a hirtelen leszakadt csönd fekete volt és mély. Pohrisch felrezzent és csodálkozva nézett le a lábainál ülő asszonyra. A sötétben nem láthatta jól az arcát, de látta, hogy mereven ül és a tenger felé figyel. Volt valami különös és nyugtalanító abban, ahogy ott ült és figyelt.

– Mi van, Iréne?

– Nem hallottad, uram...?

Az asszony hangja fojtott volt és ijedt.

– Mit?

– Valaki sikoltott...!

Hallgatódzva meredt a sötétségbe. Keze szorította a poharat. Valami furcsa, babonás félelem hatalmasodott el rajta lassan, ahogy ott ült és feszülten figyelt. De csak a szél zúgott a tenger. S fent csillagok bujkáltak a felhők között, ijedt és idegen csillagok.

– Képzeldsz, Iréne... ki sikolthatott volna...?

Az asszony még mindig mereven ült és figyelt. A sziklák felé figyelt. Nem lehetett látni őket a sötétben, de tudta, hogy arra vannak, amerre az asszony figyel. Hallani lehetett a nyögésüket is.

– A feleséged, uram... – suttogta az asszony és a hangja didergett – mert te megölted őt és én segítettem neked...

Érezte, hogy megdermed a szavaktól. Mintha nem is az asszony mondta volna ki azokat, hanem az éjszaka. Mintha benne lett volna a szélben és a tenger zúgásában, a rongyoltan rohanó felhőkben és a felvillanó csillagokban. A fogai összekoccantak. Mondani akart valamit, de abban a pillanatban az asszony megrándult, karja kinyúlt és mereven belemutatott a sötétségbe. A sziklák felé. És akkor egyszerre ő is meghallotta a sikoltást.

Nagyon messziről jött és nagyon halkán, de ott vibrált egy pillanatig a szélzúgás és a tengermoraj között. Egy pillanatig. Újabb szélroham hajlította meg a ciprusokat, a sziklák felvonyítottak tőle és hangjuk elnyelte a sikoltás végét. De sikoltás volt. Rémült, halálfélelmes asszonyi sikoltás.

Verejték ütött ki a homlokán. Felugrott. A korsó eldőlt az asztalon és éles koppanással hasadt szét a kőpadlón.

– Gyere – mondta és a hangja reszketett – gyere. Örültséget beszélsz. Egy fa csikorog a szélben, vagy egy madár riadt föl. Gyere.

Megmarkolta az asszony jéghideg kezét és húzta maga után be a házba. De tudta, tudta, hogy nem fa volt és nem madár, hanem éles vádló asszonyi sikoly, Éva sikolya.

Másnap elutazott és soha többet nem tért vissza a szigetre.

Ekkor kezdődött el Pohrisch Gottfriedben az a változás, mely később egész lényét átalakította. Már házasságuk első évében, amikor az alkalmat kereste, hogy bosszút állhasson Lubovszkin, felvette a kapcsolatot a bécsi művészkörökkel. Először csak azzal a szándékkal járt el a festők kávéházába és ült le asztalukhoz, hogy Lubovszkinak árthasson. Itt-ott szóba hozta a nevét, anélkül, hogy rosszat mondott volna róla. De ha valamelyik fiatal festő lekicsinylően nyilatkozott Lubovszkiról, vagy éppen tehetségtelennek jelentette ki: azt az embert megjegyezte magának. Meghívta ebédre vagy vacsorára, megvette a képeit és minden vonatkozásban pártfogolta, ha még olyan elborzasztóan érthetetlennek is érezte a vászonra dobált színeit, így rendre elterjedt az örökké pénztelen fiatal bécsi festők között a különös mecénás híre, akihez a kulcs az, ha Lubovszkit szidja az ember. És sokan, akinek az emelkedő hírnevű párizsi festő ellen egyébként semmi kifogásuk sem volt, Pohrisch jelenlétében lelkesen szidták, hogy ezáltal legalább egy ebédet, vagy egy vacsorát kiverekedjenek maguknak. Ilyen módon összeverődött lassan egy élelmes kis csoport, akik magukat – persze csak Pohrisch háta mögött – Lubovszki-klubnak nevezték és igyekeztek kihasználni a bankár bőkezűségét.

Pohrischt mulattatta ez a léha, bohém társaság. Nem sajnálta a pénzt, amit kicsaltak a zsebéből, hiszen olyasmint kapott érte, ami számára megfizethetetlen volt: ezek között a borzas zsenik között ő volt az úr, a körülhízelgett és ünnepest uralkodó. Kis festőakadémiai növendéklányok szerelmet vallottak neki, bársonyzevés őstehetségek megfestették a portréját és cseppet sem zavarta, ha egyik szeme a vállára, másik a homloka közepére került és a szája rézsutos volt és kék. Az ilyesmit mindég valamilyen izmusnak nevezték és hozzátartozott a művészethez. Pohrisch nem volt buta ember és tudta jól, hogy mindez – a festékesujjú

növendéklányok hisztériás szerelme és a borzas titánok lelkesedése – nem neki szólt, hanem csupán a pénzének. De nem bánta ezt. Terve volt ezekkel a festőkkel. Arra számított, hogy egy-egy a sok közül csak viszi majd valamire, neve lesz egyszer és befolyása és akkor föl lehet használni Lubovszki ellen.

Később, az évek folyamán, aztán megszokta ezt a lármás, furcsa társaságot. Jól érezte magát közöttük. Otthon volt közöttük. Megszerette fiatal lelkesedésüket, felelőtlen mohóságukat, játékos szertelenségüket. Megtalálta bennük azt, ami belőle, a hidegen és józanul gondolkodó üzletemberből hiányzott. Megszerette őket. Igen, megszerette: furcsa volt, de érezte, hogy szereti őket minden hibájukkal, fogyatékoságukkal és különbségükkel együtt, vagy talán éppen azok miatt. Ahogy elpanaszolták neki szerelmi bajaikat. Ahogy tanácsot kértek tőle és ahogy nem fogadták meg soha a tanácsait. Ahogy azok a festékszagú fiatal leánykák az ölébe kúsztak, megsimogatták az arcát és pénzt kértek tőle. Ahogy egyik-másik elébe állt, kipirosodott arccal, borzasan és nagyképűen és bejelentette. „Ma megfestettem életem nagy művét!” Aztán két hét múlva újra megfestette élete nagy művét és éppen olyan érthetetlen tarkaság volt az is, mint az előbbi.

Megszerette őket. Kiállításokat rendezett nekik. Egyre több pénzt költött rájuk. Kölcsönöket adott, amikről tudta, hogy soha nem kapja vissza. Nagy lakomákat rendezett. Műkritikusokkal tárgyalt, képkereskedőkkel alkudozott. És vette, vette, vette a képeket tőlük, már az egész rosegassei villa tele volt velük. És mindez a végén már nem is Lubovszki miatt történt, hanem mert megszerette őket. És mert valami furcsa, babonás tisztelet támadt föl benne a művészet iránt.

Érezni kezdte a színek és vonalak mágiáját. Néha, ha egyedül volt a rosegassei házban és eszébe jutott, hogy egyedül van és arra gondolt, hogy azért van egyedül, mert valahol, valamivel elrontotta az életét: megállt egy-egy festmény előtt és nézte. És a színek, a formák lassan feloldódtak a vásznon, élni kezdtek, lüktettek és egymásba simultak és ő érezte, hogy aki ilyesmit teremt, az varázsló és pap egyszerre, egy ősi titokzatos vallás táltosa, aki meglátja azt, ami a dolgok felszíne alatt a titkok nagy, szent homályában él és a színek és vonalak néma pompáján keresztül elénekli azt, amit lát. És megértette a titkot: ezeknek a furcsa, bolondos nagy gyermekeknek az a festészet, ami neki a samosi bor. Soha meg nem élt emlékeket, soha meg nem álmódott álmokat hoz föl valahonnan a mélyből, lélek és idő sötétjéből, s az a perc, amíg megcsillogtatja a szemük előtt: a szent bódulat perce, ember és Isten találkozása az örökkévalóság küszöbén. Ahol ez a kettő összeér, gondolta, a múlandó és az örökkévaló, az nekem a samosi bor s nekik a festészet. Testvérek vagyunk.

Mikor Éva temetését követő szörnyűséges éjszaka után visszamenekült Bécsbe, még több időt töltött a művészek között, mint azelőtt. Kezdte elhanyagolni az üzleteit. A vállalatok mentek maguktól, úgy-ahogy, de belőle hiányzott már a lendület és a kezdeményező erő. Ha egyedül volt, Évára kellett gondoljon és Samosra és ezért félt az egyedüllétől. Éjszakánként látomásai voltak. Padló csikorgott, függöny lebbent és ezért igyekezett az éjszakákat vidám festők között hajnalig tartó vacsorákkal eltölteni. Üzlettársai gondteltlen csóválgatták a fejüket. Pohrisch Gottfried szórakozott lett, feledékeny és lusta. Arcán megpetyhüdt a bőr, barna színe szürkésbe ment át, betegesnek látszott. Ajánlották, hogy menjen orvoshoz. De ő csak legyintett ilyenkor és fáradt nézésű szemeivel elnézett a sajnálkozó ismerősök feje fölött, mintha valahova nagyon messzire nézett volna.

Fél év múlva egy művészvacsorán kihirdette a festők között: – Van Samos szigetén egy villám. Ezt rendelkezésetekre bocsátom. Aki oda akar menni pihenni, annak útját oda-vissza fizetem s a szigeten is az én vendégem, amíg csak jól érzi ott magát. Egyetlen kikötésem: mindegyiktek, amikor onnan visszatér, hoz nekem egy képet, amit ott festett a szigeten.

Egy hétre rá hárman utaztak le Samosra. Később már huszonhatan követték rendre ezt a hármat. Volt, aki két hetet töltött ott, volt, aki több hónapot. Valamennyien lelkesedve emlékeztek meg Pohrisch Gottfried előrelátó gondoskodásáról. Már a kikötőben várta őket

egy ember, aki a csomagot a villához fölvitte. Fönt egy szótlan görög asszony kitűnő ellátásban részesítette őket, hiány semmiben sem volt. Dicsérték a sziget szépségét, a Pohrisch-villa gyönyörű fekvését, a kilátást, a levegőt, a tengert... és valamennyien elhozták becsületesen a Rosengassera a kívánt képet. Egyik a villát festette le, másik a tengert, harmadik a kikötőt, negyedik egy szép halászeányt vagy játszó gyermekeket a homokban. Pohrisch sorra megnézte a képeket, bólintott és kifizetett értük egy jókora összeget. Dolgozószobájából minden más képet kidobott és ezekkel a samosi képekkel rakta körül a falakat. Samos lassanként odagyűlt köréje, a rosengassei házba. Ott volt a fehér villa a sötét ciprusokkal, az erkély, amelyikről hallani lehetett a tenger zúgását, ott volt a tenger, ott voltak a zöld szőlőhegyek, halvány selyem olajfaligetek, halászok, szőlősgazdák, sudárnövésű leányok, maszatos gyerekek, kis olajszagú vendéglők ivói, szürke kőkorsók tüzes, illatos borral: mindez odagyűlt lassan köréje. Néha, ha egyedül volt, bezárkózott ebbe a szobába, leült egy karosszékbe és nézte a képeket. Ilyenkor Samoson volt. Érezte orrában a langyos, fűszeres levegőt, ahogy a szél a szőlőhegyek felől a nyíló olajfák illatát hozza. Hallotta fülében a ciprusok halk suhogását, hullámok moraját, lányok gyöngyöző kacagását. Érezte ínyén a kőkorsók borának ízét és egy régi, forró délután fölpezsgő mámorát valahol az emlékei mögül, abban a homályos, furcsa mélységben, ahova a múltó idők hullanak bele, feltartóztatathatatlannal, egymás után. Ilyenkor megteltek a szemei könnyel s a szíve nagy lett és nehéz a vágtyól Samos után. Samos után, ahova nem térhet vissza soha többé, mert örökre száműzte magát róla egy asszony miatt, aki meghalt. S egy rontott élet átkával a lelkén.

Két évvel Éva halála után egy fiatal festő érkezett vissza a szigetről és egy képet hozott. Különös kép volt. Sötét, tompa színek. Tépett felhők, meghajló fekete ciprusok. Éles, csipkézett sziklán fehér nőalak a viharban. Alatta nyitott szájú mélység, a zöldes fekete hullámszörnyek begörcsülő karmai, amint felnyúlnak a fehér nőalak felé. Villámfény világítja meg a nőalak arcát s ahogy ott áll, kísérteties-fehéren, szinte lebegve a mélység fölött, mintha egy rémült sikoltást tépne ki belőle a vihar. S az arc... az az arc Éva arca volt.

Pohrisch érezte, hogy elsápadt s a keze reszketni kezd, ahogy a képet tartja.

– Mennyi ideig volt ott? – kérdezte tompán.

– Egy évig – felelte a fiatalember és nagy, égő, fekete szemeiben valami különös fény csillogott.

– Egy évig. Különös kép – morogta Pohrisch és a falnak támasztotta a festményt.

– Különös sziget – felelte a festő halkán.

Pohrisch végigsimított a homlokán és egyre a képet nézte. Úgy kérdezte:

– Láta... Úgy értem... fantázia? Vagy pedig.

– Láttam – felelte a festő tompán. – Sokan látták már. Különös sziget...

Gazdagon megfizette a képet. Aztán bevitte a hálószobájába és bezárta a szekrénybe. Csak néha éjjel, ha nem tudott elaludni, vette elő onnan. Ilyenkor behúzta a függönyöket, felgyújtotta a hálószoba összes lámpáját, a képet felakasztotta egy szögre s leült vele szemben. Reggelig ült ott a kép előtt és másnap levert volt és fáradt. Később, amikor a német birodalmi kormány a Pohrisch-vagyont a többi bécsi zsidó vagyonnal együtt lefoglalta, ez a kép a bécsi Szépművészeti Múzeum tulajdonába került. A festőnek, aki készítette, ismert neve volt már akkor. De nem élt Bécsben. Annyit tudtak róla csak, hogy valami görög szigetre költözött, ahol nagyon elvonultan él és sokan azt is tudni vélték, hogy megbolondult és spiritisza lett. De ez már Pohrischt nem érdekelte akkor.

Még azokban az években, amikor Németországban a zsidóüldözés megkezdődött, a Pohrisch-bankház megérezte a közeledő nemzetközi vihart. A fokozódó német térhódítás az európai piacokon lassanként arra kényszerítette a Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonszernt, hogy tőkét fokozatosan szabaddá téve, ugródeszkát keressen a biztosabb világrészek felé. Pohrisch először Afrikára gondolt, de ott meg az olasz fasizmus terjeszkedése jelentett akadályt. Így terelődött át rendre a figyelme Amerika felé. Nemsokára

a „közülünk valóság” törvényének befolyására megjelentek dolgozószobájában ugyanazok a pecsétes ruhájú, irattáskás alakok, akik annak idején az apját látogatták és hosszú, titokzatos pusmogások indultak meg devizák, átutalások, értékpapírok, tömbarany és hasonló kérdések fölött, mely pusmogások eredménye az volt, hogy a Pohrisch-bankház tőkekészlete lassan, de biztosan kezdett elszivárogni óceánon túlra.

Pohrisch Gottfried maga is látta, de még inkább érezte, öröklött ösztöneinél fogva, hogy a német térfoglalás egyre veszélyesebb méreteket ölt és hogy hamarosan rászakad Európára egy olyan katasztrófa, melyhez fogható még nem volt s melynek sötét fellegei már ott lapultak a láthatár alatt. De azért egy pillanatig sem gondolt arra, hogy ő maga is elhagyja Bécsset. Ami az anyagi értékek mentését illette, ott mindent elkövetett, hiszen ez kötelessége volt. A vagyon nem magántulajdon, hanem az össz-zsidóság fegyvertárában szereplő leltári készlet, így tanulta apjától és ezt a tant igazolta egész élete, üzleti sikerei és az a hatalmas hálózat, mely néha védelmet kért, néha védelmet adott. De ő maga Bécshez tartozott. A rosengassei házhoz, a művészvacsorákhoz, a festőkhöz, akiket csodált, irigyelt és szeretett s ahhoz az egész meghitt, családias hangulathoz, ami Bécsset jelentette. Nem gondolt arra egy percig sem, hogy elmeneküljön innen. Annál nagyobb volt a megdöbbenése, amikor egy este titokzatos látogatót jelentett be az inas és ez a látogató nem volt más, mint ama bizonyos Jassa Mendelovits.

Első látogatása óta nem találkozott vele, nem is hallott róla. Tudott a cionista mozgalomról, időnként utaltatott is át nagyobb összegeket a számukra, de nem volt semmi közelebbi kapcsolata velük. Jassa Mendelovits mintha semmit sem változott volna az elmúlt másfél évtized alatt. Ugyanolyan sovány volt, hajlott és penész színű. Talán még a kopott ruha is ugyanaz volt rajta, mint amit akkor viselt. Ugyanúgy izzottak a szemei is, vad, fanatikus tűzzel. Ahogy ránézett és mondta, amikor az inas becsukta mögötte az ajtót:

– Eljött az idő, Gottfried, Ábrahám fia! Menekülni kell!

Pohrisch Gottfried elsápadt és rámeredt a különös emberre. Lassan ismerte fel.

– Ha nem csalódom – dadogta. – Mi már találkoztunk, ugye? Mendelovits...?

– Jassa Mendelovits – bólintott az idegen – és azért jöttem, hogy fölnyissam a szemét. A német csapatok holnapután megszállják Ausztriát. Menekülni kell. Van útlevele?

– Van. De...

Mendelovits előre hajolt és úgy súgta fojtottan:

– Az amerikai vízumot holnap délelőtt egy fél óra alatt megkaphatja. Van ott egy emberünk. Délben indul a vonat Svájc felé. Ez az utolsó előtti vonat. Az utolsó éjjel indul. Aztán több vonat nincs!

Pohrisch Gottfried szédülést érzett és keze megkapaszkodott egy szék támlájában.

– De... én nem akarok... én nem értem – dadogta – én...

– Itt akar maradni? – kérdezte Mendelovits és a tekintete vizsgálódó lett, majdnem gyanakvó.

– Ha a németek átlépi a határt, ez háborút jelent – felelte Pohrisch és visszanyerte a nyugalmát – és Hitler nem reszkírozhatja...

– A németek holnapután átlépi a határt – mondta a Mendelovits tompán és határozottan, mint egy törvényt – háború is lesz, néhány év múlva. És közben megölnek mindenkit, aki itt marad.

– Nem hiszem – rázta meg Pohrisch a fejét – nem, ezt nem hiszem. Hogy át merjék lépni a határt, amikor Amerika...

Jassa Mendelovits kiegyenesedett.

– Holnap megy az utolsó vonat. Azért jöttem, hogy ezt megmondjam önnek, Gottfried, Ábrahám fia. Még sok helyre kell elmenjek és soknak kell megmondjam ugyanezt. Ezért sietek. Hatvan zsidó ember járja ma este Bécsset, hogy mindenki megtudja, amit tudnia kell. Aki hallgat ránk, az hallgat. Aki nem, az nem. Mi nem parancsolhatunk, mi csak

figyelmeztetünk. Gondolkozzék azokon, amiket mondtam. S ne feledje: holnap megy az utolsó vonat!

Azzal megfordult és kiment a szobából. Pohrisch döbbenetesen nézett utána. Aztán leült és hosszasan bámult maga elé, a padlóra. Nem utazott el másnap. És harmadnap bevonultak a németek Ausztriába.

A bécsi bevonulást a kis művész kávéház ablakából nézte végig. Az utcán tombolt, ujjongott, lelkesedett a nép. Horogkeresztes zászlókat lengettek az ablakokból, virágokat dobáltak. Pohrisch Gottfried ült a kávéház márványsztalánál és csodálkozott. Nem értette a bécsieket. Nem értette az örömeiket, a lelkesedésüket, az ujjongásukat. Mintha egy rab népet szabadítottak volna föl az elnyomatásból. Életében először érezte, hogy közte és a bécsiek között mégis van valahol valamilyen szakadék, amely fölé sem az állampolgárság, sem a születés folytán adódott kötöttség, sem az együtt eltöltött évek nem tudnak hidat verni. Ő bécsinek és osztráknak érezte magát és látnia kellett, hogy a bécsi nép ujjongva ünnepel valamit, aminek ő nem tud örvendeni. Lelkesedve kiabálják rekedtre magukat a pincérek, a söröskocsisok, a kispolgárok, fiatalok és öregek, ő pedig ül távol tőlük a kávéház sarkában, mint egy idegen, aki nem tartozik hozzájuk. Ez megdöbbenette. És eszébe jutottak Jasssa Mendelovits szavai, amiket valamikor régen mondott: „a mi hazánk nem terület, nem ország és nem város. A mi hazánk egy gondolat. Mert a mi népünk nem osztrák Ausztriában, és nem lengyel Lengyelországban és nem angol Angliában, hanem mindenütt csak zsidó.”

Sokáig ült egyedül a törzsasztal mellett. Később bejött néhány festő. Volt közöttük, aki ugyanúgy lelkesedett, mint a sörös-kocsisok, a pincérek és a kispolgárok. De volt köztük, aki hallgatott. Ezek lassacskán aztán eltűntek valahová. Egy ideig még lehetett látni őket, szótlánul, kedvetlenül, aztán eltűntek. A törzsasztal megürült. Mind kevesebben lettek, akik délutánonként összegyűltek a kávéházban Pohrisch köré. A vacsorákról is kezdtek elmaradozni. Aztán előfordult, hogy egyik-másik, amikor belépett a kávéházba és meglátta Pohrischt a törzsasztalnál, nem jött oda, hanem sietve elkotródott megint, mintha megfélemlített volna valamiről. A többiek ilyenkor elhallgattak körülötte és jelentősen összenéztek. Pohrisch riadtan kezdte érezni, hogy valahol valami megváltozott. Nemcsak kint az utcán, nemcsak a hivatalokban, de itt bent a kávéház védeltségében is. Ezekben a vidám, felelőtlen, kedves fiúkban. Nemcsak a felszínen: a felszín alatt is, a lelkekben bent változott meg valami, még a művészek tiszta gyermeklelkében is. Tanácstalanul állt szemben ezzel a változással. Aztán egy délután megértett mindent.

Azon a napon a szokottnál valamivel később ért a kávéházba. Az utcán tüntetők vonultak, zsidó üzletek kirakatait verték be és nem volt tanácsos összetalálkozni velük. Elkésve érkezett és az asztalnál már ültek néhányan. Mikor odalépett hozzájuk, néma csönd fogadta. Köszönt. Néhányan visszaköszöntek, mások szótlánul az ablak felé fordultak, mintha figyelnének valamit. Különös, nyomott csend volt. Leült és csodálkozva nézett körül az arcokon. Ismerte jól valamennyit. Éveken keresztül ő tartotta bennük az életet, ismerte erényeiket és hibáikat, bajaikat, szerelmeiket, adósságaikat. De érezte, hogy valami történt velük, valami változás és nem tudta, hogy mi lehet az. Még nem gondolt semmi rosszat.

Aztán néhányan szó nélkül felkeltek és eltávoztak. Akik ott maradtak, lehajtották a fejüket és hallgattak konokul. Zavart csönd nehezedett az asztal fölé. És akkor hirtelen az egyik, egy fiatal szőke tiroli festő, aki néhány héttel ezelőtt tért vissza Samosról, kirúgta maga alól a széket és ingerülten felugrott. Az arca vörös volt a haragtól.

– Ez örület! – kiáltotta. – Hát mondjátok meg már neki! Legyen annyi bátorság és becsület bennetek! De ez így rettenetes, ezt így nem lehet kibírni! Mondjátok meg neki, hogy évekig jó volt a pénze, de most egyszerre nincs bátorságotok egy asztalnál ülni vele, mert zsidó! Mondjátok hát meg!

Pohrisch elsápadt. Egy pillanatig dermedten ült még és rámeredt a kivörösödött arcú fiúra, aztán lassan felállt, leakasztotta a fogasról a kalapját, kabátját és kiment a kávéházból.

A lábai rettenetesen nehezek voltak. Kint az utcán vette észre, hogy valaki jön mellette. Az a kis vadóc magyar leányka volt, akit ferdevágású szemei miatt tatárkának neveztek a festőnövendékek. Szótlanul jött mellette és az utcasarkon belekarolt.

– Csúnya dolog ez – súgta – csúnya és szomorú...

Pohrisch ránézett és látta, hogy a szemei könnyesek. Megfogta a kezét és megsimogatta.

– Köszönöm – mondta nagyon melegen – köszönöm ezeket a szavakat.

A leány még szorosabban karolt belé, könnyű kis teste hozzásimult az oldalához. Gyalog mentek. Sokáig, szótlanul. A Rosengasse sarkán Pohrisch megállt.

– Tatárka – mondta és megszorította a leány kezét – köszönöm magának, hogy eddig elkísért. Nem fogom soha elfelejteni.

A leány ránézett és megrázta a fejét.

– Nem hagyom egyedül. Megengedi, hogy fölmenjek?

Bent a lakásban kivette a szekrényből azt a bizonyos képet és felakasztotta a falra.

– Átok ül rajtam, ennyi az egész – mondta halkán a leánynak – és ezen nem lehet segíteni, Tatárka.

A leány lehajtotta a fejét és szeméből alápergett egy könnycsepp.

– Miért sír?

– Nem sírok – felelte a leány, megrázta a fejét, mosolygott.

De a mosolya zokogás volt, kétségbeesett, szörnyű zokogás.

Hosszú-hosszú évekre ez volt Pohrisch Gottfried utolsó estéje, amit nővel töltött. Másnap a svájci határon fogták el a német határőrök, amint át akart szökni. Gyűjtőtáborba vitték. Egy hétre rá gyűjtőtáborba vittek minden zsidót, aki még ottmaradt. Jassa Mendelovitsnak igaza lett.

Hat év következett ezután, hat hosszú-hosszú év. Ásó, lapát, szennyes barakk, vérfoltos pokróc, deszkafekhely. Hat év, hat hosszú-hosszú év. Sorban, mindig sorban. Toprongyos rabszolgák között toprongyos rabszolga, szám a tömegben, senki, nem is ember, csak szám, munkaállat, koszos zsidó. Kopaszra nyírott sovány rabzsidó sokezer kopaszra nyírott sovány rabzsidó között: hat hosszú év. Egy darab élet. Egy darab az életből, az időből, ami vissza nem hozható, jóvá nem tehető, semmivel nem pótolható. Ez a pokol, gondolta néha, ez a pokol. A pátereknek nem volt igazuk: itt a földön van a pokol, nem a másvilágon. A másvilágon csönd van és békesség, lehet aludni, hosszan elnyújtózni, nem fájnak a csontok, nincs ébresztő dermedt hidegben, vaksötétben, nincs sorakozó horpadt pléhcsajkával a kézben: a másvilágon aludni lehet, a másvilágon jó. Ez a pokol: egy kanál bűzös lötyty, egy darab fűrészpóros kenyér, amit mohón fal be a száj, mert a test élni akar, élni minden áron, korbácsütés alatt is, csizmatalp alatt is, penészes szalmán, csigáztató robotban, durva szitkok között is, de élni, élni...! Nem, a pokol nem a másvilágon van, rosszul mondták a papok, rosszul. A pokol itt van a földön, s nem Isten találmánya, hanem az embereké. Hat hosszú év!

Hat hosszú év. Néha hajnalonként valaki nem mozdul az ébresztősípra. Korbács sújt rá: nem mozdul mégsem. Nem mozdul, mert halott. Meg kell fogni, ki kell vinni a meszesgödörbe. Akik viszik azt a néma halom rongyokba burkolt csontot, kis, meggyötört húst, inat, agyat, szívet, arra gondolnak: ennyi az ember. Kultúrán, civilizáción, törvényeken és világot átfogó szervezeteken túl mindössze ennyi. Egy szám, amit ásitva letöröl a listáról valamelyik irodában egy unatkozó SS-legény és utána cigarettára gyűjt. S az élet? Ami mozgásban tartja ezt a halom csontot, húst, inat, ideget? Egy kanál bűzös lötyty a pléhcsajkában, egy darab száraz kenyér, néhány goromba szó, lassan mozgó ásó a megkérgesedett kézben, néhány köbméter földhányás naponta. Néhány ólmos, fáradt gondolat, valószínűtlenül távoli emlékek elmosódó sora: tiszta szobáról, vetett ágyról, néhány visszanező kedves arc a sűrűsödő ködből, mely ráborul a múltra... ennyi az élet. Valaki egyenruhában parancsot ordít... „itt!” mondja egy száj... lövés csattan: ennyi az élet. Meszesgödör, hamvasztó kemence, halomba dobált cipők, ruhák: ennyi az élet. Valaki lázas

szájjal a Práterről mesél s egy kislányról, akinek a labdája virágok közé gurult valamikor régen... aztán megrándul, összeesik, vége: ennyi az élet.

Hat hosszú év. Néha sorakozó: fényes egyenruhák, ellenőrző bizottságok, kérdések. „Van-e panasz? Rossz a bánásmód? Rosszak az örök?” Nem, nem. Nem rossz senki. Senki se rossz. Csak az élet. A sors. Az átok. Igen, az átok.

Szemet szemért, fogat fogért... Ki mondta ezt? Régen, valamikor? Ő mondta volna, ő? A 2618-as szám? Akit valamikor, egy másik világban és egy másik életben Pohrisch Gottfriednek neveztek? Borzalmas mondás volt, akárki is mondta. Szemet szemért, fogat fogért: hogyan lesz ennek vége? Hogyan s mikor? Csak ha kifogynak egyszer mind a szemek és mind a fogak a földön, csak akkor? De hiszen folyton támadnak új szemek és új fogak a semmiből. Isten akaratából, asszonyok öléből...! Asszonyok öléből? Hát vannak még asszonyok a földön valahol? Süppedő, puha párnák, kitárt ölelő karok...? Hat év, hat hosszú-hosszú év.

Egy-kettő-három. Benyomni az ásót a földbe, fölemelni a földet, odébb lökni. Három ütem. Egy-kettő-három. Egy-kettő-három. Néha kék az ég, néha felhős. Néha süt a nap. Néha esik az eső. Néha zöldek távolban a mezők. Néha fehérek. De többnyire szürkék. Szürkék. Mint az emberek, mint a napok, mint az élet. Hat év. Néha izzad az arc. Néha vacognak a fogak és a kéz érzéketlenné dermed a goromba ásónyélen. Egy-kettő-három. A föld nyirkos és sárga. Egy-kettő-három. És nehéz. Hat év. Hat hosszú-hosszú év.

Tik-tik, tik-tik, tik-tik... rág a szú a fában, a barakk gerendájában valahol. Rágja az időt, a nyúlós, fáradt éjszakát. A deszka kemény, sajognak a csontok. Búzós a szalma, nyirkos és rohadt. Valaki nyög. Valaki köhög. Valaki sóhajt. Valaki sír. Tik-tik, tik-tik, tik-tik. Rág a szú a fában. Kétszáz ember szuszog, zihál. Kétszáz tüdő. Kétszáz szív. Kétszáz élet. Álmodik a barakk. Csak a barakk, az emberek nem. Az emberek ajultak. Nyögnek, viaskodnak a fáradság alatt. De a barakk álmodik. A fa álmodik, a deszka álmodik. Az erdőről. Békéről, csöndről, vasárnapi kirándulókról, szerelmes párokról, eldobott sörös üvegekről, iskolás gyerekekről. A barakk álmodik, az emberek nem. Tik-tik, tik-tik, tik-tik. Rág a szú a fában. Rágja az időt. Hat év. Hat hosszú év. Hat hosszú-hosszú év.

Nyúlik az idő. A napoknak nincs nevük, mint ahogy az embereknek sincsen. Egyforma nyúlós, ragacsos pép az idő, akár a sár a barakkok között. Egyforma és szürke, mint a rabok arca. Tél, tavasz, nyár, ősz. Tél, tavasz, nyár, ősz. A napoknak nincs nevük. Talán nincs is idő, csak egy nyúlós pép van, amelyben emberek mozognak lassan. Lassan, súlyos facipőben, sárban. Emberek. Számok. Meghalnak, újak jönnek. Meghalnak, újak jönnek. Soha sem fognak el. A számok. Olyanok, mint az idő. Hat év.

Először azt hitte, hogy belehal. Hogy vége mindennek. Hogy nem bírja ki ezt a poklot. De aztán valami különös átalakulás ment végbe benne. És tulajdonképpen ez az átalakulás nem is ott kezdődött el, a börtönül szolgáló pincében, vagy a marhavagonban, vagy a munkatábor szennyes barakkjában. Hanem már jóval azelőtt. Évekkel azelőtt. Csak csendben és észrevétlenül, úgyhogy jóformán még ő maga sem tudott róla. Azon a napon kezdődött el, amikor utoljára látta Samost, a szigetet. Amikor megértette, hogy az átok ellen nem lehet föllázadni. Nem lehet tenni ellene semmit. Az átok van. És mindaz, ami történik vele, nem egyéb, mint az átok beteljesülése. És amikor ezt megértette, akkor már tudta is, hogy nem pusztulhat el. Nem menekülhet el a halálba. Az átkot végig kell élni.

Megértette, hogy ő, Pohrisch Gottfried az átok törvénye szerint nem Pohrisch Gottfried bécsi bankár többé, ilyen és ilyen vállalatok feje. Csupán egy zsidó. Egy a sok zsidó közül. Az örök gettóból egy. Zsidó, más semmi. Aki valamikor cédrust öntözött a Libanonon, valamikor követ hordott a hátán a római patríciusok templomaihoz, Lemberg sötét sikátoraiban kölcsönpénzt adott mulatók lengyel uraknak, bankár volt Bécsben... mindegy. Mégis csak egy zsidó, semmi több. De nem is kevesebb ennél. Jehova választott népének fia, babonás szent törvények tudója, ki megtépi ruháját, fejét behinti hamuval és hordozza vállain

az átkot, amit könnyörtelenül rámért a bosszúálló Jehovaisten, aki megmondta előre: jaj azoknak, akik megfélemeznek az én törvényeimről, mert megbüntetem az apák vétkeit is mind a fiakban, hetediziglen!

Megértette és meghajtotta a fejét az átok alatt. Nem zúgolódott, ha kevés volt az étel és rongyokban szakadt le róla a ruha. Nem átkozódott, ha gorombán bántak vele a rabtartó örök, ha sanyargatta a szokatlan munka, a nélkülözés és a hideg. Mert akivel mindez történt, az nem Pohrisch Gottfried volt már, a jómódban felnőtt, sikertől elkényeztetett, gazdag bécsi bankár. Hanem csak egy zsidó, egy egyszerű zsidó, egy a sok közül, akin betelt az átok. Szelíd volt, békés és jó. Igyekezett segíteni másokon, akik kevésbé bírták elviselni az átkot, akik még nem értették meg, hogy az átok ellen nem lehet tenni semmit, el kell viselni, meg kell tépni a ruhát és hamut kell hinteni a fejre és be kell tartani Jehova törvényeit. Ő megértette. És mert megértette, tudta azt is, hogy nem pusztulhat el. Mert Jehova bosszúálló bár, de igazságos. És aki alázatosan fogadja az ostorcsapásokat, azok számára megnyitja az utat a szabadulás felé is és úrrá teszi őket a rabtartók fölött, kezükbe adván minden hatalmat, hogy Kánaáná legyen ez a föld a választott nép számára, midőn az átok napjai letelnek.

A hatodik évben úgy is látszott, mintha leteltek volna. Valaki egy este odasúgta társának a bűzös szalmavacakon: jönnek az amerikaiak! A szó végigfutott a fülelő sötétségen s a gyötrött, lázas szemek csillogni kezdtek. Naponta látni lehetett az égen a repülőgépeket. Hallani lehetett a bombák tompa dübörgését. Az örök azt mondták: városok omlanak össze valahol. És sóhajtottak hozzá, mert az ő városaik voltak. És sokezer rongyos, félholt zsidónak eszébe jutott az írás szava: „lerombolom mind a városaikat s kezetekbe adom őket, hogy szolgáljanak nektek. Mert ti vagytok az én népem, amelyet átokkal megigazítottam.” És szívverésük sebesebben dobbant, lélegzetük hevesebben zihált, ha meglátták a csillogó gépsasokat az égen tovahúzni s hallották a távoli morajt, mely városok rombadőlését jelentette, ahogyan azt az írás jövendölte volt.

Aztán egyszer csak hallani lehetett messziről az ágyúkat is. Először csak messziről és ritkán. Aztán közelebről. Mind közelebről. Az örök idegesek lettek, bomlani kezdett a rend. Már nem kellett munkára se járni, csak heverni és figyelni az ágyúkat. És várni. Várni. Várni annyit jelentett: élni.

Egy reggel az örök gépkocsikra ültek és elrobogtak. A kapukat nyitva hagyták, de senki se ment ki rajtuk. Az emberek kívánszorogtak a koratavaszi napra, kívánszorogtak a drótsövénnyig, nézték az országutat és vártak. És délben ott dübörögtek el a szemük előtt az első páncélosok, melyeknek oldalán a babonás hajnalcsillag meghirdette, hogy az átok ideje lejárt.

Az első amerikai, aki a tábor kapuján belépett, egy fiatal tiszt volt. Körülnézett az aszott, szánalmas embereken, és egy tolmácsot kért. Az első, aki jelentkezett, Pohrisch volt.

- Beszél angolul?
- Igen, sir. Oxfordban voltam diák.

Az amerikai hitetlenül nézett végig a toprongyos, csont és bőr emberen és megcsóválta a fejét.

- Vezessen a parancsnokhoz.
- Elment a parancsnok.
- Akkor a helyetteséhez.
- Nincs helyettese.
- Nincs? – csodálkozott a tiszt. – Hát micsoda tábor ez? Kicsodák maguk?

– Zsidók – felelte Pohrisch és nem érzett semmi szégyenkezést, mint régen, amikor ezt a szót ki kellett mondja. Szinte büszkén mondta. A tiszt körüljáratta a szemét a kiaszott, torz arcokon, aztán közelebb lépett Pohrischhoz.

- Mióta vannak itt? Úgy értem... mióta vannak bezárva?
- Én hat éve. Legalábbis azt hiszem...

– Szörnyű – suttogta az amerikai és megismételte még egyszer a szót. – Szörnyű. Mi a foglalkozása?

– Valamikor bankár voltam Bécsben és a Délkelet-Európai Bor- és Gyümölcskonszern vezérigazgatója. Valamikor... – tette hozzá és megpróbált mosolyogni.

Akkor már tömeg volt körülöttük, csupa fakó, beesett arc. Csupa rongyokba öltöztetett csontváz. S a tömeg néma volt és figyelt. Pohrisch szavai után egy öregember leült a földre és zokogni kezdett.

– Egyetemi tanár volt Berlinben... – súgta oda Pohrisch az amerikainak, aki ijedten nézett az összeroskadó öregre – kultúrtörténész. Tizenhat nyelven beszél.

A tiszt megrázkódott és kihúzta magát.

– Önt ideiglenesen kinevezem a tábor parancsnokának – mondta kurtán és katonásan – gondoskodni fogok, hogy élelmet szállítsanak maguknak ide és mindent, amire szükség van. Ettől a perctől kezdve az Egyesült Államok védelme alatt állanak.

Valaki hangosan egy héber imába kezdett. Az emberek lehajtották a fejüket. Sokan sírtak. A tiszt sarkon fordult és elment, így történt.

Pohrisch Gottfried két évig volt a zsidó tábor adminisztrátora. Szándékosan használta ezt a szót a „parancsnok” helyett.

A tábor ellátásáról példaszerűen gondoskodott. Többször is megdicsérték miatta. A Pohrisch-bankház tengerentúlra menekült igazgatói néhány hónap alatt megtalálták vele az összeköttetést és hívták, hogy jöjjön át. Repülőgépet akartak küldeni érte. De Pohrisch ott maradt. A zsidói között, ahogy mondani szokta. „Hat év nagy idő” írta egy levélben volt igazgatójának New Yorkba „és ez a hat év hatszor hatnak számít. S ennyi idő alatt az ember összeforr a néppel, melyhez tartozik.”

Pohrisch valóban érezte, hogy egygé vált a néppel. Az átok egygé kovácsolta velük, a megalázottakkal, megnyomorítottakkal, meszesgödörbe és emésztőkemencékbe dobottakkal, a drótsövények páriáival, Júda népével. Megtanulta érteni is a törvényt, amelyet azelőtt csak követnie kellett: „nincsen más testvéred a földön, csak a te atyádnak fia, ki Júdának véréből való és csak Izrael Istene a te Istened, akinek engedelmeskedni tartozol!” És Pohrisch engedelmeskedni akart ennek az Istennek.

A két év alatt többször is megfordult Bécsben. Amerikai katonai vonatokon utazott, egyenruhát viselt, ami lassacskán kezdett újra megfeszülni pocakosodó termetén. Az volt eredetileg a terve, hogy visszaköltözik Bécsbe, mielőtt volt rabtársait sikerül a különböző nemzetközi szervezetek segítségével elindítani az új életbe. Új üzleti lehetőségek iránt akart érdeklődni Bécsben, de hamarosan észrevette, hogy az új Bécs nem az ő Bécse már. Az utcák ugyanazok voltak és nagyobbára az emberek is. De ha valakivel találkozott, aki örömmel rohant hozzá, szorongatta a kezét és örvendezett, hogy élve láthatja, olyankor arra kellett gondoljon: amikor bajban voltam, nem jött hozzám, hogy segítsen. Akkor zsidó voltam, akinek a barátsága szégyen volt és veszedelem. Maradjak hát most is zsidó. Ezért hűvösen és tartózkodóan beszélt a régi ismerősökkel és hamarosan rájött, hogy Bécs nem hazája többé. Az emberek, akik ott az utcákon jártak, semmit sem tettek annak idején érte és a többi zsidóért, sőt talán ott ordítottak valahol a tömeg között és osztozkodtak az elhurcoltak vagyonán. Nem, nem akarta látni többet Bécset.

Üzlet, az persze volt azért elég: arany, drágakő, dollár, amerikai csempészárú. Csupa olyan dolog, amikkel jól lehetett keresni. És Pohrisch keresett is. Miért ne? Mindenki keresett. Sokat és jól. Emberek, akik mindenüket elvesztették, halál torkából megszabadult zsidók, hetek alatt milliomosok lettek a németországi feketepiacon. A láthatatlan hálózat, mely annyi évszázadon át megállta a helyét, újra pompásan működött: zsidótól zsidóig nyúltak a szálak óceánokon és világrészekén át és folyt az áru, tiltott és nem tiltott utakon, vízen, szárazföldön és a levegőn át. És jól volt ez így. „Kezetekbe adom mind a népeket” mondta Jehova és a népek előkotorták vánkosaik alól a kincseket és hordták a

zsidótáborokba, egy kis zsírért, szappanért, cigarettáért, cukorért, értéktelen német papírpénzért.

Pohrisch Gottfried minden vonatkozásban segítette a kis zsidók feketekereskedelmét. Gazdagodjanak, gondolta, gyűjtsenek, éljenek jól. Megszenvedtek érte. Végigszenvedték az átkot, a hét szűk esztendőt. Jöhet a hét bő. De azt nem tűrte, hogy idegent bevegnyenek maguk közé. Az idegennek csak fizetni volt szabad, keresni nem. Pedig voltak idegen menekültek is, szerte a táborokban, nem zsidók, lengyelek, ukránok, magyarok, lettek. De ellenségnek számítottak ezek is, mert nem voltak zsidók. Szemet szemért, fogat fogért, hirdette a törvény.

Egy alkalommal Bécsből jövet fiatal amerikai századossal utazott a fülkében. Mindenféléről beszélgettek, az út hosszú volt. Egyszerre csak azt mondta a kapitány:

– Tudja, amikor Görögországban voltam...

Pohrisch felütötte a fejét.

– Mikor volt Görögországban? – kérdezte és valami furcsa szomjas kíváncsiság fogta el.

– Múlt évben. Samoson töltöttem két hetet. Tudja az a sziget...

Samos, gondolta Pohrisch és valami megremegett benne, valami távoli, nagyon távoli emlék. Samos... A tiszt beszélt, de nem is figyelt a szavaira.

– Százados úr – kérdezte hirtelen – látott ott egy fehér házat? Úgy értem, Samoson?

Ciprusok között, a hegyen, egy feltűnően fehér házat?

A kapitány csodálkozva nézett rá.

– A kísértet-házra gondol? Ismeri Samost?

Pohrisch elsápadt.

– Kísértet-ház? Mi az?

Pedig tudta, tudta jól, hogy ugyanarról a házról van szó. Mégis kérdeznie kellett. Mert hátha mégsem, hátha...

– Oh, csak olyan görög babona – felelte a kapitány és legyintett mosolyogva. – Van ott egy ház a tenger fölött, állítólag egy asszony lakik benne, meg egy bolond festő. Egy bajtársam járt fönt a háznál és azt mondja, hogy nagyon furcsa emberek. Képzeld el: egy kísértettel beszélgetnek minden éjszaka, valami sziklára néző erkélyen! A ház valamikor egy gazdag kereskedő volt, akinek ott lett öngyilkos a felesége. Onnan ered a kísértet-babona. Tudja, ezek a görögök nevetségesen babonásak. Azt hittem, ezt a házat kérdi, ezt nevezik ott „fehér ház”-nak. Az emberek messzire elkerülik, különösen éjszakánként. Járt Samoson?

– Nem, nem – felelte Pohrisch gyorsan – csak a bora...

– A bora – nevetett a kapitány – az igen. Az a legjobb benne. Na és a lányok!

Pohrisch elfordult és kinézett az ablakon. A fiatal amerikai tiszt még sokáig beszélt, de nem hallott belőle semmit.

Két évig vezette a zsidótábort, akkor kinevezték felülvizsgáló tisztnek a hontalanokat átrostáló bizottsághoz. Csak azért vállalta el, mert tudta, hogy minden pozíció, amely az új életlehetőségek felé vezető úton van, fontos a zsidóságnak. A szervezet, melynek vezető helyére került, a Nemzetek Szövetségének védelme alatt állott és arra létesült, hogy a hontalanokat gondozza, segítse és elindítsa egy új otthon felé. Pohrisch kötelességének érezte, hogy mindenkit távol tartson ettől a szervezettől, aki nem zsidó. Hogy mindaz, amit Amerika és a többi országok segélyként Németországba küldenek, zsidóknak jusson és ne idegeneknek. Hogy minden hely, amit Amerika a kivándorlók rendelkezésére tud bocsátani, zsidók számára szolgáljon alapul egy új életkezdéshez.

Ez eleinte könnyen ment. Később azonban különleges rendelkezésekkel szabták meg, hogy föl kell venni a szervezetbe mindenkit, aki kényszerből hagyta el hazáját, nemzetiségére való tekintet nélkül. DP-törvénynek nevezték ezt a rendelkezést. Amerika is nemzetiség szerint kezdte osztani a kivándorlási kvótákat. Pohrisch Gottfried munkája megnehezedett. Az ő feladata volt a müncheni központban eldönteni, hogy ki DP és ki nem. Természetesen a törvényeknek és rendeleteknek sok homályos szakasza volt és ezeket igyekezett kihasználni a

nem zsidókkal szemben. Hiszen ez volt a kötelessége. Szemet szemért, fogat fogért. S aki nem volt zsidó, az már eleve háborús bűnösnek számított, mert hiszen ha egyebet nem is tett, de mindenesetre tétlenül nézte, hogy miként hurcolják el és ölik meg a zsidókat.

Egy reggel az akták között, amiket az asztalára tettek, szemébe tűnt egy név. Megnézte jobban. Lubovszki Kazimir neve volt. Néhány percig elgondolkozva nézett maga elé. Rágyújtott egy cigarettára és kíváncsian figyelte, hogy milyen hatást vált ki belőle ez a név. De csodálatosképpen semmi haragot vagy gyűlöletet nem érzett. Majdnem inkább valami olyan kíváncsiságfélét. Szerette volna látni Lubovszkit, megkínálni egy cigarettával és néhány percig elbeszélgetni vele. Nem a múltból, arról nem. Csak úgy általában. Vajon megöregedett ő is? Megtört? Megcsöndesült?

– Mondja – fordult oda titkárnőjéhez, egy kis szőke lengyel lányhoz, aki a szeretője lett azért, hogy ezt az állást megkaphassa – mondja: ha összetalálna véletlenül egy régi ellenségével, gyűlölné még?

A leány csodálkozva nézett reá.

– Természetesen.

– Én nem – mondta Pohrisch és mosolygott.

Aztán még mindig mosolyogva ráírta vörös ceruzával a Lubovszki-aktára a megszokott szót „kollaborált!”

Egy hét múlva történt, hogy zajt hallott a külső irodában, ahol az alantas tisztviselők végezték a kihallgatásokat. Bosszantotta a zaj és az ajtóhoz ment.

– Micsoda zaj ez itt? – nyitott be az irodába.

Alig néhány lépésre tőle ott állt Lubovszki Kazimir.

Az első, amit meglátott rajta, az volt, hogy a haja szürke. Megöszült. Ez a felfedezés jól esett. Éppen mondani akart valamit, néhány barátságos szót, amikor látta, hogy Lubovszki megindul feléje. A mozgása, ahogy jött, az arckifejezése hirtelen emlékeztette valamire, de első pillanatban nem tudott rájönni, hogy mire. Aztán hirtelen eszébe villant: persze, abban a kis dél-francia vendéglőben, akkor történt köztük valami... Elsápadt és megpróbált hátrálni, de már késő volt.

Mikor két hét múlva kiengedték a kórházból és megtudta, hogy Lubovszkit a katonai bíróság elítélte, nem érzett semmiféle örömet. Érdekes volt, de nem gyűlölte Lubovszkit. Nem tehetett másként, gondolta, mint ahogy én sem tehettem másként. Én nem hagyhattam boldogulni, mert nem zsidó s nekem ez a fegyverem, a hivatalom. Ő meg le kellett üssön, mert zsidó vagyok s mert neki meg az ökle a fegyvere. Hiába, az élet harc, s mi ellenségek vagyunk. Régen ő volt erősebb, most én, ennyi az egész. Az akták erősebbek, mint az ökök.

Jó fél év telt még el, amíg rájött, hogy az akták sem olyan erősek, mint gondolta. Egy amerikai újságíró megpiszkált néhány ügyet és általános revíziót rendeltek el. Pohrischt áthelyezték Mannheimbe, ahol egészen más munkakört kapott és nem volt többé befolyása a kivándorlást megelőző minősítésekre. Itt már kedv nélkül dolgozott, mert úgy érezte, hogy nem végez olyan munkát, mely a zsidóság érdekeit szolgálná. Elhatározta hamarosan, hogy otthagyja a hivatalt. Körülnézett üzleti lehetőségek után, de volt igazgatói és üzlettársai, akik valamennyien Amerikában voltak, óva intették attól, hogy Európában kezdjen el valamit. „Európa veszedelmes talaj” mondták „Amerikába kell jönni. A harmadik világháború után innen indul majd ki a világ újjárendezése. Ha addig még jobban megerősítjük itteni pozíciókat, mi diktáljuk az újjárendezést.” Ezt mondták a többi zsidók is. Amerikába menni és pozícióba jutni kötelesség.

Így aztán gondolkodás nélkül válaszolhatott annak a különös öreg papnak a kérdésére, aki egy nap bekopogtatott hozzá és anélkül, hogy valaha is találkoztak volna azelőtt, föltekerte a kérdést:

– Nincs kedve kijönni Amerikába?

– Máris készülök – felelte Pohrisch és udvariasan helytel kínálta meg a furcsa idegen papot.

– Az nagyszerű – mondta a pap – majd úgy rendezem, hogy egyedül mehessünk, jó? Szeretnék sok mindent megbeszélni önnel az úton. Vannak kérdések, tudja, amik foglalkoztatják az embert... például az a bizonyos csónak, amelyik annak idején hat gyerekekkel megakadt egy vízesés fölött. Emlékszik még rá? Nagyon régen történt...

– Ne beszéljünk arról, ami történt – szólt közbe Pohrisch mosolyogva – igyunk inkább egy pohár cseresznyepálinkát. Tölthetek?

A pap bólintott.

– Azt lehet. Köszönöm. Egy öreg halászlóról is szerettem volna még elbeszélgetni önnel, bár az is régi história. De majd ráérünk, ha a hajón leszünk. Isten éltesse.

A furcsa öreg pap el is rendezte aztán a dolgot s Pohrisch reá hagyta, nem ellenkezett. Így történt, hogy 1950. június 13-án, kora délután kiment az állomásra a Stuttgart felől érkező brémai gyorshoz. Zsebében ott lapult az útlevél és a Pohrisch-bankház New Yorkból érkezett levele, mely szerint egymillióhatszáz ezer dollár áll rendelkezésére odaát. Mikor a vonat befutott, egyenesen beült az első tisztikocsiba. A fülkében egy szabadságra utazó fiatal amerikai őrnagy ült csupán, más senki. Pohrisch Gottfried feltette vadonatúj bőröndjét a hálóba és kényelmesen hátradőlt az ülésen. Nézte a mannheimi állomást, mely félig romokban hevert még, a sietve futkosó németeket, sovány arcukat, kopott ruhájukat, ideges tekintetüket és arra gondolt: „Európa”. Alsó ajka lekicsinylően előre toldott ettől a gondolattól, mint az olyan emberé, aki félig sajnálja, félig lenézi azt a világot, amelyiktől búcsúzik, de mindenesetre örvend annak, hogy hátat fordít neki. Valóban örvendett. A pályaudvar romfalainak árnyékából a múlt nézett be a megszálló erők tisztifülkéjének ablakán és a kiszolgáltatott, leigázott, koldussá tett jelen. És Pohrisch Gottfried nem érzett semmi, de semmi közösséget magában ezzel a múlttal, meg ezzel a jellel. Amikor a vonat lassan megindult vele, úgy érezte, hogy egy süllyedő hajóról végre szilárd földre lépett, ahol jövendőt építhet Júda népének törvénye szerint.

VI. A politikus

Jonel hiába nőtt fel Bucurestiben, az igazi otthona mégis ott volt a Piatra Neagra alatti házban, ahol a Parau Ursului tajtékos vadvizei zúgtak s a friss hegyi szél kolompok szavát terelte alá a pojánokról. Aki napsütéses tiszta időben ott ült a csúcsos tetejű öreg ház előtt a fehér nyírfapadon: elláthatott messzi Moldova fölött, tova a kékes ködbe vesző hullámokon s úgy érezhette magát, mintha tengerre nézne. Itt élt Jonel nagyapja még mindig, a vén Bursanu, vagy „Bács Traján”, ahogy a környező pojánok népe nevezte. Bocskorban járt és condraharisnyában s széles tüszője alól kicsüngött fehér inge. Széles karimájú fekete nemezkalapját birka-faggyúval kente be félévenként, hogy vízhatlan legyen s ha csurgó záporban vállára vetette szőttes barna szumánját, gúnyosan nevette ki az úri esőkabátot, melyben ügyvéd fia és tanult unokái áztak mellette.

Bács Traján kétszáz birkával kezdte annak idején – százötven ebből az övé volt, ötvenet a felesége hozott magával – s a kétszáz birkából lassan ezer lett, majd kétezer. Nyaranta ellepték a Piatra Neagra lankáit s hó hulltával levándoroltak gazdag moldovai bojárak szénáskertjeire. Bács Traján maga terelte őket minden évben s a fiai. Kivéve a legkisebbiket. Abból urat neveltetett a zsíros sajtok és hótiszta gyapjú árán. Így lett Dr. Kosta Bursanu, Jonel apja, ügyvéd Bucurestiben. „Hogy legyen odalent közülünk való is, aki megvédje a nép igazát” mondogatta Bács Traján fönt a hegyen s Kosta Bursanu, az ügyvéd, végezte is becsületesen a feladatot, amivel megbízták.

A fővárosi Bursanu-ház előkelő szalonjában ott csüngött díszhelyen Bács Traján nagyított fényképe, széles karimájú nemezkalapjában, ingben tüszővel s mellette Mámá Anasztázia fekete fejkendővel, két munkában elaszott eres kezét ölében összetéve. És soha senki a vendégek közül nem döbbsent meg ennek a két egyszerű öregembernek a képén, ha még oly nagy úr is volt a látogató. Nem esett gúnyos megjegyzés, kétértelmű célzás: tisztelet és megbecsülés illetve Romániában a házat, melynek falán dolgos parasztösök képe csüngött.

Mikor Jonel és bátyja, Virgil, az egyetemet elvégezték – Jonel ügyvéd lett és Virgil orvos – apjuk odavitte őket a két öreg képe elé és azt mondta: „Nézzétek meg jól ezt a két arcot, hogy soha meg ne feledkezzetek róluk. És tanuljátok meg szeretni és tisztelni azokat, akiknek ilyen az arcuk, ilyen a kezük és a ruhájuk. Mert ők ennek az országnak az alapja, a román nép. Most pedig menjetek föl hozzájuk a havasba és ismerjétek meg az életet, melyből én s rajtam keresztül ti is elindultatok!” Jonel és Virgil egy évet töltöttek fönt a Piatra Neagrán. Juhot tereltek, fát döntöttek, füvet kaszáltak. Télen szenet égettek, fát csúsztattak, edződtek hóban, fagyban és szélben együtt a többi legényekkel a hegyen. Bács Trajának akkor már újra csak kétszáz juha volt, mint régen. Ennyit megbírt egymaga jól, két pakurárral. A többit szétosztotta fiai között, akik juhosgazdák maradtak, mint ő. Abban az évben Jonel és Virgil voltak a pakurárjai, az egyetemet végzett úrfiak.

Mikor az esztendő eltelt, Virgil segédorvosi állást kapott az egyik fővárosi kórházban, Jonel meg beállt gyakornoknak egy híres ügyvéd mellé, aki országgyűlési képviselő is volt. Mikor öt év múlva önálló ügyvédi irodáját megnyitotta, előbb föllátogatott a Piatra Neagrára, mint életének minden fontosabb eseménye előtt. Egy hetet töltött fönt. Nyár volt. Bundán aludt a karám mellett, esti tűznél hallgatta a pásztorok halk beszélgetéseit, érezte arcára hullani a harmatot s fönt az éjszaka kupoláján, magasan erdők, hegyek és emberek fölött, ragyogtak az örök csillagképek.

Eredetileg az volt a terve, hogy ezen a héten megkéri feleségül a Parau Ursu-beli Dimitru leányát, Mariorát. De az apja, amikor szólt neki erről ott Bucurestiben, nagyon elkomolyodott. Behívta magához a belső irodába, leültette és elmesélte, hogy ő is szeretett egy leányt valamikor ott fönt a hegyen, de nem vehette el feleségül, mert úr kellett legyen, ezt

kívánta a család. Haragudott akkor az apjára ő is, mondta, de ma már belátta, hogy ez így volt helyes. Egy ügyvéd leányát vette el, megkapta vele az irodát. Kellettek az összeköttetések is. Nem neki, dehogyan: a népnek volt hasznára mindez. „A nép” mondta az apja akkor „a nép, Jonel, olyan gyámoltalan, olyan szegény és olyan árva. Ki segítsen rajta, ha nem mi, akiket követekként küldött ki a világba, oda, ahol az ő dolgait intézik? Nehéz munka árán fölszerelt bennünket a tudás fegyverével és nekünk most az a kötelességünk, hogy minden erőnket összeszedve képviseljük azokat, akik ide küldtek. Árulás volna, ha nem tennék meg értük mindent, ugye? S a mindenben benne van az is, hogy ésszel, ravaszsággal befurakodjunk azok közé, akik ennek az országnak az előkelői. Akik a törvényeket hozzák. Akik a nép sorsát intézik a király mellett. És ezt, Jonel, ezt nem érhetjük el úgy, ha feleségül vesszük a Mariorákat. Ehhez a Bratianuk közé kell beházasodjunk, a Ghicak, Jonescuk, Tatarescuk közé. Jonel, én már beszéltem erről anyáddal és azt gondoljuk mind a ketten, hogy te a Constantinescu-leányt kellene elvedd, a szenátor leányát. Mert, ugye Jonel, árulás lenne, ha nem tennék meg mindent azokért, akik ott a hegyen dolgoztak értünk, hóban, fagyban, jégesőben, tikkasztó napban, hajnaltól vakulásig? Ugye, Jonel fiam...?” És Jonel belátta, hogy az apjának igaza van. Még csak búcsúzni akart Mariorától.

Öreg Bács Traján mintha tudott volna valamit erről. Alig érkezett meg az unokája, fölvitte magával a Vurfu Apelorra, a legmagasabban fekvő legelőre és csontos, száraz, vénember kezével körülmutatott a fenyves borította hegygerincek végtelenbe vezető hullámain.

– Látod ezt? – kérdezte és a hangja érdes volt és kemény.

– Látom – felelte Jonel és elszorult a torka olyan szép volt az a világ, amit onnan fentről látott.

– Ez a te hazád – mondta az öregember lassan, rekedten – és ezek között a hegyek között emberek élnek és ezek az emberek a te néped. Úgy néznek rád, mint ahogy a papra néznek, aki Istennel igazítja el a dolgaikat. Te az uraknál kell a papjuk legyél. Azoknál, akik a földi sorsokat igazgatják. Ezt várják tőled. S most tégy, amit akarsz.

És Jonel még azon az estén átment Mariorához, a Parau Ursuluiba és megmondta neki, hogy nem veheti el feleségül. Mariora nem sírt, csak lehajtotta a fejét és bólintott.

– Én ezt tudtam már akkor – mondta halkán és azután csak álltak egymás mellett és nem szóltak többet.

Este volt és nyár. És ők álltak a patak fölött, ahol a nagy juharfák ágai a vízre hajolnak s a lenyugvó nap porrá tört arannyal hintette végig a Parau Ursului völgyét, végig-végig, a kaszálók lankáit, a bükkös erdő zöldjét, a kanyargó szekéruvat lent és a szétszórt apró házakat. Csodálatosan szép este volt, fájdalmasan szép annak, aki búcsúzik. Fentről egy hűvös kezű szellő hozta le a fenyvesek erős, nyers illatát és a víz tajtékozva zúgott a patakban, köveken bukfencezett keresztül, gyémánt csöppjeivel szitakötők után fröcskölt, fehér habot vert és futott, futott. Hova szalad? – kérdezte magában a fiú. – Hova szalad? – kérdezte magában a leány. S csak álltak egymás mellett és nem szóltak többet, de tudták, hogy az idő is úgy fut el a szép percekkel, mint a patak vize halott pillangók színes szárnyával.

Egy hetet töltött akkor Jonel a Piatra Neagrán. Hét napot és hét éjszakát. S a leány vele volt hét nap és hét éjszaka. Az erdők gerincén. Este a tűz mellett. Éjszaka a csillagos ég alatt a birkaszagú bundán. Aztán egy hét múlva Jonel elment. Csak Bács Traján kísérte le a hegy aljáig, ahol az ösvény az országútba befut, más senki.

– Isten segítsen – mondta és homlokon csókolta az unokáját s reszketős vénember-száját egy pillanatig ott tartotta rajta – amilyen román leszel, úgy segítsen!

Azzal száraz, csontos ujjával ráhintette a kereszt jelét, megfordult és hajlott háttal, döcögő léptekkel elindult vissza a hegyre. Jonel pedig egy évre rá feleségül vette Vlad Constantinescu szenátor leányát, Elenát.

Vlad Constantinescu azok közé a bojárok közé tartozott, akik egész életüket a politikának szentelheték, mert egyébire nem kellett gondjuk legyen. Ott volt mögöttük a jó tízezer hold baragáni föld, megteremte a magát nélküle is, ha még oly restek voltak is a cselédek. Aztán ott volt újabban a kincses Erdély, a meghódított tartomány, csak ki kellett nyújtani feléje a kezét s már ömlött belé az igazgatósági tagság, bányarészvény vagy ha más nem, hát egy jövedelmező titulus. Hat lánya volt Vlad Constantinescunak és két fia. Az egyik fiú katonatiszt lett a gárdahuszároknál, a másikat elvitték prefektusnak Erdélybe. A hat leány is rendre férjet fogott magának s Elena, a legkisebbik, egészen jól tette, hogy hozzá ment ehhez a Bursanuhoz. Constantinescu-papa a liberális párthoz tartozott kezdet óta, ez volt az urak pártja és amióta a Maniu-féle nemzeti parasztpárt egyre több tért hódított, az volt a fölfogása, hogy a paraszt származásúak közül minél többet kell megszerezni a liberálisok részére és ezzel kifogni Maniuék vitorlájából a szelet. Ez a házasság tehát nagyon kapóra jött az elmélethez. Jon Bursanu apja derék ügyvéd volt és igen okosan tette, hogy nem politizált. De ezt a fiút föltétlenül meg kellett fogni. A Bursanuk odafönt Moldova szélén, a hegyekben, kiterjedt bocskoros rokonságukkal nagy súlyt képviseltek a választásokon. Mindezeket számításba vette a szenátor, mikor a leányát hozzáadta Jonelhez és segített neki, hogy irodája megnyitása után azonnal keresethez is jusson.

Mikor egy esztendővel az esküvő után – akkor lett Jonel harminckét éves – a liberálisok választási listáján képviselőnek jelölték, sokan heves szemrehányásokkal illették az apját, hogy minek engedi fiát az urak táborába. De Kosta Bursanu kedélyesen mosolyogva intette le az akadékoskodókat.

– Aki fél a víztől, nem eszik halat – idézgette az ősi paraszt mondást – s aki haza akar vinni egy darabot a sajtból, az hiába áll a karámon kívül. Annak be kell menni oda, ahol osztják a sajtot. S mivel a sajtot ma a liberálisok osztják, tehát hagyjátok békén a fiamat, hogy csinálja, amire tanítottam. Nem a párton múlik a jó politika, vagy rossz politika, hanem az embereken, akik csinálják.

Bács Traján pedig fönt a Piatra Neagrán szétküldte az üzenetet terebélyes rokonságán keresztül a völgyek falvaiba: aki nem az ő unokájára szavaz, azt megveri az Isten! És Jonel Bursanu képviselő lett.

A szűzbeszéd jól sikerült és az új képviselőt rokonszenvenné tette a többi pártok felé is. Arról volt szó, hogy a kormány valami bécsi zsidó cégnek, a Pohrisch-bankháznak odaadta a felsőmoldvai erdők kitermelési jogát és a cég, amelyik a kitermelést elkezdte, alacsonyabb munkabérek mellett Bukovinából hozatott munkásokat. Jon Bursanu azt kérte beszédében a földművelésügyi minisztertől, hogy vonja vissza a bécsi cégtől a jogot, mivel az erdőkitermelés a moldovai parasztság egyik legfontosabb jövedelmi forrása és ha az ezzel járó keresetet az elkövetkezendő években egy idegen bank zsebeli be, úgy ez nem csupán a parasztság életfeltételeit nehezíti meg, hanem felesleges módon külföldre viszi az ország pénzét. A beszéd általános tetszéssel találkozott és bár szokatlan volt, hogy egy kormánypárti képviselő a kormányt támadja, de a liberálisok nagy többsége is el kellett ismerje, hogy a fiatal Bursanunak igaza van. Az ügyet kivizsgálásra utasították és ezek során kiderült, hogy bizonyos hivatalokban lefizetések történtek. Néhány állami hivatalnokot menesztettek, a bécsi céggel a szerződést fölbontották és a liberális párt még föl is használta az ügyet, hogy odaállítsa példaként a parasztság elé: ide nézzetek, ki képviseli jobban az érdekeiteket?

Első közéleti szereplése tehát sikerrel járt. Mikor néhány héttel az eset után egy körút alkalmából pár órára fölszaladt a Piatra Neagrára, az öreg Bács Traján megrázta az unokája kezét és azt mondta: „ember vagy, Jonel!” És ez nagyobb dicséret volt Jonel Bursanunak, mintha maga a király fogadta volna kihallgatáson.

Öt évig tartott ki a liberálisok mellett. Akkor hirtelen kilépett a pártból. Kosta Bursanu megint azzal nyugtatta meg az idegeskedőket: „tudja Jonel, mit csinál!” Azonban az apósával már nem ment olyan könnyen a dolog. Elena sírt, az öreg Constantinescu dühöngött.

– Én csináltam embert belőled! – ordította Jonelék ebédlőjében. – Az én nyakamon másztál be a politikába és most ezt mered tenni! Hát majd nézd meg, mi lesz a következménye! Majd élj meg a parasztjaidból, ha tudsz! Az ügyvédi irodádat akár bezárhatod!

Jonel nyugodtan támaszkodott a kályhának és csak ennyit felelt mindezekre:

– Engem a Bursanuk és a Moldovanok választottak meg képviselőnek és nem a párt. Ha kell, majd megválasztanak újra.

Úgy is történt. A következő választásokon párton kívül lépett föl és a hegyek népe megválasztotta megint.

Nem csalt a szimatja. Bár Németország messze volt, de az ottani események éreztetni kezdték hatásukat Romániában is. A liberális kormány lemondott. Utána gyors egymásutánban következtek a különböző rövidéletű kormányok, de Jonel nem tartozott egyikhez sem. Várt és figyelt. Mikor a nemzeti parasztpárt került uralomra, lemondott a képviselőségéről. Senki sem értette, hogy miért. Még az apja sem. Mondta ugyan tovább is az öreg Kosta az embereknek „hagyjátok Jonelt, tudja, mit csinál”, de magában bent nem volt már ő sem biztos ebben. Jonel vállat vont, ha kérdezte. „Várni kell” mondta „zavaros idők jönnek.” És neki lett igaza.

Erdély, ez a különös, idegen tartomány, a maga magyarjaival és ravasz szászaiival, egy idő óta újra sok bajt okozott. Magyarország húsz év óta követelte vissza magának és amikor a német csapatok bevonultak Csehszlovákiába és Hitler Felső-Magyarország egy részét visszaadta a magyaroknak, az egész román közvélemény megbolydult, mint egy hangyaboly. Mindenki tudta, hogy most Erdélyre kerül a sor és mindenki ordítva rázta az öklét és szidta a magyarokat. Az ijedt kormányok azzal próbálták ellensúlyozni a dolgot, hogy az erdélyi magyarság vezetőit időnként letartóztatták, összeesküvés címén bebörtönözték, ostromállapotot rendeltek el. De Jonel tudta, hogy mindez nem használ, csak árt. Tudta, hogy Erdély kérdése pillanatnyilag a németek kezében van, mint egész Kelet-Európa sorsa. Tehát Erdély kérdését nem Erdélyben, hanem Németországban kell eligazítani. Kedvében kell járni a németeknek.

Erdély valami egészen különös, romantikus világ volt Jonel számára, valami hősies, legendás világ. Emlékezett jól arra a néhány hétre, amit gyermekkorában, mint cserkész, ott töltött az erdélyi hegyeken. Tizenkét cserkészt küldött mindössze Románia arra a nemzetközi táborozásra és ő egy lett ebből a tizenkettőből. Komoly szavakkal magyarázták meg neki, hogy most Romániát kell képviseljen idegen népek között és emlékezett arra a súlyos, büszke önérzetre, ami egész valóját átjárta ettől. Átvitte őket a vonat a határon. Idegen rendőrök, idegen egyenruhák, idegen beszéd fogadta őket. Idegen emberek, idegen fiúk. De olykor, egy-egy állomáson kopott falusi papok szálltak föl a vonatra, bejöttek hozzájuk a fülkébe és románul szólaltak meg. Csillogott a szemük, megcsókolták őket és a kezüket rázták. Némelyikük odasúgta búcsúzáskor: „Testvérek... hamarosan útlevel nélkül járunk át egymáshoz... ha Isten megsegít!” És gyorsan körülnéztek, hogy nem hallotta-e meg valaki idegen, amit mondtak. Kalandos, hősies hangulat vette körül őket, mint az összeesküvő hazafiakat egy idegen táborban. Egy jelenetre tisztán emlékezett. Ez már fönt a hegyen történt. A hegy olyan volt majdnem, mint a Piatra Neagra, egészen otthon érezte magát. Egy nagy csapat cserkésszel vándoroltak együtt a gerinceken s fölértek egy lapos legelőre. A legelő tele volt juhokkal. Odébb látszott a karám, a sztinaház s az ismert félfedél, ahol a pakurárok aludtak. Olyan volt minden, mint otthon, Bács Trajánánál. Két ember botra dőlve állt a juhok mellett. Ezek is úgy voltak öltözve éppen, mint Bács Traján. Kuttyák ugattak. „Csiba nye!” ordított rájuk az egyik ember s a hangja is egészen a Bács Trajáné volt. Ő megállt akkor és rábámult az emberekre. Különös volt és szívdobogtató, itt lenni rájuk, az idegen országban. Lassan odament hozzájuk és félve rájuk köszönt, otthoni román szóval.

– Adjon Isten jót!

A két ember ránézett. Soha nem felejtette el az arcukat, ahogy akkor ránéztek. Csodálkozás és öröm volt az arcukon. És román szóval feleltek ők is:

– Sok évig éljél, úrfi!

Közelebb ment hozzájuk, a szíve hangosan vert.

– Románok vagytok? – kérdezte még mindig hitetlenül.

– Azok hát – felelte az idősebbik – s te honnan jössz?

– Bucurestiből!

A két ember összenézett. Az arcuk felragyogott valósággal. Aztán magukkal vitték be a sztinához, ahol egy öregember a sajtot készítette.

– Ez az úrfi Bucurestiből való! – mondták az öregnek s az keresztet vetett és mindenáron kezet akart csókolni neki.

Megajándékozták sajttal, ordóval, faragott bottal. Maguk közé vették és kérték, hogy beszéljen nekik Romániáról, az országról, amelyik a románoké. És ő beszélt. Úgy hallgatták a pásztorok, mintha pap szólott volna velük. Soha sem felejtette el az arcukat, szépek voltak, és meghatottak, mint akik messziről jött testvérüket ünneplik. És amikor elbúcsúzott tőlük, elkísérték a legelő végéig és ott azt mondta az idősebbik:

– Mondd meg otthon, hogy élünk itt és várjuk őket. S ha mi már nem élünk, úgy élni fognak a fiaink és azok várnak tovább. Mondd meg otthon!

És levették a kalapjukat és azt mondták:

– Isten segítsen! Isten legyen veled!

Erre az élményre emlékezett vissza, valahányszor Erdélyről volt szó. Később megtanulta az iskolában, hogy Erdély román föld, de mindaz, amit a könyvekből tanult, nem jelentett annyit, mint ez az emlék. Diákszíve ujjongott a lelkesedéstől, amikor a háború után Erdélyt Romániához csatolták. Maga is részt vett a nagyszerű ünnepeken, amik akkor folytak, látta az Erdélyből érkező román küldöttségeket, de mindez kevesebb volt, mint az az első emlék. Legenda és hősiesség illatától volt súlyos a levegő ott fent azon a hegyen.

Erre gondolt most vissza mindig, amikor Erdélyről beszéltek. És érezte, hogy nincs nagyobb és szentebb feladat, mint megmenteni Erdélyt a magyaroktól. „Egy barázdát sem!” ordították a gyűlések szónokai, de Jonel tudta, hogy ez nem elég. A németekkel kell összebarátkozni, Hitlert kell megnyerni a román igazság számára. Egyetlen lehetőség van, tudta: ha Németország közelebb érzi magához Romániát, mint Magyarországot.

Itt-ott néhány gyűlésen felszólt. Vezércikket írt a jobboldali lapokba. Dicsérte a nemzetiszocialista Németországot, mintaképpül állította oda a román politikusok elé Hitlert, szidta a zsidókat és az angolokat. Nem volt különösebben antiszemita, hiszen ott Moldovában jóformán nem is volt zsidó. Cikkei és beszédei, melyekben a zsidók ellen kirohant, deportálásukat és vagyonuk elkobzását követelte, mind Erdély miatt születtek. Kissé megijedt, amikor Hitler Sztálinnal szövetkezve megszállta Lengyelországot s a németek közbenjárására Románia át kellett adja Bessarábiát az oroszoknak. Aztán megindultak a tárgyalások Magyarországgal Erdély miatt. Minden erejét és rábeszélőképességét latba vetette, hogy a román kormány propaganda iratokkal lepje el Németországot. Propagandacsoportokat küldtek a német fővárosba, német küldöttségeket vezettek végig az országon, gondosan ügyelve arra, hogy a magyarlakta vidékeket messzire elkerüljék. De Jonel úgy érezte, hogy mindez nem elég. Románia át kell vegye a nemzetiszocializmust, teljes egészében, hogy ezzel nyerje meg Németországot a maga számára. Így lett Jon Bursanu nemzetiszocialista.

Aztán megtörtént a bécsi döntés és Hitlerék visszaitélték Erdély felét Magyarországnak. Az ország fölhördült. Menekült hivatalnokok és tisztviselők özönlöttek haza Erdélyből. A kormány retorzióként szigorú intézkedéseket hajtott végre a délerdélyi magyarokon. Papokat börtönöztek be, birtokokat koboztak el, falvakat tizedeltek meg. De Jon Bursanu tudta, hogy

ez nem elég. „Meg kell nyerni a németek barátságát minden áron” mondta apjának „a bécsi döntés csak ideiglenes megoldásnak készült, hogy a háború alatt ne okozzanak zavart a magyarok. A háború után majd újra rendezik ezeket a kérdéseket. Addig meg kell nyernünk a németeket a magunk oldalára.” Kosta Bursanu gondtelten hallgatta a fiát.

– Nem kell-e vajon túlságosan nagy árat fizetni a németek barátságáért?

– Erdélyért semmi sem lehet túlságosan nagy ár – felelte Jonel indulatosan.

Románia átadta a németeknek a ploiesti olajkutat. Átadta a gabonáját. Állatállományát. Erdőit. És végül az embereit is. A román hadsereg teljes erejével belevetette magát az Oroszország elleni háborúba.

Jonel Bursanu hetenként írta cikkeit a lapokba. „Az egész román nép egyetlen emberként áll Hitler mögött” kiáltotta ezekben a cikkekben. „Hitlertől várjuk az új Európát és rabságban élő véreink felszabadítását! Hitler a mi nagy barátunk!” Szorgalmasan gyűjtötte az adatokat Magyarország ellen és minduntalan világgá kürtölte őket. „Magyarország szabotálja a német háborút! A magyarok védelmükbe veszik a zsidókat! A magyarok angolokat rejtegetnek! A magyarok vonakodnak részt venni a háborúban! Katonáságukat különböző ürüggyekkel visszatartják, míg a román hadsereg vérét áldozza Hitlerért és Európa jövőjéért!”

Addig írta cikkeit, amíg az Antonescu kormány felfigyelt rá és kinevezte prefektusnak Felsőmoldovába.

Mikor a megyeszékhelyen megtörtént az ünnepélyes beiktatás, Jonel első útja a nagyapjához vezetett. Régen nem volt fönt a hegyekben, az Erdélyért folyó küzdelem túlságosan igénybe vette az idejét.

A gépkocsit lent hagyta az országúton és gyalog ment föl a keményre taposott kis ösvényen, mint hajdan. Bács Traján ott ült a fehér nyírfapadon a ház előtt, amikor fölért hozzá. Nagyon öreg volt már. Áttetsző sápadt arcát feléje fordította és amikor megismerte, megcsillant fátyolos szürke szemében az öröm.

– Te vagy az, Jonel? – kérdezte, amikor a főispán megcsókolta aszott kezét. – Jó, hogy eljöttél, Jonel. Már szót akartam küldeni érte. Az idő eltelt.

Az idő eltelt. Igen, gondolta Jonel, az idő eltelt. Már nem terelünk többé juhokat harmatos legelőkön, fiatalos kedvvel nagyokat kurjantva. Nem várjuk Mariorát a juharfák alatt este és nem lesünk hullócsillagot... igen, az idő eltelt. Valami furcsa szomorúság lepte el hirtelen. Körülnézett a régi hegyeken, mélyen beszívta a gyantaszagú illatos levegőt és szomorú lett, maga sem tudta, miért. Igen, gondolta, az idő valóban eltelt...

– Ül le – szólalt meg az öregember – valamit mondani akarok.

Leült. Délután volt és ősz. A szemközti hegyoldal fenyvesében halálos sárgán égtek a nyírfák s valahol fönt az Ursu fejében szarvasbika bögött. Hangja átbúgott a tiszta őszi csöndön, mint egy szomorú kürtszó.

– Hát prefektus lettél – kezdte az öreg lassan. – Erre vártam. Amíg éltem, mindig csak erre vártam. Hogy közülünk való legyen, aki odalent a sorsunkat intézi. S ezért akartam üzeni érte, mert... mert még mondanom kell valamit. Valamit, ami fontos.

Elhallgatott és fölnezt a hegyre. A hegy fölött, magasan felhők húztak át, kis könnyű, bolyhos felhők, fehérek, tiszták. Talán azokat nézte.

– Az igazság – kezdte egy idő múlva – az igazság az, ami fontos, Jonel. Az igazság nyelve egyedül az a nyelv, amit minden ember megért. Akik mostanában feljönnek ide hozzám a falvakból, azoknak a beszédét én nem értem. Miért van ez, Jonel? Miért dühöseksz az emberek odalent, miért zúgnak, mint a méhek, amikor harkály kopogtatja a kast? Te prefektus vagy, Jonel, neked tudnod kell, hogy miért van ez?

– A háború miatt – felelte Jon Bursanu. És Erdély miatt főként. Erdélyt ketté vágta a németek és felét odaadták a magyaroknak.

Az öreg elgondolkozva bólogatott.

– Háború. Ez a harmadik, amit megélek. Az urak azt hiszik, hogy háborúval el lehet intézni a dolgokat, amiket másképpen nem tudnak megoldani. Pedig minden háború csak halált hoz, sok-sok ember halálát, akiknek dolgozni kellett volna és nem meghalni. És szegénységet hoz, csapást, nyomorúságot. Minden háború. Akár megnyerik, akár elvesztik: a háborúban csak veszíteni lehet. Sok-sok életet. Emberéletet, Jonel. A háború butaság. És aztán Erdély. Az urak azt tanították az iskolákban, hogy Erdély román föld s az emberek elhisznek mindent, amit tanítanak nekik. Most aztán megvadultak és háborút akarnak. Így van ez, ha nem az igazságot tanítják az iskolában. Akkor jobb, ha nincsenek is iskolák...

– Erdély román – szólalt meg hirtelen Jonel és hangja kemény volt. – Erdély román! Az öregember ránézett. Sokáig nézte.

– Nem tudom – kezdte azután – hogy miért mondd ezt így. Talán ott voltál és láttad. Vagy talán te is csak az iskolában tanultad, mint a többi.

– Erdély román – ismételte Jonel makacsul – átutaztam rajta és láttam. Erdély román.

Bács Traján hallgatott egy darabig, mintha a szavak súlyát mérlegelné, amiket mondania kell.

– Én is jártam ott – kezdte el azután lassan – sok évvel ezelőtt. Még nem voltál a világon akkor, még apád sem. Iskolák sem voltak, ahol olyasmit taníthattak volna, ami nem igaz. Talán azért láttam sok mindent másképpen, mint te. Juhokat hajtottam át telelni, mert lent nálunk, a bojároknál, kiégett a széna a nagy szárazságtól abban az esztendőben. Sok völgyet és sok falut láttam ott és sok embert. És az emberek más nyelven beszéltek, mint mi. De ilyen emberek voltak azért ők is, kis házakban élők, juhot tartók, szántó-vetők és szegények. Csak éppen, hogy más nyelven beszéltek. De azért jók voltak hozzám s szívesek és adtak szénát a juhaimnak. Mert látod, Jonel, nem az a fontos, hogy román, vagy nem román. Az a fontos, hogy ember. Hogy jó ember, vagy nem jó ember. S azok, látod, jó emberek voltak és segítettek rajtam, pedig egy szót sem értettek románul. Csak látták, hogy a juhok döglének meg az éhségtől és adtak a szénájukból. Hát látod, ezért mondom én, hogy az igazság a legfontosabb ezen a világon. Mert amióta azt tanítják az iskolákban, hogy a föld ott túl a hegyen román föld, azóta gyűlölet támadt köztünk és azok között, akik akkor a szénát adták nekem. Mert a hazugságból gyűlölet lesz mindig, ezt tanuld meg, Jonel, s a gyűlöletből halál, pusztulás és szegénység. Amíg igazságunk volt, addig békességünk is volt, mert az igazság és a békesség, az ugyanaz. De ahol nincs igazság, ott békesség se lehet. Nekünk pedig most nincsen igazságunk, Jonel, mert amit ma odalent összekiabálnak az emberek, az minden, csak nem igazság. Az lehet politika, az lehet harag, az lehet irigység, az lehet elfogultság, az lehet butaság, az lehet szenvedély, gyűlölet, kapzsiság, minden: de nem igazság. És ezért van háború és ezért lesz pusztulás, nagy-nagy szegénység és sok-sok nyomorúság. És én örvendek, hogy vén vagyok már és nem érem meg azt, ami jön. De fáj a lelkem azokért, akik még fiatalok és erősek és akik el kell pusztuljanak mielőtt az életüket befejezhetnék, mert eltévesztették az igazságot. És még csak nem is tudnak róla, Jonel, nem is tudnak róla! Hazugságra tanították őket az iskolában és gyűlöletre, igazság és jóindulat helyett. Verje meg az Isten azokat, akik ezt tették velük...!

A prefektus hallgatott. Döbbenve és lázadozva belül, de tisztelettel hallgatta az öreg szavait. És arra gondolt: öreg már szegény. És arra gondolt: csak egy jámbor, vén juhász, mit tudhat a világról.

– Jonel. Te prefektus vagy. Nagy úr. Szavadat sokan hallják és ez jó. Úgy történt minden, ahogyan akartam. De most kérek valamit tőled, Jonel.

– Szólj, Bács Traján.

Az öregember ránézett az unokájára, egyenesen a szemébe és úgy mondta:

– Ígérd meg, Jonel, hogy az igazságot fogod cselekedni mindig és mindig. Mert csak az igazság az élet. Ami nem igazság, az pusztulás. Ígérd meg!

– Ígérem.

– Esküdj meg, hogy sem szóval, sem tettel, sem semmilyen módon nem cselekszel az igazság ellen. Mert aki az igazság ellen cselekszik, a nép ellen cselekszik. Esküdj meg.

– Esküszöm.

– Úgy segítsen meg téged az Isten?

– Úgy segítsen meg engem az Isten!

– Jól van – mondta az öregember és megkönnyebbülten fölsóhajtott – most már jól van.

Most már meghalhatok.

Aztán még sokáig ültek egymás mellett a padon, szó nélkül és nézték a hegyeket és hallgatták az őszt, ahogy lábujjhegyen tovahaladt, gerincről gerincre lépve, a világ fölött. Aztán este lett. Jonel elbúcsúzott, lement a gépkocsijához és visszatért a városba. S Bács Traján azon az éjszakán meghalt.

Temetésén az egész család összegyűlt. Virgil, a királyi sebészeti klinika főorvosa és Jonel, a prefektus, vitték vállukon a koporsót az unokatestvéreikkel együtt. Bocskoros juhsgazdákkal, bozontos szénégetőkkel és az összegyűlt hegyinép meghatott szemekkel nézte a mindenható prefektus urat, Bács Traján unokáját, aki vérükből való vér és sokan arra gondoltak talán, hátha ezentúl mindig így lesz, hogy az urak és parasztek együtt viszik vállukon a koporsókat és együtt faragják a bölcsőket is, a jövő számára.

A temetésre Mariora is eljött, urával és hat gyermekével. Mikor Jonel megállt előtte és kezét nyújtott neki és tenyerében tartotta egy másodpercig az asszony munkától eldurvult érdes, meleg kezét: abban a pillanatban érezte meg életében először, hogy mennyi sok idő telt már el a fiatalság óta. Mariora arcát barázdák árnyékolták már s hajdan oly vidám szemei szomorúak voltak és mélyen ültek, mint azoké, akik egy idő óta befelé néznek önmagukba és ott keresik a dolgok végső titkát.

– Szép gyermekeid vannak – mondta Jonel, hogy szóljon valamit – isten tartsa meg őket, Mariora.

– Köszönöm, uram – felelte halkán az asszony – isten tartsa meg a tiedet is. Neked mennyi van?

A prefektus arca elsötétült.

– Egy sincs – felelte tompán.

Ez volt életének egyik nagy fájdalma. Elena beteges volt és nem tudott gyermeket adni. Az asszony sajnálkozva nézett rá, puha, anyás pillantással.

– A te gyermekeid vagyunk mindannyian, prefektus úr – mondta aztán halkán és lehajtott fejjel – tartson meg sokáig az Isten.

A Mariora ura is ott állt és zavartan forgatta kezében a kalapját. Nagy darab ember volt, erdősgazda és vízimolnár, aki saját fűrészén készítette a deszkát és maga fuvarozta le a városba.

– Ez az uram. Dimitrunak hívják.

– Isten tartson meg, Dimitru.

– Isten tartson meg, uram. Régen készülök rá, hogy megköszönjem neked, amit annak idején az erdőkért tettél. Amikor azok az idegenek ki akarták venni kezünkből a kenyeret. Hát most megköszönöm, mindannyiunk nevében. Isten éltesen, prefektus úr!

Temetés után megülték a tort. Házigazda a legidősebb Bursanu volt, Kosta ügyvéd bátyja. Pálinkát ittak és sajtot ettek hozzá. Ott ültek a juhsgazdák mind, a kis ház megtelt cserzett birkabőr szagával és Jonel fájva emlékezett vissza azokra az időkre, amikor még itt ült naponta ő is ezek között az emberek között, együtt örvendett velük a jó időnek s együtt aggódott viharon, jégesőn.

– Éltesen, Jonel – emelte föl Kosta ügyvéd a poharát, mintha eltalálta volna fia gondolatait – éltesen, Virgil.

Majd egy kis, szomorú mosollyal a szája körül hozzátette a köszöntéshez:

– Arra, ami szép volt!

– Arra, ami szép volt – felelte Virgil, a főorvos és megkönnyesedett szemmel vette kezébe a poharat.

Jonel elborult arccal, szótlánul itta ki fenéki az áldomást, aztán hamarosan felkelt a helyéről és elbúcsúzott. Amíg az autó lefelé vitte a hegyről, bele az éjszakába, a kényelmes ülésen hátradőlve elgondolkozott azon, hogy vajon az ár, amit fizetnie kellett azért, hogy prefektusa lehessen ennek a népnek, nem volt-e mégis igen-igen magas? Nem volt-e mégis több, mint amennyit egy embertől kívánni szabad? Mariorára gondolt és hat gyermekére és úgy érezte, hogy nincs a világnak az a hivatalos gépkocsija, amit föl ne cserélne szívesen egy pár ócska bocskorért... Egy pár bocskorért, amelyikben ott léphetne most valamelyik kanyargós hegyi ösvényen hazafelé, egy hegyestetejű kis faházhoz, maga mögött Mariorával és a hat gyerekkel.

Elena akkor már harmadik éve feküdt az egyik nagy fővárosi szanatóriumban. Hogy tulajdonképpen mi volt a baja, azt egy orvos se tudta biztosan megmondani. Jonel néha arra is gondolt, hogy talán nincs is semmi baja, csak az unalom. Ráért beteg lenni, hát beteg volt. A Constantinescu-rokonság ott lebzselt körülötte és megtöltötte a fejét mindenféle léha butasággal. Jonel olykor valóban haragudott a feleségére. Ha feljött volna ide a hegyre, kavarta volna a sajtót, főzte volna a puliszkát és mosott volna egész nap, mint a havasi asszonyok, nem lett volna semmi baja, gondolta magában. De Elena soha sem járt fönt a hegyen, nem akarta Bács Trajánékat látni. Undorodott a birkaszagtól és nem ette a puliszkát sem. A társaság, amelyhez tartozott, Párizst majmolta. Divatban, szokásban, viselkedésben és betegségben is. Nem, a házassága nem volt szerencsés, azt mindenki láthatta. Még Jonel apja is. De Kosta ügyvéd ezzel vigasztalta a fiát:

– Tartoztál vele az ördögnek, Jonel. Mindenki tartozik valamivel az ördögnek. Te a házassággal tartoztál. De legalább túl vagy rajta. S a politikai pályádat elindították a Constantinescuk, az a fontos.

De Jonel néha úgy érezte, hogy talán mégsem ez a legfontosabb, de nem szólt. Minek. Ami megtörtént, azon úgysem lehet segíteni.

Bács Traján temetése után teljes erővel vetette magát a munkába. Szükség is volt erre. Az egymást követő kormányváltások ideje alatt a megye közigazgatása összezavarodott, két-hároméves panaszok heverték elintézetlenül, szolgabírók, jegyzők saját szakállukra intézkedtek s némelyikük, mint egy-egy valóságos kis despota uralkodott a népe fölött. A nép némán tűrt és hallgatott, mert megszokta, hogy hiába megy panaszra bárhova, a kivizsgálási parancs újra csak a főszolgabíróhoz, vagy jegyzőhöz tér vissza s jaj akkor a panasztevőnek. Jonel Bursanu erős kézzel nyúlt bele a dolgokba. A panaszokat maga vizsgálta ki a helyszínen s a hivatalnokok visszaéléseit könyörtelenül torolta meg. Így is beletelt jó néhány hónap, amíg rendet tudott csinálni a megyében. S mikor ezzel végre megvolt, akkor rászakadt az országra az igazi háború, a maga teljes valóságában.

Eddig csak egy-egy hadtestet küldtek ki a frontra és inkább otthon lármáztak, sajtóban és ökölrázó beszédekben, hogy bebizonyítsák a németeknek: mennyivel különb fegyvertárs Románia, mint a szabotáló Magyarország. De egyszerre megváltozott a helyzet. Románia mozgósított, most már nemcsak újságcikkekben és propagandabeszédekben, hanem a valóságban is.

Nem ez volt az első mozgósítás. Az utóbbi években gyakran játszottak már a különböző kormányok ilyesmit Erdéllyel kapcsolatban. De Jonel tudta, hogy ez most nem ijesztgetés és nem színház. Ez vérre megy és életre. És eszébe jutottak Bács Traján utolsó szavai az igazságról. És mert úgy érezte, hogy kétféle igazság van – az egyik az ország igazsága, amelyik a háborút kellett válassza a németek oldalán Erdély miatt s a másik a nép igazsága, amely mindenképpen életben kell maradjon – megpróbálta egyszerre szolgálni mind a két igazságot.

Olyan volt ez, mint egy nehéz, rettenetesen nehéz és bonyolult hadművelet, magánháború, országon belül. A németek kívánságait a gabona- és állatbeszolgáltatásokat illetően a legszigorúbban végrehajtotta. A nép majd megél valahogy így is, mondogatta, fontos, hogy életben hagyják. De a katonai behívásoknál, akit csak valamilyen ürüggyel föl lehetett menteni, azt kihúzta a katonáskodás alól. Magához hívatta titkos megbeszélésre a legmegbízhatóbb Bursanu-rokonokat és parancsot adott nekik, hogy járjanak házról-házra és oktassák ki az embereket. Hamisítsanak halotti bizonyítványokat, ha kell s rejtsek el a férfiakat a havasban, mindegy, hogyan és miként. Ő majd gondoskodik, hogy senki se kutasson utánuk. És gondoskodott. Voltak völgyek és falvak, ahonnan négy-öt embernél több nem vonult be. S a népek áldották a prefektusukat, anyák gyertyákat áldoztak érte és a papok miséket mondogtak. „Hazaárulás, amit teszek” gondolta néha Jon Bursanu a prefektusi irodában és megborzongott ettől a szótól. De ugyanakkor tudta, hogy amit tesz, az helyes. Mert a háború elveszett s nem szabad, hogy vele vesszen a nép is.

Nem volt tisztában vele, mikor érlelődött meg benne az a fölismerés, hogy a háború elveszett. Először csak úgy jelentkezett, mint egy nyugtalanító előérzet. Talán azon az estén, amikor Bács Trajántól elbúcsúzott és a gépkocsi vitte vissza a város felé. Bács Traján szavai okozták valószínűleg. Az, amit az igazságról mondogott. Ez az előérzet többször visszatért, de igyekezett elhessegetni magától. Németország hatalmas – mondogatta magában – és nem veszítheti el ezt a háborút. De titokban érezte, hogy azért mondja ezt, mert erre a lapra tette föl már két évvel ezelőtt Románia sorsát. Aztán egy napon fölkereste valaki a prefektusi hivatalban, aki bizalmasan, négy szemközt akart beszélni vele. Egy régi barátja volt ez, parasztszülők fia szintén, aki viszont más oldalon próbálta képviselni azoknak érdekét, akiktől származott. Szélsőbaloldali képviselő volt valamikor, két évet ült börtönben is és amikor kiengedték, eltűnt nyomtalanul. S most ott ült Jon Bursanu íróasztala mellett és azt mondta:

– Nem a pártállás a fontos most, Jonel, hanem a nép. S én azért jöttem, hogy közénk hívjalak, mint jó románt. Meg kell mentünk a népet.

És Jon Bursanu ebben a percben megértette, hogy az a nyugtalanító kis érzés igazat sugott: a háború elveszett.

A háború elveszett. Néhány hónap múlva világosan látta már mindenki. Az utak megteltek visszavonuló német katonasággal, ukrán menekülők szekérkaravánjaival, piszkos, poros, lehorgasztott fejű emberekkel s a végtelenbe nyúló menet vonult, vonult az országon keresztül, keletről nyugatnak. Mindenki tudta már akkor: a háború elveszett. Rossz lapra tették föl az ország jövődjét.

De a vezetők nem vesztették el a fejüket. A román politika hagyományos rugalmasságával igyekeztek tájékozódni a változott helyzetben. Titkos összejöveteleken készültek már a nemzetmentésre. A közeledő veszély egybe kovácsolta a különböző pártállásokat, már nem volt köztük ilyen és amolyan, mind románok voltak csak. Ősi paraszt mondásokat idézgettek: „a víz szalad, a kő marad. A vihar meghajlítja a füveket, de ki nem dönti...” És mindez azt jelentette: a német jött, voltak emberek, akik fogadták őket, a nép meghajlott előttük s jó volt úgy. A német elmegy. Jön az orosz. Lesznek akik fogadják majd, a nép meghajlik előttük s jó lesz úgy is. Az orosz is elmegy egyszer. A fontos, hogy elsősorban románok legyenek a politikusok, akik ezt, vagy amazt a külső hatalmat kiszolgálják s csak másodsorban ezek, vagy amazok. Fasiszta, kommunista: mindegy. Csak jó románok legyenek. Hazaáruló nincs, csak fűszál, ami meghajol. Csak kő, ami marad s megvárja, amíg elfut a víz s elül a vihar. Aki ellenáll, csak kidől oktalanul, mint fenyő a szélben. S a nép nem szabad kidőljön, a népnek élni kell, hősiesség nélkül, ha kell alázatosan, de élni.

És 1944 júniusában egy este Jon Bursanu, a prefektus, gépkocsiján felrohant a hegyekbe. Csak a titkárja volt vele s a gépkocsivezető. Megbízható román mind a kettő. Egy eldugott

fűrészmalomban várták már a nép emberei, azok, akiknek szavuk volt a völgyekben. S a prefektus mondta:

– Talán egy hét múlva, talán egy hónap múlva, megadom a jelt. Akkor rá kell támadni a németekre. Nem nagyon, életet nem kell kockáztatni azért, mert az élet drága. Csak úgy, hogy egy kis zaj legyen. Néhány hidat felrobbantani, néhány katonavonatot kisiklatni. Lődözni egy kicsit, lármát csinálni. Aztán vörös zászlókkal és ünnepléssel várni az orosz. Megértettétek? Majd ha megadom a jelt. S addig hallgatni, mint a sír!

Az emberek sötéten állottak körülötte az ócska fűrészmalomban s egy árván pislákoló olajmécsgyertya meggyújtotta fekete árnyékukat a pókhálós falakon.

– A román tud hallgatni, uram. Jobban még, mint a sír.

Aztán szótlánul oszlottak szét az éjszakában. Erdők és hegyek elnyelték őket percek alatt.

– Mehetünk, testvér – szólta oda a prefektus fáradt hangon a gépkocsivezetőnek s az autó némán gördült alá a hegyen.

Így szervezte meg Jon Bursanu Felsőmoldovában az ellenállást, hogy mentse a népen egy arasznyit.

Mikor nyár derekán megadták végre Bucurestiből a jelt, valóban robbant is néhány félreeső híd és a hangulat kedvéért itt-ott egy-egy értéktelen deszkaépület is tüzet fogott. Jól elrejtőzött vadászok olykor egy-két lövést is leadtak a sziklák közül, az utakon menetelő németekre. De csak a parancs kedvéért történt ez is, mert az emberek, akik az utakon figyeltek, ijedt szemmel látták, hogy a katonák között másfélék is menetelnek ott. Asszonyok, gyerekek, kóberes szekereken, melyeket kis sovány lovacska vonszoltak lehorgasztott fővel. És a gyermekek sírtak és az asszonyok kenyeret koldultak és a toprongyos férfiak, akik a szekerek mellett baktattak, sötéten és kétségbeesve néztek a világba. Szekérkaraván szekérkaraván után haladt át a völgyeken és ez a látvány iszonyattal töltötte el a falvak és tanyák népét. Mert ezek a menekülők nem németek voltak. És nem is urak. Hanem parasztok, szegény koldus parasztok, akárcsak ők maguk. Bessarabiából és Bukovinából futottak és amiket az oroszokról mondtak, attól reszketni kezdett az emberekben a lélek. Vajon jól csinálta-e a prefektus? Vajon nem tévedtek az urak? Vajon nem kellett volna-e mégis beállani katonának, mind valamennyiüknek? Vagy kaszát, baltát ragadni, ha másféle fegyver nincs, csak hogy a szörnyűség távol maradjon az országtól?

De aztán mégis úgy látszott, hogy a prefektus jól csinálta. Az oroszokat vörös zászlókkal és ünneplésekkel fogadták. Felszabadítóknak nevezték őket és néhány berúgott katona erőszakoskodásától eltekintve aránylag jól megúsza az egész vidék ezt a felszabadítást. A prefektus ügyesen gondoskodott arról, hogy soha meg nem történt szabotázsok és ellenállási akciók gomba módra nőjenek elő a semmiből és országos hírűvé fűvődjanak föl. Minden falunak megvolt a maga két-három hőse, aki magára vállalt valami kigondolt tettet és hagyta ünnepeletni magát az oroszok szeme láttára. Sőt az egyik élelmes falunak mártírjai is akadtak: hatalmas tömegsírja, ahol állítólag a németek által lemészárolt ellenállók nyugodtak. Az egyik meghatott orosz parancsnok még díszörséget is adott a vértanúk sírja mellé és nem is álmodott arról, hogy a hatalmas gödörben, mely fölött Sztálin képével díszített oszlop hirdette a felszabadulást, a falu elásott gabonája várt nyugalmasabb időkre.

De alig zajlottak le az első izgalmak, új veszedelem támadt. Idegen emberek jártak gépkocsikon a falvakat és hatalmas vörös hirdetőtáblákat ragasztottak ki a falakra. A király meghirdette a háborút a németek és magyarok ellen. Elkezdődött újra a sorozás. A megriadt emberek szaladtak a megyeszékhelyre és keresték a prefektusukat. De az akkor már nem volt ott. Elvitték Bucurestibe, miniszternek.

Jonel Bursanu miniszter lett. Maga sem tudta, hogyan és miként. Egy éjszaka orosz katonagépkocsi állt meg a lakása előtt, két ismeretlen ember bejött hozzá és felszólította, hogy azonnal jöjjön velük. Hogy miért, azt nem akarták megmondani. Egy nehéz, gondtelt és aggodalmas éjszakai autótút után, reggel hatkor megtudta, hogy miniszter lett.

Különös világ várt rá Bucurestiben. A politikusok egy része eltűnt, nem lehetett tudni, hogy hova. Csak suttogások utaltak arra, hogy a „régii garnitúra” visszavonult a hegyek közé és ott várja be, hogy forduljon egyet újra a kerék. Csak azok maradtak a színpadon, akik nem voltak eddig exponálva, vagy akik már eleve számítottak egy orosz győzelemre és aszerint helyezkedtek. Vagy akiket sikerült tisztára mosni a megszállók előtt. Ezen utóbbiak közé tartozott Jon Bursanu is.

Egy fél évig viselte a miniszterséget. Nem volt könnyű feladat: az oroszoknak gabona kellett, állat kellett, fa kellett, olaj kellett, szén kellett, ember kellett. Minden kellett. És semmi sem volt elég. Az ő feladata meg az volt, hogy mindent adjon és mégse adjon semmit. Először azt gondolta, hogy egy kis ravaszsággal sikerült megoldani a kérdést, még pedig úgy, hogy két legyet üt egy csapásra. Minden orosz követelést az erdélyi magyarokon és szászokon igyekezett behajtani. A visszafoglalt Észak-Erdély másfél milliós magyarságát szabad prédának tekintette. Elkoboztatta állataikat, gabonakészleteiket és a munkaképes férfiakat összefogatta és elindította Oroszország felé, jóvátételben. De az erdélyi magyarok vezetői egy kétségbeesett lépéssel mégis megmentették a népüket a végső pusztulástól és megtették azt, amire Bursanu nem számított: az egész erdélyi magyar népet átvitték a kommunista pártba és az oroszok védelmét kérték a román nacionalizmus ellen. Már-már úgy látszott, mintha az oroszok egy önálló erdélyi népköztársaságot akarnának létrehozni. „Erdély a mienk kell maradjon!” hördült végig a jelszó a román politikusok között és ugyanúgy tettek, mint annak idején, mikor a németen múlt az erdélyi kérdés: hízelegni kezdtek az oroszoknak a legmesszebbmenő erőfeszítéssel és hogy hűségüket még jobban bizonyítsák, tömegestől léptek be ők is a kommunista pártba. A hadművelet sikerült. Erdélyt visszacsatolták Romániához. Így került be a kommunista pártba, Erdély miatt, Jon Bursanu is.

Mégis csak egy fél évig maradt miniszter. Maga mondott le, egészségi állapotára való hivatkozással, miután Erdély ügyét elrendezték. Sokan nem értették, hogy miért tette ezt, sokan hibáztatták is miatta barátai közül. „Kötelességed kitarítani” mondták „és védeni a román nép érdekeit a kommunisták között.” De Jon Bursanu mégis lemondott. Azt mondták családi bajok szegték a kedvét. Akkor halt meg az apja, Kosta Bursanu, az oroszok börtönében és hiába volt Jonel miniszter és hiába lett kommunista, nem tudott segíteni rajta. Felesége egy orosz ezredessel élt együtt. Talán valóban hozzájárultak ezek is a lemondásához, de az igazi ok mégis más volt. Jon Bursanu megundorodott a saját politikájától.

Valami mélységes belső undor töltötte el. És ugyanakkor megszállta egy bizonytalan rettegés is: hátha mégsem helyesen csinálták? Hátha mentés helyett a pusztulásba vitték a népet? Néhány héttel azelőtt nála járt az apja bátyja, Bács Tanase, a legidősebb Bursanu. Ez akkor volt, amikor Kosta ügyvédet az oroszok letartóztatták, mert gyalázta a szovjet hadsereget, amiért a házából kidobták. Bács Tanase nagyon gondtelt volt.

– Némák a legelők – mondta és szemrehányóan nézett úri unokaöccsére, a miniszterre – nem szól a kolomp. S azt hallom, Jonel, hogy azokkal tartasz te is, akik a juhainkat elhajtják, embereinket munkára parancsolják s apádat a börtönbe tették!

– A fű meghajlik a szél alatt – felelte Jonel – s feláll megint, ha a szél elül. Érted ezt, Bács Tanase?

Az öreg bölintott néhányat, aztán sóhajtott.

– Te sokat tanultál, Jonel, úr vagy, kell tudd, mit cselekszel. Én csak azt tudom erre mondani, a magam eszéből, hogy megeshetik az is, ha soká tart a gonosz idő, hogy hitvány, rossz fűvek erőre kapnak s a jó fű rendre kivész. És akkor nem lesz, ami felálljon, ha változik az idő. Se fű, se fa, se ember. Csak gyom. Már is nagyon sok a hitvány gyom, Jonel.

Ezekre a szavakra sokszor kellett visszagondoljon. Sok volt a gyom, valójában. És egyre több lett. Új arcok bukkantak föl a politikai életben és nem lehetett tudni, hogy honnan jöttek.

Izgágák voltak és követelődzők, a nép nevében beszéltek mindég, de semmi közük sem volt a néphez. A nép nevében követeltek, de a néptől akartak elvenni mindent. Nem is románok voltak. Zsidók és mindenféle idegenek. Előbújtak, megnőttek, szájaskodtak és a demokrácia nevében mindenkit lehurrogtak, aki másképp gondolkozott mint ők. És egyre többen lettek. Fokozatosan dúlták szét az országot. Mindenütt ott voltak. Nekik engedelmességet a rendőrség és ők voltak az oroszok tanácsadói. Feljelentéseikre emberek százait tartóztatták le, becsületes jó románokat és nem lehetett tudni, hol végződik majd mindez. Jon Bursanu még néhány hétig figyelte tehetetlenül ezt a változást, próbálta kimenteni az apját a börtönből, de csak sajnálkozó vállvonogatásokat kapott. „Az ország fölött ma nem a kormány uralkodik” mondta búcsúzóul a barátainak az utolsó titkos összejövetelükön „hanem egy titkos társaság. Reánk már csak azért van szükségük, hogy cégtáblának használjanak a tulajdon népünk felé. Én ezt nem vállalhatom tovább.” Aztán otthagya Bucurestit és fölment a Pietra Neagrára.

Tavaszi volt, április eleje. Délután érkezett meg a hegy alá, esett az eső, szél verte a fellegeteket, a csúcsok nem is látszóttak. Sötét, szomorú nap volt. A gépkocsi, amelyik idáig hozta, megfordult és visszatért a város felé, ő pedig kezébe vette a kofferjét és ment föl a csúszós ösvényen, a megszokott régi ösvényen, a zuhogó esőben, lassan, fáradtan és nagyon egyedül, Bács Traján háza felé.

A ház még állt. Megrokkanna és öreg, de állt. Nem lakott benne senki. Ott állt előtte a korhadt nyírfapad is, amelyiken valamikor Bács Traján üldögélt, de kietlen volt minden és elhagyott, akár maga az eső, szomorú délután. Jonel fölért, kinyitotta a lazán betámasztott ajtót és belépett a házba. A lakatlanság hideg szaga, kihűlt tűzhely szaga csapott az arcába és sötétség. Tüzet tett, kabátját fölakasztotta száradni a gerendára, aztán leült a rozoga padkára, tenyerébe hajtotta a fejét és arra gondolt: mennyit ültem itt, ezen a padon! És arra gondolt: milyen régen is volt az, talán nem is ebben az életben, talán nem is ezen a földön. És arra gondolt: valahol elromlott a világ. Én rontottam el? Vagy más? Vagy valamennyien együtt? Igen, alighanem valamennyien együtt. Elrontottunk valamit.

Kint süvített a szél és vert az eső. Keserű ködöket leheltek az erdők s a hegyek csúcsa elrejtőzött a felhők közé, mintha nem is tavasz lett volna, hanem ősz. A világ kietlen volt és pusztaság, akár egy útszélre dobott ócska bocsor, aminek a gazdája már régen nem él.

A tűz pattogott. Nézte a lángoló bükkfahasábokat és arra gondolt: ezt a fát még Bács Traján hasogatta föl, az öreg. És látta maga előtt Bács Traját, ahogy ott állt a favágótöng mellett, fekete kalapjában, kissé előre hajolva és csontos nagy keze lassú nyugalommal hasogatta a fát. És hallotta a hangját, ahogy ott a padon mondta, azon az őszön. „... ahol nincs igazság, ott békesség se lehet, mert az igazság és a békesség az egy... és nekünk nincsen igazunk, mert az iskolákban olyasmit tanítanak, ami nem igaz, az emberek olyasmit kiabálnak, ami nem igaz és az urak olyasmit cselekszenek, ami nem igaz. És ezért háború lesz és pusztulás és nyomorúság és halál...” Így mondta Bács Traján, igen és aztán meghalt. Igen, ő tudott valamit, amit mások nem tudtak. S ez a valami az volt, hogy a békesség és az igazság ugyanaz s a nép jövője mindég csak az igazságon múlik és semmi egyében. „Esküdj meg, Jonel” mondta akkor és még a hangját is hallotta, reszelős, fáradt, öreg hangját, ahogy a szavakat mondta „esküdj meg, Jonel, hogy csak az igazságot cselekszed mindig és mindig, mert csak az igazság az élet és ami nem igazság, az pusztulás és aki az igazság ellen cselekszik, a nép ellen cselekszik. Esküdj meg, Jonel.” És ő megesküdött. Visszacsekkelt emlékezetéből a szavakat, ahogy mondta őket: „Úgy segítsen meg engem az Isten...!” Úgy segítsen meg engem az Isten – gondolta és megborzongott, mint aki átkozódik. Mert vajon az igazságot cselekedte-e mindég? Szóban és tettben és szándékban? Igen, szándékban, abban bizonyára... de tettben? Ki tudhatja azt? A politika csupa ravaszkodás, színlelés, csupa tekervény. Az ember mondja ezt és teszi azt, hogy a végén amaz legyen belőle. Az ember erre indul, hogy amarra megérkezzék. Az ember csal és hazudik, hogy diadalra juthasson az igazság. Ez a politika. De vajon diadalra jutott-e csakugyan? Juthat-e egyáltalán diadalra az

igazság hamis utakon? Ez a kérdés. Ezt meg kellett volna kérdezni Bács Trajántól. Most már késő. Hogyan is mondta csak az öreg? „Nincs külön román igazság, csak egy Igazság van, mint ahogy Isten is csak egy. Románnak, magyarnak, mindenkinek...” Így mondta valahogy. Talán itt volt a baj. A sokféle igazság körül, ami nem is igazság volt, csupán politika.

Esett, esett. A vén kiaszott ház nyögött a szélben. Valahol szű percegett egy öreg gerendában, mintha az időt mérte volna. A lakatlanság megborzongatta Jon Bursanút a Bács Traján házában. „Ilyenek lesznek a románok házai” gondolta és a torka összeszorult „minden ház ilyen lesz: üres, lakatlan, emlékek és kísértetek tanyája. Kísértetek földje lesz a román föld. Valahol elvettük az igazságot...”

A pókhálós ablakokon kívül kitérte szárnyait a sötétség, mint egy óriási fekete holló. Ült a padon, szemben a tűzzel, ült, ült. Érezte, hogy fáradt. Fáradt és öreg. S nem úgy fáradt és úgy öreg, mint egy paraszt, aki munkáját elvégezte, hanem mint aki nem tudott elvégezni semmit. Se szántást, se vetést, se aratást. Se legeltetést, se telelést, semmit, semmit. Mint, aki követ szántott és konkolyt vetett. Mint, akit aratás előtt elvert a jég, juhai mételyben eldöglöttek. Mint, akit meglátogatott az Isten, mert valamiről megfélemedezett. S most ül, ül, egyedül a kihalt házban és gondolkodik: mi volt az, amiről megfélemedezett?

Kint egyszerre csak léptek szortyogtak az ázott gyepen. Fölfigyelt. Valaki jött. Az ajtó lassan, csikorogva megnyílt. Valaki állt a küszöbön. Fekete árnyék a fekete estében. Egy asszony.

– Adjon Isten, Jon Bursanu.

– Adjon Isten neked is, asszony.

Az asszony betette az ajtót és közelebb jött. Nyers gyapjúszagot hozott magával, a bocskorai halkán szortyogtak. Amikor megállt, a tűz fénye megvilágította arcát a fekete fejkendő alatt. Mariora volt.

Nem lepődött meg. Valahogy olyan természetes volt, hogy eljött.

– Ül le, Mariora.

Az asszony fölakasztotta ázott szumánját a kemence fölé és leült közel hozzá, a padra. Az arca árnyékba került. Ott ült mellette és hallgatott.

– Átkozott idő – szólalt meg egy idő múlva a férfi, hogy mondjon valamit.

Az asszony alig hallhatóan sóhajtott.

– Hallottam, hogy itt vagy. Egy ember látott jönni föl a hegyen. Gondoltam: átjövök.

Majd egy idő múlva hozzátette:

– Nagy úr lettél, Jonel, azt mondják. Miniszter.

– Csak voltam, Mariora, de otthagytam Bucurestit. Nem megyek vissza többé.

Az asszony hallgatott egy darabig, csak a tűz pattogott s az eső kaparászott az ócska zsindelytetőn.

– Te tudod, Jonel – mondta aztán és újra sóhajtott – tanult ember vagy, úr. Tudnod kell, mit cselekszel.

Jon Bursanu nem szólt többet. Csak ült, ült az asszony mellett és arra gondolt: ennyire bíztak bennem, ennyire...

Ültek és hallgattak. Néha fát tettek a tűzre. A lángok fénye játszott a kopott, vén falakon, sárgán, bolondosan. Aztán az asszony megmozdult. Fölemelt egy szatyrot a földről és letette kettőjük közé, a padra.

– Egy kis ennivalót hoztam – mondta halkán – gondoltam, szükséged lesz talán valamire. Nem sok: egy kis puliszka, túró... senkinek sincs ma sok...

– Mondd, Mariora – kérdezte Jon Bursanu hirtelen – mond: ha akkor itt maradok... tudod, ha akkor... ma másképp lenne minden? Nézd, ma már szinte öregek vagyunk és megmondhatom: nagyon nehezen mentem el akkor. És ha tudnád...

– Igen – felelte az asszony lassan – ha tudná az ember. Ma már öregek vagyunk, de hogy másképpen történt volna-e minden... azt én nem tudhatom, Jonel. Én csak azt tudom, hogy te

azért nem maradhattál itt, hogy minden jó legyen nálunk. Ezt mondta nagyapád és ezt mondták az emberek is, mind. És mégis rossz lett. És látod, Jonel, ha erre gondolok, szomorú leszek és sajnálom, hogy akkor elmentél. Mert így nem csak azt kell megsírassam, ami most van, hanem azt is, ami már akkor elveszett: a kettőnk életét, Jonel...

Ültek és hallgattak. Később emberek jöttek az éjszaka sötétjéből, beléptek, köszöntek halkán, lerázták magukról a vizet és leültek ők is szótlanul valahova. És tova éjfél felé, amikor már tele volt velük a ház, a Bács Traján régi, elhagyott háza, Jon Bursanu megmondta nekik, hogy mindennek vége van. Az ország rablók kezére került.

Az emberek hallgatták a szavait. Nem kérdeztek semmit, nem is mondtak semmit, csak éppen sóhajtottak néha, ahogy csak parasztok tudnak sóhajtani, akik szokva vannak gondhoz, bajhoz, nyomorúsághoz, szokva vannak ahhoz, hogy az élet nehéz és hogy ebbe bele kell törődni. Majd rendre, ahogy jöttek, halk köszöntést morogva eltávoztak megint. És Jon Bursanu újra egyedül maradt az asszonnyal.

– Te nem mégy? – kérdezte, amikor az utolsó ember mögött is becsukódott az ajtó. – Biztosan vár már az urad...

Az asszony a padon ült, mellette és belebámult a roskadó tűzbe. Sóhajtás nélkül mondta, egyszerűen:

– Dimitrut elvitték Oroszországba. Az Éliás fia, a zsidóé, akit annak idején lefogattál a csendőrökkel, hazajött és el akarta venni Dimitrutól a malmot. Dimitru nem hagyta magát és erre az Éliás fia elvitette őt Oroszországba, úgy éppen, ahogy te annak idején elvitetted az apját.

Csönd volt a házban a szavak után. Csak az eső kapart halkán a tetőzsindelyen s a szél, mint egy nyugtalan kísértet zúgatta a padlást. Valahol fent a gerincen nyögtek a fenyők.

– Azt hiszem, valamit rosszul csináltunk, Mariora – mondta a férfi halkán és a hangja rekedt volt és szomorú. – Valamit, amit politikának neveznek.

– Emberek vagyunk, Jonel – felelte csöndesen az asszony, csöndesen és nagyon jószágon anélkül, hogy elfordította volna fejét a tűztől – emberek vagyunk mindannyian.

Öt napot töltött Jon Bursanu fent a Pietra Neagra-i házban. Aztán egy délben lihegő suhanc érkezett föl hozzá és jelentette, hogy géppisztolyos emberek járnak odalent a házakat. Gépkocsin jöttek és Jon Bursanut keresik. Ekkor összeszedte kevés holmiját és fölment a hegyek közé egy eldugott kalibába. Ott élt néhány hónapig. Az emberek rejtett utakon ételment hordtak föl neki és híreket a világról. A hírek gonosz dolgokról tudtak. Szerke az országban folyt az embervadászat. A havasok tele voltak bujdosókkal és néha katonasággal tereltették meg az erdőket miattuk.

Nyár derekán, egy vasárnap, összegyűltek a Bursanuk a havasbeli kalibánál. Az öreg Tanase vitte a szót.

– Jonel – mondta –, belőled azért neveltetett urat a havas, hogy legyen, aki vezessen bennünket. Hogy legyen, aki ott lent az urak között eljár a dolgainkban s megmondja nekünk: ezt így, azt úgy kell csinálni. Jó. Te lent éltél, nagy úr lettél, sokat láttál és sokat tanultál. Amit mondtál, mi azt mind meg is tettük. Ha azt mondtad: szidni kell a zsidókat és a magyarokat, mi szidtuk a zsidókat és a magyarokat. Amikor azt mondtad: adjuk be az állatainkat a németeknek, mi beadtuk az állatainkat a németeknek. Azt mondtad; lőjünk a németekre és mi lőttünk a németekre. Hazudjuk azt az oroszoknak, hogy őket vártuk, más senkit, mondtad s mi hazudtunk és úgy fogadtuk az oroszokat, mint a testvéreinket. Jó. És mégis ide jutottunk. Se állataink nincsenek többé, se békességünk nincsen. A fiatalokat Oroszországba vitték, minket megnyomorítottak mindenféle rendeletekkel. Én azt hiszem, Jonel, hogy idáig eljutottunk volna akkor is, ha nem szidjuk a zsidókat és a magyarokat, nem adjuk oda állatainkat a németeknek és nem lövünk utána közéjük és ha nem fogadjuk testvérként az oroszot. Én azt hiszem, Jonel, hogy az, amit ti ott lent politikának neveztek, az nem egyéb, mint egy rakás hazugság. Hazudozás erre és hazudozás arra. És én azt hiszem,

hogy nektek ott lent mindenféle felesleges dolgokat tanítottak a nagy iskolákban és azt, ami fontos, nem tanították meg: hogy miként kell vezetni a népet. Mert látod, a pakurárok között is van jó pakurár és rossz pakurár. A rossz pakurár tövisek közé tereli a juhokat és köves helyekre, ahol a lábuk feltörik és ahol lesoványodnak. Mert még ezt is tanulni kell, látod, a pakurárságot. Én nem akarok rosszat mondani rólad, Jonel, mert te bizonyára nem tehetsz arról, hogy az urak odalent nem tanították meg neked a néppel való pásztorkodást. Ejszen azért nem, mert ők maguk sem értenek hozzá. De ha már itt vagy, hát azt szeretnők, hogy megmondjad nekünk: hogyan látod te ennek az egésznek a végét? Meddig lesz ez így? S ha igazán pakurár lennél s mi juhok, hogyan terelnél minket keresztül ezen a megbolondult világon, hogy életben maradjunk? Erre felelj nekünk, Jonel. Mert ez a fontos és nem az, amit ti politikának neveztek!

Jon Bursanu ott állt a kaliba előtt, szemközt az emberekkel, akik valamennyien Bursanuk voltak, mint ő. Nézte őket és Bács Trajánra gondolt s a Bács Traján utolsó szavaira az igazságról. És arra gondolt: bizony, Tanasenak igaza van. Hazugságra építettük a politikát s talán ezért nem mentünk vele semmire.

– Mindaddig, amíg az orosz az országban van – mondta aztán józanul és tárgyilagosan a figyelő embereknek – mindaddig nem jöhet semmi változás. Sőt. Egyre nehezebb lesz az élet és egyre szegényebb és nyomorultabb lesz a nép. Az orosz birodalom pedig akkora hatalmas ország, hogy ellene mi egymagunk semmit sem tehetünk, még ha lenne is fegyver s harcba indulna ellenük minden román asszony és minden román gyermek. Mindaddig nem szabadulhatunk meg az oroszától, amíg valamelyik másik nagyhatalom háborúba nem keveredik vele. Ennek pedig ma még semmiféle előjele nincs. Talán nem marad más hátra, mint behúzni a nyakat, félreállni az útból, elrejtőzni és várni. Várni és várni. Megvárni azt a percet, amíg egy újabb háború közeledését érezni lehet. És akkor odaállani azok mellé, akik a bolsevizmus ellen küzdenek. Ez az egyetlen lehetőség.

Bács Tanase botjára dőlve hallgatta és bólogatott.

– Ez mind igaz lehet, Jonel – mondta csöndesen – de ez még nem elég. Ez még nem minden. Én csak éppen írni és olvasni tanultam meg, úgy-ahogy, egyebet nem. Mégis azt mondom neked, Jonel, hogy ez nem minden.

– Én más megoldást nem látok, Bács Tanase – felelte Jon Bursanu – lehet, hogy tévedek, de nem látok más megoldást.

Az öreg elgondolkozva nézett rá. Apró szürke szemével az arcát kutatta. Aztán megszólalt.

– És mi lenne, Jonel, mit gondolsz, mi lenne, ha valamennyi tisztességes ember összefogna? Valamennyi tisztességes ember ebben az országban? Nem aszerint, hogy román, vagy nem román. Hogy ilyen párthoz tartozik, vagy olyan párthoz. Csak aszerint, hogy tisztességes? Nem fegyverrel, csak úgy: hogy éppen összetartana és segítené egymást? Én azt hiszem, Jonel, hogy sokkal több tisztességes ember van ezen a földön, mint nem tisztességes.

A volt miniszter megdöbbenve nézett az öregemberre.

– Lehet, hogy igazad van, Bács Tanase – mondta aztán lassan és lehajtotta a fejét – erre még nem gondolt, azt hiszem, senki. Pedig lehet, hogy igazad van. Csak az a baj, hogy nehéz összehozni az embereket...

– Mert elvadították őket – mondta az öreg szinte haragosan – már az iskolákban vadítani kezdték őket s azóta is. Hogy ez román, ez meg magyar, ez meg zsidó, ez meg német, meg mittudomén. Hogy ez paraszt, ez meg iparos, ez meg városi úr. Hogy ez ilyen párthoz tartozik, az meg amolyanhoz. Elvadították őket.

– Na mindegy, Jonel – fejezte be a szavait – ezen nem tudunk segíteni. Szóval azt mondd, hogy várni kell. Hát jó. Várni fogunk. Mi, itt fönt a hegyen, tudunk várni. S téged addig elrejtünk itt magunk között. Hogy amikor eljön az az idő, amiről beszéltél, legyen, aki

szót váltson azokkal, akik segíteni jönnek. Azt hiszem, ez minden, amiről beszélünk kellett. Isten segítsen, Jonel.

Másnap Jon Bursanu átköltözött az egyik juhosgazdához, aki magasan fent a Plajul Muncilorban lakott. Parasztruhában járt, bocskorban, akár a többiek. Juhot legeltetett, sajtot készített, fát döntött. Egy csobán volt csak a sok között. Három évig élt ott fönt a hegyekben. S akkor egy őszen – 1949 őszen volt ez – különös hírrel jött föl egy ember a faluból. Egy papforma idegen járja lent a falvakat, mondta, és Jon Bursanut keresi. Csak az idősebbeknek mondja el s azoknak is csak négyszem között. Mások úgy tudják, hogy nyaralni jött a hegyek közé. Ezt mondta a hatóságoknak is és azok nem merik bántani, mert állítólag Amerikából való az öregember és az amerikai követség autója hozta ki Bucurestiből. S szeretnék tudni lent az emberek, hogy küldjék-e föl a Plajul Muncilorra?

Jon Bursanu meglepődve kutatott az emlékezetében egy régi ismerős után, akire ráillett volna a leírás, de nem talált olyant. Végül is úgy határozott, hogy találkozára hívja az idegent, jó félnapos járófölddel odébb a Pojana Porkura. Négy markos pakurár kísérte el oda s szerte a gerinceken figyelők állottak, készen minden pillanatban, hogy megkongassanak egy fát, ha veszélyt észlelnének. De az idegen egyedül jött, csak a kísérő volt vele, akit érte küldtek.

Jon Bursanu egy fenyőfának támaszkodva várta meg, amíg az idegen fölért a pojánra. Már messziről figyelte, ahogy fölfelé jött a csapáson. Ismeretlen ember volt. Ősz hajú ember, papos fekete ruhában. Időnként megállt és lihegett. Látszott, hogy nehezen bírja a hegyet. Mikor Bursanu előlépett a fa mögül és ráköszönt, az öreg ráemelte barátságos kék szemét és néhány másodpercig nézte. Aztán mondott valamit angolul.

– Bocsásson meg, nem értek angolul – mondta Bursanu német nyelven, mire az idegen bólintott és gyancsak németül felelt.

– Én meg, sajnos, románul nem értek. De nem baj. Elbeszélgethetünk németül is. Fárasztó volt ez a hegy. Ha megengedi, leülök.

Leterítette a köpenyét a gyepre és leült. A vezető odament a pakurárokhoz, akik valamivel távolabb voltak és lehevert közöttük. Jon Bursanu szintén leült az idegen mellé s kíváncsian nézte.

– Reverend Baradlay vagyok – kezdte el az egy idő múlva – amerikai lelkész. Egyébként magyar. Innen származtam el valamikor ezeknek a hegyeknek a másik oldaláról, Erdélyből. Csodálkozik ezen, ugye? – kérdezte és kis kék szeme ránevetett Bursanura. – Arra gondol, hogy mi dolga lehet egy erdélyi magyar papnak azzal a Jon Bursanuvall, aki valamikor az erdélyi magyarok legnagyobb ellensége volt? Hát igen, ennek van egy kis története. Mondja, nem gondolt még arra, hogy önnek valamilyen feladata van ezen a földön? Több és nagyobb feladata, mint másoknak? Mondja: hisz Ön Istenben?

Döbbenet nézett a különös idegenre és a tiszta kék szemek tekintete zavarba hozta. Zavarba hozta az is, amit mondott, az is, amit kérdezett. Valami egészen másszerű beszélgetésre volt elkészülve.

– Nem tudom – felelte zavartan és kissé akadozva –, de azt hiszem, hogy hiszek. Ami pedig a feladatot illeti, hát... hosszú ideig magam is azt hittem, hogy van feladatom. Nagyon hosszú ideig. Románia és a román nép: gondoltam, ez a feladatom. De aztán kiderült...

– Mi derült ki?

– Hogy amit tettem, az mind nem ért semmit. De nem értem, hogy miért beszélek erről önnek. És nem értem, hogy miért kérdezi ezt?

De az öreg pap mintha nem hallotta volna a kérdést.

– Tudja – mondta halkán – az ember hosszú ideig élhet úgy, hogy nem ismeri föl a feladatot, amit el kell végeznie. Nagyon hosszú ideig. De aztán egyszerre csak mintha kinyílna a szeme... mondja, nem gondolt még arra, hogy Európa népei össze kellene fogjanak végre? S hogy ezt éppen itt kellene elkezdni, a dunai népeknél, ahol legnagyobb a

veszély és a nyomorúság? Ön most úgy néz rám, mint egy bolondra. De kérem, gondolja meg: nem érkezett-e el végre a pillanat, amikor az itt élő kis népek össze kellene fogjanak, hogy életben maradhassanak? Nem ez az egyetlen és utolsó megoldás ahhoz, hogy újra emberi élet és békés fejlődés jöhessen létre itt? Ha románok, magyarok, bolgárok, csehek, szerbek, horvátok, szlovákok mind összefognának és nem azzal törődnének ezentúl, hogy ki román és ki magyar, hanem csak azzal, hogy valamennyien békében és egyetértésben élhessenek: mit gondol, nem lehetne nagyot teremteni ezen a szerencsétlen foltján a földnek? Ide figyeljen, Jon Bursanu. Én önt nem ismerem. Nekem ehhez az egészhez talán semmi közöm sincsen, emberi gondolkodás szerint, mert hiszen én amerikai vagyok és amellet vén számár, akinek már föld alatt a helye. Azonban van egy isteni elgondolás is. És ez az isteni elgondolás néha jelentéktelen emberekre bízta a nagy feladatot. A nyugati világ leszámolásra készül a szovjet diktatúrával. Amerika maga köré gyűjti Kelet-Európa leigázott népeinek az emigrációit, hogy az ő védnöksége alatt kialakuljon ezekből az emigrációkból az új Európa, amely majd ennek a mostaninak a helyére lép, amikor a leszámolás kelet és nyugat között megtörtént. De ezek az emigrációk sajnos odakint csak azt folytatják, amit itt abbahagytak. Marják egymást, áskálódnak egymás ellen és ahelyett, hogy összeülnének s kidolgoznának egy tisztességes megoldást, mely módot adhatna arra, hogy minden ember békésen, elégedetten és szabadon élhessen, bármilyen nyelven is beszél: azon veszekszenek, hogy hol húzzák meg majd a határokat és melyik uralkodjék a másik fölött. Én azt hiszem, Jon Bursanu, hogy az ön helye ott van most Amerikában. És talán az ön feladata az, hogy összebékítse ezeket a szerencsétlen egymásra vadított népeket. Mert csak egymásra vadították őket, higgye el. Hazugságokkal tömték tele a fejüket a népiskolától kezdve föl a parlamentekig és ideje, hogy valaki letépje szemök elől ezeknek a hazugságoknak a pókhálóit és rámutasson az igazságra. Lehet, hogy tévedek, Jon Bursanu, hiszen én nem vagyok politikus, csak egy együgyű öreg pap. De azt hiszem, hogy ha az Úristen valakit egy nagyon nagy feladattal akar megbízni, akkor az igazság ügyét bízta reá. Mert ennél nagyobb ügy nincsen a világon.

A különös öreg pap beszélt és beszélt, lassan, töredezetten és megállás nélkül. És Jon Bursanu, ahogy ott ült mellette és tünődő szemmel elnézett a messzi kék hegyekbe, egyszerre csak úgy érezte, mintha az idegen öregember szavain túl, valahonnan nagyon messziről, Bács Traján szavait hallaná. Ahogy ott ül a fehér nyírfapadon egy régi őszön s beszél az igazságról, mely egyedül lehet csupán jövője a népnek. A rőt bükkökről halkán pergett a levél s a tiszta őszi csöndön át odahallatszott a túlsó hegyoldalból egy harkály kopogása.

Estig beszélgettek ott a Pojana Porkun. És amikor este lett és a nap alászállt a hegyek mögé, úgy fogtak kezét egymással, mint akik régi ismerősök. Aztán az amerikai magyar pap elindult vissza a völgy felé s Jon Bursanu a négy pakurárral a Plajul Muncilornak vette az irányt. A hold magasán fönt járt már az égen, amikor visszaérkeztek a juhokhoz. A karám aludt, aludtak a kutyák is. Csak a tűz parazsa izzott még s mellette egy ember ült a bundán és figyelt az éjszakába. Öregember volt, szakállas, Bács Tanase.

– Nos? – kérdezte, amikor Jon Bursanu leült melléje és felpiszkálta botjával a parazsat.

– Eljött az idő, amiről szóltam volt akkor – felelte.

Az öreg bólintott.

– Tudtam, hogy eljön egyszer. Minden idő eljön egyszer, csak kell tudni várni rá.

Három hónap múlva Jon Bursanu elbúcsúzott a havastól. Sűrű havazásban ment le az országútig, éjszaka. Gépkocsi várta lent és egy amerikai egyenruha. Két hétre rá Németországban volt.

Négy hónapot töltött Frankfurtban és 1950. június 13-án, egy vidám, napos, jószagú délután Reverend Baradlayval együtt kiment az állomásra és felszállt a brémai gyorsra. Az öreg pap jókedvű volt és ez a jókedv reá is átragadt. Pedig nyugtalanította kissé az idegen világ. Hiányzottak a hegyek és a megfontolt, lassú beszédű emberek. Nyugtalanossággal

gondolt arra is, hogy odaát a tengeren túl talán még idegenebb lesz minden és félelem fogta el néha, hogy talán ebben a zűrzavaros idegen világban meg sem értik az ő szavát és Bács Traján bölcsességét szánakozva megmosolyogják.

De aztán az öreg pap jókedve rendre reá is átragadt. A legutolsó kocsiban találtak egy teljesen üres fülkét.

– Ezt lefoglaljuk – jelentette ki Baradlay tiszteletes és fiatalos lendülettel vetette föl csomagját a hálóba.

– Kettőnk számára? – csodálkozott Bursanu.

Az öreg pap huncutul nevetett.

– Egy kis meglepetés is van – mondta – maradjon csak itt és tartsa a helyeket. Heten leszünk itt mindjárt. Heten, mint a gonoszok – tette hozzá nevetgélve.

Jon Bursanu egyedül maradt és kinézett az ablakon. Érdekes, gondolta, milyen gondtalanul vidám tud lenni ez az öregember. Azért vajon, mert pap? Vagy azért, mert amerikai? Vajon a papok igazán hisznek Istenben?

Egy idő múlva nyílt az ajtó és egy ezüstös hajú szép szál barna ember lépett be a fülkébe.

– Sajnos minden hely foglalt – szólt rá Jon Bursanu udvariasan, de a jövevény csak rávillogtatta egészséges fehér fogsorát és hatalmas bőröndjét egy könnyed mozdulattal a hálóba lökte.

– Tudom – mondta és ránevetett Bursanura – azért jöttem ide. A vén varázsló küldött. Lubovszki vagyok.

Odanyújtotta a kezét.

– Bursanu, ugye?

– Honnan ismer? – csodálkozott az. – Szabad a nevét még egyszer? Lubovszki, Lubovszki... valahonnan ismerős ez a név...

A fehér fogak újra felcsillantak.

– Valamikor egy cserkészkiránduláson voltunk együtt. Együtt szurkoltunk egy csónakban is. Nem emlékszik? Az öreg varázsló fejébe vette, hogy összeszed bennünket újra.

Persze, jutott eszébe, a csónak. A furcsa öreg pap tett is már célzásokat rá, de nem értette meg soha, hogy mit akar vele.

– Érdekes – mondta – igazán érdekes találkozás...

Néhány perc múlva újra nyílt a fülke ajtaja. Ketten jöttek be. Egy kis kopott, sovány emberke és egy magas előkelő megjelenésű úr...

– Drágffy...

– Lubovszki...

– Vrana vagyok, kérem, Vrana Basil, szolgálatjukra. Méltóztassanak megengedni, hogy feltegyem ide... köszönöm, de ne tessék fáradni vele, igazán ne tessék... nagyon köszönöm... ha szabad lesz, leülök ide... tessék csak úgy hagyni a lábát, engem nem zavar, a világért sem...

Nézték egymást. Kicsit elfogultan, kicsit zavarodottan. Igyekeztek a megviselt, gondterhelt arcok mögött megtalálni az elmosódott régi vonásokat.

– Nem mondhatom, hogy megfiatalodtunk! – törte meg Lubovszki a csöndet. – Én bizony egyikteket sem ismertem volna meg!

– Én a Drágffy urat azonnal fölismertem volna! – lelkesedett a kis sovány Vrana. – Már amikor Münchenben véletlenül egy fülkébe kerültünk, már akkor olyan ismerősnek tetszett. Ha tudtam volna, hogy a nagy tiszteletű úr ezt a... ezt a különös meglepetést készíti elő, azonnal fölismertem volna Drágffy urat! Drágffy úrral mi nagyon jól megértettük egymást annak idején!

– Érdekes – mondta lassan a herceg – érdekes gondolat. Ennyi év múlva újra összehozni hat embert, akik akkor néhány percig egy csónakban együtt voltak.

– Az öregúr kísérletezik velünk, kedves herceg – vágott a szavába Lubovszki és furcsán felkacagott – szeretné tudni a vén varázsló, hogy bűneink súlya alatt nem süllyed-e el most a csónak a nagy vízen? Én a magam részéről mindenesetre hozok magammal egy kis megterhelést, nem tudom, a többiek hogy vannak ezzel...!

Jon Bursanu hallgatta a beszélgetést és valami furcsa, fojtogató érzés nehezedett rá. Nem tudta megmagyarázni, hogy mi volt az. Mintha a sorsa attól a perctől kezdve, hogy ebbe a fülkébe belépett, kiszaladt volna a kezéből. Mintha hullámok játékszere lenne, ugyanazoké a hullámoké megint, amelyek annak idején a csónakkal tovaragadták. Az emlékei mögül egyszerre egészen tisztán és élesen süttött vissza az a különös, szorongó érzés, ami akkor elfogta. A gazdátlan csónak, amit a víz sodort az ismeretlen felé. Emlékezett, hogy akkor nem félt. Egyáltalán nem. Mintha tudta volna, hogy ott a hegyek között nem érheti semmi baj. De most... most érzett valamit, ami egy kicsit olyan volt, mint a félelem.

A vonat elindult. A beszéd abbamaradt, valamennyi arc az ablak felé fordult, mintha a szemek még egyszer utoljára fel akarnák szívni magukba az állomás képét, az élet képét, ami ott a vonaton kívül nyüzsgött és lüktetett. Az ajtó újra nyílt. Csak az öreg pap jött be egyedül. Mintha egy árnyéknyi kis szomorúság lett volna az arcán, legalább Bursanunak úgy rémlett.

– Sajnos még ketten hiányoznak a társaságból – mondta – az egyik csak Hannoverben száll föl, de a másik már itt van. Azonban egészen elől, a legelső kocsiban és azt tartja, hogy nem érdemes a csomagjaival megtenni azt a nagy utat idáig.

Sóhajtott és leült Bursanu mellé, az ablakhoz.

– Némely ember mérföldeket halad téves irányba, anélkül, hogy elfáradna. Aztán mikor csak néhány lépést kellene tennie, hogy jó ösvényre jusson, akkor sokallja. Hiába, ilyenek vagyunk mi, emberek...

– Nem Pohrischnak hívják azt az urat, aki az első kocsiban ül? – kérdezte meg lassan Lubovszki és homlokán összefutottak a ráncok.

– Nem azon múlik, hogy mi a neve egy embernek – válaszolta kitérőleg az öreg lelkész és kinézett az ablakon a tovatűnő külvárosi gyárudvarokra.

– Nem, nem – jegyezte meg a kis Vrana szolgálatkészen, de tovább ő sem tudta folytatni a mondatot.

Szótlanul ültek szemben egymással. Csak a vonat kerekei csattogtak a síneken. Elmegeyek, elmegeyek, elmegeyek... hallotta Jon Bursanu az egyhangú csattogásban ezt az egy szót, mindég ezt az egy szót. Próbált erősen visszagondolni a csónakra, hogy tisztán lássa emlékezetében az arcokat, akik akkor körülötte voltak, de nem sikerült. Az arcokat valami homályos köd takarta már. Csak a folyóra emlékezett tisztán és a hegyekre. S arra, ahogy a víz sodorta a csónakot és a csónak imbolygott gazdátlanul. És a vízesés dübörgésére emlékezett.

– Volt ott egy öreg halász – szólalt meg lassan az öreg pap mellette – Hiribinek hívták az öreget, azt hiszem már beszéltem róla többször. De most azért említem meg újra, mert azt szeretném, ha külön-külön mindegyikük megfelelné egy kérdésemre, amit vele kapcsolatban fölteszek. Azt mondtam, ugye, hogy a vén Hiribi évekig tagadta azt, hogy van Isten. Azért, mert a fiai meghaltak. De amikor látta, hogy egy evező nélküli csónak, amit hat gyerekekkel elragadott a víz, megállt a vízesés fölött, ott ahol nem volt semmi, ami megakassza és addig állt ott, amíg mind a hat gyereket kimentették: akkor az öreg Hiribi arra gondolt, hogy talán mégiscsak van Isten, mindössze ő nem találkozott még vele. Nos tehát ez a vén Hiribi elhatározta, hogy végére jár a dolognak. Tudni akarta, hogy van-e Isten, vagy nincs. Nem csak hinni, hanem tudni. Fogta magát és beült egy másik csónakba, eldobta az evezőt és hagyta, hogy sodorja a víz a csónakot ugyanúgy, mint ahogy annak a hat gyereknek a csónakját sodorta. És azt mondta: ha az én csónakom is megakad ott, ahol az a másik megakadt, akkor nincs Isten. Ha pedig nem akad meg, akkor van. Most pedig fölteszem a

kérdést: erkölcsös dolog volt-e, amit az öreg Hiribi cselekedett? Volt-e neki joga kísérlet tárgyává tenni Istent?

– Feltétlenül – szólalt meg elsőnek Lubovszki határozott hangon. – Mert vagy van Isten, vagy nincs. Ha van, akkor minek csináljunk belőle titkot? Minden ember kutathat utána, a maga módja szerint. Ha pedig nincs... hát akkor meg úgyis mindegy.

– Hogy van Isten, vagy nincs Isten, azt mindenki magában hordozza – mondta a herceg – tehát amikor az a halász föltette magának a kérdést, már meg is volt benne a felelet rá. Ezt a feleletet akarta külső körülmények által igazolva látni. Vagyis nem bízott magában. Hogy pedig az életét kockára tette azért, mert saját magában nem bízott, ezt nem lehet sem erkölcsösnek, sem erkölcstelennek nevezni, legfeljebb gyöngeségnek. Ezek szerint a kérdésnek az a része, hogy jogos volt-e, amit tett, vagy nem, már elesik. Mivel minden embernek joga van ahhoz, hogy gyöngé legyen.

Az öreg pap oldalra hajtott fejjel figyelte a szavakat és csöndesen bólogatott. A herceg beszéde után várt egy keveset, majd odafordult Vrana Basil felé.

– És Ön, kedves Vrana úr? Hogyan vélekedik erről? Szabad volt-e az öreg Hiribinek kísérlet tárgyává tenni Istent?

A sovány kis boltos elvörösödött az izgalomtól és összekulcsolt kezét ropogtatta zavarában.

– Én – kezdte el hebegve – én nem is tudom, izé, hogy mit mondjak erre, kérem. Aki nem hisz Istenben, az kérem az én szememben, hogy is mondjam... az kérem olyan, mint a kommunisták. Hát szabad, kérem, kételkedni az egyház tanításában? Hát szabad kockára tenni az életet, az Isten legszentebb ajándékát? Ez kérem istenkísértés volt, amit az az ember csinált és az istenkísértés még a káromlásnál is nagyobb bűn, kérem! Engedelmet kérek, de szerintem az az ember vagy örült volt, vagy... hogy is mondjam, kérem... nem, nem, engedelmet kérek, ilyesmit nem szabad csinálni! Kételkedni az Istenben, kérem? Hát nincs igazam? Ez bűn!

Jon Bursanu tisztán látta Lubovszki arcán azt a kis gúnyos rándulást, amivel Vrana Basil dadogó szavaira reagált. A herceg arca mozdulatlan volt és látszólag szórakozottan nézett ki az ablakon. Mennyire tud uralkodni ez az ember az arcán, gondolta, évszázados nevelés, persze... ezek a magyar urak gögösebbek annál, semhogy a véleményüket le engednék olvasni az arcukról...

– Még ön van hátra, Bursanu úr! – rázta föl gondolataiból a pap rekedtes hangja. – Vagy ön, mint politikus, titokban akarja tartani a véleményét?

– Nincs semmi okom rá – felelte komolyan – különben is nagyon jól meg tudom érteni azt az öreg halászt. Talán onnan van ez, hogy én is ilyen egyszerűen gondolkodó hegyi emberek közül származom. Az ő helyében talán én is ugyanezt tettem volna. Ezért tehát nem is érzem illetékesnek magamat arra, hogy ítéletet mondjak fölötte. Különben is, azt hiszem, egyedül Istennek van csak joga, hogy ítélkezzék az emberek gondolatai fölött. Nem tudom, hogyan végződött annak a szegény öregembernek a furcsa kísérlete azzal a csónakkal, de biztos vagyok benne, hogy az Isten eligazította vele ezt a kérdést és hogy a mód, ahogyan eligazította, feltétlenül igazságos volt és az öregre nézve is kedvező. Az Úristen szereti az együgyű öregembereket, fönt a hegyekben.

Egy pillanatig arcán érezte Lubovszki fürkésző pillantását és amikor odanézett, látta, tekintete találkozott a festő nyílt, tiszta nevetésével.

– Fadöntöket hallottam ilyenformán beszélni a lengyel hegyekben – mondta Lubovszki és megvillogtatta a fogait – szeretem az ilyen egyszerű, egészséges filozófiát. Ha lenne most előttem egy pohár fenyőpálinka, azt mondanám, hogy Isten éltesen, testvér!

Vrana Basil mekegve kezdett nevetni és a herceg is elmosolyodott.

– Ami Hiribit illeti, a halászt – szólalt meg ekkor a pap és a hangja nagyon komoly volt – az ő csónakja nem akadt meg, hanem alázuhant a mélységbe és porrá törött. Őt magát holtan lelték meg jóval lentebb a tutajosok.

– Szörnyű – rémüldözött a kis Vrana – ha elgondolja az ember...!

– De én azt hiszem – folytatta az öreg pap zavartalanul – hogy az a pillanat... az az egyetlen pillanat, amikor ott lebegett élet és halál között és tudta, hogy a csónak nem akadt meg... én azt hiszem az az egy pillanat kárpótolta őt mindenért, amit az élet elvett tőle...

Csönd volt az öreg pap szavai után. Lubovszki felhúzta a szemöldökét és úgy nézett maga elé, mereven egy pontra, mint aki egy gondolattal küzd, amitől nem tud megszabadulni. A herceg mozdulatlan arccal nézett ki az ablakon és a szeme valahol nagyon messze járt. Vrana Basil a cipője orrát vizsgálta, mintha porszemet keresne rajta. Jon Bursanu szeme megakadva leste az öreg pap száját, mintha még várt volna onnan valamit. Újra érezte magában azt a különös nyugtalanságot. Mintha megmagyarázhatatlan és titokzatos veszedelem leselkedne valahol, mintha kevés lenne már az idő és nemsokára ki kellene szállni, vagy valami... és ezalatt a kevés idő alatt még valami nagyon fontosat kellene eligazítani, csak éppen, hogy nem akar az eszébe jutni, hogy mi az, ami még fontos...

– És azt gondolja, tisztelendő úr, hogy az öreg halász abban a pillanatban tudta...?

Reverend Baradlay ránézett, nézte néhány pillanatig figyelmesen és elgondolkozva, aztán fehér fejével alig észrevehetően bólintott.

– Biztos vagyok benne – felelte és hangja határozott volt.

Aztán csak a vonat kerekei csattogtak a síneken.

VII. A tudós

A königsbergi tudományegyetem lépcsőházában tizenkettőt ütött az óra. Habicht professzor néhány rövid, szabatos mondattal befejezte előadását, megbiccentette fejét a hallgatók felé és sietős léptekkel hagyta el a kémia tantermet. A dübörgés, melyet százegynéhány helyéről felpattanó fiatalember lábának katonás dobbantása okozott, már csak az ajtóban érte utol. Aztán kint volt a folyosón.

A folyosó üres volt még, de a teremből kihallatszott a beszéd zivaja és valahol kicsapódott egy ajtó. A professzor a szokottnál gyorsabban igyekezett lefelé a széles kőlépcsőkön. Ez az idegesség tegnap óta volt benne és nem tudott tenni ellene semmit. A nagy találmány, tizenkét év fáradságos munkájának eredménye, sikerült. Legalábbis tegnap éjjel a laboratóriumban úgy látszott. Ma délután még le kell vezetni a kontrollkísérleteket és akkor tiszta lesz a kép. De valahogy még mindig nem hitt benne. A kétség ott ült a tarkóján és rágta. Lehetséges lenne igazán? Hogy tizenkét év makacs munkája elérkezett volna a megálmodott eredményhez? Nem mert hinni benne. Olyan valószínűtlen volt még mindig. Ilyen hosszú és néha már egészen kilátástalannak tetsző kísérletezés után. Hogy csak így, egyszerre! Megvalósulna mégis a nagy álom, amit nagyképzettségű szaktársak annyiszor mosolyogtak le gúnyosan és elérhetetlen utópiának neveztek? Forrongó örömet és remegtető félelmet érzett egyszerre az idegeiben és arra gondolt: csak már ott lennék a laboratóriumban! Csak már tudnék biztosat!

A lépcső aljában a portás tisztelettudóan emelte meg a sapkáját és kinyitotta előtte a kaput.

– Jó étvágyat, professzor úr! – mondta mély borízú hangján, mint tizenkét esztendő óta mindig.

A professzor gépiesen válaszolt, a megszokott szavakkal:

– Köszönöm, Müller, viszont.

Kint szemébe kacagott a május. A zöld gyepkockákban tarkán ragyogtak a virágok s a hársfák frissen bomlott leveleivel könnyű kezű, langyos tavaszi szél játszott. Rigók flótáztak az orgonabokrok között s a napfény, mint egy meleg aranyzuhatag ömlött alá a felhőtlen kék égből. „Az idén még nem is voltam kint az erdőben” jutott hirtelen az eszébe, amikor a hársfákat meglátta „nagyon lefoglalt a munkám. Nem jó. Kezdek ideges lenni. Vasárnap feltétlenül kimegyek, megjárom magam a bükkösben. Szép lehet ott most. Ma délután úgymint kiderül... Ma délután...!”

Kalap nélkül ment az utcán s a szél megborzosolta ritkuló, sárgás hajszálait. Nem nézett se jobbra, se balra: azt a néhány lépést, amit a lakásáig meg kellett tennie, akár csukott szemmel is megtehetné. Az úttesten egy szakasz katona haladt át döngő léptekkel, de csak úgy félig vette tudomásul őket, mint minden egyebet, ami a háborúhoz tartozott. Nem ért rá gondolkodni fölöttes. Ott volt a nagy feladat, amit tizenkét évvel ezelőtt maga elé tűzött és ez minden idegszálát lekötötte. És ma délután... ma délután talán már kimondhatja, odavághatja a gúnyosan mosolygó kollégák elé: nem álom volt, hanem valóság!

A lakásajtó előtt egy ideig keresgélt a zsebeiben, de a kulcs megint nem volt sehol. Végül is szégyenkezve becsöngetett. A felesége nyitott ajtót, Adele. Ez a magas, energikus, szőke asszony, akivel abban az évben lépett házasságra éppen, amikor először érezte meg a nagy titkot a vegyi képletek bonyolult hálózata mögött.

– Nem találom a kulcsomat – mondta büntudatosan és egy futó csókot adott az asszony hűvös arcára – igazán azt hiszem, az lenne a legjobb, ha egy madzaggal kötnéd a nyakamba!

Az asszony el sem mosolyodott.

– Két úr van itt – mondta és a hangja nagyon komoly volt – bent várnak rád. Berlinből jöttek, a hadügyminisztériumtól.

– Berlinből? – kérdezte csodálkozva a professzor. – A katonaságtól? Mi dolgom van nekem a katonasággal? Még hozzá ebéd időben!

Az asszony felelet helyett kinyitotta a dolgozószoba ajtaját. Két fekete pártegyenruhába öltözött úr emelkedett föl a karosszékből. A professzor egy pillanatra megtorpant a küszöbön. Mintha valami furcsa, rossz előérzet szele legyintette volna meg. De csak egy pillanatig tartott. Aztán belépett és üdvözölte az ismeretlen urakat.

– A találmány miatt jöttünk – kezdte el az idősebbik minden bevezetés nélkül, amikor újra helyet foglaltak – hallottuk, hogy professzor úrnak valami új felfedezése van...

Habicht professzor elvörösödött zavarában.

– De, uraim – hebegte szinte érzékenyülve az örömtől – nem is értem, honnan tudhatták meg ilyen hamar... tulajdonképpen még nem biztos... még hátra vannak a kontrollkísérletek... még... honnan tudják mégis az urak...?

A két fekete ruhás elmosolyodott. Kissé lenéző volt a mosolyuk és dölyfös, de ezt a professzor nem is vette észre izgalmaiban.

– Mi mindenről tudunk. Már régen figyelemmel kísérjük a professzor úr kísérleteit. Szóval pozitív eredmény még nincs?

– Na nem, azt nem mondhatom, hogy nincs – tiltakozott Habicht professzor – a látszat szerint minden azt igazolja, hogy számításaim helyesek voltak. Azonban, amíg nem vagyok egészen biztos benne...

– És mikor tud biztosat mondani? – szólt közbe újra az idősebbik.

– Holnap. Esetleg már ma este. Ugyanis ma délután a kontrollkísérletek...

Most a fiatalabbik szakította félbe. Előrehajolt a székén és a hangja metsző volt, éles, katonás.

– Szeretném a véleményét hallani arra vonatkozólag, hogy a haditechnika szempontjából milyen jelentőséget lehet tulajdonítani ennek a felfedezésnek.

A professzor csodálkozva nézett rá.

– Haditechnika...? Hogy értsem ezt?

– Háborúban állunk, professzor úr – felelte a fekete egyenruhás kicsit rendreutasítóan – tehát minden felfedezést elsősorban abból a szempontból bírálunk el. Ez csak természetes, nem?

– Lehet... igen, ez lehet... erre még nem is gondoltam...

Habicht professzor arca egyszerre nagyon gondtelt lett, szinte öreg. Sovány madárfeje előrecsüngött a vékony nyakon és a szeme mereven nézett egy foltot a szőnyegen. Az idősebbik egyenruhás elnevette magát.

– Nem tesz az semmit – mondta vidáman és a térdére csapott – megszoktuk, hogy a tudósok általában a felhők között járnak. A gyakorlati lehetőségeket majd kivizsgáljuk magunk a hadügyminisztérium laboratóriumaiban. Szóval megkapjuk az adatokat, igen? Nagyszerű. Akkor most nem is zavarjuk tovább.

Búcsúzáskor a fiatalabbik még odafordult hozzá és éles, katonás hangon mondta:

– Természetesen figyelmeztetem professzor urat, hogy hazafias kötelessége felfedezését mindaddig titokban tartani, amíg a legfelsőbb hadvezetőség szakértői a nyilvánosságra hozatalt nem engedélyezték!

Aztán elmentek és Herbert Habicht professzor sokáig állt még megdöbbenve az előszobában és az ajtóra meredt, amely becsukódott a minisztérium emberei mögött.

Mikor Adele kijött a konyhából, még ott találta.

– Érdekli őket a találmányod – mondta és a hangja büszkén csengett – a végén még híres ember leszel, Herbert!

A professzor ránézett és lassan kivörösödött az arca.

– Hallatlan! – mondta indulatosan. – Még nem is biztos, hogy sikerült és máris azt akarják tudni, hogy lehet-e embert ölni vele! Hallatlan! Mintha ez lenne a világon a legfontosabb!

Az asszony szemöldöke felszaladt a homlokára. Tekintete rendreutasító volt és szigorú.

– Ez is a legfontosabb ma, Herbert! Nemzetünk történelmének legnagyobb háborúját vívjuk és minden németnek kötelessége, hogy erejéhez és képességeihez mérten hozzájáruljon a végső győzelemhez!

Tovább nem mondhatta, mert a lépcsőházban felharsant az iskolából hazatérő gyermekek lármája és rikoltani kezdett a csengő. A professzor fáradtan legyintett és bement a dolgozószobájába.

Ebédnél a két fiú, Kurt és Jürgen a Hitlerjugendről beszélt és lelkes áradozásukkal megtöltötték a szűk kis ebédlőt. Christa, a kislány, aki még csak nyolc éves volt, csillogó szemmel hallgatta bátyjait és irigyelte őket.

– Mama! – kiáltott föl hirtelen Kurt. – Mondj valakit, aki maradandót alkotott a földön és nem volt német!

– Nincs ilyen – felelte Adele asszony szórakozottan és kitéte a tányérokra a grüztét.

– S tudod, miért nincs? Mert maradandót csak a német szellem tud alkotni ezen a földön! A professzor elképedve csapta le a villáját.

– Hát ezt a számárságot hol tanultad már megint? – förmedt rá idegesen a fiára.

– Az iskolában! – felelte Kurt harciasan. – Benne van a könyvben is!

– Hát Archimedes, Galilei, Dante, Liszt és a többiek mik voltak?

A professzor hangja remegett az ingerültségtől, mint mindig, ha elfogultság és butaság ellen kellett küzdenie a családon belül. A fiú meglepetten nézett az apjára és nem tudta, hogy mit feleljen. Ezeket a neveket nem hallotta még soha.

– Először is, Liszt német volt – jelentette ki Adele és félretette az üres tálát – hiába mondják magukénak a magyarok. S másodsor, nagyon jól teszik, ha egy kis nemzeti öntudatot nevelnek bele az ifjúságba. Győzni csak akkor tudunk, ha tisztában vagyunk azzal, hogy különbek vagyunk, mint a többi nép. És különbek is vagyunk!

A professzor nem szólt többet. Bár tárgyilagossághoz szoktatott agya tiltakozott minden elfogultság ellen, de megszokta, hogy Adelevel nem lehet vitatkozni. Mert Adele nem vitatkozik, hanem tényeket szögez le. Mondásokat, amelyeket valamilyen propagandairatból folszedett s mert nyomtatásban látta őket, tehát makacsul vallotta, hogy igazak. Nem, Adelevel nem lehet vitatkozni. Adelet ugyanúgy, mint a gyermekeket, elfogta valamilyen tömegőrület, valamilyen ragályos hisztéria, mely ellen a logika nem használ, sem a higgadt, okos szó. Szótlatlanul evett és arra gondolt, hogy vajon, akik ezt a tömegőrületet életre hívták és azóta is naponta növelik, nem tudják, hogy hazugságokra nem lehet huzamosabb ideig építeni? Nem érzik, hogy nem lehet egy birodalmat gyűlöletre alapozni? Ostobaság, gondolta, attól nem leszek több, hogy másokat lenézek. És attól sem leszek több, ha naponta százszor beleordítom a világba, hogy tökéletes vagyok és nálam tökéletesebb nincsen. Mi, németek, nem szorultunk rá, hogy döngessük a mellünket és olyasmivel hengegjünk, ami nincs. Elég ha dolgozunk s a munkánk elmondja helyettünk is a világnak, hogy mit érünk...

De mindezt nem mondta el ott az ebédnél, mert felesleges lett volna, azt tudta jól. Evett, hallgatott és amikor elkészült, fölkelte az asztaltól.

– Bocsáss meg – szólt oda az asszonyhoz – megyek a laboratóriumba.

Bement a szobájába és megkereste a lakáskulcsot. A másik kabát zsebében volt, persze, abban, amit tegnap viselt. Már az előszobaajtót nyitotta, amikor Adele kiszólt utána.

– Megint nem jössz haza vacsorára? Tegyek félre valamit?

– Nem tudom, kedves, honnan tudjam – felelte idegesen – minden attól függ, hogy a kísérlettel mi lesz...

Az asszony ingerülten sóhajtott, ahogy szokott ilyenkor és sértődötten visszahúzódott. Hallani lehetett, ahogy pattogó hangon rendelkezett a szobalánynak. De Habicht professzor akkor már behúzta maga mögött a lakásajtót. Kár, hogy Adele ilyen, gondolta, tulajdonképpen nem lett volna szabad megházasodnom. Vagy ha igen, akkor olyan valakit kellett volna elvegyek feleségül, mint Fräulein Böhmke...

Fräulein Böhmke két éve dolgozott már mellette, mint asszisztensnő, az egyetemi laborban. Csöndes, szorgalmas, komoly lány volt. Nem csinos, de Habicht professzor különben sem kedvelte a csinos nőket. Rendszerint léhák és üresek voltak belül. De ettől eltekintve, ha a kis Böhmke levette a szemüvegét, egészen kedves arcocskája volt. És ami fontos: ugyanaz a szenvedély izzott benne is a világegyetem titkaival szemben, ugyanaz a láz, ugyanaz a feszült akarat. Belepillantani a nagy titkok összefüggésébe! Igen, a nagy titkok. Ifjúsága óta vonzották és lelkesítették. És Habicht professzor, mialatt lakásáról lassan átsétált az egyetem mögötti laboratóriumba, ezekre a nagy titkokra gondolt. Milyen keveset ismert meg belőlük. Tizenkét év... milyen rövid idő tizenkét év. Milyen rövid egy ember élete.

Lassan haladt a jó meleg májusi napsütésen át. Néha megállt és végignézett a fák üdezőld lombján, az egyetem komoly, öreg épületén, a napfényben ragyogó templomtornyos és arra gondolt: az én városom. És valami szép, meghatott melegséget érzett a szíve táján.

Az álmos délutáni csöndbe trombitaszó recsent a kaszárnyák felől. A hang fölrázta s eszébe juttatta a két fekete egyenruhás látogatót. Arca elkomolyodott és meggyorsította a lépteit. A kis Böhmke már ott várta a lombikok között.

– Minden készen van, professzor úr – jelentette hűséges, színtelen, halk hangján – a reakciós vegyületeket előre összeállítottam a képletek szerint...

A professzor lassan magára öltötte a munkaköpenyt és közben kinézett az ablakon.

– Köszönöm, Böhmke kisasszony – mondta lassan és a hangja fáradtan csengett – maga nagyon sokat dolgozik. Többet kellene pihenjen...

A leány néhány pillanatig csodálkozva nézte a professzor hátát, aki még mindig az ablaknak fordulva állott, aztán halkán, szerényen mondta:

– Nekem öröm a professzor úrral dolgozni...

Elpirult a szemüvege mögött és gyorsan a munkaasztal fölé hajolt, hogy elrejtse az arcát. A professzor ott az ablaknál megfordult és lassan előre jött. Egy pillanatig ott állt, mintha gondolkodott volna valamin, aztán végigsimított széles, fehér homlokán.

– Akkor kezdjünk hozzá, kis Böhmke – mondta és a hangja szokatlanul fáradt volt.

Hat órát dolgoztak a lombikok között. Az asztal megtelt képletekkel teleírt papirosok halmazával. Hosszú idegfeszítő munka volt, de a professzor már az első percek után elfelejtett mindent, ami a külvilágra vonatkozott és lázas szemekkel, összeszorított szájjal, a kutatás szívdobogató izgalmával végezte a munkát. Újra izzott benne az a lázas öröm, a tizenkét évi munka eredményeként megoldott nagy titok öröme. Fojtott szavak röpködtek, forrtak, sisteregtek, szikráztak a lombikok mélyére zárt erők s két kipirult arcú ember lihegő izgalommal érezte maga körül a teremtés szédületét.

Aztán hat óra múlva véget ért a kísérlet. Az eredmény pozitív volt. Böhmke kisasszony levette a szemüvegét és reszkető kezével megtörölte a homlokát, melyen kis izzadtságcsöppek gyöngyöztek.

– Professzor úr – lihegte fojtottan – engedje meg, hogy elsőnek gratuláljak... büszke vagyok és boldog, hogy jelen lehettem.

A szemét könny lepte el és gyorsan lehajtotta a fejét. A professzor sápadtan állt az asztalnak támaszkodva és gyöngye szédülést érzett.

– Köszönöm, kis Böhmke – mondta és izgalom reszketett az ő hangjában is – életem legnagyobb napja ez a mai... csak azt sajnálom, hogy szegény apám nem érthette meg... ő éppen úgy hitt bennem, mint maga... amíg mások nevettek és gúnyolódtak. Most nem nevetnek többet és nem gúnyolódnak...!

Lassan az ablakhoz ment. Kint már ráhajlott a városra a langyos májusi este. A park útjain szerelmes párok sétáltak, álmosan csilingelt egy villamos, az öreg patríciusházak csipkés tetőit rőtre festette a lemenő nap. A professzor sokáig állt ott és nézte ezt a békés, szelíd képet. A várost, a régi, kedves várost. Az ő városát. Böhmke kisasszony gondosan elrendezte a képletekkel teleírt papírlapokat, helyükre tette a lombikokat, üvegcsöveket és hosszasan elmatatott a vegyszerek polcain. Csönd volt a teremben. Egy jó negyedóra telhetett így el. Ekkor a professzor ott az ablakban megfordult és arcát megvilágította a munkaasztal fölött égő lámpa erős fénye.

– Böhmke – mondta és a hangja feltűnően tompa volt – egy nagy kérésem van magához.

A lány meglepetten emelte föl a fejét. Szokatlan keményen csengett a professzor hangja és ahogy ránézett, szinte megijedt az arcától. Sápadt volt ez az arc, zárt és kemény.

– Parancsoljon, professzor úr...

Habicht professzor odalépett az asztalhoz, két keskeny, csontos öklét rátámasztotta és egyenesen Böhmke kisasszony arcába nézett. A szeme színtelen volt és a hangja halott, ahogy mondta:

– Ha arra kérném... hogy mindazt, amit itt látott és hallott... mindazt, amit beszélünk, és amit dolgoztunk... feledje el... mi lenne akkor...?

Lassan mondta ezeket a szavakat és a hangja üres volt, tompa, halott. Böhmke kisasszony ijedtében majdnem leejtette a szemüvegét.

– Nem értem – hebegte ijedten – nem értem, professzor úr...!

A professzor lehajtotta a fejét és néhány percig úgy állt mozdulatlanul. Az erős fényű lámpa felülről világította meg keskeny, fehér arcát és széles homlokát.

– Ide figyeljen, kis Böhmke. Én tizenkét évig dolgoztam ezen a felfedezésen. Tizenkét évig. Hogy úgy mondjam: az életemet tettem föl rá. Valami szépet és nagyot akartam vele. Arra gondoltam, hogy nem csak egy tudományos fölfedezést teszek, de megajándékozom az emberiséget egy olyan energiaforrással, mely szebbé, könnyebbé és egyszerűbbé teszi az életet. Nem vagyok praktikus ember, azt tudom, és ezért nem is gondolkoztam még a részleteken. De tisztában voltam azzal, hogy ez az erőforrás, ha valóban létezik és megoldható, módot ad az emberiségnek arra, hogy gépeinek üzemköltségét a mainak egy százalékára lecsökkentse. Érti? Az élet olcsóbbá vált volna, ahogy mondják. A gyári munkás nem kellene nyolc órát dolgozzék naponta, csak négyet. Érti, Böhmke? Erre gondoltam...

– Érttem, professzor úr – hebegte a leány és lelkesült szemét ráemelte – de ez most mind itt van előttünk, készen...!

De a professzor mintha nem is hallotta volna a szavait. Ugyanazon a hangon folytatta.

– De egyre nem gondoltam, Böhmke. Hogy minden találmányt nem csak jóra lehet fölhasználni, hanem rosszra is. Még pedig többszörös hatással a rosszra, mint a jóra. S ha valaki ezt az energiaforrást emberek elpusztítására akarja fölhasználni, úgy könnyen lehetséges, hogy egyetlen gombnyomásra országok válnak lakatlanná és földrészek süllyednek el a tengerbe. Az emberek örültek ma, kis Böhmke...

A lány sápadtan nézett rá.

– És azt gondolja, professzor úr...!

– Ma délben két úr volt nálam, Böhmke, a hadügytől. Érti, mit jelent ez?

Habicht professzor mélyen felsóhajtott és lassú léptekkel visszament a sötét ablakhoz. Onnan mondta:

– Nem vállalhatom a felelősséget, Böhmke, érti? Ha elnézem innen az ablakból a város békés esti életét és arra gondolok, hogy egyszer esetleg egyetlen romhalmaz lehet belőle, embertelen, kopár kősvatag, ahol baglyok élnek csak és denevérek... az utcákat belepi a fű és a házak romjaiból fák nőnek elő... és mindez azért, mert én feltaláltam valamit... mert én hírnevet akartam és dicsőséget... nem, Böhmke, én nem akarok sem hírnevet sem dicsőséget. Nem. Én azt akarom, hogy az emberek éljenek és a városok megmaradjanak. Nem csak ez a

város, amelyik kedves nekem, hanem a többi város is, szerte ezen a földön, amelyek másoknak kedvesek. Én nem akarok fegyvert adni az emberi gyűlölködés kezébe, Böhmke. Mert azt nem szabad. Az árulás a tudománnyal szemben. És ezért, kedves Böhmke, el kell feledjünk mindazt, ami itt történt, maga is, én is. És azt kell mondjuk, hogy a kísérlet nem sikerült. Be kell ismerjünk, hogy azoknak volt igazuk, akik kigúnyoltak és kinevettek. Azt kell mondjuk, hogy a probléma megoldhatatlan. Érti, Böhmke?

A csúnya, sovány, szemüveges leány a falnak támaszkodva állt és sápadt volt, mint a viasz. A professzor lassan elfordult az ablaktól, odajött az asztalhoz, felvette a képletekkel teleírt papírlapokat, néhány pillanatig tartotta őket a kezében, aztán odatartotta a gázégő fölé. A papírcsomó lángot fogott, fellobbant és feketedni kezdett. A professzor ledobta az égő papírost a kőpadlóra és nézte, hogyan hamvad el az utolsó lap is. Böhmke kisasszony ott a fal mellett lehajtotta a fejét, és halkán, nyöszörögve sírt. Odament hozzá és óvatosan végigsimított a haján.

– Erősnek kell lenni, kis Böhmke – súgta halkán, de az ő hangját is fojtogatta valami – nem szabad sírni. Gondoljon azokra, akiknek az életét mentettük meg ezzel. Gondoljon arra a sok-sok millió emberre, apákra, anyákra, gyermekekre, szerelmes fiatalokra... gondoljon a városokra és falvakra, békés családi otthonokra... erősek kell legyünk, kis Böhmke, mi ketten. Érti? Ugye, megbízhatok magában?

A leány fölemelte sírástól eltorzult arcát és bólított.

– Soha senkinek, professzor úr... – zokogta a leány – inkább meghalok, inkább...

A sírás elfojtotta a szavait. Aztán még hosszasan álltak ott némán és nézték azt a halom fekete pernyét a kőpadlón, mely hosszú évek szívós és lelkes munkáját jelentette, mely hírnevet, dicsőséget jelentett s amelyről mégis le kellett mondani, mert egy belső parancs ezt követelte: az erkölcs és a tisztesség parancsa.

Később együtt hagyták el az egyetem épületét. Fél órát sétáltak még a parkban, szótlanul, mélyen belélegezve a májusi este tiszta, harmatszagú levegőjét, aztán elbúcsúztak.

– Vizontlátásra holnap, kis Böhmke – mondta a professzor és szelíden megszorította a leány kezét – és igyekezzék egyébre gondolni, jó? Maga még fiatal és az élet nem csak laboratóriumból áll...

Mikor hazaért, Adele nem volt otthon.

– A nagyságos asszony koncertre ment – mondta a leány a konyhán.

Persze, gondolta a professzor, persze. Egyedül megvacsorázott és bement a szobájába. Másnap letartóztatták.

A kihallgatások során mind Habicht professzor, mind az asszisztensnője egyöntetűen azt vallották, hogy a kísérletek nem sikerültek. Mikor azonban felszólították a professzort, hogy folytassa felügyelet alatt a kísérleteit, kijelentette, hogy nem hajlandó tovább foglalkozni a kérdéssel. A hadügyminisztérium szakértője annak a gyanújának adott kifejezést, hogy Habicht professzor egy idegen hatalomnak akarja eladni találmányát. Terhelő tanúk is akadtak, akik eskü alatt vallották, hogy a professzor asszisztensnője két nappal a letartóztatása előtt azzal dicsekedett, hogy a kísérletek eredménnyel fejeződtek be és a találmány korszakalkotó jelentőséggel bír. Mikor az asszisztensnőt szembesítették a tanúkkal, maga is be kellett ismerje, hogy tett ilyen értelmű kijelentéseket, azonban azzal igyekezett ezt megmagyarázni, hogy akkor még nem látott eléggé tisztán és lelkesedésében előlegezte a sikert. Vallomása azonban annyira tele volt ellentmondással, hogy méltán fölkelthette a gyanút.

Mindez persze zárt ajtók mögött folyt titokban és a nyilvánosság nem is tudott még az egészről semmit. Annyi szivárgott csak szét a városkában, hogy Herbert Habicht professzort és az asszisztensnőjét szabotázs cselekmény miatt a GESTAPO letartóztatta. A professzor csak egyszer találkozott össze Böhmke kisasszonnyal, öt percre, a kihallgatást végző tiszt irodájában. A sovány, szemüveges leány még sápadtabb volt, mint máskor. Megtörtén és

kétségbeesve nézett Habicht professzorra és vörösre sírt szeméből szünet nélkül peregtek a könnyek.

– Ön azt vallotta – szólt rá barátságtalan, recsegő hangon a kihallgató tiszt – hogy a kísérlettel kapcsolatos iratokat sajátkezűleg semmisítette meg. Kinek a megbízásából tette ezt?

Még mielőtt Böhmke felelhetett volna, megszólalt a professzor.

– Tévedés – mondta nyugodt, komoly hangon – az iratokat én semmisítettem meg.

– Úgy. És miért?

– Mert számomra értéktelenek voltak.

– Böhmke kisasszony azonban két nappal az iratok megsemmisítése előtt még több személy jelenlétében kijelentette, hogy a kísérletek sikerrel fejeződtek be és a találmány korszakalkotó jelentőségű.

– Nem igaz! – kiáltott föl a szemüveges leány és kétségbeesett szemmel nézett a professzorra. – Professzor úr kérem, én ezt nem mondtam! Én csak...

– Böhmke kisasszony nem tudhatott még akkor a kísérlet sikertelenségéről – szólt közbe a professzor – mert nem közöltem ezt vele.

A leány könyörgő szemei hűséget és hálát sugároztak a professzor felé és a professzor megnyugtató mosollyal bólogatott vissza. De a mosolya csüggedt volt és szomorú.

– Böhmke, ön azt vallotta, hogy azért semmisítette meg az iratokat, mert tudta, hogy Habicht professzor azoknak tartalmát fejből ismeri és szükség esetén az iratok nélkül is folytatni tudja a kísérleteit.

– Nem igaz! – sikoltotta a szemüveges leány. – Egy szó sem igaz belőle! Ezt a vallomást erőszakkal préselték ki belőlem! Professzor úr kérem, kínoztak! Én... én nem...

Kitört belőle újra a zokogás. Sovány vállai szánalmasan rázkódtak.

– Kijelentem, hogy Böhmke kisasszony igazat vallott – szólalt meg ekkor a professzor emelt hangon – és hogy egyszer s mindenkorra véget vessek annak, hogy miattam ártatlanokat hurcoljanak meg, kijelentem azt is, hogy a kísérleti anyagot én semmisítettem meg egyedül, lelkiismeretem megnyugtatója. Vallom, hogy a tudomány nem állhat a tisztítás szolgálatába, kitartok álláspontom mellett és vállalom a következményeit. A kísérleteket egyedül én tudnám újra elkezdni, más senki. Legkevésebbé volt asszisztensnőm, aki teljesen alárendelt szerepet töltött be a laboratóriumban. Én pedig nem vagyok hajlandó újra elkezdni.

– Köszönöm – mondta fagyosan a tiszt és az örökhöz fordult – a foglyot elvezethetik.

A professzor még elfogta egy pillanatra a kis Böhmke könnyes, kétségbeesett pillantását, mosolyogva biccentett feléje, aztán nem találkozott vele soha többet az életben. Másnap büntetőtáborba vitték, ahol négy évet élt. Makacsul, konokul, némán, összeszorított foggal. Néha fölkeresték idegen emberek, hivatalos személyek, volt szaktársak. Próbálták a lelkére beszélni, hazafiságára hivatkoztak, hatalmas pénzeszegeket ígértek. De Habicht professzor néma maradt. Büntetőzárkát kapott, kemény büntetésekkel sújtották, éheztetéssel próbálták megtörni. „Nem árulom el a tudományt és az emberiséget” mondta a jóakarattal közbenjáró kollégáknak „ha négybe vágnak, akkor sem.” Egészsége megrongálódott, legyengült és megöregedett. Többször kellett a rabkórházba vigyék, mert már állani sem tudott a lábán. A felesége levelét is ott kézbesítették neki, az egyetlen levelet, amit letartóztatása óta a feleségétől kapott. „Herbert Habicht hazaárulónak” ez állt a borítékon. „Tudomására hozom, hogy a válópert beadtam” írta Adele energikus, szálkás betűivel „egyidejűleg kértem, hogy a három gyerek az én leánynevemet viselhesse, mivel egy hazaáruló neve szégyenbe ölné egész életüket. Adele Heimisch.” Keserű mosoly árnyéka suhant keresztül a meggyötört arcon. Aztán összehajtogatta a levelet és odaadta az ápolónőnek.

– Kérem, tegye a holmim közé. Meg szeretném őrizni, emléknem.

Négy év alatt megkopaszodott és a fogai kihulltak. De egyetlen panaszos szó nem hagyta el a száját, négy év alatt. Ha esténként, a nehéz és primitív munkától elcsigázottan, sajtó tagokkal végignyúlt a kemény deszkapriccsen, lehunyta gyulladt szemhéját és a várost látta maga előtt, a kedves régi várost és arra gondolt: érted tettem és a többi városért, szerte a földön. És az emberekért, akik a városokban élnek, a németekért és nem németekért, fehérekért, sárgákért, feketékért... és nem bántam meg, hogy így cselekedtem.

Négy évet töltött a gyűjtőtáborban. Akkor egyszerre úgy látszott, mintha véget ért volna a háború. Angol katonai kórházba vitték, ahol néhány hét alatt megerősödött újra. Ekkor vissza akart menni Königsbergbe. De kiderült, hogy a város, az ő városa, nem az övé többé. Königsbergbe nem mehetett többé az, aki német volt.

Hannover külső negyedében utaltak ki számára egy nyomorúságos kis szobát. A segélyből élt, amit a munkanélkülieknek fizetett a város. Egy darabig próbálkozott állást találni, de a feldúlt országban senki sem törődött vele. Egy volt a sok százezer hajléktalan közül, akiket a háború szétszórt az országutakra. Döbbenve nézte a megváltozott világot és nem értette, hogy mi történt. Éhezett, fázott, egyetlen rossz kopott ruhája volt csupán és egy lyukas talpú cipője.

Egy fél év múlva angol tisztek keresték föl. Tolmácsot is hoztak magukkal.

– Ön Habicht professzor, aki valamilyen hadifontosságú fölfedezés miatt börtönbe került?

– Habicht professzor én vagyok – felelte – de nem volt soha semmiféle fölfedezésem.

Az angolok mosolyogtak, amikor a tolmács lefordította nekik a szavait. Aztán gépkocsiba ültették és elvitték magukkal. Hiába tiltakozott ellene: vállveregetve megdicsérték, amiért a találmányát nem akarta a náciknak átadni és kijelentették, hogy most már elárulhatja bátran a titkát. Laboratóriumot kap Angliában, magas fizetést és ha a találmány haditechnikailag valóban olyan nagy jelentőségű, mint ahogy suttojják, akkor az angol kormány jó árat fog fizetni érte.

– Nincs semmiféle találmányom – hajtogatta a professzor konokul – ezt megmondtam annak idején is, de nem hitték el. Remélem, önök elhiszik.

De nem hitték el az angolok sem. Hónapokig tartották felügyelet alatt. Végül felajánlottak félmillió fontot, ha átadja a találmányt. Mikor erre is csak a fejét rázta, megnyugodtak. Olyan örült nincs, gondolták, aki egy ekkora vagyont eldobjon magától és inkább a nyomort válassza. Azzal vállat vontak és visszaengedték a nélkülözésbe. Egy ideig még megfigyelés alatt tartották, de semmi gyanúsítást nem tapasztaltak körülötte. Egy félig romba dőlő ház pinceszobájában lakott, naponta egyszer evett, olyankor is többnyire csak egy tányér főtt krumplit. Aztán váratlanul világgá kürtölték a hírt, hogy amerikai tudósok egy minden eddiginél rettenetesebb hatású csodafegyvert találtak föl. A találmány ugyanaz volt, amellyel annak idején Habicht professzort gyanúsították. Ezzel a kérdés megoldódott és Herbert Habicht személye egyik napról a másikra érdektelenné vált.

A professzor egy tiszta, békés nyári délelőttön tudta meg, hogy mások is rájöttek a nagy titokra s hogy ezek a mások megtették azt, amit ő nem volt képes megtenni: a pusztítás szolgálatába állították a tudományt. Nyár volt, egy évvel a háború befejezése után. A professzor egy romház kettéhasadt kőlépcsőjén ült, soványan, kopottan és süttette magát a jó meleg délelőtti nappal. Rongyos vászoncipőjéből kikandikált a nagylábujja, de a romok között különös vadvirágok nyíltak, vadméhek döngtek a virágokon s gyíkok zöld háta csillogott a törmelék között. Hátul, a romokban, egy fiatal gépészmérnök turkált, ingujjra vetkőzve, mezítláb. Magagyártotta, primitív csákánnyal verte szét a téglahulladékot és bádoggal után kutatott. Néha rezet is talált: egy-egy kilincset, vagy kábeldarabot. Ezeket külön halomba gyűjtötte. A gépészmérnök abból élt, hogy mindenféle hasznos cikket gyártott ezekből az előkotort értékekből: hamutartót, poharat, cipőhúzó, gombot, gyereksíp, virágvázát. Később beleunt a keresésbe, előcammogott és leült a kettéhasadt lépcső másik

kövére, a professzor mellé. Kopott aktatáskájából elővette az ebédjét: egy darab újságpapírba csomagolt kenyeret és rágni kezdte. A foltos, összegyűrt újságlapot meglebbentette a szél.

– Szabad? – kérdezte a professzor és az újságra nézett.

– Tessék – felelte a gépészmérnök anélkül, hogy abbahagyta volna a kenyérrágást.

A professzor fölvette az újságlapot, elsimította a térdén és olvasni kezdett. A harmadik hír, ami szemébe ötlött, az amerikai tudósok találmánya volt.

Görnyedt dereka megrándult és kiegyenesedett. Elolvasta a hírt. Kétszer is. Aztán letette az újságot maga mellé és elgondolkozva nézegetett egy lába előtt mászkáló hangyát. Sokáig ült így, mozdulatlanul, maga elé bámulva.

– Látja – mondta egy idő múlva, amikor a mérnök végzett a kenyérral – hiába akarja egy ember megmenteni a világot, ha mások nem teszik ugyanezt. Itt vannak ezek a felelőtlen amerikai tudósok, elöjönnek egy olyan találmánnyal...

– Lett volna csak meg nekünk ugyanaz, két évvel ezelőtt – szolt közbe a mérnök – most nem ülnénk itt mezítláb a romok között, hanem mi lennénk a megszállók Amerikában.

A professzor elgondolkozva bólogatott. – Vajon akkor jobb lenne? Úgy értem... az emberiségnek?

– Nekem mindenesetre jobb volna és valószínűleg magának is – felelte a mérnök és felállt – a többi pedig nem érdekel. Másnak sem fáj a feje miattam.

Azzal visszament a romok közé pléhet gyűjteni.

A professzor sokáig ült még ott a lépcsőn. Nézte a szétdúlt, kopár városrészt, az összedőlő körengeteget és arra gondolt: itt valamikor utcák voltak s az utcákon játszó gyermekek. Itt valamikor házak voltak és sok-sok otthonban sok-sok ember. Sokezer ember, sokezer élet, sokezer cél, reménység, szándék. Sokezer gond és sokezer öröm. Házak, kertek, virágok, fák, emberek. Kacagás, sírás. Valamikor. És most csak kő, üres kőhalmaz, más semmi. Kőhalmaz kőhalmaz mellett, itt-ott néhány megtépett, rongyos ember kutatgat köztük valami után. És arra gondolt: mindezt a tudomány okozta. Az áruló tudomány. Az erkölcstelen tudomány. És arra gondolt: mégis csak jobb, hogy itt ülök most, lyukas cipőben ezen a kövön és nem egy előkelő villa teraszán valahol, mert legalább éjszaka nyugodtan alszom s nem zavarnak a kísértetek. Nem én okoztam mindezt.

Sokáig ült még ott és egy rigócsaládot figyelt, mely ott fészkelte a szemközt lévő házrom lecsüngő párkányán. A rigófiúk már tollasok voltak és kiültek a párkány szélire, de repülni nem mertek még. A ház belsejéből öles dudvák emelkedtek ki és a csonkán felmeredő falon ott állt még egy horpadt cégtábla és olvasni lehetett rajta az elmosódott írást: „Vendéglő a vidám dragonyoshoz”. Később, amikor a nap kezdett aláhajolni, összehajtogatta az újságlapot és betette a zsebébe. Aztán fölállt a kőlépcsőről, megropogtatta a derekát és lassan elindult haza. Nem kellett messze menjen. A romutca végiben egy félig ép ház pincéjében lakott. A pincét egy Sziléziából menekült kereskedő családjával osztotta meg. Három pinceablak jutott a kereskedőnek, egy pinceablak elég volt neki. A választófalat a kereskedővel közösen emelték hulladéktéglából. Világítás persze nem volt, de ezzel szemben a pincelejáróban működött a vízvezeték. Fölöttük nem lakott senki, pedig a ház földszintje aránylag elég ép volt. Éppen csak, hogy kiégett belőle minden és hiányzott a szobák fölött a mennyezet.

Azon az estén a kereskedőnél ünnepi vacsora volt: amerikai húskonzerv főtt krumplival és utána zabpehely-pogácsa. A kereskedőnek volt egy ismerőse a lengyel DP-táborban és ennek az ismerősnek a révén sikerült néhány feketeüzetet lebonyolítania. A vacsorára meghívták a professzort is, mihelyt hazaérkezett. A romok közül kimentett rozoga konyhaasztal körül ültek, deszkaládákon, a kereskedők pincerészában. A három gyerek már ágyban volt. Az asztal közepén petróleumlámpa égett s az emberek árnyékát torzan és feketén vetette rá a szürke betonfalakra. Vacsora után a kereskedő előszedett az ágy alól egy üveg valódi répapálinkát. Amerikai cigarettáért vette egy paraszttól.

A professzor eleinte nem akart inni, de aztán a kereskedő és a felesége addig erőszakoskodtak, amíg nem térhetett ki előle. A második pohár után csillogni kezdett a szeme. Aztán elkezdett beszélni Königsbergéről. A kereskedő és felesége lehajtott fejjel hallgatták. Megszokták már, hogy az emberekből kikívánczik az otthon emléke, de a professzor még eddig soha sem beszélt az otthonáról és ezért tisztelettel és kissé meghatódottan hallgatták a töredezett szavakat, az elkalandozó emlékezést a városról... nekik is volt valahol egy városuk, minden menekültnek van valahol egy városa.

– A hazatérésre! – szólalt meg hirtelen a kereskedő és fölemelte a poharát.

Az asszony sóhajtott és a pohár után nyúlt ő is. A professzor elhallgatott, egy pillanatig döbbenve nézte az elfogódott arcokat maga körül, mint aki valami messzi, szép álomból ébred, aztán fölemelte ő is a poharát és szó nélkül itta fenéig a keserű répaszeszt. Mikor újra leengedte a kezét, a zsebében megzördült az újságlap.

Hirtelen felkacagott, torz, elcsukló kacagással, két sovány könyökét föltámasztotta az asztalra, keze közé fogta a fejét és kacagott. A kereskedő és a felesége ijedten néztek rá. Még sohasem látták ilyennek a csendes, komoly professzort.

– Habicht úr – kérdezte az asszony – valami baj van?

– Csak arra gondoltam – felelte elcsukló nevetés közt a professzor – arra gondoltam, hogy ezek az amerikai kollégák bizonyára előkelő házakban laknak és minden nap húst esznek ebédre, meg édes tésztát...

A kereskedő-házaspár összenézett. A professzor már nem kacagott akkor. Valami gúnyos, keserű vonás torzította el az arcát, amikor az újságlapot előhúzza a zsebéből.

– Olvasták már? – kérdezte.

A kereskedő egy pillantást vetett a vastag betűs hírre, ahova a professzor csontos ujja mutatott és bólintott.

– Az új fegyver? Igen. Ha ezt nálunk találták volna föl, most otthon lennénk s nem itt...

A professzor arca elsötétült. Néhány pillanatig maga elé nézett, aztán tompa hangon megkérdezte:

– És ha én most azt mondanám magának, hogy ezt a találmányt, amit ezek a híres amerikai kollégák ma meghirdetnek, itt, nálunk már öt évvel ezelőtt felfedezte valaki...? Csak nem engedte a lelkiismerete, hogy hadicélokra adja ezt a rettenetes titkot...?

A kereskedő hitetlenül nézett rá, aztán megcsóválta a fejét.

– Ne haragudjon, Habicht úr, ezt nem hiszem el. Ha egy német tudósnek kezében lett volna a lehetőség, hogy a háború sorsát a mi javunkra döntse el és bármilyen ok miatt is elmulasztotta volna ezt... akkor az az ember örült kellett volna legyen, vagy... vagy felelőtlen álmodó, de semmi esetre sem hazafias gondolkodású német...!

A professzor néhány másodpercig meredten nézett a beszélőre, a szeme kidülledt, mintha valami szörnyűséget látott volna. Fogatlan szája kissé megnyílt, mintha a kimondott szavak után figyelne. Aztán lassan lehajtotta a fejét.

– Az az ember én voltam... – mondta halkán, tompán – én...

A kereskedő és a felesége újra összenéztek. A férfi felhúzza a szemöldökét és kezével egy alig észrevehető mozdulatot tett a feje felé. Ugyanakkor sajnálkozó mosoly suhant keresztül az arcán. Az asszony a répapálinkás üveg után nyúlt és visszatette helyére az ágy alá.

– Ne búsuljunk, Habicht úr – mondta joviálisan a kereskedő és ráveregetett a professzor megrokkant vállaira – majd vissza megyünk mi még Königsbergbe is, meg Sziléziába is és nem cserélünk akkor semmiféle amerikai tudós úrral, akármilyen szép házban laknak azok ott. Igaz-e?

– Hogyne, hogyne... – bólogatott a professzor szórakozottan, majd lassan fölemelkedett a ládáról, dadogva megköszönte a vacsorát, jó éjszakát kívánt és átment a maga pincerészébe. Hallották egy ideig matatni odaát, aztán csend lett. A kereskedőék eloltották a lámpát és lefeküdtek. Egy idő múlva mintha újra hallották volna matatni a professzort a szomszédban.

Hirtelen csörömpölésre riadtak. Mintha valami súlyos tárgy zuhant volna le valahonnan. Utána mélységes csönd.

- Mi volt ez? – kérdezte suttogva az asszony.
 - Nem tudom... – felelt a kereskedő – figyelj csak...
- Mintha valahol halkan nyögött volna valaki.

- Tán csak nem történt valami ezzel a Habichttal?

A kereskedő kimászott az ágyból, gyertyát gyújtott és átment a szomszéd odúba. Mikor kinyitotta az ajtót, sötét volt és először nem látott semmit. Aztán a gyertya lángja megnyugodott és a didergő fény egy emberi alakot világított meg, aki a fal mellett feküdt a földön. A professzor volt.

A kereskedő odament hozzá, lehajolt és az arcába világított.

A professzor arca hamuszürke volt és a szemei nyugtalanul mozogtak ide-oda.

- A szeg... – nyögte és a hangja majdnem bocsánatkérő volt – a szeg az oka...

A kereskedő hirtelen ijedten hőkölt hátra. Ekkor látta meg a professzor nyakában a hurkot. Az ócska szárítókötél ott hevert mellette a földön és ott volt a nagy kampósszeg is, a kötélen végén. A fal mellett egy felborult láda és fent a falban egy nagy sötét lyuk: a kampósszeg helye. A kereskedő pillanat alatt felfogta a helyzetet. Elsápadt.

– Gyere gyorsan! – kiáltott át a feleségének, aztán lehajolt a professzorhoz. – Habicht úr! Megütötte magát? Fel tud kelni? Jöjjön, próbáljuk meg...

Hóna alá nyúlt, úgy segített neki. A professzor beütötte a fejét a kőpadlóba és a háta is fájni kezdett. Nagyobb baja nem volt. A házaspár lefektette az ágyra és pálinkát itatott vele. A kötelet leszedték a nyakából és belökték az ágy alá. Aztán még egy ideig ott álltak mellette és nézték. A gyertya az asztalon égett és az ágyon fekvő ember sovány arca kísérteties volt a sápadt világításban.

– Nem szabad ilyesmit csinálni, Habicht úr – mondta a kereskedő – egy tanult ember, mint ön! Az ilyenekre szüksége van az emberiségnek... és különben is. Ha nem haltunk meg a háborúban, most már nincs semmi értelme. Nézze, én is: három gyerekkel, asszonnyal egy ilyen pincében... Valamikor saját házam volt és nagy üzletem és minden. De azt mondom mindig: ha a háborúban nem estem el a hadifogságból is megmentődtem, akkor most már miért hagyjam el magam. Valahogy majd csak lesz. S maga egyedül van még hozzá, nincs kiért fájjon a feje...

A professzor ott az ágyon nem szólt egy szót sem. Szeme mereven nézte a mennyezetet, a szája csukott volt, szinte kemény és ellenséges.

– Tudom, nem könnyű – mondta a kereskedő és rántott egyet a vállán – de hát mit csináljunk. Majd kitalálunk valamit.

A professzor sóhajtott és lehunyta a szemét. Egy darabig még álltak ott és nézték, aztán lábujjhegyen kimentek és magukkal vitték a gyertyát is.

- Szegény ember – suttogta az asszony – gondolod, hogy alszik?

Hallgatóztak, de nem hallatszott semmi. A kereskedő sóhajtott.

- Ki tudja, mit hordoz magában. Mindenkinek megvan a maga keresztje.

Azzal elfújta a gyertyát és visszafeküdt az ágyba.

A professzor másnap mintha szégyenkezve kerülte volna őket. Jóformán egész nap nem látták. Később, amikor újra találkoztak, nem beszéltek erről a dologról. A kereskedő néhány nap múlva egy ötlettel állott elő.

– Súlyos pénzeket lehet keresni, Habicht úr – mondta – csak tudni kell az utakat. Nekem van a lengyel táborban egy ismerősöm, azzal együtt akarjuk csinálni. Magát is bevesszük társnak. Milliós üzlet.

Aztán elmagyarázta, hogy miről van szó. Illatszereket és arckenőcsöket akarnak gyártani hulladékanyagból. A lengyel szállítja a nyersanyagot, ő szervezi meg az értékesítést és a professzor, mint kémikus készítené az árut. A jövedelmet háromba osztják.

A professzor először csodálkozott, aztán elgondolkozott a dolgon és végül maga is belátta, hogy az ötlet nem is olyan rossz. A „gyárat” ott rendezték be a hátrafelé nyúló lakatlan pincerészben, mely kissé beomlott ugyan, de néhány napi munkával sikerült használhatóvá tenni. Az illatszerek nem nagyon váltak be, mivel illatuk inkább kellemetlen volt, mint kellemes és amellett a hozzávaló üvegeket sem lehetett sehol felhajtani.

Ezért az üzletnek erről az ágáról hamarosan le is mondtak. Azonban a különböző arckenőcsők elég tűrhetően sikerültek, ahhoz képest, hogy miféle szörnyűségekből kellett összekotyvasztani őket. A dobozkákat hozzá nyírfakéregből készítette egy kelet-porosországi főerdész családja. S mivel a német piacon semmiféle hasonló áru nem szerepelt, Habicht professzor nem volt képes annyit gyártani belőle, amennyit a sziléziai kereskedő szempillantás alatt el ne adott volna. Természetesen „kéz alatt”, feketén. Azokban az években nem lehetett olyasmit gyártani Németországban, amit meg ne vettek volna. A boltok üresen álltak és az emberek készek voltak minden kacatot megvásárolni, amit a szemük elé raktak.

Így azután az „Afrodite” arckrém, a „Rita” ajakpirosító és az „Astrid” bőrpuhítószer egészen jól jövedelmeztek. A neveket a sziléziai adta és nagyon büszke volt rájuk. „A jó név a legjobb reklám” mondogatta esténként a professzornak, amikor a munka végeztével együtt ültek „minél egzotikusabb a név, annál szívesebben veszik az árut.” A vállalat egyre jobban ment. A professzor arca kitelt, teste megerősödött. Új ruhája volt már és új cipője. Néha, mialatt a nagy katlanokban a kenőcsöket keverte, elbámult maga elé és elgondolkozott. Milyen furcsa az élet, gondolta. Egy hajszálon múlt, hogy nem nyertük meg a háborút, hogy nem ülök most valahol egy pompás angliai laboratóriumban... mindez csak egy hajszálon múlt, egy pillanaton, egy elhatározáson. De mert hogy így lett, ma senki sem hiszi el, hogy másképpen is lehetett volna. Furcsa az élet.

Fél évig zavartalanul ment az üzem. Megegyeztek abban, hogy a jövedelem felét a sziléziai kereskedő dollárba fektetve félreteszi, amíg összegyűl annyi, hogy fölépíthetnek maguknak egy saját házat és gyárépületet. Fél év múlva azonban váratlanul bedöglött az egész vállalat. A lengyelt, aki a nyersanyagot szállította, az angol katonai rendőrség csempészség miatt letartóztatta. A nyersanyagforrás bedugult. A sziléziai rohángált elé-hátra, hogy felhajtson valamit, de eredménytelenül. A gyártást be kellett szüntetni. Éppen tavaszodott és a professzor újra üldögélhetett naphosszat a romok között és figyelhette a fészeképítő madarakat. Szerencsére volt valami megtakarított pénze a bő napokból és ott voltak még a sziléziai dollárok is.

Aztán újra eltelt egy év, munka nélkül, a rompincében. Közben a sziléziai állást kapott Essenben, egy régi üzletfelénél és elköltözött oda. Most már az egész pince a professzor tulajdonába került. A sziléziai család elköltözése után egyszerre nagyon rászakadt az egyedüllét. Nem szaladgáltak többé ki s be a gyerekek, a pince és a romház elhagyott lett és üres. A legközelebbi ember jó negyedóránnyira lakott a „bombaszőnyeg” szélén és odáig csak rom volt, más semmi. Bár ennek a lakásnak megvolt az az előnye, hogy nem volt házigazda és nem kellett bért fizetni érte s a lakáshivatal sem törődött vele, mégis szeretett volna elköltözni onnan. Emberek közé vágyott.

Jelentkezett a munkahivatalban. Akkoriban még elcsodálkoztak, ha valaki munkát akart, mert az értéktelen papírpénz, amivel a munkát megfizették, nem vonzott senkit. A hivatalnok meglepetten nézett végig rajta, aztán fölvette az adatait.

- Neve?
 - Doktor Herbert Habicht.
 - Foglalkozása?
 - Egyetemi tanár. Kémia és fizika szakos...
- A hivatalnok rámeredt.
- És ön nálunk keres munkát?

– Hol keressek? – kérdezte a professzor és vállat vont. – Ma nincs szüksége a világnak a békés tudományokra, csak a gyilkos tudományokra.

Az ember az íróasztal mögött megcsóválta a fejét.

– Ilyen képesítéssel... jelentkezett már az egyetememnél?

A professzor csak legyintett.

– Régen. Mondom, hogy ma nem a tudás számít, hanem a felelőtlenség. Abból pedig nekem nincsen elég.

A munkakeresés mindössze annyit eredményezett, hogy beírták a munkanélküliek közé és hetenként kétszer kirendelték romeltakarításra. Ilyenkor ott dolgozott csákánnyal vagy lapáttal a kezében a többi között reggeltől estig, szó nélkül, becsületesen. Egy ilyen piszkos, kimerítő nap után történt, hogy hazamenet, este, a romok között megszólította egy fiatal leány.

– Bocsánatot kérek – mondta a leány és odalépett hozzá – van itt még valahol egy ház, ahol laknak?

– Egy ház, ahol laknak? – ismételte meg a professzor a kérdést csodálkozva. – Nem, olyan itt nincs.

A leány tanácstalanul állt ott. Nem lehetett több tizenöt-tizenhat évesnél. Kopott kis nyári ruhácska volt rajta, a lábán félretaposott sarkú cipő, harisnya nélkül.

– Pedig azt mondták, hogy valahol itt lakik az apám...

Habicht professzor rámeredt a lányra.

– Az apja? – kérdezte és a hangja olyan különös volt, hogy a leány meglepetten kapta föl tőle a fejét. – Itt csak én lakom... odébb egy pincében. Más senki...

Nézték egymást, szinte ijedten. Aztán a professzor szájából kibukott halkán, kérdőn, döbbenten a szó:

– Christa...?

– Igen – felelte a leány alig hallhatóan és a szeme lassan megkönnyesedett.

Ott álltak szemben egymással és egy ideig egyikük sem mozdult. Csak álltak és nézték egymást. És a leány sovány, sápadt arcán folytak lefelé a könnyek és a piszkos ruhájú, hajlott vállú, kopott ember szeme megfényesedett és nedves lett és a szája széle reszketett, de nem volt képes kiejteni egyetlen szót sem.

Sokáig álltak úgy. A langyos tavaszi estében szél bóklászott és egy távoli mozdony éles füttyét hozta át a romok fölött. Ettől a hangtól fölrezzentek mind a ketten.

– Christa! – nyögött fel a professzor fojtottan, furcsán és egy szóalmas, esetlen mozdulattal széttárta a karját.

A leány szó nélkül, egy gyors mozdulattal odalépett a kitért karok közé, két vékony karjával átölelte az apja nyakát, fejét a vállára hajtotta, és zokogott, zokogott.

Bent a pinceszobában aztán elmondott mindent. Őt és az anyját Berlinben érték az oroszok. Kurt már nem élt akkor, ő egy bombatámadásnál halt meg. Jürgen falun volt, munkaszolgálatban. Az első napokban nem volt semmi baj, de aztán valaki feljelentette őket. Éjszaka jöttek értük. Szörnyűségeket éltek át a vallatás alatt. Az anyját elvitték Oroszországba, munkára, őt egy kaszárnyába vitték, ahol az étkezdében kellett mosogassa a tányérokat. Ó, szörnyű volt ott, rettenetes. Betegséget kapott és kórházba vitték később, ahol egy halott gyereket hozott a világra. Akkor lett tizennégy éves éppen. A kórházból vissza kellett volna menjen újra a kaszárnyába, de ő megszökött. Egy évig bujkált parasztnál, csavargott országutakon, egyedül, kiszolgáltatottan, néha hozzásegődve valakihez, hogy ne kelljen éheznie és legyen fődél a feje fölött. Aztán sikerült átszökni a határon és azóta egy menekülttáborban él, nem messze innen. Az anyjáról nem hallott azóta, hogy a börtönben elszakították tőle. Csak annyit tud, hogy Oroszországba vitték. Néhány nappal ezelőtt valaki említette a táborban, hogy az apja Hannoverben van. Így jött el. A rendőrségnél mondták meg a címet.

Ült a nyikorgó, ócska vaságy szélén, lehajtott fejjel és beszélt. Színtelen, üres hangon, mint aki nem is hallja már a szavakat, amiket mond. Két sovány, fejletlen válla előre görbült, ahogy ott ült, a vékony ruha alól kimeredtek a csontok. Haja borzasan hullott az arcába és félig eltakarta a száját, amikor beszélt. Így a hang, amivel a szavakat mondta, valahogy még személytelenebb volt, mintha távolról jött volna, valami sötét, ismeretlen és borzalmas messzeségből.

A professzor ott ült oldalt, a lábán, fejét a két öklére támasztotta és nézte mereven a betonpadló kitaposott faltjait. Kábult zsibbadást érzett a fejében, valami mérhetetlen súly nehezedett a mellére és fojtogatta. Ült és hallgatta a leány egyhangú, színtelen beszédét. Talán nem is értette meg külön-külön a szavakat, nem is fogta föl egyenként őket, csak az értelmüket, a súlyukat érezte, mint egy rettenetes, nagy szürke sziklatömböt, amit gonosz és kegyetlen erők lassan és feltartóztathatatlanul hengerítenek rá egy országra, egy népre, egy leányra, egy kislányra, az ő kislányára.

Aztán a leány ott, az ágy szélén befejezte a szörnyű vallomását, és elhallgatott. Ült ott, mozdulatlanul és a szürke, szennyes betonpadlót nézte ő is. A csönd rásúlyosodott az alacsony mennyezetű pincére, a sötét falakra, az asztalon pislákoló petróleumlámpára, a dísztelen bútorokra.

A professzor lassan fölemelte ökléről a fejét, ránézett a leányára és nyelt egyet.

– Ha tudtam volna előre – mondta száraz torokkal, fojtottan és keserűen – ha tudtam volna mindezt előre, nem küzdöttem volna az ellen, hogy a titkomból bombákat csináljanak! Én vagyok az oka, Christa, hogy mindez megtörtént veled, én egyedül! Isten a tanúm, hogy nem ezt akartam!

A leány felkapta a fejét és értelmetlen tekintettel meredt az apjára.

– Azt hiszed, hogy megbolondultam? – kérdezte a professzor és furcsán, keserűen elvicsorodott. – Nem, nem vagyok bolond. Most már nem. Csak voltam. Bolond voltam akkor, amikor azt hittem... eh, ne beszéljünk róla. Késő. Inkább együnk valamit, Christa. Ott a polcon van néhány húskonzerv még. Hagyd el, majd én. Te csak pihenj... te már éppen eleget... jaj, mivé lett ez a világ, rettenetes, rettenetes! Te szegény kislányom, te szegény... jaj, nem, ez borzasztó, borzasztó! Mi lesz az emberiségből?

Másnap előkereste az ócska konzervdobozból a megmaradt dollárokat és a lengyel táborban ruhát, cipőt vett értük Christának. Jutott még egy gyapjútakaróra is, fehérneműre, harisnyára, egy kiló zsírra és két kiló cukorra. Aztán elment a lányával együtt a vöröskereszthez és bejelentette Jürgen adatait és utolsó címét. A választ négy hónap múlva kapta meg, hivatalos levélben. Jürgen Heimisch-Habichtot 1945 februárjában az oroszok magukkal vitték. Azóta semmi hír róla. A professzor szótlánul vette tudomásul a hírt. Christának nem is tett említést róla, a levelet eltépte és elégette. Valami tompa fásultságban élt már akkor. Öt hete volt már alkalmazásban, mint éjjeliőr.

A pénzbeváltás kényszerítette bele ebbe az állásba. A Reichsmark értéktelen papírrá vált és abban a pillanatban az üzletek kirakatai megteltek áruval. Christa nagyra nyílt, vágyódó szemekkel állt a felhalmozott csodák előtt és az a kevés pénz, amit beváltáskor kaptak, hamar elfogyott. Munka után kellett nézni. Christát egy női szabásüzletbe vették föl tanoncnak, ő pedig éjjeliőr lett. Protekcióval jutott ehhez az álláshoz. Egy nagy építkezési vállalat több kiégett bérház újjáépítését kezdte el a város másik végében s egy königsbergi szobafestő, aki valamikor hetekig dolgozott az egyetem épületében, ott volt alkalmazásban, ennél a vállalatnál. Ő protezsálta be Habicht professzort éjjeliőrnek, 75 pfennig órabérral.

Délután négytől reggel hétig tartott a szolgálat, hetenként egy szabad éjszakával. A pincelakástól a munkahelyig egy és negyedóra gyaloglás. Fél háromkor indult útnak, egy kis kopott táskában magával cipelve a vacsorát és reggel fél kilencre ért újra haza. A pénz, amit ezért a munkáért kapott, elég volt kettőjük élelmezésére.

Nem volt nehéz munka és hamar beleszokott. Egy kis deszkabódében, ahol a pallérok a szerszámaikat tartották volt egy rozoga vaskályha, egy asztal, egy szék és az asztal fölött egy villanyégő. A kis vaskályhába be lehetett fűteni fahulladékkal, ha hűvös volt az éjszaka és olyankor egészen barátságos tudott lenni a bódé. Kint deszka, téglá, épületfa állott halomra rakva, azokra kellett ügyelni. Könnyű munka volt s meg lehetett szokni hamar. Csak az első napok voltak különösek.

Mindjárt az első délután, amikor a főpallérnál jelentkezett a szűk kis irodában, az szúrós szemmel, szinte ellenségesen mérte végig.

– Maga az éjjeliőr?

– Igen – felelte a professzor.

– Mi a neve?

– Habicht. Herbert Habicht.

– Azt mondták nekem, hogy maga valami tanárféle volt régen – mondta összehúzott szemmel a főpallér. – Igaz ez?

– Igaz.

– Akkor bizonyára egyetemet is végzett, mi? Talán doktorátusa is van?

– Van.

– Úgy. Szóval a maga neve akkor Doktor Habicht? Professzor doktor Habicht? Miért nem mondja így? Szégyelli?

A professzor fakó arca egy árnyalattal megszínesedett és alig észrevehetően megrándult a nyaka.

– Nekem nincs okom, hogy szégyelljem azt, ami voltam. Sem azt, ami most vagyok.

A hangja kemény volt és a főpallér egy pillanatig döbbenve nézett rá. Aztán bölintott és kinyújtotta felé a kezét.

– Igaza van, professzor úr. Isten hozta nálunk. Szégyellje magát az emberiség, igen. Hogy egy tudós ember, mint maga, egy doktor, egy egyetemi tanár ilyen módon kell megkeresse a kenyerét! Disznóság, én mondom! Erre iszunk egyet!

Voltak az irodában mások is, egyszerű pallérok. Morogva bólogattak azok is, fejüket csóválták, sorra odaléptek hozzá és kezét fogtak vele. A főpallér elővett a szekrény mögül egy pálinkásüveget és odanyújtotta a professzornak.

– Isten hozta, professzor úr!

Sorra ittak az üvegből.

– Egészségére, professzor úr – mondták – lesz még jobban is. Így nem maradhat a világ!

Így kezdődött el az első nap. Valami különös, meleg érzést hagyott maga után. Érezte, hogy ezek az egyszerű emberek őszintén nyújtották feléje a kezüket, káröröm nélkül. Úgy vették be maguk közé, sajnálattal és tisztelettel mégis, mint egy idősebb testvért, akit a balsors letaposott.

Azon az első éjszakán ismerkedett meg a szomszédaival is. Úgy tíz óra körül kopogtak a bódé ajtaján és köpcös, kerekarcú, vidám emberke dugta be a fejét. A professzor éppen egy amerikai tudományos folyóiratban lapozott, amit Christa szerzett az amerikai missziónál. A köpcös bedugta a fejét az ajtón és rávigyorgott.

– Kellemes időtöltést, kolléga úr! Nincs véletlenül egy szál gyufája? Holnap becsülettel megadom!

– Hogyne, tessék – felelte a professzor és előkotorta zsebéből a gyufaskatulyát.

Az idegen bejött, meglátta az asztalon az angol nyelvű folyóiratot, belenézett és füttyentett egyet.

– Olalala! Inkognitóban szintén? Ebben az esetben engedje meg, hogy bemutatkozzam: Werner Grothe, valamikor a Volk und Reich Verlag lektora, dramaturg és színműíró, ma államilag engedélyezett házőrző kutya a Krause & Co. cég szolgálatában!

– Örvendek! – felelte és mosolyognia kellett. – Dr. Herbert Habicht egyetemi tanár Königsbergből.

– Nézz csak oda! – csapta össze a kis köpcös a kezét – hát olyan kevés a bakter ebben a hazában, hogy már az egyetemi tanárookra is sor került? Habicht, Habicht... valami rémlik nekem... nem volt magának valami kis ügye annak idején a hatalmasokkal?

A professzor rántott egyet a száján.

– Annyi csak, hogy bezártak. Több nem.

– S miért, ha szabad megkérdezni?

– Mert ostoba, becsületes számár voltam.

A kis köpcös vidám fintort vágott.

– Olalala! Szóval egy válfaja a háborús bűnösöknek! A tábornok szerint ugyanis minden becsületes ember háborús bűnös, mivel elvesztettük a háborút. Nagy filozófus az öregúr, majd megismeri. Ott van a főhadiszállása, ahol az iskolát építik. Vigyázzban állok előtte, ha találkozunk, mert én csak főhadnagy voltam.

Még locsogott a vidám kis ember egy darabig, aztán kivett a skatulyából három szál gyufát, megköszönte és elment.

A professzor húszpercenként kiment a bódéból és körüljárta a telepet, őszeleje volt, hűvös, párás éjszaka. Néha egy-egy siető ember kopogott végig a kihalt utcán, a házak sötétén meredtek föl az égnek, sötétén és némán. Néha egy macska nyávogott egy távoli háztetőn s olykor egy-egy tehervonat mozdonya sípolt valahol. A messzi csillagok harmatot szitáltak a magasból s a csönd mély volt és titokzatos. Néha megállt a deszkarakáson túl a sarkon és figyelte az éjszaka csöndjét. Az volt az érzése ilyenkor, mintha egy halott város fölött örködné. Egyedül, egyetlen élő ember, utolsó ember, aki megmaradt. Üres, halott kőfalak között. Talán valóban ilyen lenne most ez a város, gondolta, ha én akkor... ez és sok-sok más város a földön. És én sem állanék itt egyedül az éjszakában és senki sem állana, sehohol... Ott, azon a sarkon találkozott össze később a tábornokkal.

Már jóval éjfél után lehetett. Lassan haladt át a deszkarakások előtt és a gallérját föltúrte, mert hűvös volt. Mikor a sarokra ért, egy hosszú, szürke emberi alakot pillantott meg. Ott állt, mozdulatlanul.

– Jó estét – köszöntött reá, amikor melléje ért.

A szürke esőköpenybe burkolt magas ember feléje fordult. Csak egy hegyesre pödört fehér bajuszt látott, egy kemény, kissé hajlott orrot és két szúrós nézésű szemet. A többit elfödte a sapka ellenzője. De ahogy mereven és szögletesen megfordult, ahogy ott állt, magasan, egyenesen, azonnal tudta, hogy nem lehet más, csak a tábornok.

– Jó estét – recsegte egy érdes, kemény hang – szolgálatban?

– Igen. Bár úgy látom, elég felesleges. Nem jár erre senki.

– A szolgálat sohasem felesleges, fiatalember – recsegte a hang – a szolgálat nevel, ébren tartja az öntudatot és a kötelességérzetet!

– Ez igaz – ismerte be a professzor is, aztán csak álltak és hallgattak mind a ketten.

Valahol egy közeli utcán teherkocsi dübörgött keresztül, zakatolt a kövezeten, aztán mind halkabb lett, végül elnyelte a csönd.

– Szolgált?

– Tessék?

– Azt kérdem, hogy hol szolgált és milyen rangban?

– Nem voltam katona – ismerte be szégyenkezve – ugyanis...

– Ehe. Tudom. Maga az a... hogyishívják...

– Doktor Habicht, egyetemi tanár.

– Igen. A főhadnagy jelentette már. Elvesztettük a háborút, mi? Most itt vagyunk. Persze. Nem is lehet másként. Aki elveszti a háborút, az háborús bűnös. Az rabszolga. Mi?

– Ami most van, az a káosz – mondta a professzor lassan – ha a társadalmi rend felbomlik, akár belső katasztrófa folytán, akár külső nyomásra, akkor felborul az egyensúly is. Ez a káosz. A társadalmi megrázkódtatás fölkavarja a szemetet és időbe kerül, amíg mindenki megtalálja újra a helyét. Fizikai törvény.

Valahol magasan a csillagok alatt vadludak húztak át. Hangjuk idegenül hullott alá a sötét városra, idegenül és búsan.

– Igen – szólalt meg a tábornok, mintha álomból riadt volna föl és a hangja talán egy árnyalattal még keményebb volt – igen, ezt jól mondta. A rend. Igen. És a törvény. Kár, hogy nem volt katona. Kár. Na, mindegy. Vizontlátásra. A szolgálat szolgálat.

Még állt egy ideig a sarkon, és nézett a tábornok után, ahogy szürke esőköpenyében, szikáran, egyenes derékkal, lassan tovahaladt az üres utcán. Egy gázlámpa réveteg fénye elnyújtotta az árnyékát kísértetiesen hosszúra, ahogy ott ment, olyan volt, mintha egy régi meséből lépett volna ki. „A rend és a törvény” ismételte a professzor a tábornok szavait félhangosan a sötét utcasarkon és ez a két szó olyan volt ott, a halott csöndben, mint amikor fagyott téli rögök dobognak egy koporsó fedelén.

Hajnal előtt még egy látogatója akadt, egy őrzőrendőr. Néhány percre bejött a bódéba, melengette kezeit a vaskályhánál és álmos szemmel mondott néhány rosszkedvű szót az életről, amely egyformán nehéz mindenkinek, akármilyen is a mestersége. Aztán reggelig nem jött más senki. Az utca lassan életre kelt, emberek másztak elő valahonnan és sietve mentek a munkahelyük felé. Szemeteskocsi dübörgött át a kövezeten, valahol tejesevények csörömpöltek, nagyon messziről hallani lehetett az első villamos csilingelését. Aztán megjöttek az első munkások és a professzor haza mehetett. Így telt el az első éjszaka.

Este a kis köpcös színműíró valóban visszahozta a három szál gyufát.

– Ó, a tábornok – mondta – ő a mi külön német Don Quijoténk. Száműzött, emlékmű, antik dísz tárgy. Ő a német múlt. Én nagyon szeretem szegényt. Ha látná, milyen feszes vigyázzban állok előtte! Főhadnagy – szokta mondani – kitarunk az utolsó emberig! Igen, tábornok úr, az utolsó gatyánkig kitarunk! Szegény öregnek csak egy inge van, maga szokta kimosni és olyankor úgy veszi föl délután, vizesen. A Mannteufelstrasse végében lakik, egy kis padlásszobában. Ez a Mannteufel is tábornok volt valamikor, de a baktárségről megfélekedett...

Sokat locsogott össze-vissza, vidám fickó volt és szórakoztató.

– Föl a fejfel, professzor – mondta, amikor visszaindult a maga bódéjához – még mindig egy-nullra áll a játék a mi javunkra. Mert mi el tudjuk végezni a bakterek munkáját, de próbáljanak meg a bakterek szindarabot írni, vagy új gyógyszereket kikísérletezni a laboratóriumokban! Egyébként ajánlom, hogy tegyen tisztelgő látogatást a tábornoknál. Az öregúr nagyon sokat ad a formára...

Később egy nyers, goromba szél kerekedett fölkavarta az éjszakai utca porát és kísértetiesen füttyült a kiégett házfalak között. A tábornok bódéjából fény szivárgott ki a réseken, amikor úgy éjfél körül bekopogtatott hozzá.

– Tessék! – reccsent meg odabent az ismerős hang.

A tábornok ott ült egy zsákkal letakart bádoghordón a gyalulatlan deszkaasztal előtt és zsebkésével leveles dohányt vágott.

– Áh, nagyon örülök! – recsegte és feltápáskodott a hordóról – tessék helyet foglalni, kedves... áh... professzor, ha jól emlékszem, ugye?

– Doktor Herbert Habicht, egyetemi tanár, tábornok úr.

– Ja. Habicht professzor. Königsberg, ugye? Ősi német város. Ezek a hülyék azt hiszik, hogy egyszerűen csak elvehetik tőlünk. Tessék helyet foglalni. Sajnos, ez a fedezék kissé primitív. De hiába, háborúban vagyunk. Oda, arra a ládára talán. Úgy. Éppen dohányt vágok, látja, a pipámba. Egy volt őrmesteremtől való. Derék fickó. Vaskereszt. Most paraszt Zell

mellett. Ez is a háborúhoz tartozik, a pipa, meg ez a dohány. Ukrajnában mahorkát szívtunk. A hadifogságban semmit. Sokkal rosszabb volt.

Az ernyőtlen villanykörte éles, halott fényt vetett a tábornok arcára, ahogy ott ült a hordón, a dohányt vágta és beszélt, rövid, recsegő mondatokban. Katonásra nyírt fehér haja tompán csillogott a széles, domború homlok fölött. A gondosan kipödört ősz bajusz elfödte a száját és a bozontos szemöldök tuskéi harciasan meredeztek. Az arca beesett volt és mélyen barázdált, de egészségesen rózsaszínű még mindig és a hatalmas, kiugró orr valami kemény, meg nem alkuvó karaktert adott annak az arcnak. Ugyanaz a nyakig begombolt, szürke katonai esőköpeny volt rajta és ott a lámpa fényénél szánalmasan látszottak rajta a kopások és a foltozások. Az ellenzős sötétkék sapka ott hevert az asztalon.

– Persze – mondta a tábornok – nem kellett volna elveszítsük a háborút. Ez lett volna a legegyszerűbb. Ha minden német megtette volna a kötelességét azon a poszton, ahova a sors állította, ma másként lenne. Eh! Hiszi, professzor, hogy másképpen lenne. A kötelességen múltott. Semmi egyeben. Elhiszi, professzor?

– Elhiszem – felelte lassan – csak azt nehéz eldönteni, hogy mi a kötelesség. Úgy értem, az igazi kötelesség. A saját népünkkel szemben és az emberiséggel szemben. A jelennel szemben és a távoli jövővel szemben. Ezt néha nagyon nehéz eldönteni, tábornok úr.

– Hogy mi a kötelesség? – reccsent föl haragosan az öregúr. – Azt nagyon egyszerű eldönteni, fiatalember! Becsülettel szolgálni a hazát! Ez a kötelesség! De maguk, fiatalok, túlságosan sokat gondolkoznak, beszélnek és firkálnak, ahelyett, hogy cselekednének! Ez a baj magukkal!

A professzor kissé megbántottan szólt közbe.

– Azt hiszem, a kimondottan fiatalok közé nem számíthatom már magamat.

– Mi? – reccsent reá a tábornok dühösen. – Mennyi lehet? Ötven? Én, kedves barátom, hetvenkét éves koromban még hadosztályt vezettem Oroszországban! És fiatalabb voltam, mint a mai húszévesek, ezt jegyezze meg! Eh. A mai fiatalok már szakállal és ráncos homlokkal jönnek a világra. Ez a baj. A legegyszerűbb dolgokon is össze-vissza töprengenek és ezzel elködösítik a fogalmakat. Hogy mi a kötelesség? Becsülettel szolgálni a hazát és kész! Utolsó lélegzetig!

Haragos arccal esett neki újra a dohánynak. Úgy markolta az ócska zsebkést, mintha kard lett volna s a dohány ellenség. A professzor lehajtott fejjel kuporgott a lánán és arra gondolt: mennyivel jobb azoknak, akik ilyen egyszerűen látják a világot és a problémákat.

Kis idő múlva a tábornok újra fölütötte a fejét és abbahagyta a dohányvágást.

– Tudja, professzor – mondta csöndesebben – az a baj, hogy az emberek egy nagy része nem akarja vállalni sem a kötelességet, sem az ezzel járó felelősséget, de még a saját hibáinak a következményeit sem. Látja: én nem vesztettem el a háborút! Engem nem vert meg semmiféle ellenség, soha! Amikor visszavonultam, parancsra vonultam vissza. Amikor letettem a fegyvert, parancsra tettem le. Mások vesztették el a háborút, nem én. A gerinctelenek, a pimaszok, a leselkedő mindig okosok! És mégis vállalom és viselem a következményeit! Én! Annak a vesztett háborúnak a következményeit, amit nem én vesztettem el! De akik elvesztették? A bujkáló pimaszok? Azok nem jönnek ide, ebbe a bódéba! Azok most is fönt ülnek a nyeregben! Hát látja: ez a szomorú. És azért örvendek, hogy öreg ember vagyok már és nem élhetek sokáig. Mert az a nép, amelyiknek a fiai nem tudnak sem győzni, sem veszíteni úgy, ahogy kell és ahogy illik: az nem nép többé! Csak csöcselék! Piha! A németek kivesztek erről a földről, kedves barátom, ezt én mondom magának, Heinz von Tükk lovassági tábornok! Valami keverék basztard ez, ami itt maradt és a mi nyelvünkön jártatja a száját, mert cselekedni gyáva! Bocsásson meg. Tizenöt perc eltelt, hív a szolgálat és a kötelesség.

Mikor a bódéból kiléptek, a szél apró, hideg esőcseppeket vert az arcukba. Fekete volt az éjszaka, mint a szurok és a szél vonyítva kaparta a téglarakások oldalát.

– Ilyen időnk volt a brianszki erdőben is, amikor a nagy orosz offenzívát visszavertük – dörmögte a tábornok és feltúrte esőkabátján a gallért – az őrszemeket jártam végig. Éppen ilyen fekete éjszaka volt. Mint az ördög hasában. Zúgott a szél a fenyők között, hogy az ember a saját szavát alig hallotta. Egy lövést se lehetett hallani sehol. Az eső is esett. Pogány idő volt. A fickók behúzódtak a gödreikbe, sárosak voltak és lucskosak és átkozódtak, mint az ördögfiókák. Nekem nem tetszett ez a nagy csöndesség ott túl. Már az előretolt állásoknál voltam, amikor egyszerre csak huri, huri! s ropog minden oldalon a puska meg a géppisztoly. Úgy törtek ránk, minden tüzérségi előkészítés nélkül, mintha egyenesen a sötét éjszaka okáda volna ki őket a nyakunkba. Szaladok előre a géppuskaállásig, hát már ott vannak előtte a fickók, alig ötven lépésre, nőnek ki a sötétségből, mint a kísértet s dobálják ránk a kézigránátot. Beugrom a szakaszvezető mellé a géppuskagödörbe. Lőjed, a teremtesit! De a szakaszvezető csak eldől mellettem, mint a zsák. Ugrom magam a géppuskához. Drr...! Kaszálom magam előtt a sötétséget. Hátra a távbeszélőhöz! – ordítok oda a segédtiszemhez. – Parancsot adni az ellentámadásra! Bevetni az egész hadosztályt! Ügyes fiú volt a segédtiszem. Egy százados. Három golyót kapott a bőre alá, amíg a távbeszélőhöz eljutott, de a parancsot leadta. Félóra alatt nemcsak visszanyomtuk, de még saját állásaikból is kivetették őket. Mire hátulról verni kezdte a tüzérségük a mi tartalék állásainkat, mi már régen elől voltunk. Hajnalban a tüzérséget is lerohantuk. Hatszáz löveget zsákmányoltunk és a ravaszul kitervezett offenzívájuk összeomlott. Hja. Igen. Azok katonák voltak, ott mellettem, azon az éjszakán. Németek. Ha azokon múlt volna... Eh. Itt elválnak utaink, professzor. Jó szolgálatot. Még van egy darab idő reggelig.

A bódében fölélesztette a kialudt tüzet, aztán leült melléje és hosszasan bámult maga elé. A tábornok szavaira gondolt. Tudta, hogy nincs egészen igaza és mégis úgy érezte, hogy igaza van. Szomorú és csüggedt érzés volt ez. Irigyelte a tábornokot. Minél tovább gondolkozott rajta, annál inkább irigyelte. Jó lehet neki, gondolta keserűen, tudja, hogy tett valamit, ami meggyőződése szerint a kötelessége volt. De én? Mit tettem én? Mit tehettem volna? Mit kellett volna tennem? Vajon, ha akkor... ha akkor másképpen cselekszem... ha nem gondolok az emberiségre, csak arra, hogy német vagyok... vajon akkor most én is azt érezném, amit ő? Vagy talán... talán valóban minden másképpen lenne most és az a sok kemény, becsületes német ember... az ilyenek, mint ez a tábornok... nem ok nélkül tartották volna oda mellüket a halálnak...?

Később egyik körútja alkalmával összetalálkozott újra a kis vidám dramaturggal.

– Hallom, hogy meglátogatta az öreg Don Quijotet – mondta az vigyorogva – csodálatos őslény az öreg, mi? Én mindig meghatódom, ha összekerülök vele. Mintha egy özönvíz előtti őszállat csontvázát látnám, vagy egy tízezer éves templom romjait, amit az egyiptomi sivatag homokjából ásnak elő. Szánalmas és tiszteletre méltó egyszerre.

– Az – felelte a professzor lassan – tiszteletreméltó. És irigylem is egy kicsit...

Egy utcai gázlámpa alatt állottak. Az eső apró, sűrű szemekben esett a végeláthatatlan feketeségből és a hulló vízszemcsék tompa villogással vibráló sárgás gömböt képeztek a lámpa körül.

– Irigyli? – kérdezte a dramaturg halkán és figyelve nézett az arcába. – Akkor magával valami baj van, professzor. Az nem jó...

– Igen – felelte a professzor és a hangja majdnem kemény volt – velem valóban baj van. Úgy érzem néha, hogy valamit elhibáztam, amit nem lehet jóvátenni.

– Abban a dologban? – kérdezte a másik és előre hajolt, hogy jobban láthassa az arcát.

– Igen, abban a dologban.

– Szóval mégis volt valami találmány...?

– Volt – felelte a professzor rekedten, erőlködve – ugyanaz, amit most azok az amerikai kollégák megtaláltak.

– Hopplá!

A kis köpcös meglepetten füttyentett.

– Ez baj. Ez igazán baj. Megértem.

Elgondolkozva bólogatott.

– Nem irigyelem, professzor. Nem. Igazán nem irigyelem.

– Áruló vagyok, ugye? Úgy értem: hazaáruló? Így nevezik az ilyent, mint én, nem?

A hang elkínzott volt és kétségbeesett. A kis dramaturg komolyan nézett maga elé.

– Nem a szavakon múlik, professzor – felelte lassan – mit ér magának, ha azt mondom, hogy nem? Vagy ha azt mondom, hogy igen? Azon múlik mindig, hogy mit értünk a szavak alatt. Az utóbbi években a fogalmak összezavarodtak egészen és az ember nem mer hozzányúlani a szavakhoz, mert nem biztos benne többé, hogy tulajdonképpen mit takarnak... Mondja, professzor: igazából hogy kerül maga ide? Miért nincs maga is Amerikában, azok között? Vagy a háború után már nem érdekelt senkit, hogy miért... történt magával akkor ez a dolog?

– Letagadtam. Az angoloknak is letagadtam. Félmillió fontot ígértek, de letagadtam. Nem gondoltam arra, hogy mások is rájöhetnek. Nem gondoltam arra, hogy a pusztítást nem lehet megállítani ezen a világon. A gonoszságot. Nem hittem, hogy ez a világ halálra van ítélve. Ma már tudom.

Csönd volt és mélységesen sötét éjszaka. Mintha nem lett volna körülöttük a város, mintha semmi sem lett volna, csak a sötétség s az eső és az árva gázlámpa a sötétség közepén. A szél is elállt. Hallani lehetett az eső halk neszt a deszkákon.

– Bocsásson meg – mondta hirtelen a professzor – átázik a kabátom. Nem jön be?

– Köszönöm – felelte a kis köpcös dramaturg – majd máskor.

– Tudja – tette hozzá hirtelen – ha vallásos ember lennék, most azt mondanám, hogy maga olyan, mint a régi szentek, akikről az ájtatosságtól csöpögő ócska könyvekben olvas az ember. De így csak azt mondhatom – bocsásson meg, kérem, a szóért –, hogy örült. De nagyszerű örült. És maga irigyli a tábornokot? Én magát irigylem, professzor. Viszontlátásra.

Azzal gyorsan megfordult és néhány lépés után elnyelte tömzsi alakját a sötétség és az eső.

Csak másnap éjjel találkoztak össze megint, de erről a kérdésről többet nem esett szó közöttük. Az esők hideget hoztak, a levegő nyers lett és barátságtalan, az éjszakák ködösek. A tél szagát ott lehetett már érezni a ködben. A tábornok is egyre szótlanabb lett foltozott esőköpenyében és egy idő múlva hallani lehetett túlról a köhögését. Görcsösen és kínlódba köhögött.

– Néhány napig ágyban kellene maradnia – tanácsolta a professzor, amikor néha összetalálkoztak – ezek a ködös éjszakák nem használnak a köhögésnek.

De a tábornok ilyenkor csak haragosan összehúzta bozontos fehér szemöldökét.

– Nem dezertálunk, fiatalember! – recsegte. – Ilyen nincs! A szolgálat szolgálat! Ez még a régi iskola!

Aztán egy este idegen ember ült a bódéjában.

– Az öreg alighanem befejezte – mondta és vállat vont. – Minek is éljen? Nincs senkije.

Három napra rá eltemették. Olcsó fenyőfakoporsóban, virág nélkül, díszkíséret nélkül. A professzoron kívül csak a dramaturg volt jelen és néhány öregasszony, amikor a koporsóval együtt betették a földbe. Az öregasszonyok sírtak, pedig azt se tudták, hogy ki az, akit ott temetnek. Ők szokásból jártak ki a temetőbe és valószínűleg magukat siratták.

– Don Quijote letette a fegyvert – mondta halkán és meghatottan a dramaturg, amikor ott állottak a nyitott sír fölött és az első nyirkos, agyagos göröngyöket aládobták a vén katona koporsójára – én azt írnám a fejfájára: itt nyugszik az utolsó Niebelung. De mindegy, hogy odaírnám-e vagy nem. Úgysem olvasná el senki.

Az eső akkor is esett. Kitaróan, egyformán, szürkén. Mintha egy felhőgyászba öltözött szomorú édesanya valahol odafönt magasan siratná haldokló fiát, a földet.

Teltek a hetek. Szürkén, egyformán húztak át a város fölött, akár a felhők. Néha egy-egy órára kisütött a nap, megcsillogtatta az ázott köveket, aztán újra összetömődött a köd, felhővé lett s esett, esett az eső. Christa vidám szorgalommal tanonckodott a női szabászatnál és terveket szőtt, modellekről álmodott és divatszalonról, amelyet valamikor ő vezet majd. A professzor szótlanul végezte a maga dolgát, délután négykor pontosan megjelent a munkahelyén, elbeszélgetett a pallérokkal, időről, politikáról, árakról. Ismerték már a munkások is, tisztelettel köszöntötték és barátságosan, és néha egy-egy szót is váltottak vele.

December elején történt, az első fagyos napon. Az egyik fiatal ácslegénynek nevenapja volt és néhányan a munkások közül ott ünnepelték meg vele együtt a közeli kocsmában. Úgy tíz óra lehetett, amikor félig részegen beállítottak a professzorhoz, a bódéba. Sörösüvegeket hoztak a kezükben, hangosak voltak és vidámak.

– Itt van az öregünk! – kiáltotta az egyik vízvezetékszerelő, aki elsőnek nyitott be a bódéba. – Hoztunk sört neked, öreg, gyere, igyál velünk! Emberek vagyunk mind, nem igaz? Mit búslakodj te itt egyedül! Isten éltesen, öreg!

Megtöltötték az egész bódét. Sörösüvegeket nyomtak a markába és innia kellett az ünnepelt ácslegény egészségére. Az ácslegény részegen ölelgette és meghatott szavakat motyogott.

– Igyál, öreg, ne búsulj – te is csak egy szegény ördög vagy, mint én. Látod, nekem se anyám, se apám, senkim a világon, még csak hazám sincs és mégse búsulok! Szervusz, öregapám!

Ekkor az egyik kőműves hangosan odaszólt:

– Vigyázz, te! Ez nem csak olyan egyszerű éjjeliőr! Ez valamikor úr volt!

Az ácslegény fátyolos szemmel nézett rá és ingatta a fejét.

– Mi voltál, öregapám? Mondd meg, hogy tudjam! Ácspallér voltál talán, mi? Hova való vagy, öregapám?

– Königsbergi – felelte a professzor.

– Königsbergi? Gyere, hogy öleljelek meg! Kelet-Poroszországból vagyok én is...! Földiek vagyunk! Erre iszunk egyet! Fogd az üveget! A hazánkra, testvér! Éljenek a kelet-poroszok! Hoch! Aztán mit csináltál te ott, testvér? Mi voltál otthon?

– Egyetemi tanár, testvér – felelte a professzor és nagyot húzott a sörösüvegből.

Az ácslegény egy pillanatra meghökkenett és a részegek bambaságával meredt rá. Aztán munkától kicserzett vörös keze, mint egy nagy lapát, végigszántotta a levegőt, ahogy legyintett.

– Mindegy, testvér, akármi is voltál. Földiek vagyunk, az a fő. S hazamegyünk, az a fő. A többi, az gané. Ez itt minden... gané. Ölelj meg, testvér, s mondd te is, hogy hazamegyünk. Hallani akarom! Érted! Hallani akarom...!

Aztán az üvegek kiürültek és a részeg társaság hangos énekszóval elvonult. A professzor még ott állt a bódé nyitott ajtajában és fejcsóválva nézett utánuk, amikor a sötétségből valaki belépett a nyitott ajtón kiáradó lámpafénybe. A vízvezetékszerelő volt.

– Megengedi, professzor úr, hogy néhány percet még itt maradjak? – kérdezte és a hangja komoly volt, arcán nyoma sem látszott a részegségnek.

– Tessék – felelte a professzor és visszament az asztalhoz.

A szerelő betette maga mögött a rozoga deszkaajtót, aztán odament a kályhához és leült a mellette lévő ládára. Kint hallani lehetett még a távolodó énekszót.

– Jó fiúk – kezdte egy idő múlva a szerelő – nem szabad rossznéven venni tőlük, ha olykor isznak. Mit tegyenek mást? Dolgoznak egész nap, mint az állatok, este várja őket valahol egy fűtetlen, sötét odú... és tudják, hogy akármennyit dolgoznak, nem lesz ez másképpen soha. Fáradtak és szomorúak, mert mindig az otthon jár az eszükben, ahol minden szebb volt, jobb volt, másképpen volt s ahonnan elverte őket a politika, amit az urak játszottak az ő bőrükre. Mit csináljanak ellene? Isznak, hogy elfeledjék a fáradtságot, az

órabért, a rongyos inget a testükön, a lyukastalpu cipőt, a fűtetlen odút s a síró gyermekeket esetleg, ha van olyan is. Isznak s akkor előjön gátlásaik alól a honvágy, amit bent hordoznak magukban, könnyes lesz a szemük és otthoni dalokat énekelnek... és részegségükben hinni tudják még, hogy egyszer újra jó lesz minden és haza mehetnek. Hát persze, hogy isznak.

A professzor lehajtott fejjel ült az ócska széken, hallgatta a szerelő szavait és bólogatott. Igen, gondolta, talán igazuk van ezeknek az egyszerű, durva embereknek. Talán ez még segít rajtuk valamit. Néhány órára feledni tudnak és gondolkodás nélkül érezni. Csak érezni, hinni, remélni, más semmit.

– Ön tanult ember – folytatta egy idő múlva a szerelő ugyanazon a lassú, tűnődő hangon – úr volt valamikor, egyetemi tanár, professzor, ahogy azt az urak egymás között mondják. Most éjjeliőr. Lássa: én nem örülök ennek, pedig bizonyára sokan vannak ma, akik azt mondják: úgy kell neki, eleget uraskodott a fejünk fölött, most tapossa meg őt is a nyomorúság egy kicsit. De én azt mondom, lássa: elég baj az, hogy maga tanult ember létére így kell megkeresse a kenyerét. Nekünk is baj, nemcsak magának. Mert hogy mehessen nekünk jól egy olyan világban, ahol rosszul megy azoknak is, akik többet tanultak és többet tudnak, mint mi? És hogy bízunk mi abban, hogy a politikát csináló urak segíteni akarnak rajtunk, ha még egy maguk közül valón sem segítenek? És elnézik azt, hogy egy ilyen nagy tudományú úr, aki sokkal hasznosabb és fontosabb dolgokkal kellene foglalkozzék, buta deszkákat őrizzen éjszakánként...? Áh, okádni való ez az egész világ! Hanem mondok valamit magának, professzor úr: az úri osztály kimondta saját magára a halálos ítéletet! Azzal, hogy magából éjjeliőr lett! Hiszi?

A professzor, ott az asztal mellett fölemelte a fejét és ránézett a vízvezetékszerelőre. Nézte a fiatal, sápadt, keserű arcot, aztán vállat vont.

– Nem tudom, mit ért úri osztály alatt, kedves barátom. Vannak orvosok, mérnökök, tanárok, vannak bankigazgatók és gyárigazgatók, vannak nagykereskedők és nagyvállalkozók... de ezek mind csak emberek, egyes emberek, nincsen egymáshoz semmi közük.

– Nincs? – kérdezte a szerelő és a szája megrándult. – Ha egy nagyvállalkozónak a lányát megkéri egy orvos, vagy egy mérnöknek a lányát megkéri egy gyárigazgató, akkor szó nélkül hozzáadja feleségül, ugye? De ha én megkérem, akkor kirúg, vagy legjobb esetben kinevet! Ha egy orvos leül egy asztalhoz, amelyiknél már ül egy mérnök, vagy egy bankigazgató, akkor udvariasan bemutatkoznak egymásnak és illedelmesen elbeszélgetnek, mert ugyanahhoz a társasághoz tartoznak. Szabályaik vannak és társadalmi formáik, amelyeknek a betartására rettentően kényesek. Hogy nincs úri osztály? Haha! De mennyire, hogy van! Próbáljak én elmenni közéjük, úgy kidobnak, hogy a lábam sem éri a földet! Úri osztály igenis van. Egy zárt, elszigetelt egység, amelyik fenntartja magának a jogot, hogy irányítsa és vezesse az országokat. Az ipart, a kereskedelmet és a politikát. De ugyanakkor csal és hazudik. Mert azt hazudja az emberiségnek, hogy nem a maga egyéni érdekeit nézi, hanem a köz érdekeit. Azt hazudja, hogy szolidáris velünk, a néppel. Pedig nem tartja ezt a szolidaritást még a saját soraikból valókkal sem, mert különben maga nem lenne most éjjeliőr! Hát látja, ezt akartam mondani akkor, amikor azt mondtam, hogy az úri osztály kimondta a saját halálos ítéletét. Mert ha magán, aki közülük való, tanult úriember, ha magán nem segítettek, akkor hogy tudjam elhinni nekik én, aki nem tartozom közéjük, akit lenéznek, mert csak őt iskolám van, hogy higgyem el nekik, hogy rajtam segíteni fognak?

– Látja, maga tanár – folytatta csöndesebben – maga úriember, egy másik társadalmi osztályhoz tartozik és én mégis bejöttem ide magához és leültem erre a ládára itt, hogy beszélgessek magával. És a többiek is. Egyiknek sincs közülük iskolai végzettsége, mégis idejöttek, ittak magával, bevették maguk közé, még testvérnek is nevezte az egyik, pedig soha nem látta azelőtt. Kérdem: miért nem jönnek el magához a gyárigazgató urak, a nagyvállalkozók, az orvosok, a mérnökök, a többi tanárok? Igen, kérem, a többi tanárok, a

saját kollégái! Miért nem jönnek ide? Miért nem mondják azt magának, hogy testvér? Miért nem? Miért nem osztják meg magával a sörüket, miért nem veszik be maguk közé? Mi? Hát én megmondom, miért! Mert önzők! Mert hazugok! Mert addig tartják csak a barátságot magával, amíg jól megy magának is. De ha bajban van, akkor félnek magától, mert esetleg segítséget kérhetne tőlük! És ezekben bízzak én? Ezeknek a segítségére számítsak én? Ezeknek az országvezetésétől várjam a magam sorsának jobbra fordulását? Piha.

– Látja, mi mindenkit beveszünk magunk közé. Nem kérjük, hogy honnét jött, miért jött. Ember, hát ember. Magunk közé ültetjük, testvérnek nevezzük és aszerint becsüljük meg, amennyit ér. És látja, ez jól van így. Mert rendre mindenki idekerül majd közénk. Ma maga. Holnap az a másik, aki ma magával nem vállalja a szolidaritást. És holnapután a következő, mert ahhoz sem lesz szolidáris senki, ha ő kerül bajba. S aztán mi itt, magunk között majd megismerkedünk rendre mindegyikkel és megrostáljuk őket aszerint, hogy mit érnek, mint emberek. S aztán, ha majd választani kell, nem lesz szükségünk semmiféle pártra többet, mert tudni fogjuk, hogy kit válasszunk meg. Aki majd a mi szolidaritásunkért cserébe szolidaritással fizet és ugyanakkor tanult ember lesz mégis és úr. Valódi úr. Érti, hogy mit akarok mondani? Én csak egy vízvezetékszerelő vagyok és nem tudok olyan szabatosan beszélni, mint azok, akik iskolákat jártak. De remélem, megértett már. Békés éjszakát kívánok. Sok idő van még reggelig. Vajon a többi tudós uraknak könnyű álmuk van-e azalatt, amíg maga itt virraszt, ezt szeretném tudni? Na, Isten áldja. S harag nincs, ugye?

Nem, nem volt harag. Inkább valami furcsa, meleg érzés volt, ami ott maradt a beszélgetés nyomán és végigkísérte Habicht professzort azon az éjszakán. Ez az érzés okozta, hogy először tudott őszintén és józanul számot vetni magával. S a számadás így ütött ki: magamra vállaltam, hogy nem leszek gyilkosa az emberi világnak. Az út, amit ezáltal meg kellett járnom, az egyetemi laboratóriumból ide vezetett, az őrbódéba. Meglátjuk, hova vezet még ezután. De bárhova is vezessen: legalább megtettem a magamét. S ha egy szép napon minden ember így cselekszik majd, mint én: nem lesz több háború a földön. Hónapok óta ez volt az első reggel, hogy Habicht professzor vidáman és derült kedvvel érkezett haza, a romház alatti pincelakásba.

Karácsonyra még egy kétarasos fenyőfácska is jutott és Christa kalácsot süttött hozzá. Délben elmentek együtt a templomba s komoly ünnepi hangulat volt. Szilvesztert a bódében töltötte s éjfélkor néhányan a munkások közül odagyültek köréje a kocsmából. Forró grogot ittak és otthoni emlékekről beszélgettek. Aztán fölírták az új évszámot egy darab szénnel a deszkafalra és elmentek.

Az idő telt és nem történt semmi. Tavasszal Christa elkezdett rajzolni és május végén megnyert egy kis divatterv-pályázatot. Ekkor határozta el, hogy divattervező lesz. Nagy lelkesedéssel fogott hozzá a tanuláshoz és úgy látszott, hogy van tehetsége hozzá. Akkor fejezték be az építkezést a bódé mellett és az új lakók elkezdtek beköltözni a házba. Június végén a vállalat Habicht professzort egy másik helyre küldte. Ez valamivel közelebb volt és nem kellett csak egy jó félórát gyalogolni a munkahelyig. Itt is egy kiégett bérházat építettek újra. Ugyanazt a deszkabódét állították föl megint, ugyanúgy állott körülötte rakásban a téglá, épületfa, homok, malter: már valósággal otthon érezte magát ebben a környezetben.

Augusztusban valami különös fájás támadt a lábában. Csak bottal tudott járni és a betegsegélyző orvosa, aki azelőtt való nap tért haza egy kéthetes nyaralásból, azt tanácsolta, hogy menjen tengeri fürdőre vele. Mikor megkérdezte tőle, hogy hol van az a tengeri fürdő, amelyikben éjjeliórré lett egyetemi tanárokat ingyen kezeltetnek, az orvos vállat vont és azt felelte, hogy ez a fájdalom az idegekkel van összefüggésben és nem valószínű, hogy magától megszűnjön. Mindenesetre azt tanácsolta, hogy pihenjen és óvakodjék a nyirkos levegőtől, a megerőltetéstől és az idegizgalmaktól. A professzor megköszönte a tanácsot és visszament a bódéba. Októberben már erősen sántított és csak nehezen tudott járni. Abban az időben sokat gondolt a tábornokra. „Tartjuk magunkat az utolsó lélegzetig” hallotta olykor az éjszaka

csöndjében az öreg harcos recsegő hangját, ha fájó tagokkal, bicegve végigjárta a telepet és arra gondolt: vajon én is ilyen Don Quijote vagyok? Pusztulásra ítélt őszállat, ahogy annak idején a dramaturg mondta?

Megjötték újra az esős idők, a mély, hideg ködök, amelyek az érkező tél nyers szagát odaragasztották a házfalakhoz, s a professzor újra ott bicegett botjával a deszkarakások körül és hulladékfát gyűjtött a kis vaskályhához.

November vége felé volt már, amikor egy este – még nem is volt késő, hat óra lehetett talán, de az alacsony, súlyos felhők s a lassan szemerkélő eső korán lenyomták a sötétséget a városra – valaki kopogott a bódé ajtaján. A professzor éppen a kis vaskályha előtt térdelt, háttal az ajtónak és kínlódott a tűzzel.

– Tessék – mondta anélkül, hogy hátranézett volna.

Nyirkos fadarabokat kotort ki a kályhából, melyek csak sisteregtek, de nem akartak égni. Hallotta nyílni az ajtót, hallotta azt is, hogy valaki bejött.

– Jó estét – mondta egy szerény hang kissé rekedten, idegenes kiejtéssel. – Doktor Habicht professzort keresem.

– Én vagyok – felelte a professzor csodálkozva és hátranézett.

Egy középtermetű öregúr állott a bódé közepén télikabátban és fekete kalapban. A kalapról csöpögött a víz.

– A nevem Baradlay. Reverend Baradlay. Lelkész Amerikában – mondta az idegen – kérem, ne zavartassa magát, a viláért sem!

– A tűz – motyogta a professzor zavartan – nem akar égni. Vizes a fa, tudja... tűz nélkül pedig rossz. Megbocsát, azonnal készen leszek. Tessék helyet foglalni.

Az idegen körülnézett, aztán leült egy ládára. A professzor fűjni kezdte a parazsat, apróra hasított száraz lécdarabokat szórt rá és a láng hamarosan felkapott. Óvatosan megtöltötte a kályhát fával, megvárta amíg a tűz megerősödött, aztán gondosan becsukta a kályhaajtót és fölemelkedett. Leverte térdéről a port és ránézett a látogatóra.

– A kedves lánya küldött ide – mondta az, meg sem várva a kérdést – ügyes leány, láttam a rajzait...

A professzor odabicegett a rozoga székhez és leült.

– Amerikai pap? – kérdezte.

– Igen – bólintott a másik – valamikor európai voltam én is. Egy falunak voltam a papja, lent, messze keleten, egy kis országban, amit Erdélynek hívnak. De az régen volt. Még egy másik Európában. Ezt itt, ezt az Európát most látom először. Meg vagyok döbbenve tőle. Ez az új Európa nem sokra becsüli a tudósait, hogy deszkát őriztet velük.

A professzor gyanakodva nézett a vendégre.

– Európa nem tehet erről – felelte lassan – Európa a valóságban nincs is többé.

Szétosztották maguk között a barbárok.

A pap halkán nevetgélt.

– Van valami abban, amit mond. Azonban nem szabad elfeledni, hogy ezeknek a barbároknak egy részét valamikor Európa dobta ki magából. Most csak visszajöttek a fegyver erejével. De ez mind nem fontos. Szabad egy kérdést intéznem Önhöz?

– Tessék.

– Ha nem akar felelni rá, ne feleljen. Volt önnek valóban valami tudományos fölfedezése, amit eltitkolt mind a németek, mind az angolok elől, vagy csak szóbeszéd az egész?

Mondtam: ha nem akar felelni rá, ne feleljen.

A professzor arca megkeményedett.

– Miért ne felelnék? – kérdezte szinte ellenségesen. – Volt egy fölfedezésem. Most már azt is megmondhatom, hogy mi. Ugyanaz, amit a maguk tudósai két évvel ezelőtt világgá kürtöltek. A különbség csak az, hogy én annak idején, mikor a nyomára kerültem ennek a titoknak, arra gondoltam, hogy milyen mérhetetlen hasznot jelentene ez az emberiségnek. És

amikor rájöttem, hogy pusztításra és rombolásra akarják felhasználni, akkor eltitkoltam előlük. Maguknál odaát pedig kimondottan azért foglalkoztak ezzel a kérdéssel, hogy romboló fegyvert csináljanak belőle. Ez a különbség.

Az öreg pap elgondolkozva bólogatott.

– Igen. Lehet, hogy igaza van és egyedül csak ez a különbség. Aki a háborút szolgálja, milliókat keres, aki a békét szolgálja, az koplal. De engedjen meg még egy kérdést: hisz ön abban, hogy minden embernek van valamilyen feladata ebben az életben?

– Igen – bólintott a professzor – ebben hiszek.

– Úgy. És azt hiszi, hogy önnek mint tudósnek... mint különösen nagy képzettségű és tehetségű tudósnek, aki már ilyen óriási fölfedezést tett... önnek az a feladata ebben az életben, hogy halála napjáig deszkákat őrizzen?

A professzor arca elsötétült. Néhány pillanatig mereven nézett maga elé, aztán hirtelen fölállt a székről.

– Bocsásson meg egy percre – mondta – meg kell nézzem, mi van odakint. Rögtön itt leszek újra.

Fogta a botját és kibicegett. Kint hűvös, sötét éjszaka volt. Az eső még mindig esett s a szemközti gázlámpa sárga fénye dideregve küszködött a köd súlyos burka alatt.

Amikor visszatért a bódéba, a különös öreg pap még mindig ott ült a ládán. Szó nélkül megrakta újra a kályhát, vizes kabátját fölakasztotta a szögre, aztán bocsánatkérő mosollyal a vendég felé fordult.

– Elnézését kérem, hogy nem kínálhatom meg semmivel, még csak egy jobb ülőhellyel sem. Szívesen átadnám ezt a széket, de aki nem tud ülni rajta, az alatt összetörik...

A furcsa idegen pap szemei fürkészve nézték az arcát.

– Nem azért jöttem, hogy alkalmatlanságot okozzak – mondta csöndesen – hanem, hogy elbeszélgessek önnel, professzor.

A professzor óvatosan leült a székre, a botot az asztalhoz támasztotta és fájós lábát megemelve kissé odatartotta a kályhához.

– Ön azt kérdezte az előbb – kezdte el lassú hangon – hogy ezt a foglalkozást itt életfeladatnak tekintem-e? Hát én erre azt felelem önnek, hogy igen. Ma már igen. Az én életemnek ma már csak az lehet a feladata, hogy megvárjam, amíg a leányomból ember lesz. Elindítsam őt a maga útjára s azzal vége. Tudom, azt akarja mondani erre, hogy ezért kár volt annyit tanulni és annyit dolgozni tudományos téren. De szabad én is kérdezzek valamit?

– Hogyne. Tessék.

– Mit gondol ön, mint pap: megtörténhetik-e, hogy az ember azt a feladatot, aminek az elvégzésére élnie kellett, egyszerűen elhibázza? Nem oldja meg?

– Nem – felelte a pap és megrázta a fejét – ezt nem hiszem. A feladat, amivel Isten megbízott, kívül áll a mi hatalmi körünkön. Végre kell hajtsuk, akár tetszik, akár nem.

A professzor elgondolkozva nézte a kályha repedésein át a tűz villodzó játékát. Arca fáradt volt és öreg, ahogy lassan mondta:

– Látja, én hiszem. Sőt majdnem azt merem mondani: biztos vagyok benne. Hogy elhibáztam a feladatomat. Elmulasztottam megtenni azt, aminek az elvégzésével az öröklődés láncolatán keresztül a fejlődés törvénye által megbízattam. És tudja, mi az érdekes? Hogy nem is bánom. Nem is bánom, hogy elmulasztottam a feladatomat. A törvény azért, ha egy kis késéssel is, de beteljesedett. A természet pótolja a hézagokat. Az én feladatomat elvégezte más. És én nem is bánom, hogy így történt. Érti ezt? Nem bánom. Szívesebben őrzöm a deszkát éjszakáról éjszakára és átrágom magam valahogy az életen, semmint hogy magamon viseljem annak a feladatnak az emberfeletti súlyát, amivel megbízattam. Mert az én feladatom az volt, hogy ezt a felfedezést megtegyem és odaadjak az emberiség kezébe egy olyan szörnyűséges játékszert, amelyhez fogható még nem volt. Ez volt az én feladatom és én kibújtam alóla.

– Ön tehát azt gondolja, professzor – szólalt meg egy idő múlva az öreg pap a lánán – hogy Isten gonosz feladatokat is bízhat reánk, emberekre?

A professzor szomorúan elmosolyodott.

– Tudom, hogy nem illik papokkal ilyesmiről beszélni. De meg kell mondjam, hogy én Isten fogalma alatt valami mást értek.

– Valami mást? – kérdezte az öreg pap szinte vidáman. – És mi az a más?

– Az ok és okozati összefüggések láncolatának törvényét. Vagyis az én szempontomból nézve azt a törvényt, amely az emberiség sorsát meghatározza.

– Na és? – kérdezte az öreg még mindig vidáman. – Eddig nincs közöttünk nézeteltérés, legfeljebb a kifejezésekben.

A professzor arca elkomorodott.

– Az én Istenem nem az a szerető édesatyja, akinek a papok mondják. Az én Istenem egyszerűen egy természeti törvény. Nézze, kérem: ha én annak idején átadom a felfedezésemet, ma néhány millió emberrel kevesebb él a földön. És mégis ez a néhány millió életben maradt ember arra ítelt, hogy éjjeliőr legyek. Miért? Mert a törvény, mely az emberiséget kormányozza, egyszerűen akarja a rosszat. Akarja a pusztítást. Akarja, hogy néhány millió emberrel kevesebb legyen. Ennyi az egész. Hogy én kihúztam magam a rám szabott feladat alól, ez az én magánügyem. Az óramű azért megy tovább. A törvény engem megbüntetett, látja: itt vagyok. És gyorsan pótolta másokkal. Az óramű nem állhat meg s a törvény ellen nincs fellebbezés. A homokórától az időzített pokolgépig egyetlen acéllánc az egész: egyik láncszem kapcsolódik a másikba. S az óramű egyszer eljut ahhoz az előre meghatározott ponthoz, amelynél robbannia kell a pokolgépnek. Aztán hogy ezt utolsó ítéletnek nevezzük, világkatasztrófának, vagy különös természeti tüneménynek egy jelentéktelen bolygó pályafutásán: ez már igazán mindegy. A lényeg az, hogy a törvény kérlelhetetlen és én örvendek, hogy kivontam magam a rám bízott feladat alól.

Hosszú ideig csend volt a bódében, csak a tűz sístergése hallatszott s az eső halk kaparászása a tetőn. Az öreg pap ott a lánán felsóhajtott.

– Érdekes elgondolás – mondta lassan és dörmögve, mintha önmagával beszélne csak – és eszembe jut erről egy öreg halász, aki ott élt egy folyó mellett, ahol valamikor pap voltam. Mondtam ugye, hogy egy faluban voltam pap valamikor régen? Lent Erdélyben. A közelben egy nemzetközi diáktáborozás volt valamikor és egy csónak hat gyerekekkel majdnem alázuhan a vízesésen. Emlékezteti ez valamire?

A professzor felütötte a fejét.

– Vízesés? Nekem is volt gyermekkoromban egy csónakkalandom valami vízesésnél. Valahol Ausztria keleti csücskén.

Az öreg pap mosolyogva bólintott.

– Erdélynek hívták azt a keleti csücsköt és Magyarországhoz tartozott akkor. Szóval ott voltam pap, ahol ez a csónakszerencsétlenség történt. Azaz, hogy csak majdnem történt, mert nem történt meg mégsem. Az utolsó percben... mondja csak, professzor: gondolkozott már azon, hogy az a csónak miért nem zuhan le akkor a vízesésen?

– Úgy emlékszem, valami megakasztotta. Hogyan is jutott az eszébe az egész dolog? Jaj, milyen régen volt... látja, az még egy rendes világ volt akkor...

– Igen – felelte a pap, mintha az utolsó szavakat nem is hallotta volna – valami megakasztotta. És ez az éppen. Nevetni fog, ha azt mondom, hogy Isten akasztotta meg a csónakot?

– Nem fogok nevetni. Miért? Nem a kifejezéseken múlik. Az volt a törvény, hogy ez a csónak az utolsó másodpercben megálljon.

– És mit gondol, miért?

A professzor vállat vont.

– Azt nehéz lenne levezetni, mint ahogy minden történést nehéz levezetni. Az okok és okozatok hosszú láncolatán múlik.

Baradlay tiszteletes elgondolkozva nézett maga elé, csöndesen hümmögött, aztán azt mondta:

– Lehet. Így is lehet mondani. Ugyanoda jutunk vele. Vagyis hogy annak a hat gyereknek életben kellett maradni. Mert feladatuk volt még a földön. Egyetértünk eddig?

– Igen – bólintott a professzor – érdekes, hogy milyen kicsi a világ... szóval ott volt pap, azon a környéken? És most itt találkozunk össze. Érdekes...

Az öreg pap elmosolyodott.

– Igen, ez érdekes. De én arról a bizonyos öreg halászból akartam még mondani valamit és azt hiszem, hogy abban is egyetértünk majd.

– Öreg halász? – kérdezte a professzor és csodálkozva rázta a fejét. – Nem emlékszem semmiféle öreg halászból...

– Nem is fontos. Talán nem is találkozott össze vele. Mindenesetre övé volt az a bizonyos csónak, amelyik a végén mégis csak alázuhant és összetört.

– Ja úgy...

– De nem a csónakról akarok beszélni, hanem a halászból. Öreg ember volt már és képzelje el: nem hitt az Istenben! Az ő szavaival élve: tudta, hogy nincs Isten. És ezt tudta akkor már majdnem negyven éve. Valami történt az életében és azon át jutott el idáig. Sok emberrel előfordult már. De nem ez a fontos. A fontos az, hogy ez az öreg halász negyven éve tudta már, hogy nincs Isten és egész jól megvolt vele. S akkor egyszerre történt az a dolog magukkal. Az öreg megnézte a helyet, ahol a csónakja a hat gyerekkel megakadt és nem talált ott semmit, ami megakaszthatta volna. És akkor egyszerre csak megrendült benne a negyven éve őrzött biztonságos tudat, hogy nincs Isten. Hogy úgy mondjam: kételkedni kezdett a maga hitében. És elhatározta, hogy bizonyosságot szerez. Tudni akarta, hogy van-e Isten, vagy nincs. A bizonytalanság félelemmel töltötte el. Nekem így fejezte ezt ki akkor: nem lehet élni úgy, hogy az ember tudja is, meg nem is, hogy van Isten és tudja is, meg nem is, hogy nincs. Érdekes, ugye? És mindezt az önkéntes csónak-balesete váltotta ki belőle.

– Érdekes – bólintott a professzor – igazán érdekes. Soha sem gondoltam volna... Látja, ez a láncolat törvénye, amiről beszéltem. Minden láncszem kivált egy másik láncszemet. Nem csak bennem, akivel történik, hanem másból is, akit esetleg nem is ismerek... nagyon bonyolult hálózat ez.

– Igen. Szóval a halász. Az öreg így okoskodott: ha én is beleülök egy csónakba és én is odatereltetem magamat a vízzel, akkor megoldódik a titok. Ha velem is megakad ugyanott a csónak: akkor nincs Isten, csupán egy természeti törvény van, mely szerint a csónakok meg kell akadjanak azon a helyen. Ha pedig lesodor a víz és meghalok: akkor van Isten. Egy olyan Isten, aki fölül áll természeti törvényeken, ok és okozati összefüggéseken. Ért engem?

– És mi történt azzal a halással? – kérdezte a professzor felelet helyett és az arca feszült volt és figyelő.

– Meghalt. A víz besodorta a csónakkal együtt a vízésés alá. – Egy ideig hallgatott és a professzor arcát figyelte. Aztán lassan, tűnődve hozzátette:

– De volt az életében egy pillanat, az a bizonyos legutolsó pillanat, amikor tudta, hogy van Isten. És talán ezért kellett élni hetven évig, hogy ezt megtudhassa. Egyedül csak ezért az egyetlen pillanatért. Nem gondolja, hogy ez lehetséges?

A professzor néhány pillanatig maga elé bámult, aztán ránézett az ismeretlen öreg papra. Egyenesen a szemébe.

– És ön ezért jött át Amerikából Európába és ezért kutatott föl engem ebben a bódéban? Hogy ezt elmesélje?

Az öreg pap apró kék szeme visszamosolygott reá.

– Ezért – felelte csöndesen.

S fél évre rá, 1950. június 13-án este Herbert Habicht professzor ott állt a hannoveri állomáson és várta a München-Bréma-i gyorsot. Christa a reggeli vonattal beutazott Hamburgba, egy divatbemutatót megtekinteni és hogy néhány rajzot megszerezzen, amiről azt gondolta, hogy odaát használni tudja majd. Úgy beszéltek meg, hogy onnan egyenesen utazik tovább és Brémában találkoznak a pályaudvaron. Christa lelkes örömmel készült Amerikára. Nagy tervei voltak és ez a lázas lelkesedése az apjára is átragadt.

Ott állt tehát a professzor az állomáson, egy olcsó kis kofferral a kezében és várta a vonatot. Este volt, langyos, jószagú nyáreleji este. Néhány órával azelőtt zápor futott át a város fölött és tisztára mosta a levegőt. Az állomásépület körül virágoztak a vadgesztenyék és fehér gyertyáik csillogni látszottak az ívlámpák fényében.

Amerikára gondolt és a laboratóriumra, amelyikben annyi elveszett év után újra elkezdheti a munkát. Békés, hasznos, tudományos munkát az egyetlen nagy komoly célért: az emberiség boldogulásáért. Egy pillanatra eszébe jutott a szegény, jó, kis szemüveges Böhmke kisasszony és érezte, hogy hiányozni fog. Sok évig nem hiányzott, de abban a pillanatban, amikor újra belép egy laboratóriumba, fájni fog, hogy nincsen ő is ott.

A pályaudvar fölött megszólalt a hangszóró és akkor már látni lehetett a mozdonyt, ahogy mint egy nagy fekete szörnyeteg, füstöt lihegve feltűnt a váltóház mögött. Ezt is a tudomány adta a világnak, gondolta a professzor, mindent a tudomány adott. Jót és rosszat. Vegyesen. De lehet az is, hogy a tudomány csak jót adott és az emberek csináltak rosszat belőle. Ki tudhatná ezeket? Ki láthat be tisztán és világosan a nagy összefüggések hálózatába?

A gyorsvonat megállt. Emberek kiabáltak, hordárok rohantak. Egy szürkeruhás nő hangosan veszekedett valakivel. A professzor megindult a vonat mentén, kezében a táskájával. Sovány testén lötyögött a ruha, kitaposott cipőjében sántított egy kicsit, egy pillanatig arra gondolt, hogy a botot mégis csak el kellett volna hozni...

Aztán a leghátulso kocsik egyik ablakában meglátott egy integető kezét. Baradlay volt, a pap. Kihajolt az ablakon és vidáman integetett feléje.

– Ide, professzor, ide! – kiáltotta és elégedett nevetés volt az arcán.

Egy újságárus hangos kiabálással tolt a kocsiját, valaki éles rikácsoló hangon narancsot, cigarettát, cukorkát kínált, emberek jöttek-mentek ideges sietséggel és ahogy a professzor bicegve haladt a vonat mellett az integető kéz felé, valami megnevezhetetlen furcsa érzés fogta el. Mintha egy ismeretlen idegen világ borzongató leheletét érezné az arcán.

VIII. A vonat

Füstöt zihálva rohant a fekete vasszörnyeteg az éjszakán át. Városok, falvak, tanyák maradtak el mögötte. Szántóföldek, rétek, erdők, folyók. Magányos fények: utcalámpák, virrasztó ablakok, gépkocsik reflektorai. Jöttek a semmiből és elvesztek újra a semmiben.

A mozdonyvezető az órájára nézett. Még tizenhat perc késést kellett behozni. Fog az menni, gondolta és egy pillantást vetett a feszültségmérőre. Füle a hatalmas gépszív dobogó lüktetését figyelte és keze kinyúlt a tejesüveg után. Lassú kortyokban ivott. Élvezte a szájában a tej édes ízét. Közben a kertre gondolt és a frissen ültetett almafákra benne s hogy holnapután meg kell öntözze őket. A fűtő a lapátjára támaszkodva nézte a kazánajtót, mely mögött szikrázva lihegett a tűz és arra gondolt, hogy mégis össze kellene esküdni azzal a leánnyal, mielőtt megszületik a gyerek. Ha nincs is még együtt a pénz. Majd összegyűl rendre később.

Rohant a vonat keresztül az éjszakán. Az első személykocsi egyik ablakán egy IRO-egyenruhás férfi vakon bámult ki a sötétségbe és egy érzéssel küzdött. Ugyanaz a bizonytalan szorongó érzés volt, ami annak idején a Rosengasseban fogta el néha iskolába menet: valamit elfelejtettem. De nem tudott rájönni, hogy mit. Valamit talán tenni kellett volna, valami fontosat, de lehet, hogy nem is most, hanem valamikor régen. Igen, tisztán érezte, hogy valamit tenni kellett volna még, ott volt hozzá a pénz, a lehetőség, minden. Csak nem jutott az eszébe. Akkor sem, most sem. Hogy mi az, amit tenni kellett volna. Szemben vele a másik ülésen egy chicagói csaposlegény aludt, zsebében a szabadságoslevéllel és egy szőke Bettyről álmodott talán, aki vár majd reá a repülőtéren. Reám senki sem vár sehhol, gondolta az IRO-egyenruhás ember ott az ablakban és sóhajtott. Rá akart gyűjtani a cigarettára, de a doboz üres volt már. Összegyűrte a markában és bedobta az ülés alá. Nincs több, gondolta, vége. És abban a pillanatban, egészen váratlanul, a napfényben úszó szigetet látta maga előtt. Samost. Olyan vakító elevenséggel, hogy a szíve összerándult tőle és be kellett hunyja a szemét. Jaj, nyögte belül egy hang, jaj... Hirtelen valami ideges nyugtalanság fogta el. Pánikszerűen szakadt reá, olyan volt, mint a halálfélelem. Felugrott az ülésről. Egy pillanatig állt ott és a vonatkerekek kattogásán keresztül hallotta verni a saját szívét, ijedten, nyugtalanul. Végigsimított a homlokán. Ideges vagyok, gondolta. Érezte, hogy a homloka izzadt. Nem lenne szabad annyit gondolkodnom. Emberek közé kellene menni. És ekkor hirtelen eszébe jutott a különös öreg pap. Meg kellene keresni, gondolta. Még egy óra van Brémáig. Elbeszélgethetnék. Talán elmúlna az idegességem is. Kilépett a fülkéből és betette maga mögött az ajtót. Még egy pillantást vetett a hálóban lévő bőröndjére, aztán megindult a vonat folyosóján hátrafelé.

Rohant a vonat. A fülkékben emberek ültek, aludtak, olvastak, vagy bámultak maguk elé a semmibe. Emberek, életek, sorsok. Egy gyermek álmosan nyöszörgött és érthetetlen szavakat gügyögött hozzá. Egy asszony hosszadalmasan mesélt az útitársnőjének valamilyen bonyolult családi ügyet, két kereskedő megpróbált egy üzletet nyélbe ütni, valaki keresztretjtvényt fejtett. Néhányan politizáltak és szidták a bonni kormányt. Három fiatalember az Egyesült Európáról vitatkozott. Valaki horkolt. Az egyik fülkében ingujjra vetkőzött vasutasok kártyáztak. Rohant a vonat.

Az utolsó kocsi egyik fülkéjében hat férfi utazott. Egy magas, barna úr kinézett az ablakon és lassan, megfontoltan mondta:

– Ahogy ezeket az elszórt lámpákat nézem az éjszakában, arra kell gondoljak, hogy ha mi is meggyújtottunk volna mindenütt egy lámpát, ahol jóakarát, becsület és tisztesség volt az emberekben, talán világosságot tudtunk volna teremteni a ködben. És akkor sok minden másképpen történhetett volna. Akkor nem árthattak volna a jelszavak sem. Az egymás felé

sugárzó jóakarát és tisztesség jóakarátúvá és tisztességessé tette volna a politikát is és nem lett volna szükség háborúra. De mi megszerveztük a növénynevelést, megszerveztük a fajállatnevelést. Elmulasztottuk megszervezni gazdasági alapon a jóakaratot, a becsületet és a tisztességet. Szomorú, ha az ember jót akar, de elkésik vele...

Egy ideig csönd volt a fülkében, csak a kerekek kattogtak.

– Tudja, kedves herceg – szólalt meg egy idő múlva a túlsó sarokban egy kopott, sovány, vékony nyakú, szemüveges ember – én sokszor arra gondolok, hogy a világ is olyan, mint egy nagy laboratórium. Valaki dolgozik benne... érti? Valaki... nevezzük úgy, hogy természeti erő, teremtő törvény. De mondhatjuk azt is, hogy Isten. Nem a szavakon múlik... De tudja, az úgy van egy ilyen laboratóriumban, hogy ezer és ezer kísérlet nem sikerül, amíg végre egy... amíg összejön az, amit akarunk. Mert nézze, ahhoz hogy valami létrejöjjön, valami olyasmi, ami a világot előbbre viszi, mondjuk egy orvosság, mondjuk a penicillin, ahhoz különböző elemek kell összekerüljenek egy lombikba egy bizonyos feltétel sorozat szerint. Az elemek jelen vannak sok ezer év óta már, csak éppen nem kerültek még soha úgy össze, olyan feltételek szerint... érti, mire célzok? Nézze kérem, itt van például ez a dolog a csónakkal... lehetséges, hogy mi, külön-külön egy-egy elem voltunk abban a bizonyos laboratóriumban és talán az volt a feladatunk, hogy együtt képezzünk... mondjuk egy olyan penicillinfélét az emberiség számára. Érti? Mit tudom én, hogyan: találmánnyal, pénzzel, szervezéssel, együttes munkával... érti? Csak éppen, hogy nem kerültünk össze. Nem kerültünk össze akkor és úgy, amikor és ahogy kellett volna... érti?

– Azt hiszem, hogy értem – felelte lassan a másik az ablaknál és aztán hallgatva kinézett a sötétségbe.

– Azt hiszem, én is értem – szólalt meg ijedt hangon a középső ülésen egy kis ráncosarcú emberke, aki valamikor boltos volt Prágában – csak azt nem tudom...

De nem fejezte be a mondatot, talán nem találta meg a szavakat ahhoz, amit mondani szeretett volna.

– Az ember sok mindent nem tud – felelte egy idő múlva a sarokból a volt egyetemi tanár fáradt hangja – az ember nagyon sok mindent nem tud...

Rohant a vonat. Lámpák csillogtak valahol messze a ködös sötétségben, távol egymástól, nagyon távol, kis magányos fényszigetek. S a vonat rohant, rohant tovább, a fények elvesztek, éjszaka volt.

– Látják, egy kicsit én is olyan vagyok most, mint az a Hiribi volt, az a halász, akiről beszéltem – szólalt meg egy idő múlva halkán az öreg pap a másik oldalon. – Összeszedtem magukat újra egy csónakba, hogy megtudjam: van-e Isten? Mert a hitbe belefárad az ember, mire az élet végére jut és tudni akar...

A szomszédja maga elé nézett a vasúti kocsi szennyes padlójára és bólogatott.

– Értem ezt – mondta halkán. – Nálunk a hegyek közt élt egy öregember, Bács Trajának hívták. Az mondta volt egyszer: csak az igazság az élet, ami nem igazság, az pusztulás. Ezt mondta és másnap meghalt. Nagyapám volt az az ember. Látja: ő tudta, hogy van Isten. Ő csak így nevezte ezt: igazság. Mindenki másképpen nevezi, de végülis mindenki ugyanarra gondol.

Egy ideig hallgatott, mintha a vonat zaját figyelte volna, ahogy a kerekek láthatatlan váltókon csattogtak át. Aztán folytatta lassan:

– Mi görögkatolikusok vagyunk és mi hiszünk az ördögben is, éppen úgy, mint az Istenben. A különbség legfeljebb az, hogy az ördögöt tudjuk, mert ott van és látjuk naponta a sok rosszat, amit elkövet. Istent pedig csak hisszük. De nagyapám, ő tudta is. Azt mondta: csak az igazság az élet. Aztán meghalt, mint az a halász. Vajon akik tudják az Istent, azok meg is halnak mindjárt?

A kérdésre nem felelt senki. A pap sem. Csak a vonat dübörgése felelt, de nem lehetett megérteni, hogy mit. Jon Bursanu egy idő múlva újra megszólalt, de most csak ennyit mondott még:

– Talán ha többet gondolkozom annak idején azon, amit a nagyapám mondott, akkor talán sikerült volna megőriznem az igazságot és megtartanom az életet, népem számára. De nem biztos az sem.

Aztán később, még egyszer:

– Látja a lámpákat, ott kint az éjszakában? Olyanok vagyunk mi is, mint azok a lámpák. Világítunk, világítunk, de a köd lefojtja a fényünket és így nem világíthatunk elég messzire. Mert amire rávilágítunk, az soha sem az igazság. Csak a köd. A politika. Köd.

Legyintett, aztán végleg elhallgatott és nem hallatszott más, csak a vonat ziháló dübörgése, ahogy rohant velük, rohant az ismeretlen, idegen éjszakán keresztül.

– Szóval együtt vagyunk újra, mint a csónakban! – szólalt meg hirtelen a hatalmas termetű ősz hajú festő, aki eddig szótlanul ült a helyén és a térdére csapott. – Ez igazán érdekes! Az embernek határozottan babonás érzései támadnak, ha mélyebben belegondol...!

Valami furcsa, ideges nevetéssel mondta ezeket. Valamennyien felfigyeltek rá.

– De... valaki még hiányzik! – vetette közbe félénken Vrana, a boltos. – Tulajdonképpen... Nem fejezhetette be, mert az öreg pap hirtelen felállt.

– Idehozom őt is – mondta gyorsan és határozottan – a legelső kocsiban ül. Mégis csak meg kell értse, hogy közénk tartozik...

– Bizonyára nem vagyunk neki elég előkelők, mert európaiak vagyunk – jegyezte meg a festő gúnyosan és újra ott volt az arcán az a különös, ideges nevetés.

A pap nem felelt semmit, hanem kinyitotta a fülke ajtaját és kilépett a folyosóra. Az ajtót behúzta megint.

Csönd nehezedett a fülkére. A vonat rohant vakon az éjszakába. Dübörögtek a kerekei, sípolt, füttyült a szél az ablak repedéseiben s az éjszaka odakint siket volt és sötét.

– Hiribi... – szólalt meg valaki a félhomályban.

A szemek szótlanul fordultak a hang felé. Bursanu volt, aki a hajdani öreg halász nevét kimondta, szinte babonásan. Az ajtó felé fordulva mondta, mely néhány perccel azelőtt bezárult az öreg pap mögött.

– Lélekhalász – dünnyögte maga elé a festő, mintha egy önmagával folytatott párbeszédet fejezett volna be. – Istent akarja kísértetni ő is, azért hozott minket újra össze. Elsüllyed-e velünk a hajó, vagy nem, arra kíváncsi talán.

– Ha nem süllyed el, az mit jelent? – kérdezte a román, félig tréfásan, félig komolyan.

A festő fölnevetett, de nevetése ideges volt és erőltetett.

– Az én számomra semmit, csupán statisztikai adatot. De az ő számára valószínűleg azt, hogy Istennek még mindég van valami terve velünk. A papok ebben az egyetlen gondolatkörben élnek.

A többiek komoran ültek, mintha meg se hallották volna a cinikus szavakat.

– Talán újra kell kezdjük az életünket – szólalt meg a román ügyvéd egy idő múlva, halkán, együtt s nem külön-külön. Talán ez van megírva valahol a sors könyvében.

– Együtt? – riadt fel Vrana, a boltos, az ablak mellett – hogyan?

– Miért ne? – felelte a herceg – én már háromszor is elkezdtem az életemet előlről, de mindég csak egyedül. Miért ne együtt?

– Ide figyeljenek – hajolt előre a német tanár és sovány fehér arcában szinte izzottak a szemek valami belső tüztől – erre gondoltam én is! Együtt kezdeni el... mi hatan, akik együtt voltunk a csónakban is valami oknál fogva azon a napon... egy csónakra való kis Európa. Nem egymás ellen, hanem együtt...!

A rászegeződő szemekben megérezte a döbbenetet, mert halkán elnevette magát.

– Fantasztikusan hangzik, amit mondok, tudom. De ennek a papnak igaza lehet. Persze nem úgy, ahogy ő teszi szavakba, hogy Isten kinyújtja a kezét, meg ilyesmi. De a világrendnek megvannak a maga törvényei, s ezek a törvények valamennyien és kivétel nélkül egy nagy központi alapelv körül helyezkednek el. Mi nem ismerjük magát az alapelvet, csupán a törvényeit. Azokat se mind, csak néhányat. De feltétlenül logikusnak tűnik az a föltevés, hogy mindennek és mindenkinek, akit életre hív a törvény, van valami előre meghatározott funkciója ezen a világon és amíg ezt a funkciót el nem végzi, addig élnie kell, bármi történjék is körülötte... értik, mire gondolok? Talán a mi feladatunk az, hogy együtt keressünk meg valamit, egy utat talán, amit még eddig nem talált meg senki, egy új utat, amelyen a cseh, a magyar, a román, a lengyel, a német együtt mehet majd egy békésebb jövő felé...

– És a zsidó? – szólt közbe a festő mély hangja. – Vele mi lesz?

– Ő is a csónakban volt, ne feledjük – felelte csöndesen a német tanár – s a világrend nem ismer véletleneket. Uraim, ne nevéssenek ki, de én határozottan érzem...

Az ajtó nyílása szakította félbe a szavait. A rosszul világított folyosón ott állt Pohrisch Gottfried s mellette a fehér hajú öreg pap.

– Uraim, – szólalt meg Baradlay tiszteletes remegő hangon s valami különös mosollyal az arcán –, életem vágya beteljesedett végül is. Ennyi sok év után újra együtt vannak Önök, mind a hatan, mint annak idején a csónakban. Az Úristen útjai csodálatosak...

Valami szörnyűségeset csattant valahol s az öreg pap szavai elvesztek a zajban. A vasúti kocsik nagyot zökkent, megrázkódott s fölemelkedett a levegőbe. Csomagok röpültek minden irányba. Recsegett, ropogott minden. A lámpák kialudtak és sötétség nyelte el a felfordult világot. A sötétség mélyén emberek sikoltoztak, acél csikorgott, vaslemezek hasadtak.

Aztán minden megállt a rémület sötét feneketlen mélységében.

Fél órába is belekerült, amíg a vasutasok és a közeli kisvárosból odasereglett rendőrök, mentők és tűzoltók kimentettek mindenkit a kisiklott és egymásra dőlt vasúti kocsik roncsaiból. A sebesülteket begyűjtötték a kis állomásépület egyetlen várótermébe, ahol egy a vonaton lévő orvos és néhány önkéntes ápolónő gondozásba vették őket, amíg a mentőkocsik odaérkeztek.

A katasztrófa méreteihez viszonyítva meglepően kevés sérülés történt és halott csak egy volt. Egy rögtönzött hordágyra fektetve hozták be, pokróccal letakarva, a vasúti ör bódéjába, hogy a megrémült utasok ne lássák. Hat férfi utas ott maradt a halottal a bódében, míg az orvos és a vasutasok a sebesülteket vették gondozásba.

Hamarosan megérkeztek a mentőkocsik is és kórházba szállították azokat, akiknek kezelésre volt szükségük. A többi utast autóbuszokon vitték be a városba, hogy ott várják meg, amíg a pótszerelvény megérkezik.

Amikor minden elcsöndesült a szerencsétlenség színhelyén, az orvos, az egyenruhás rendőrtiszt és egy fiatal újságíró átmentek a megüresedett váróteremből az örbódéba.

A hat férfi ott ült szótlanul, egymás mellett a bódé padján. Előttük a pokróccal letakart halott. Az orvos szótlanul odament a hordágyhoz, fölhajtotta a pokróc sarkát, nézte néhány pillanatig a halottat, aztán ráhúzta újra a pokrócot.

– Önök rokonai? – fordult a rendőrtiszt a padon ülőkhöz.

– Ismerősei vagyunk – felelt az egyik, egy sovány, tanárforma ember – együtt utaztunk volna vele Amerikába.

– Amerikába? – lepődött meg a rendőrtiszt. – Önök amerikaiak?

– Nem, – rázta meg a fejét az ember ott a padon –, csak ő volt amerikai. Pap. Az útlevelét valószínűleg megtalálják a kabátja zsebében, egyéb papírjaival együtt.

A rendőrtiszt odalépett a halotthoz, felhajtotta a pokróc sarkát és kutatni kezdte a fekete kabát zsebeit.

– Meg kell állapítsuk a személyazonosságot – mondta szinte bocsánatkérőleg – a hivatalos formaságok miatt. Ki értesíti a hozzátartozókat?

– Tudtommal nincsenek hozzátartozók – felelte az ember a padon – elég lesz, ha a konzulátust értesítik, majd onnan gondoskodnak a többiről.

A rendőrtiszt összeszedett, amit talált, pénztárcát, útlevelet, és egyéb papírokat, visszahajtotta a halottra a pokrócot s odament a bódében lévő kis rozoga asztalhoz, hogy kitöltse a hivatalos űrlapokat. Az orvos sóhajtott.

– A mentőkocsi visszajön hamarosan és beviszi a városba – mondta a padon ülők felé – maguk közül is bemehet vele két személy. A többi elfér a rendőrkocsikon.

Azzal begombolta mellén a kabátot és kiment. A fiatal újságíró előhúzott a zsebéből egy kis kockás födelű füzetet. Megköszörülte a torkát.

– Szóval amerikai pap volt az illető – mondta és jegyezni kezdett a füzetbe – valamilyen hivatalos küldetése volt? Menekültek segélyezése, vagy ilyesmi?

– Nem – felelte valaki a padról – nyugdíjban volt már. Csak utazott.

– Aha – emelte föl a fejét meglepetten a fiatalember –, de maguk nem amerikaiak?

– Nem.

– Akkor ő is csak bevándorló volt ott, ugye? Aki öregkorára visszatért, hogy még egyszer fölkeresse szülővárosát, mi?

Kint léptek hallatszottak. Az ajtó megnyílt és két egyenruhás ember lépett be a bódéba. Szó nélkül a hordágyhoz léptek s fölemelték.

– Maguk is hozzátartozók? – fordult egyikük a padon ülők felé, aztán választ sem várva hozzátette – ketten elkísérhetik a holttestet. A többi elfér a rendőrkocsin.

Már mentek is a hordággal s a hordágyon a pokróccal letakart emberi testtel. A hat ember egyszerre állott föl a padról. Hat láb lendült lépésre egyszerre az ajtó felé. Az újságíró szinte ijedten lépett félre, hogy utat adjon nekik. A rendőrtiszt még mindig a papírok fölé hajolva állt a kis rozoga asztal mellett.

– A neve! Mi volt a neve? – kérdezte izgatottan az újságíró, mint aki csak az utolsó pillanatban döbben reá, hogy a legfontosabbat elfelejtette megkérdezni.

De a hat idegen ember már tódult kifelé a bódé szűk ajtaján, egymás sarkában, szorosan. Csak a leghátulsó fordult hátra, egy hatalmas termetű, széles vállú ember, akinek hosszú őszülő haja borzoltan csüngött napbarnított arcába.

– Hiribi! – mordult mély torokhangon az újságíró felé – ez volt a neve, Hiribi! Mindegy, hogy mit írtak azokra a papírokra!

Aztán ő is kilépett az ajtón a többi után s a hideg fekete éjszaka elnyelte nyomban.